

ADINA BERCIU-DRĂGHICESCU

**ARHIVISTICĂ
ȘI
DOCUMENTARISTICĂ**

Științele auxiliare ale istoriei



Editura Universității din București

ADINA BERCIU-DRĂGHICESCU

**ARHIVISTICĂ
ȘI
DOCUMENTARISTICĂ**

Partea I

Științele auxiliare ale istoriei

2000

C U P R I N S

[Index](#)

[Introducere](#)

[Metoda alcătuirii unei lucrări științifice](#)

[Epigrafia](#)

[Bibliologia](#)

[I. Istoria cărții și a bibliotecilor](#)

[II. Bibliografia](#)

[III. Biblioteconomia](#)

[Codicologia](#)

[Cronologia](#)

[Genealogia](#)

[Sigilografia](#)

[Heraldica](#)

[Ornamentele exterioare ale stemelor](#)

[Metrologia](#)

[Numismatică](#)

[Bibliografii de științe auxiliare](#)

Index

AARMSI	-	Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Academia Română, București.
AIIA	-	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol...”, Iași.
AMN	-	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AM	-	Arheologia Moldovei, Iași-București.
AO	-	Arhivele Olteniei, Craiova.
Apulum	-	Apulum. Buletinul Muzeului Regional Alba-Iulia, Alba-Iulia.
AUB	-	Analele Universității București, București.
Av.	-	Avers
BDA	-	Buletinul de Documentare Arhivistică, București.
BMI	-	Buletinul Monumentelor Istorice, București.
BOR	-	Biserica Ortodoxă Română, București.
BSIA	-	Buletinul Societății Istorice și Arheologice, București.
BSNR	-	Buletinul Societății Numismatice Română, București.
CI	-	Cercetări Istorice, Iași.
CN	-	Cercetări Numismatice, București.
CNA	-	Cronica Numismatică și Arheologică, București.
CPM	-	Creșterea Patrimoniului Muzeal, București.
Cumidava	-	Cumidava. Muzeul județean Brașov, Brașov.
Dacia	-	Dacia. Revue d’arheologie et d’histoire ancienne, NS, București.
DGAS	-	Direcția Generală a Arhivelor Statului.
DRH	-	Documenta Romaniae Historica, București.
EA	-	Editura Academiei.
Forchungen	-	Forchungen zur Volks und Landeskunde, Sibiu.
GB	-	Glasul Bisericii, București.
Hrisovul	-	Hrisovul. Buletinul Școalei de Arhivistică, București.
Literatură și artă română	-	Literatură și artă română. Idei. Simțire. Formă. București, 1896-1910.
LIP	-	Lupta întregului popor. Revista română de istorie militară, București.
Materiale	-	Materiale și Cercetări Arheologice, București.
MA	-	Metrologia aplicată. Publicație tehnico-științifică a Institutului Național de Metrologie din Inspectoratul General de Stat pentru controlul calității, București.
MI	-	Magazin Istoric, București.
MIM	-	Materiale de Istorie și Muzeografie, București.
MO	-	Mitropolia Olteniei, Craiova.
MMS	-	Mitropolia Moldovei și Sucevei, Suceava.
NÉH		
NL		

Noesis	- Nouvelle Études d'Histoire, Bucarest.
	- Numismatic Literature, New York.
Pontica	- Noesis. Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de la Philosophie des Sciences, Bucarest.
RA	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța.
RB	- Revista Arhivelor. Direcția Generală a Arhivelor Statului, București.
REF	
RÉSEE	- Revista Bibliotecilor, București.
RI	- Revista de Etnografie și Folclor, București.
RIR	- Revue d'Études Sud-Est Européennes, Bucarest.
RM	- Revista de Istorie, București.
RMMI	- Revista Istorică Română, București.
RRH	- Revista Muzeelor, București.
RR	- Revista Muzeelor și Monumentelor Istorice, București.
Rv.	- Revue Roumaine d'Histoire, Bucarest.
SAO	- Revue Roumaine. Publication mensuelle de culture, Bucarest.
SCIV (SCIVA)	- Revers.
SCN	- Studia et Acta Orientalia, București.
Studii clasice	- Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București.
SMIM	
SMIMod	- Studii și Cercetări de Numismatică, București.
Tibiscus	- Societatea de Studii Clasice, București.
Ziridava	- Studii și Materiale de Istorie Medie, București.
	- Studii și Materiale de Istorie Modernă, București.
	- Tibiscus. Muzeul Banatului, Timișoara.
	- Ziridava. Muzeul județean Arad, Arad.

Introducere

Arhivistica și informarea documentară (documentaristica) sunt două discipline care au drept sferă de cercetare documentele scrise. Arhivistica este disciplina care are drept domeniu de investigație izvoarele scrise pe suportați friabili (ușor deteriorabili) și pe baza cărora se efectuează cercetări fundamentale și aplicative în vederea stabilirii soluțiilor optime de selecționare, ordonare, inventariere, conservare și valorificare a documentelor.

Informarea documentară studiază informațiile, datele cuprinse în documente, în publicații, elaborând apoi mijloace de cercetare eficiente de prelucrare analitică și sintetică, de regăsire a datelor și de transmitere a lor cât mai bine la beneficiar.

Documentele, mai ales acelea care conțin informații științifice și tehnice constituie principala sursă de informare documentară.

Documentul constituie „un termen generic însemnând toate categoriile de surse ce pot transmite date istorice (inscripții, urme de civilizație materială, acte etc.)...[\[1\]](#)”.

Documentele sunt, așadar, purtătoare de informații și „servesec transmiterea acestora în spațiu și timp.... Ele sunt utilizate în diferite domenii de activitate ale omului constituind obiect de studii ale diferitelor discipline științifice și se află depozitate în arhive, biblioteci, muzee. O categorie deosebit de importantă de documente o constituie acelea care sunt studiate de științele auxiliare ale istoriei.

Științele auxiliare ale istoriei depistează și analizează sursele istorice de tot felul, care se află depozitate în muzee, biblioteci, arhive, colecții particulare. Fără înțelegerea acestor categorii de izvoare și fără stăpânirea aspectelor generale ale disciplinelor care se ocupă de descrierea lor nu se poate realiza o documentare serioasă. Aceste științe auxiliare ale istoriei sunt discipline conexe arhivisticii în cea mai mare parte a lor. În arhivă aflându-se documente heraldice, iconografice, cartografice, codicologice, literare, carte rară românească și străină etc.

Socotim utilă prezentarea la colegiul de Birotică „Fortuna...”, la disciplina Documentaristică și Arhivistică, a acestui curs de științe auxiliare

ale istoriei, deoarece cunoașterea disciplinelor tratate contribuie la îmbogățirea metodologiei interdisciplinare de cercetare și constituie surse primare de documentare și informare.

De asemenea, nu putem omite faptul că în domeniul vast al documentaristicii și arhivisticii, cercetătorul, dar și lucrătorul curent se confruntă permanent cu categoriile de izvoare care constituie obiectul acestor științe auxiliare ale istoriei și a disciplinelor conexe acestora. Apoi, activitatea arhivistică presupune, de asemenea, stăpânirea metodelor de lucru din cadrul acestor discipline, care sunt discipline tradiționale, dar într-o perpetuă înnoire metodologică și deschise spre noi acumulări.

Așadar, în pregătirea documentaristului, a unei persoane specializate în munca de cercetare, realizarea contactului cu bibliotecile, cu arhivele, cu fondurile și colecțiile și categoriile de izvoare aflate aici este absolut necesară pentru realizarea unei documentări moderne și eficiente.

Documentaristica și arhivistica nu vor putea face niciodată abstracție de Fondul Arhivistic Național în activitatea lor de cercetare, documentare și în alcătuirea diverselor tipuri de bibliografii și publicații specializate.

Toate aceste considerente au făcut să socotim necesară alcătuirea prezentului curs, adaptat tematicii prelegerilor de documentaristică și arhivistică de la Colegiul Universitar de Birotică „Fortuna... București.

Cursul contribuie și la îmbogățirea cunoștințelor de cultură generală, cât și la formarea și educarea studenților în scopul folosirii surselor documentare puse la dispoziția lor de arhive, biblioteci, muzee.

Cursul nu conține contribuții științifice originale, rezultat al unor cercetări personale, el fiind un curs general adaptat tematicii colegiului de Birotică. Selecția și redactarea materialului le-am făcut cu preocuparea ca lucrarea să fie utilă în activitatea de curs și seminar.

El este structurat în două părți: partea I - Științele auxiliare ale istoriei, și partea a II-a: Arhivistica, deoarece arhivistica, ca disciplină științifică, dar și ca activitate practică, presupune, după părerea noastră, cunoașterea unor discipline conexe cum ar fi: epigrafia, bibliologia, paleografia, cronologia și altele. Tot aici un loc aparte va fi rezervat documentaristicii ca disciplină de sine stătătoare.

La finalul fiecărei părți se află o amplă bibliografie, instrument de lucru absolut necesar studenților și absolvenților în cazul documentării și al cercetării aprofundate a problemelor.

În partea I, cursul urmărește o prezentare globală a fiecărei științe auxiliare, cu descrierea obiectului și metodei de lucru. Un loc aparte îl ocupă contribuția istoriografiei românești în cadrul fiecărei științe. De altfel, acest lucru este evidențiat și de ilustrația ce-l însoțește și pe care ne-am străduit s-o realizăm cât mai bine cu putință.

* Ilustrația a fost realizată de arhitecta Alexandra Vidașcu. Fotografiile au fost efectuate de Alexandru Tănăsescu de la DGAS București.

*
* *

Științele auxiliare se ocupă cu studierea în sine a mărturiilor istorice de tot felul care sunt depozitate în arhive, biblioteci, muzee, colecții particulare. Încă din 1822, J. Lelewel aprecia că scopul științelor auxiliare ale istoriei constă în cunoașterea, respectiv înțelegerea izvoarelor. Termenul de științe auxiliare ale istoriei a fost introdus de Theodor Sickel, istoric vienez și paleograf, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Odată cu dezvoltarea științei, acest concept a căpătat tot mai mult un caracter relativ. La ora actuală mai persistă încă divergențe de opinii în ceea ce privește sfera științelor auxiliare și implicit a terminologiei.

Pentru un istoric, orice știință, de al cărei rezultat și metodă se folosește, poate fi numită auxiliară^[2]. Cu atât mai mult în momentul de față când se constată tendința unei „atitudini integrative în știință...”, întreaga știință devenind un „angrenaj de discipline științifice, în care fiecare știință raportată la alta, este într-un anume fel auxiliară...^[3]”. Astfel, în timp s-a făcut distincția între științele ajutoare ale istoriei (termenul introdus de specialistul în paleografie latină W. Semkowicz) și științele auxiliare ale istoriei. Științele ajutoare ale istoriei sunt acelea, după cum arată și cuvântul (lat. *auxilium* = ajutor), care „furnizează cunoștințe ce nu provin de la izvoare sau care atrag atenția asupra unor posibilități noi ale metodei de cercetare, se leagă de etapele următoare ale activității istoricului.... Ele procură istoricului concluzii și date elaborate. Termenul de științe auxiliare rămâne valabil pentru științele auxiliare tradiționale ale istoriei, legate de cunoașterea izvoarelor și care furnizează metoda de cercetare a acestora.

Istoricul Damian P. Bogdan a fost adeptul punctului de vedere conform căruia aceste discipline trebuie numite științe speciale și nu științe auxiliare, deoarece: „în știința istorică, ca și în alte științe, desprinderea, formarea și dezvoltarea de noi ramuri științifice constituie urmarea evoluției însăși a științei care generează noi discipline ca o consecință a nevoilor stringente ale investigațiilor științifice. O parte dintre științele auxiliare, ca urmare a acestei dezvoltări, au devenit științe independente, în primul rând, paleografia, apoi arhivistica, numismatica, diplomatica, cronologia, sigilografia, istoriografia și textologia. Dată fiind această dezvoltare, cred potrivit să nu mai numesc științele respective auxiliare, ci științe speciale, termenul fiind pus în circulație științifică încă în anul 1957”^[4]. Pentru astfel de schimbări de denumire pledează numeroși istorici, propunând și alte denumiri: științe istorice de bază, discipline istorice speciale. Oricum, cea mai mare parte a istoricilor recunosc că termenul de științe auxiliare reflectă neconvingător sensul lor. Pe aceeași linie s-a situat și Direcția Generală a Arhivelor Statului București care a publicat un Dicționar al Științelor speciale ale istoriei, în 1982.

Dicționarul le definește astfel: „științe speciale (auxiliare) ale istoriei, totalitate a științelor (arhivistică, diplomatică, paleografie, cronologie etc.) care studiază izvoarele documentare și elaborează metodologia cercetării acestora...”^[5]. În prezent, în istoriografia românească se folosesc cei doi termeni: științe auxiliare și științifice speciale.

Stăpânirea deplină a acestor științe auxiliare îi este indispensabilă istoricului și documentaristului pentru descifrarea, înțelegerea și evaluarea critică a izvoarelor.

Specializarea în istorie, bibliologie, biblioteconomie și documentaristică, chiar și birotică, trebuie să implice și o cunoaștere temeinică a științelor auxiliare al căror studiu este extins și la epocile modernă și contemporană, epoci care păstrează un număr foarte mare de izvoare documentare.

Un istoric, ca și un bibliolog și documentarist nu poate stăpâni toate limbile, toate tehnicile de lucru, dar el trebuie să cunoască **teoria științelor auxiliare ale istoriei**. „Acestea sunt constituite din toate științele posibile să fie înregistrate în repertoriul culturii umane...”^[6]. În ceea ce privește numărul științelor auxiliare, din nou există mai multe puncte de vedere.

A. Sacerdoțeanu, istoric cu cele mai mari contribuții în acest domeniu din istoriografia românească din a doua jumătate a secolului XX, a împărțit științele auxiliare în științe auxiliare majore și minore^[7]. Științele auxiliare majore (geografie, geologie, lingvistică, paleontologie, etnografie, sociologie, drept, psihologie, statistică istorică, demografie) furnizează rezultatele sigure și concluziile. Din acest punct de vedere, ele se află cu istoria în raport de interdisciplinaritate. În schimb, de științele auxiliare minore (epigrafia, paleografia, bibliologia, codicologia, cronologia, heraldica, sigilografia, metrologia, numismatica, diplomatica, arhivistica) avem nevoie pentru adunarea și apoi interpretarea izvoarelor în cadrul cercetării științifice. În evoluția acestora există o strânsă interdependență cu caracter de reciprocitate, în sensul că dezvoltarea fiecăreia contribuie la evoluția celorlalte, iar rezultatele de ansamblu contribuie la progresul fiecăreia în parte. Științele auxiliare se îmbogățesc permanent cu noi izvoare care intră mereu în sfera lor de cercetare și se bazează pe metode tot mai bune și mai moderne de investigare^[8].

Științele auxiliare minore furnizează cercetătorului metode de lucru necesare adunării, verificării și folosirii izvoarelor.

Un loc aparte în cadrul acestor discipline îl ocupă **arheologia**, fostă disciplină auxiliară tradițională și devenită știință de sine stătătoare a istoriei. Arheologia este o disciplină istorică cu un câmp de cercetare bine precizat și cu metode de investigație proprii, pentru cunoașterea cât mai deplină a dezvoltării societății omenești în anumite epoci. Prin unele metode ale sale, ea se apropie de științele naturii, dar prin caracterul izvoarelor și mai ales prin interpretarea monumentelor ce constituie aceste izvoare, ea este o disciplină istorică. Diferitele izvoare ale trecutului trebuie să fie privite în contextul istoric

Epigrafia^[9] (gr. **epi** = deasupra, pe; **grapho** = a scrie) este știința auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul (descifrarea și interpretarea) inscripțiilor pe materiale dure: piatră, metal (plumb, bronz, aur, argint), oase, sidef, fildeș, lemn, piele, mușama, argilă, tencuială, sticlă, geme, camee, sigilii, inele (inscripția de pe veriga inelelor), ponduri și chiar pe stânci (cum este de exemplu inscripția lui Darius de la Behistun) în limbile vorbite odinioară sau mai recente. Ea nu-și limitează cercetarea la operele

cu caracter solemn, cu conținut juridic, religios, funerar arhitectonic, ci studiază numeroase produse și înscrisuri cum ar fi: cuvinte, litere izolate, semnături, nume proprii, formule, mărci de fabrică, nume de unități militare, scrierile trasate de mână pe monumente - graffiti. Obiectul epigrafiei îl constituie nu numai inscripțiile grecești și latine, ci și cele egiptene, sumeriene, asiriene, hittite, etrusce, punice, miceniene etc. Justa interpretare a izvoarelor epigrafice se află în strânsă legătură cu filologia, papirologia, numismatica și ele furnizează date deosebit de prețioase pentru cunoașterea proceselor istorice.

Paleografia (gr. **palaio** = vechi, **grapho** = a scrie) este știința auxiliară a istoriei care are drept obiect de cercetare izvoarele scrise vechi, respectiv cunoașterea, descifrarea și transcrierea lor. Prin aceasta ea furnizează informații prețioase privind materialele pe care s-au scris în timp izvoarele paleografice, instrumentele de scris, precum și evoluția grafemelor (a literelor). De asemenea tot paleografia oferă date importante pe baza cărora se pot identifica originalele

și copiile, se pot sesiza falsurile^[10]. Apoi tot ea este aceea care determină, „în lipsa datei cronologice sau tipografice, epoca și locul unde s-a scris un text paleografic...^[11].

Paleograful studiază cărțile manuscrise, fie în formă de sul, fie codice, precum și documentele, respectiv textele care „au la bază un emitent și un destinatar, păstrate toate acestea în biblioteci, muzee și arhive publice, cât și în colecții particulare...^[12]. Așadar paleografia se ocupă numai cu cercetarea textelor care au fost scrise cu stilul, condeiul și pana pe table de lemn cerat, pe papirus, pe pergament, pe hârtie^[13].

„Paleografia își propune să ofere cunoștințele necesare nu numai istoricilor, ci și arhiviștilor și bibliotecarilor care păstrează și se îngrijesc de moștenirea scrisă a timpurilor trecute...^[14].

Paleografia se află în strânsă legătură cu o serie de științe auxiliare: epigrafia, numismatica, genealogia, sigilografia, diplomatica, arhivistica, cronologia, codicologia, heraldica, metrologia, bibliologia. Dintre toate acestea cea mai apropiată îi este epigrafia. Pe de o parte fiindcă litera, înainte de a fi săpată în piatră, era mai întâi desenată cu cretă și apoi în domeniul prescurtărilor acestea sunt fie identice, fie asemănătoare^[15].

Bibliologia (gr. *biblion* = carte, *logos* = vorbire), cu subdiviziunile ei: istoria cărților și a bibliotecilor, bibliografia, biblioteconomia, bibliotecografia - este știința auxiliară care se ocupă de carte și de munca în bibliotecă. Obiectul acestei științe include: istoricul scrisului, folosit în codice, în cărți manuscrise, suportul său, instrumentele de scris, tehnica tiparului, fabricarea, legatul și ilustrarea cărții, punerea ei în circulație, publicațiile bibliografice, organizarea bibliotecilor, alcătuirea cataloagelor.

Bibliotecile, ca deținătoare ale tezaurului de cunoștințe și ca centre de difuzare ale acestora, sunt verigi ale culturii în orice timp și societate, continuând să fie și în epoca contemporană izvoare de cultură. Este cunoscut faptul că de la apariția televiziunii și a calculatoarelor, numărul cărților în lume nu a scăzut, ci, dimpotrivă, a crescut de aproape patru ori. Așadar, în viitor cartea va fi în continuare principalul mijloc de învățare, de educație, de creație și de cercetare [\[16\]](#).

Codicologia (lat. *codex*, icis = scoarță, carte, tăbliță de scris, condică, registru; *logos* = vorbire) este acea știință auxiliară care are ca obiect studiul cărților manuscrise, materialul de scris, formatul, tăierea perforarea și linierea filelor, instrumentele de lucru, felul în care s-a alcătuit codexul, signatura, tehnica ornamentării, legătura lui, specia de lemn folosită, natura și culoarea pielii care acoperă scoarțele, procedeele fixării acestora, ornamentele lor, depistarea eventualelor fragmente de texte folosite la întărirea scoarțelor. Pe lângă acestea, codicologia are în sarcina ei și întocmirea și publicarea unor instrumente specifice de lucru cum ar fi: inventare, cataloage, diferite repertorii de colecții și colecționari, de manuscrise datate sau nedatate, sau incorect datate. Pentru a putea crea instrumentele de lucru, codicologia trebuie să apeleze și la alte științe auxiliare cum ar fi: paleografia, epigrafia, criptografia, bibliologia, cronologia, filigranologia, diplomatica, critica textelor și altele.

Evoluția codicelui nu se poate înțelege fără cunoașterea evoluției scrierii și deși grafia nu este obiectul de studiu al codicologiei, se recurge în primul rând la paleografie. În multe codice există pasaje scrise cu litere capitale folosite în scrisul pe materiale dure de descifrarea căruia se ocupă epigrafia.

Pentru a se lămuri unele fragmente din codice scrise în criptogramă, codicologul trebuie să utilizeze cunoștințe de criptografie, care este știința

textelor criptice (secrete, cifrate și a descifrării acestora). De asemenea, pentru a afla cum a fost alcătuită o carte manuscris de-a lungul timpului sunt necesare și cunoștințe de bibliologie.

După cum, pentru datarea codicelui, pentru studierea ornamentelor sale și a materialului din care este confecționat, codicologul trebuie să apeleze la cronologie, iconografie, istoria artelor, și chiar la papirologie. De asemenea natura diferită a codicelui impune istoricului cunoștințe din domenii diverse: muzică, medicină, teologie, hagiografie.

Cronologia (gr. *cronos* = timp, *logos* = vorbire) este știința auxiliară a istoriei care are ca obiect stabilirea exactă a datelor, a evenimentelor istorice, a documentelor. Istoricul și bibliologul trebuie să cunoască principiile sistemului cronologic practicat până în epoca contemporană, trebuie să știe să raporteze elementele cronologice din documente la modul de datare contemporan. Datarea izvorului are o importanță deosebită deoarece este știut faptul că un document nu poate intra în circuitul științific, nu poate fi folosit dacă nu este datat corect, iar o datare greșită duce la concluzii eronate.

Cronologia recurge la paleografie pentru a putea citi grafia datelor, dar și paleograful, la rândul său, apelează la cronologie pentru descifrarea elementelor cronologice principale și secundare și transpunerea lor în datele erei noastre.

Genealogia (gr. *genos* = neam, *logos* = vorbire) este una dintre cele mai importante științe ale istoriei. Ea studiază nașterea și evoluția neamurilor și a familiilor înrudite care se stabilesc între persoanele unei epoci date, precum și rolul pe care aceste înrudiri îl joacă în desfășurarea unor evenimente istorice^[17], satisface o „frântură din nesfârșita sete de cunoaștere a omului...”^[18].

Genealogia folosește ca izvoare mai ales registrele de stare civilă care cuprind nașteri, căsătorii, decese, registrele parohiale cu date privind căsătoriile, decesele, înmormântările, diplomele de înnobilare, înălțări în grad, foile de zestre, testamente, pomelnice, inscripții funerare, registre de ranguri nobiliare și altele. „Istoria, cu ajutorul genealogiei, poate cunoaște succesiunile (limpezește deci și cronologia), dar poate afla și explicații sau realiza portrete prin cunoașterea ascendenței unei figuri oarecare (...). Se pot crea chiar sisteme de gândire istorică bazate pe succesiunea generațiilor

(...). Numai genealogia poate da elemente esențiale pentru cunoașterea locului pe care îl ocupă omul în societate din punct de vedere istoric, juridic, etnic și biologic...[\[19\]](#).

Cercetările genealogice dau posibilitatea cunoașterii mai aprofundate a anumitor personalități care au fost în centrul unor evenimente. Fără cercetările cu caracter genealogic, fără descifrarea prin această filieră a rolului și poziției diferitelor persoane în societate, multe aspecte rămân neelucidate[\[20\]](#).

Genealogia sprijină cercetările istorice și chiar bibliologice și documentare, furnizând date pentru rezolvarea problemelor de cronologie, lămurește unele chestiuni de istorie socială, politică și culturală. Anumite informații sunt furnizate și științelor juridice prin explicarea formelor juridice de proprietate și de succesiune. Cunoscându-se progresia numerică a nașterilor, se pot rezolva multe probleme de demografie istorică, mai exact de statistică demografică. După cum, prin întocmirea unui arbore genealogic și a unor tabele a nașterilor, se pot da lămuriri cu caracter economic, cum ar fi spre exemplu, creșterea și descreșterea averii unor mari familii în diverse epoci istorice etc.

Genealogia se află într-un proces de continuă înnoire, ținând pasul cu o serie de alte științe auxiliare și domenii cu care se află în corelație: cronologia, demografia, antropologia.

Sigilografia sau **sfragistica** (lat. **sigillum**, = pecete, semn, sigiliu; gr. **sfragis** = sigiliu, **logos** = vorbire) este știința care se ocupă cu studierea sigiliilor sub toate aspectele[\[21\]](#).

Sigilografia are drept obiect descrierea, atât a materialelor, cât și a impresiunilor sigilare care sunt studiate din punct de vedere istoric, artistic, tehnic, juridic, diplomatic. Tot această știință se ocupă și de modalitățile de aplicare a sigiliului, de depistarea falsurilor sigilare, precum și de conservarea și restaurarea lor.

Sigiliile s-au conservat sub două aspecte: ca tipare sau matrice de metal, gravate negativ și ca peceti, adică impresiuni pozitive ale acestora., realizate în ceară, hârtie, lut, fum, cerneală.

La rândul lor tiparele sigilare sunt și ele izvoare documentare deosebit de importante, transmițând prețioase informații referitoare la arta gravării. Ele pot elucida și anumite probleme de genealogie, deoarece matricele

sigilare ale diverșilor demnitari, personalități, familii etc., au fost păstrate și transmise din generație în generație.

Sigiliile ca și monedele au un „caracter de oficialitate, de garanție, care le dă o valoare excepțională ca izvoare pentru cunoașterea trecutului. Monedele sunt garantate de puterea suverană, sigiliile deși emană adeseori de la instituții sau persoane particulare, prezintă garanții suficiente prin însuși faptul că menirea lor este tocmai să certifice autenticitatea unui act... [22].

Tot aceste izvoare furnizează prețioase informații privind organizarea cancelariilor, a modului de autentificare a actelor publice sau particulare [23].

Sigiliile constituie izvoare care pot ilustra în mod special anumite evenimente, ele păstrează informații prețioase privind istoria unor zone, unor orașe, unor instituții. Este izvorul care păstrează, sintetizează și transmite generațiilor mai noi simbolurile strămoșilor. Sigiliul, de foarte multe ori, mai ales în epoca modernă, a constituit un mijloc de exprimare a idealurilor naționale și, în consecință, pentru istorie constituie o sursă deosebit de prețioasă și interesantă, dar dificil de descifrat prin însăși complexitatea problemelor ce le conține.

Cercetătorului din domeniul istoriei și bibliologiei îi sunt necesare și cunoștințe de heraldică pentru folosirea cât mai exactă a izvoarelor. Din cadrul surselor istorice ea utilizează peceteile, monedele, inscripțiile de pe pietrele de mormânt, monumentele de arhitectură, diplomele etc.

Heraldica (lat. medievală *heraldus*, *héraut* = crainic) are drept obiect stabilirea principiilor teoretice, cercetarea, interpretarea și evoluția stemelor unui stat, oraș, familie, corporație etc. Tot ea este aceea care fixează și studiază aspectele teoretice ale unei steme, precum și alcătuirea acestora [24].

Heraldica este un factor de civilizație iar izvoarele acestei discipline dovedesc, odată în plus, întrepătrunderea dintre istorie și artă.

Pentru interpretarea justă a izvoarelor, pentru redarea cât mai fidelă a adevărului, istoricul și orice cercetător și documentarist trebuie să poată citi și înțelege elementele heraldice, trebuie, altfel spus, să posede tehnica descifrării stemelor sau a blazoanelor, care constituie elementul fundamental al heraldicii.

Heraldica, prin izvoarele sale speciale pe care le pune la dispoziția cercetătorilor, prin simbolistica sa, constituie un domeniu deosebit de important pentru cunoașterea proceselor sociale, politice și culturale ale societății omenești. Prin descifrarea izvoarelor heraldice se poate înțelege mai bine mentalitatea lumii medievale în general, moravurile și obiceiurile, de multe ori ele servind la „descifrarea încrengăturilor genealogice, adesea foarte încurcate.... Ea a constituit, de asemenea și un domeniu larg de manifestare a conștiinței naționale, domeniu pe care românii l-au folosit din plin. Lupta pentru independență și pentru unitate națională este evidențiată și de simbolurile heraldice care au servit și ca arme de luptă pentru realizarea acestor deziderate.

Metrologia (gr. *metron* = măsură, *logos* = vorbire) este știința care se ocupă cu studiul măsurilor fixe sau variabile. Măsurile determinate de om prin calcule au variat după timp și după loc, formând adevărate sisteme. Cunoașterea acestor sisteme este necesară pentru folosirea cât mai exactă a izvoarelor pentru înțelegerea izvoarelor istorice ale unor epoci, pentru înțelegerea mai ales a problemelor economice ale epocii. Apoi istoria unităților de măsură este legată strâns de istoria schimbului de produse.

Metrologia este legătură cu paleografia prin lectura corectă a izvoarelor paleografice care cuprind elemente metrologice, iar precizarea timpului de apariție a măsurilor sau a greutăților ajută paleografia la datarea izvoarelor sale lipsite de dată^[25]. Ea oferă de asemenea elemente foarte importante pentru studierea monedelor.

Numismatica (gr. *nomisma* = monedă) este știința auxiliară a istoriei care are drept obiect de studiu moneda (analizată sub toate aspectele).

Numismatica are în vedere tipurile monetare, descrierea lor, descifrarea legendelor, materialul din care sunt confecționate, raporturile dintre diferitele categorii de monede, circulația monetară, alcătuirea corpurilor de monede. Medalia constituie și ea un document metalic al unei epoci istorice. Ea este pentru contemporani, dar mai ales pentru urmași, un prilej de înțelegere a importanței acordate unor probleme ale vieții societății respective, unor personalități care prin activitatea desfășurată au contribuit la propășirea societății omenești, unor societăți și a unor instituții. O ramură a numismaticii se ocupă de medalii și plachete: **medalistica**.

Moneda, prin natura sa specifică a fost destinată să fie o valoare circulatorie, constituind un instrument de lucru practic (dar și teoretic) deosebit de important în analiza vieții economice, sociale, politice și culturale a societății omenești. În cadrul ei, moneda poate fi o măsură a valorii, deci un instrument de schimb, poate fi un intermediar al schimburilor și o rezervă de valoare[26].

În acest ultim caz, tezaurele monetare pot furniza informații prețioase de natură numismatică și economică, privind raportul dintre monedele autohtone și cele care circulă concomitent cu ele, orientarea economică a statului respectiv, orientare care este în strânsă legătură cu politica externă etc.

Moneda a constituit și constituie în prezent o antenă deosebit de sensibilă a vieții economice, sociale, politice și culturale a unei societăți[27]. De aceea, ea nu este numai un instrument fiscal, ci a fost și un mijloc de acțiune asupra unei conjuncturi economice, sociale și politice. Apariția, evoluția, răspândirea ei până la teaurizare reflectă gradul de dezvoltare a societății care a emis-o și în cadrul căreia circulă. În același timp moneda conține numeroase elemente ponderale și de valoare intrinsecă, elemente iconografice, heraldice, epigrafice și sigilografice care, pentru a putea fi înțelese, necesită vaste cunoștințe teoretice și o îndelungată experiență practică.

Prin natura sa specială, studiul monedei reprezintă un domeniu deosebit de complex, și de complicat în același timp, al cercetării istorice. În toate epocile moneda constituie un izvor important pentru studierea nivelului economic al unui popor, pentru determinarea și înțelegerea fluctuațiilor economice, a crizelor din acest domeniu, apariția falsurilor monetare[28], deprecierile din titlul metalului prețios, monede cu miez de aramă etc., O interpretare cât mai complexă a descoperirilor monetare dintr-o zonă, conduce la o prezentare cât mai exactă a vieții comerciale, a circulației bunurilor economice; se pot realiza interesante raporturi valorice între monedele diferitelor țări, se poate stabili puterea de cumpărare a membrilor societății într-o anumită perioadă etc. Istoria finanțelor unui stat nu se poate scrie fără date despre circulația monetară, fără izvoare scrise referitoare la echivalența monedelor.

Prin particularitățile sale, moneda reprezintă așadar, un izvor de o deosebită însemnătate pentru studierea istoriei, deoarece așa cum afirma marele numismat francez Ernest Babelon, „o colecție de monede este un depozit oficial de documente contemporane care n-au putut fi alterate în decursul timpurilor prin transcrieri greșite, prin interpolări voite, prin suprimări arbitrare sau inconștiente. Ele sunt martorii oculari și oficiali, chemați fără încetare să facă mărturisiri în vasta anchetă pe care științele istorice o întreprind din diferite puncte de vedere asupra trecutului omenirii: o monedă este, mai adeseori decât se crede, singurul document autentic care a ferit de profanarea uitării un eveniment istoric...[\[29\]](#).

Arhivistica este știința care se ocupă cu teoria și practica în arhive[\[30\]](#). Arhivele, ca păstrătoare de vestigii și antichități, ca păstrătoare a conștiinței de sine a popoarelor, constituie condiția *sine qua non* pentru reconstituirea istoriei unui popor.

Știința arhivistică, prin cercetările ei fundamentale și aplicative, are drept scop crearea celor mai bune condiții pentru munca în arhive. Indiferent de forma pe care o au astăzi materialele arhivistice, toate arhivele din lume conțin izvoare istorice care lămuresc aspecte economice, sociale, politice, culturale ale unui popor sau se referă la relațiile internaționale[\[31\]](#).

Științele auxiliare ale istoriei s-au format într-o perioadă îndelungată de timp. Încă din antichitate s-a recurs la izvoarele epigrafice și la arhive, ceea ce presupunea cunoștințe deosebite. În evul mediu interpretarea mărturiilor istorice era, de multe ori, contradictorie și chiar inexactă, ceea ce a dus la elaborarea unor reguli de cercetare și a unor reguli de publicare științifică a izvoarelor istorice. Se începea astfel constituirea științelor auxiliare tradiționale încă din secolul al XVI-lea, cum a fost heraldica și genealogia. Dar cele mai multe dintre științele auxiliare s-au constituit ca atare în secolul al XVII-lea, iar în cel următor unele dintre ele au devenit chiar obiect de studiu în unele universități europene.

METODA ALCĂTUIRII UNEI LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE

Cursul de științe auxiliare nu se limitează numai la prezentarea unor noțiuni generale referitoare la câte una din aceste discipline.

El trebuie să ofere datele necesare, pentru ca studentul să poată alcătui lucrări de seminar, comunicări, articole, să colaboreze la publicarea unor ediții de documente, manuscrise etc. Însușirea metodei și tehnicii de elaborare a unei lucrări are o importanță deosebită în formarea multilaterală a istoricului, documentaristului și bibliologului. De felul cum studentul va stăpâni aceste lucruri, va depinde materializarea efortului său depus la cursuri și seminarii

pe parcursul facultății, concretizându-se astfel în articole, studii și lucrări postuniversitare.

Facultatea trebuie să contribuie la formarea unei concepții și a unei metode de lucru, trebuie să ducă la însușirea tehnicii de cercetare și de studiu de către studenți. În același timp pe parcursul seminariilor și cursurilor studentul este orientat în bibliografia fundamentală a diferitelor discipline. Fiecare știință își are propriile sale metode de cercetare și de lucru, izvorâte din experiența cercetărilor și din specificul științei respective.

Metoda practică de lucru, altfel spus tehnica de lucru constituie de fapt stilul de muncă, modalitatea de a aduna, de a selecta și apoi de a redacta o lucrare. Fazele prin care trebuie să treacă pentru a realiza în final un studiu, sunt obligatorii pentru toți cercetătorii.

Activității universitare îi sunt proprii lucrările de seminar, comunicările de la cercurile științifice (universitare, naționale), lucrări de diplomă, articole, recenzii, studii în revistele de specialitate.

După ceea ce conțin, aceste lucrări pot fi și trebuie să fie mai ales lucrări de interpretare, publicarea de diverse categorii de izvoare, de prezentare a altor opere, instrumente de lucru.

Lucrările pe care le efectuează studenții în mod curent sunt acelea de seminar. Acestea trebuie să reflecte orientarea studentului în bibliografia generală, cât și în cea specială a temei pe care și-a propus-o, precum și

capacitatea lui de selecție a materialelor adunate, modul în care și-a conceput subiectul ales, cunoașterea tehnicii de redactare. Redactarea trebuie să fie concisă, sobră, iar cât privește întinderea lucrării aceasta trebuie să fie adaptată scopului pe care și l-a propus și locului unde este prezentată lucrarea, lăsându-se timp și la eventualele discuții.

Lucrările de seminar, în general trebuie să cuprindă următoarele părți: introducerea, tratarea propriu-zisă, concluziile, aparat critic, bibliografie și, dacă este cazul, anexe: grafice, planșe, fotografii, diapozitive, hărți etc.

Aceste elemente constituie părți componente ale lucrării de diplomă, dar fiecare din componente fiind mult extinse, accentul căzând pe tratare, expunere și demonstrarea tezelor.

La cercurile științifice și de multe ori în seminarii, se pot efectua recenzii care au scopul de a familiariza pe studenți cu redactarea unor lucrări proprii. Recenzia este cea mai simplă lucrare științifică. Ea constă din prezentarea unei lucrări sau a unui periodic, fiind vorba de o prezentare logică, încheată de așa manieră, încât să fie evidențiate ideile din fiecare capitol, structura cărții, elementele de noutate care sunt aduse în istoriografie prin lucrarea respectivă. Recenzia trebuie să cuprindă și părerile celui care o redactează, iar analiza critică pe care o efectuează autorul, este necesar să fie concisă și documentată.

Prima etapă a unei lucrări științifice, de orice fel ar fi ea, o constituie alegerea temei, a subiectului care trebuie cercetat.

Alegerea trebuie să fie determinată de utilitatea teoretică și practică a studierii ei, dacă au fost rezolvate sau nu toate problemele care o compun, dacă mai există izvoare utilizate eronat, rectificarea acestor erori, dacă au apărut surse noi.

În cazul lucrărilor de seminar general, subiectul lucrărilor poate fi un eveniment istoric, o personalitate istorică, o problemă controversată în istoriografie etc, fiind adoptat în general la sugestia conducătorului de seminar sau solicitat chiar de student, făcând parte din preocupările sale.

Lucrările de la cercurile științifice și cele de diplomă trebuie să abordeze subiecte de mare specializare care au fost mai puțin tratate în istoriografie pentru a da posibilitate studentului să-și aducă o contribuție efectivă și documentară și din punct de vedere al interpretării.

După ce s-a ales tema urmează formularea exactă a subiectului care trebuie făcută cu mare atenție în funcție de posibilitatea studentului de a se

informa, în funcție de ce s-a scris până la acea dată. Conținutul lucrării trebuie să fie în concordanță cu titlul ei.

Remarcăm necesitatea unei cercetări continue într-un anumit domeniu. Astfel, uneori, lucrările de seminar general sau seminar special se pot adânci la cercurile științifice și apoi dezvolta într-o lucrare de diplomă.

Odată subiectul formulat, urmează depistarea și lectura critică a principalelor lucrări din tema aleasă, culegerea de material informativ începând cu cercetarea principalelor lucrări de sinteză pentru orientarea în problemă și pentru a găsi puncte de plecare. Se studiază apoi și lucrările speciale. În scurt timp se alcătuiește o bibliografie a problemei care este bine să fie cât mai cuprinzătoare, exhaustivă dacă este cu putință. Criteriul de alcătuire poate fi cel cronologic sau cel alfabetic. Lista trebuie să cuprindă toate datele bibliografice precum și locul, dacă-l știm, unde se găsesc lucrările. Alcătuirea acestei bibliografii se realizează fie în bibliotecă, la fișierul alfabetic sau tematic, fie consultând lucrări cu caracter bibliografic cum ar fi *Bibliografia istorică a României*, fie din subsolurile lucrărilor pe care le consultăm și care cuprind referiri de acest fel, fie din alte lucrări cu caracter bibliografic. Pe lângă această bibliografie se mai poate alcătui și o listă a fondurilor și colecțiilor arhivistice unde știm că s-ar putea găsi materiale care se referă la subiectul ales. Trebuie apoi consultate și lucrările străine referitoare la istoria românească. Lista acestora se află în buletinele bibliografice, cum ar fi: *Cărți străine în bibliotecile din România. Istorie* sau *Din sumarul periodicelor străine. Istorie*.

Bibliografiile unor personalități românești: Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, A. D. Xenopol, C. C. Giurescu pot cuprinde de asemenea indicații bibliografice utile pentru tema aleasă. Materialul bibliografic se adună pe *fișe bibliografice* (10/15 cm) de un sfert de coală. Această fișă bibliografică trebuia să conțină: numele și prenumele autorului, titlul și subtitlul lucrării, numele celui care prefătează lucrarea, numele traducătorului, ediția, volumul, locul publicării, editura, anul apariției, numărul de pagini, planșe, hărți, eventual titlul colecției și numărul publicației din serie. Dacă avem articole sau studii se va adăuga titlul periodicului în ghilimele, localitatea, numărul volumului sau anul calendaristic, numărul, paginile între care se află articolul sau studiul. Pe această fișă se mai indică problema sau ideea pentru care poate fi folosit

materialul respectiv, precum și locul unde poate fi găsită lucrarea și chiar cota, dacă o avem la îndemână.

Fișele se vor așeza apoi în ordine alfabetică, ușurându-se astfel alcătuirea în final a bibliografiei lucrării.

Urmează investigarea fondurilor și colecțiilor arhivistice aflate în Arhivele Naționale unde se vor căuta mai ales izvoarele inedite, nepublicate.

Folosirea izvoarelor inedite, mai ales, a celor narative, cere mult discernământ și prudență, critica de text constituind un moment foarte dificil în elaborarea unei lucrări.

După adunarea bibliografiei și după depistarea izvoarelor editate și inedite urmează lectura critică a acestora și alcătuirea unui plan de lucru cuprinzând problemele mari. În acest plan trebuie să existe un capitol referitor la istoriografia și la izvoarele problemei. Pe baza acestui plan inițial se face lectura critică a materialului. Pe parcursul documentării planul acesta va suferi modificări. În urma lecturii atente și critice se va reține ceea ce s-a scris despre problema respectivă, ce s-a rezolvat și aspectele care mai sunt încă nelămurite. Tot ce socotim necesar pentru redactarea lucrării se notează pe *fișe documentare* de format 1/4 sau 1/2. Trebuie optat pentru o variantă sau alta spre a putea fi utilizate mai ușor și pentru a le putea sistematiza pe probleme. Se pot alcătui următoarele tipuri de fișe: a) fișa extras; b) fișa rezumat; c) fișa regist; d) fișa de trimitere; e) fișa de atenționare; f) fișa bibliografică.

Indiferent de tipul fișei, aceasta trebuie să conțină o singură idee, problemă, pasaj etc.

Orice fișă documentară trebuie să cuprindă în stânga sus datele bibliografice: autor, titlul cărții (titlul cărților sau al studiilor se prescurtează pentru a ușura redactarea fiecărei fișe. Prescurtarea se menține pe tot parcursul fișării materialului respectiv), volum, pagină; în dreapta sau la mijlocul fișei se scrie ideea, problema, conținutul ei. Dacă avem un periodic se mai adaugă în stânga sus anul de apariție, numărul, ziua, luna, pagina; în cazul documentelor se notează arhiva, fondul arhivistic; dosarul, anul, fila. Pentru microfilme se notează țara, rola și cadrul respectiv unde se află problema. Titlurile publicațiilor se subliniază, iar cele ale periodicelor se pun între ghilimele.

Cea mai simplă și cea mai comodă fișă este *fișa extras*, deoarece pe ea se trec pasaje întregi, sub formă de citate între ghilimele, pentru a arăta că fragmentul respectiv aparține altcuiva și nu nouă. În general se extrag concluzii, afirmații care pot forma elemente de bază pentru discuții.

Fișa extras se folosește și în cazul izvoarelor pentru documentare, cronici, manuscrise, documente de arhivă. În acest caz fișa va conține în stânga sus: emitentul actului, beneficiarul actului, locul, data emiterii (anul, luna, ziua), conținutul actului care poate fi integral, rezumat sau combinat: extras cu rezumat. În dreapta sus se pune ideea sau problema pe care o conține fișa. În partea de jos a acestei fișe extras de documente se scrie felul actului (original, copie), materialul, sigiliul etc., volumul din care a fost extras, arhiva, fondul arhivistic, dosarul, anul, fila. Pentru microfilme se pune: țara, rola, cadrul.

Fișa rezumat este mai dificil de realizat deoarece presupune mai multă practică în problema selectării materialelor publicate precum și a izvoarelor. Pe aceste fișe trebuie indicate paginile din lucrare sau din document care s-au rezumat.

Fișa regist cuprinde atât citate cât și rezumate din lucrări publicate sau izvoare. Se indică pagina în dreptul citatului și în cazul rezumatului fie în dreapta fie în stânga.

Fișele extras, rezumat și regist alcătuiesc *fișa principală, informativă*. Se poate întâmpla ca pe parcursul lecturii una din aceste categorii de fișe să ne fie necesară și la un alt capitol decât cel pentru care a fost făcută inițial. În acest caz se alcătuiește o *fișă de trimitere* care este o fișă identică (dublet) cu prima și pe care o vom folosi unde este din nou cazul. O altă fișă care se poate efectua este *fișa de atenționare* care se realizează atunci când se alcătuiește bibliografia și cercetăm în biblioteci, în lucrări bibliografice cu care ocazie observăm și lucrări pentru alte probleme care ar putea să ne preocupe sau ne preocupă. În acest caz alcătuim acest tip de fișă care trebuie să conțină toate datele bibliografice: autorul, titlul lucrării sau al studiului etc., anexe și apoi mențiunea pentru ce problemă ne va fi utilă. De asemenea și pe parcursul lecturii pentru lucrarea care este pe masa de lucru, în subsoluri sau în diferite liste bibliografice, putem găsi diverse lucrări, studii sau documente pentru care se vor alcătui astfel de fișe de atenționare. Ele se vor aduna separat în plicuri pe care se va menționa problema generală pentru care sunt adunate fișele.

Fișa bibliografică, menționată deja, este fișa pe care se trece fiecare lucrare sau articol în parte. Ea se realizează o dată când alcătuim bibliografia problemei și apoi, a doua oară, când începem lectura propriu-zisă. Ea este prima fișă care se face. Și apoi în continuare se pot alcătui fișe bibliografice ori de câte de câte ori găsim în subsoluri sau chiar în text studii, lucrări, documente, fonduri arhivistice etc., care ne largesc bibliografia problemei la care lucrăm.

Fișa bibliografică trebuie să cuprindă: numele și prenumele autorului sau autorilor. Dacă este femeie se va scrie prenumele întreg. Titlul și subtitlul se scrie așa cum apare pe foaia de titlu a cărții (prima pagină tipărită după copertă), volumul, locul unde a apărut lucrarea, editura, anul de apariție, indicații referitoare la formatul cărții, numărul total de pagini, anexele - cu mențiuni speciale în legătură cu utilizarea lor în cadrul lucrării. În cazul periodicelor se mai adaugă numele acestora, localitatea, tomul, volumul, anul apariției, numărul paginilor între care se află studiul care ne interesează.

Fișe mai speciale se realizează și în cazul obiectelor cu caracter etnologic, a pieselor din muzee, pentru piese aparținând istoriei artei pentru monumente de arhitectură, pentru piese arheologice.

După ce s-au adunat fișele informative acestea se așează în plicuri mari sau chiar în dosare plic cu titluri corespunzătoare capitolelor din lucrare, conform planului inițial. Urmează apoi studierea materialului adunat. Se stabilesc punctele de lucru, precum și planul definitiv al lucrării. Se analizează izvoarele referitoare la problemă, se verifică autenticitatea lor, se realizează o selecție și o ierarhizare a lor în funcție de valoarea fiecărei categorii și de ponderea pe care vrem să o acordăm fiecărei surse documentare după planul ultim, definitivat, ceea ce presupune reclasarea fișelor în alte plicuri și alte dosare. În continuare urmează faza conceperii lucrării, faza creatoare - enunțarea tezelor lucrării respective, stabilirea legăturilor și conexiunea faptelor istorice pe care le tratează lucrarea. Se impune o judecată cât mai obiectivă a evenimentelor. Conform planului se va redacta fiecare capitol în parte în ordinea pe care o considerăm cea mai logică și mai limpede. Lucrarea trebuie să cuprindă: introducere, cuprins și încheiere, precum și aparatul critic: note, bibliografia, anexele (ilustrații, planșe, documente, indice de nume, locuri etc.).

Organizarea materialului - reclamă interpretarea faptelor în procesualitatea evenimentelor în toată complexitatea lor. Aceasta presupune stabilirea articulațiilor și corelațiilor diferitelor evenimente utilizând deopotrivă *analiza și sinteza*. Este etapa creației propriu-zise, enunțarea tezelor fundamentale ale lucrării științifice. Operația intelectuală în sine se bazează pe o tehnică de combinare: clasificarea fișelor documentare, potrivit planului stabilit, care reclamă acuratețe, acribie, spirit de ordine, exactitate. Acum este momentul de a se manifesta cercetătorul prin: stabilirea tuturor legăturilor, conexiunea faptelor istorice în cadrul procesului, dimensiunile acestuia, raporturile cauză-efect, obiectivismul și subiectivismul manifestate, judecata de valoare asupra evenimentelor și proceselor.

Planul schematic anterior și ipotezele de lucru sunt definitive în vederea redactării finale. Acum trebuie să avem în vedere economia lucrării, destinația finală (comunicare orală, tipărire), caracterul ei etc.

Introducerea se realizează în general la sfârșitul muncii de redactare. În cadrul ei se va scoate în evidență importanța temei alese, istoriografia problemei, izvoarele folosite, lucrurile noi pe care le aducem, elementele care caracterizează lucrarea, metodologia folosită. Se mai pot menționa dificultățile menționate, precum și mulțumirile pe care le aduce autorul celor care l-au ajutat în realizarea lucrării¹.

Cuprinsul constituie partea cea mai importantă a unei lucrări. Aici se obiectivează actul de creație al cercetătorului, aici se vor prezenta lucrurile noi care le aduce lucrarea, nu numai sub aspectul unei descoperiri de excepție dar și prin noua abordare a temei sau printr-o nouă așezare a surselor sau o nouă viziune pe care intenționează să o dea problemei. Toate afirmațiile trebuie argumentate pe baza izvoarelor sau pe cercetările înaintașilor. Toate acestea trebuie indicate în aparatul critic al lucrării. Orice reproduceri integrale din lucrări sau izvoare se fac folosite ghilimelele.

Autorul trebuie să fie atent la unitatea textului, la prezentarea cât mai logică și mai încheagată a ideilor, elemente care sporesc valoarea lucrării respective.

Stilul trebuie să fie ales, științific, sobru, clar și concis, eliminându-se pe cât posibil expresiile bombastice și frazele exagerat de lungi care dăunează clarității și calității lucrării.

Concluziile constituie partea finală a lucrării. Aici trebuie să se rezume rezultatele la care a ajuns cercetătorul, importanța lor în cadrul istoriografiei problemei tratate, precum și perspectivele pe care le deschide cercetarea sa.

După redactarea „la prima mână... cum se spune, după un timp, necesar pentru detașarea autorului de problemă, lucrarea se va finisa, dându-i-se forma definitivă.

Aparatul științific sau *critic* constituie o parte integrantă din lucrare. Acesta poate fi atașat la sfârșitul fiecărui capitol, la sfârșitul lucrării sau în subsolurile fiecărei pagini. El cuprinde trimiterea exactă la lucrările și la izvoarele folosite și o garanție științifică a lucrării. Tot în note se mai pot da o serie de indicații bibliografice, se pot reproduce fragmente din diferite documente, se pot face diferite completări care în text ar strica fluenta expunerii. Pentru trimiteri se folosește sistemul de numerotare de la 1 la n, pe fiecare pagină, capitol sau lucrare în întregime.

Trimiterea la sursă trebuie să cuprindă: prenumele și numele autorului, titlul, ediția, volumul, locul de apariție, editura, anul apariției, pagina; la periodice se adaugă numele periodicului, locul de apariție (mai ales pentru cele mai puțin cunoscute), anul de apariție, anul calendaristic, numărul, ziua și luna, pagina. Dacă sunt documente se va specifica arhiva unde se află, fondul, pachetul, fila; dacă e manuscris se va specifica autorul (dacă e cunoscut), titlul, locul unde se păstrează, fondul, numărul manuscrisului, fila. În cazul în care avem obiecte de muzeu trebuie să se menționeze instituția care păstrează obiectul, colecția, numărul de inventar.

Pentru simplificarea trimiterilor, în practică se folosește un întreg sistem de prescurtări, le indicăm mai jos pe cele mai des folosite.

Op. cit., se folosește când trebuie să cităm o singură lucrare a unui autor. Prima oară trimiterea se face în întregime, așa cum am arătat mai sus. A doua oară folosind acest *opus citatus* (opera citată) prescurtat în *op. cit.*, cu subliniere.

Ibidem se întrebuințează când avem trimitere succesivă la același autor și aceeași lucrare. Poate fi aceeași pagină dar dacă este alta se indică exact pagina. Dacă între prima trimitere și următoarea s-a intercalat o altă notă, mențiunea *ibidem* nu mai este valabilă.

Idem se folosește în cazul autorului care are mai multe lucrări și pentru a evita repetarea numelui se folosește acest termen, urmând a scrie doar titlurile lucrărilor sau articolelor.

Cf (*confero*) se folosește pentru a indica o comparație între paragrafe diferite de izvoare, între puncte de vedere diferite sau asemănătoare.

Apud (*la*) se întrebuințează când în text folosim un citat dintr-o lucrare sau un izvor istoric pe care nu l-am citit direct ci l-am preluat din altă lucrare pe care o menționăm în subsol.

În aparatul critic se abreviază titlurile unor publicații, a unor periodice precum și a unor lucrări, a unor colecții de documente, repertorii etc. În acest caz în lucrare trebuie să existe o listă a acestor abrevieri care să constituie cheia descifrării trimiterilor. Lista abrevierilor se așează fie înaintea introducerii, fie înaintea listei bibliografice, în ea sunt incluse toate izvoarele și lucrările folosite de autor. Bibliografia poate fi așezată la sfârșitul fiecărui capitol sau la sfârșitul lucrării. Oriunde s-ar afla, ea trebuie să respecte o anumită ordine: *lucrări teoretice*, izvoare, lucrări generale, lucrări speciale, periodice. Fiecare la rândul lor pot fi prezentate în ordine cronologică sau alfabetică. Criteriul alfabetic este cel mai folosit.

Anexele lucrării pot cuprinde: izvoare inedite reproduse integral sau parțial, hărți, grafice, liste cronologice, ilustrații, desene. Dacă lucrarea are mai multe ilustrații este necesar să se alcătuiască o listă a acestora.

Unele lucrări, mai ales volumele de documente, trebuie să conțină și un *indice*. Acesta poate fi: general, onomastic, tematic, toponimic, de titluri etc. Indicele cuprinde toate numirile în ordine alfabetică și pagina la care se găsește, sau numărul de ordine dacă este document. Indicele se întocmește după ce lucrarea a fost tipărită în pagini sau dactilografiată dacă este vorba de lucrarea de diplomă. Unele lucrări, mai ales colecțiile de documente, pot conține și un *glosar* de termeni rari, vechi sau în limbi străine. Acesta este ordonat după criteriul alfabetic.

Tabla de materii sau cuprinsul încheie lucrarea. Ea trebuie să cuprindă titlul fiecărui capitol cu paginile între care se află, anexele sunt și ele cuprinse aici. Și tabla de materii se alcătuieste la sfârșitul lucrării sau în pagini tipărite.

După redactarea lucrării și mai ales după dactilografierea ei autorul trebuie să facă o revizuire a ei, atât din punct de vedere stilistic, cât și al conținutului științific; se verifică aparatul critic, numele proprii, denumirile localităților, se uniformizează trimiterile și prescurtările.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- ADĂNILOAIE, NICHITA. *Tehnica elaborării unei lucrări științifice de istorie*, în „Studii și articole de istorie...”, XXI, 1973, p. 69-76.
- EDROIU, NICOLAE. *Introducere în istorie și științele auxiliare ale istoriei*, Univ. „Babeș-Bolyai...”, Cluj-Napoca, 1977, p. 216-221.
- MACIU, VASILE. *Metode de cercetare în istorie*, în: „Forum...”, 2, 1970, p. 31-42.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Îndrumări în cercetări istorice*, București, 1943.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Metoda alcătuirii unui studiu de istorie*, în: RA. IX, 1967, nr. 1, p. 21-34.

EPIGRAFIA

Epigrafia este știința auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul (descifrarea și interpretarea) inscripțiilor pe materiale dure: piatră, metal (plumb, bronz, aur, argint), oase, sidef, fildeș, lemn, piele, mușama, argilă, tencuială, sticlă, geme, camee, sigilii, inele (inscripția de pe veriga inelelor), ponduri (greutăți) și chiar pe stânci (cum este, de exemplu, inscripția lui Darius de la Behistun - localitate aflată azi în Iran), în limbile vorbite odinioară sau mai recente. Ea nu-și limitează cercetarea numai la opere cu caracter solemn, cu conținut juridic, religios, funerar, arhitectonic, ci studiază numeroase produse și înscrisuri cum ar fi: cuvinte, litere izolate, semnături, nume proprii, formule, mărci de fabrică (oficina), nume de unități militare, scrierile trasate de mână pe monumente (grafitti). Apographele (copiile de inscripții din manuscrise vechi) intră și ele în sfera atenției acestei științe, precum și în alcătuirea corpusurilor epigrafice.

„În mod curent se înțelege prin epigrafie acea ramură a cercetărilor istorice al cărei obiect în constituie studiul inscripțiilor grecești și latine.... În realitate, accepția termenului este mai largă și la ora actuală se vorbește de o epigrafie egipteană, sumeriană, hittită, etruscă, punică, miceniană etc.

Sunt socotite inscripții tot ceea ce este scris prin procedee ca: săpat, desenat, pictat, incizat, brodat sau cusut.

Inscripția este un document primar și un martor direct la evenimente. Ne parvine fără intermediar, spre deosebire de operele istorice ale antichității transmise prin manuscrise recopiate de-a lungul secolelor. Prin permanentele descoperiri de inscripții, epigrafia înprospătează neîncetat câmpul de cercetare istorică.

Epigrafele „reprezintă cele mai elocvente și obiective documente /.../ nu numai prin faptul că relativ numeroaselor inscripții variate constituie unicate, piese exclusive, singulare, de caracter general sau local, dar și fiindcă înscrisurile, oricât de scurte și „laconice... ar fi sau ar părea să fie, „vorlesc... despre autorii și mediul lor social-economic într-un mod mult mai circumstanțial, explicit, și mai direct decât alte izvoare, evident mai mult decât cele nescrise...¹. Scopul inscripției este acela ca anumite fapte

care au fost socotite importante să fie făcute cunoscute atât contemporanilor, cât și celor care vor urma.

Numele acestei discipline auxiliare a istoriei provine de la cuvintele grecești *epi* = deasupra, pe; *grapho* = a scrie, a grava, a desena; *graphein* = scriere.

Istoria epigrafiei este foarte veche. Chiar Herodot (484-428 î.Hr.) a folosit inscripțiile templelor ca izvoare istorice pentru alcătuirea operei sale. El a fost urmat de cercetarea izvoarelor epigrafice și arheologice de o serie de istorici greci și romani.

În perioada medievală preocupările au continuat, remarcându-se în secolul al XVI-lea Conrad Peutinger (1465-1547) și Martin Smet. Aceștia nu au depășit faza recunoașterii inscripțiilor ca izvor istoric și folosirea lor ca atare.

Ca știință auxiliară a istoriei, epigrafia s-a constituit abia la începutul secolului al XIX-lea. August Boekh (1785-1867) și Th. Mommsen (1817-1903) sunt considerați fondatorii ei. Încă din anul 1827, în studiile sale, A. Boekh arăta scopul și necesitatea publicării corpusurilor de inscripții grecești. Tot el a definit epigrafia drept „arta monumentelor literare care sunt scrise pe material durabil ca lemnul sau piatra...”².

De remarcat că la inițiativa lui August Boekh, Th. Mommsen și Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff s-a început adunarea, studierea și publicarea inscripțiilor antice. Astfel, din anul 1828 au început să apară volumele *Corpus Inscriptionum Graecarum*, înlocuit foarte curând cu colecția *Inscriptiones graecae*. (Editate de Academia din Berlin).

Încă din 1847, eruditul istoric german Th. Mommsen a inițiat, mai întâi sub formă de proiect, o lucrare istorică monumentală: *Corpus Inscriptionum Latinarum*. După un deceniu de demersuri stăruitoare, Academia din Berlin a acceptat acest Corpus de izvoare și el va fi realizat și editat de savantul german după câteva decenii de muncă asiduă. În cadrul sferei sale de cercetare s-a situat și teritoriul Daciei romane, mai exact Transilvania³, fiind preocupat mai întâi să cerceteze lucrările de specialitate, publicațiile și colecțiile de texte epigrafice transilvănene. După această etapă Mommsen a fost interesat să cunoască la fața locului - de visu - inscripțiile latine din Transilvania, pregătindu-și cu minuțiozitate (timp de 2 luni) călătoria sa în Transilvania. În acest scop a consultat pentru a doua oară lucrarea lui I. F.

Neigebaur, *Alterthümer und Inscripten in Siebenbürgen*, - 1848. Apoi și-a întocmit fișe și note care să-l ajute la verificarea la fața locului (in situ) a inscripțiilor romane publicate de Neigebaur.

S-a interesat la Berlin și Viena și despre alți cercetători transilvăneni cu care putea colabora când va ajunge la fața locului și i-a fost recomandat G. D. Teutsch, cunoscut în cercurile științifice germane din perioada când își făcea studiile la Berlin (1837-1839). Cu acest mare istoric transilvănean Th. Mommsen a întreținut timp de 10 ani (1856-1866) o interesantă corespondență științifică. Tot prin intermediul său va intra în contact cu o serie de arheologi, istorici, colecționari și anticari din Transilvania (arheologul Michael Johann Ackner, colecționarii Adam Varádi, Fr. Müller, Albert Bielts, Ludwig Reisenberger, Timotei Cipariu și alții).

Din corespondența Mommsen - Tetsch rezultă întreaga activitate științifică desfășurată de istoricul german în Transilvania. La 23 septembrie 1859 a sosit la Cluj unde în câteva zile a cercetat cu multă atenție toate textele epigrafice din colecția J. Kémeny. De la Cluj a mers la castrul roman de lângă localitatea Ilișua (situată pe Someșul Mare). De aici a călătorit mai departe la Turda, comuna Luncani - Aiud, Blaj, Zlatna, Abrud, Roșia-Montana, Alba Iulia, Sibiu, Orăștie, Valea Hațegului, Deva, Micia (Vețel), Mintia și Zam.

Desigur, întâlnirea cea mai importantă s-a petrecut la Sibiu unde îl așteptau Teutsch și alți colaboratori ai acestuia și unde a avut ocazia să vadă cea mai importantă colecție transilvăneană de materiale arheologice a lui M. J. Ackner - piesele din Muzeul Brukenthal (monede, camee, pietre antice). De la Sibiu, a poposit câteva zile în comitatul Hunedoara, deosebit de bogat în vestigii antice și unde a găsit pe teren inscripțiile latine care-l interesau și pe care le-a descifrat. După părăsirea Transilvaniei, Th. Mommsen a continuat să corespundeze cu Teutsch și cu alți colecționari, pentru identificarea unor localități transilvănene cu denumiri latine, sau alte piese. Astfel, în urma acestei colaborări a savantului german cu cercetătorii transilvăneni, Transilvania a fost cuprinsă în această operă fundamentală pentru istoria Imperiului Roman - *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III, Berlin, 1862.

După contribuția lui August Boeckh și Th. Mommsen, epigrafia s-a dezvoltat în toate ramurile sale. În foarte multe țări europene a început o adevărată campanie publicitară a corpusurilor inscripțiilor antice (grecești și

romane). Aceste mari colecții au oferit material de cercetare pentru apariția altor lucrări de interpretare. Astfel, în 1885 apăreau la Paris lucrările lui Solomon Reinach: *Traité d'épigraphie grecque* și René Cahnat: *Cours d'épigraphie latine*. Acestea au pus bazele teoretice și științifice ale epigrafiei.

În perioada interbelică și după al doilea război mondial cercetările din domeniul epigrafiei s-au identificat atât prin publicarea de noi inscripții, cât și prin editarea a numeroase studii de teorie a acestei științe. Congresele internaționale de la Paris, Viena, Cambridge, München au fost locul unor dezbateri importante ale problemelor de epigrafie. La Paris apare o publicație specializată: „Année Epigraphique“.

Vestigiile romane din Dacia descoperite de-a lungul timpului în localitățile provinciei imperiale romane au stârnit interesul istoricilor români și străini încă din perioada medievală. Astfel, primele preocupări epigrafice s-au semnalat pe teritoriul românesc din secolul al XVI-lea prin activitatea lui Ioan Mezerzius care a realizat prima culegere de inscripții din Dacia.

În secolul al XVII-lea, Miron Costin (1633-1691) a fost primul care a menționat în operele sale vestigii arheologice și monumente epigrafice, fiind primul istoric care ne-a lăsat știri cu caracter epigrafic, folosind el însuși inscripțiile ca izvor istoric⁴. Drumul deschis de acesta a fost continuat de fiul său Nicolae Costin (1660-1712), de Dimitrie Cantemir (1673-1723) și mai ales de stolnicul Constantin Cantacuzino (1640-1716). Acesta din urmă a fost atras în mod deosebit de izvoarele arheologice și epigrafice. De multe ori, în lucrările sale, a făcut referiri la „pietrele scrise epigramate....

Primele preocupări cu caracter științific în domeniul epigrafiei pe teritoriul românesc le datorăm unor călători străini din secolele XVI-XVIII care au transcris o serie de inscripții antice și medievale. Menționăm dintre aceștia pe: Jacques Bongars, Georg Dousa, William Paget, Verancsics, Piçre Lescalopier, Stephanus Zamosius (Szamosközy), Bartholomeo Bassetti, Marco Bandini, Martin Opitz, inginerul topograf Massigli, secretarul lui Constantin Brâncoveanu - Anton Maria del Chiaro și alții⁵. În secolul al XVII-lea s-a început citirea și copierea pisaniiilor de la mănăstiri și a unor piese tombale de către călugării cărturari, din rândul cărora s-a remarcat mitropolitul Dosoftei al Moldovei.

În secolul următor în Țara Românească s-a alcătuit lucrarea intitulată *Cronologia tabelarae* (autorul neidentificat) care-și propune să realizeze o bază cronologică sigură a Țării Românești, sprijinindu-se pe o anchetă mai largă în domeniul inscripțiilor și al hrisoavelor de pe teritoriul respectiv. Lucrarea, deosebit de valoroasă, este apreciată de epigrafiști drept „prima încercare largă și sistematică de folosire a inscripțiilor medievale românești pentru întocmirea unei cronologii a istoriei naționale....

În secolul al XIX-lea s-au făcut progrese remarcabile. Acum s-au desfășurat o serie de periegeze pentru a se depista inscripții antice și medievale pe teritoriul românesc, una dintre sarcinile perioadei constituind-o strângerea inscripțiilor și a altor înscrisuri cu caracter religios, pentru a se putea realiza istoria celor mai importante monumente⁶.

Exegeza inscripțiilor a făcut progrese deosebite către sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor. O contribuție remarcabilă și-au adus-o: episcopul Melchisedec (1823-1892), Grigore Tocilescu (1850-1909), Ioan Bogdan (1864-1919), Vasile Pârvan (1882-1927), Nicolae Iorga (1871-1940); mai apoi s-au remarcat Grigore Florescu (1892-1960), D. M. Pippidi (1905-1993), I. I. Russu (1911-1989), Popescu Emilian (n. 1928), ca să nu-i pomenim decât pe aceștia.

În ceea ce privește publicarea corpusurilor de inscripții, trebuie menționat colecționarul de antichități Mihail Manolache Ghica, care, în 1842, avea în vedere publicarea unui corpus al inscripțiilor antice. Pe aceeași linie s-a situat Nicolae Bălcescu (1819-1852), George Barițiu (1812-1893), A. T. Laurian (1810-1881). Cezar Bolliac (1813-1881), Ion Ionescu de la Brad (1813-1891), Al. Odobescu (1834-1895), Grigore Tocilescu (1850-1909). În 1904 Nicolae Iorga, văzând că Academia Română tergiversa publicarea volumelor de inscripții, a pornit singur la alcătuirea unei culegeri: *Inscripții din bisericile României*. Este una din cele mai valoare lucrări cuprinzând inscripții feudale din Țara Românească și Moldova. La ora actuală, printre corpusurile de inscripții deosebit de prețioase ale României, menționăm: *Inscripțiile medievale ale României. Orașul București*, vol. I, (1395-1800), 1965; *Inscripțiile grecești și latine din sec. IV-XIII, descoperite în România*, publicate de Emilian Popescu, 1976; *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. III, 1980; *Inscripțiile din Scythia Minor*, publicate de către D. M. Pippidi - 1983.

Epigraafia antică se ocupă cu totalitatea materialelor și obiectelor scrise, imprimate, turnate ce s-au păstrat și transmis integral sau parțial din vechime.

Inscripțiile epocii antice se împart în două categorii, după conținutul lor: 1) inscripții cu conținut administrativ și juridic; 2) inscripții cu caracter diferit.

Din prima grupă fac parte legile, contractele, listele de funcționari, de consul de preoți etc., însemnări cronologice, cronistice, metrologice. Celei de a doua grupe îi aparțin inscripțiile de pe morminte (epitafurile), diferite dedicații sacre (tituli sacri) de cinstire a unor persoane (honoris causa). Există o mare categorie de inscripții de un gen mai special: poezia funerară (s-au descoperit cca. 5000 de astfel de poeme în limba greacă). O bogată categorie de inscripții antice o constituie acele izvoare de mare interes istoric și care nu au un echivalent în epigraafia modernă. Este vorba de legi și decrete, tratate de pace, tratate de alianță, fixând chiar solda trupelor care urmau să fie trimise, arbitraje în probleme litigioase, delimitări de frontiere, tarife prin care se stabileau prețurile maximale ale nor produse etc.

Inscripțiile antice se studiază sub două aspecte: a) textul latinesc și grecesc ca produs și formă lingvistică și b) piesa arheologică în sine, cu același rost politic militar, social-economic.

În epoca medievală și modernă, un loc important îl au inscripțiile de pe morminte (epitafurile), diferite dedicații sacre cu caracter religios, de cinstire a unor persoane, pisaniile de la biserici și mănăstiri, inscripțiile cu caracter religios sau artistic de pe unelte, mărcile puse pe cărămizi sau pe diferite produse meșteșugărești, pe diferite țesături, inele, însemnele de pe veselă, sau alte obiecte casnice etc.

Indiferent de etapa când s-au scris și de conținutul lor, caracteristica dominantă este aceea că trebuie să fie foarte concise și clare.

În epoca antică, cele mai vechi inscripții se întâlnesc săpate în lemn ceruit, apoi în piatră și marmură. Grecii și romanii au scris în piatră de la dreapta la stânga, apoi s-a socotit mai potrivit să se scrie alternativ, un rând de la dreapta la stânga, următorul invers, scriere ce se numește *bustrophedon*. Sistemul a fost mult folosit în antichitate. Literele se așezau fie în formă de coloană, unele sub altele, fie în formă paralelipipedică (cărămidă), fie în formă de coș, rândurile îngustându-se treptat. Dar se întâlnesc și inscripții pătrate sau triunghiulare (în formă de piramidă).

Deși se scria cu litere capitale (mari, clare), lectura era dificilă deoarece se foloseau, în greaca antică și medievală, o serie de prescurtări ale cuvintelor, precum și accente. Treptat, prescurtările în scrierea inscripțiilor s-au generalizat în lumea romană și au fost aceleași peste tot.

Printre problemele tehnice întâlnite în epigrafie menționăm: legăturile (literele între ele) foarte variate, siglele și abrevierile. Cuvintele nu erau scrise în întregime, scriindu-se numai prima literă (sigla) sau două sau mai multe litere de la începutul cuvântului. Accentele se foloseau pentru a înlesni o lectură corectă. În epigrafia greacă se întâlnesc trei accente: ascuțit (/), grav (\), circumflex (^); în epigrafia latină există două accente: ascuțit (/) și circumflex (^) care arată dublarea literei.

În inscripții, cuvintele se așează după o anumită ordine care, o dată cunoscută, ușurează descifrarea inscripției. În perioada antică și în cea medievală inscripțiile votive, religioase etc. ajung să fie formulate aproape la fel, ceea ce ușurează lectura acestora

Pentru o corectă lectură a inscripțiilor, epigrafistul trebuie să aibă în vedere timpul, limba și caracterul scrisului, deoarece în fiecare limbă și alfabet scrisul pe materiale dure a evoluat diferit. Tot epigrafia stabilește și autenticitatea, din punct de vedere grafic, a izvorului epigrafic.

Justa interpretare a izvoarelor epigrafice se află în strânsă legătură cu filologia, papirologia, paleografia și numismatica. Un principiu important care trebuie respectat pentru o interpretare judicioasă a corpusurilor de inscripții este acela de a respecta locul geografic unde ele au fost scrise. Corpusul epigrafic reconstituie viața unei regiuni, a unui oraș etc. O inscripție izolată nu valorează nimic sau aproape nimic, ea căpătând sensul real numai în cadrul unei serii de inscripții și trebuind să fie încadrată într-o serie de inscripții dintr-un anumit loc, epocă și o anumită problemă. De aici a apărut necesitatea realizării corpusurilor de izvoare epigrafice care s-au alcătuit încă din secolul al XVI-lea. Dar publicarea cu caracter științific al acestor corpusuri, „restituirea...”, astfel spus, a inscripțiilor a început abia în secolul al XIX-lea, prin activitatea lui Antoine-Jean Letronne. S-au distins apoi savanții: germanul Dittenberger, austriacul Adolf Wilhelm, francezul Morice Holleaux.

Publicarea inscripțiilor trebuie să respecte anumite reguli. Când inscripțiile se află *in situ*, sau izolate, sau întregi sau în fragmentare, se arată această situație. Se descrie piesa în amănunțit ținându-se seama de forma și

natura piesei, de înălțime, lățime și greutate, de crăpături, spărturi și basoreliefuri; de înălțimea, lățimea și adâncimea literelor. Toate aceste amănunte se dau în nota de la începutul textului numită *lemă*.

Pentru a arăta lipsa începutului textului, a sfârșitului acestuia ori în mijloc a unei litere, se folosesc anumite semne. Se completează abrevierile, se verifică corectându-se unele lecturi greșite în edițiile anterioare, dacă acestea există.

Textul inscripțiilor se reproduce în caracterele originalului cu majuscule sau cursive. Se recomandă ca alături să se dea și o transliterație, în minusculă, cu restabilirea textului și a ortografiei. Publicarea inscripției pentru a fi utilă istoricilor trebuie să fie însoțită de comentariu critic.

Rezultatele obținute în epigrafie, din punct de vedere al valorii, se situează pe planuri diferite, în funcție de epoca istorică în care nu au fost create.

Izvorul epigrafic antic furnizează date deosebit de prețioase. Cele mai bogate relatări sunt de natură socială: istoria socială pentru unele perioade antice nu există decât în urma descifrării nenumăratelor inscripții. Pe baza lor se poate studia istoria dreptului antic, se pot cunoaște o serie de instituții din cetățile grecești. Inscripțiile furnizează de asemenea relatări bogate privind viața religioasă. De multe ori epigrafia este unica sursă pentru cunoașterea diferitelor culte indigene din Asia Mică, Siria, din Nordul Africii, Thracia, Spania, Gallia, Illiria, Noricum, precum și pentru numeroase date referitoare la sentimentele religioase, referiri la o serie de miracole; inscripțiile cuprind uneori și imnuri sau confesiuni cu caracter religios ale credincioșilor. Izvoarele epigrafice sunt generoase și în ceea ce privește viața cotidiană din perioada antică. Spre exemplu, ele furnizează relatări despre viața din agora, celebrări de concursuri atletice, hipice, muzicale, numele câștigătorilor acestor întreceri sportive. Uneori din ele aflăm întreaga carieră a unor celebri muzicieni, a unor atleți. Spectacolele de gladiatori și de animale sălbatice sunt de asemenea cunoscute din inscripții, iar din basoreliefurile lor se pot trage concluzii referitoare la tactica și armamentul folosit, la organizare etc. Pentru reconstituirea limbii și a vocabularului antic inscripțiile pot furniza de asemenea un bogat material de cercetare.

În epocile ulterioare, inscripțiile au de cele mai multe ori un caracter privat și deci numai în mod indirect pot sluji la elucidarea anumitor

probleme majore ale istoriei. Cele mai multe dintre ele au caracter religios (pisanii, pietre tombale, inscripții pe cruci de lemn, de piatră, pe țesături destinate vieții religioase). Prea puține au un caracter militar sau laic.

Prin urmare, prin natura lor, inscripțiile epocii feudale nu pot furniza date compatibile, în importanță, cu cele pe care ni le înlesnesc izvoarele narative și cele diplomatice. Dar prin caracterul obiectiv al izvoarelor epigrafice precizia lor este mai mare. Inscripțiile ne pun la îndemână în genere mai sigure decât ale altor izvoare contemporane, atât sub raport cronologic, cât și sub acela al materialului faptic și al detaliilor pe care le înfățișează. Inscripțiile medievale sunt redactate mai puțin cu un scop anume, cum este cazul izvoarelor scrise, de aici rezultând veridicitatea știrilor furnizate și valoarea izvorului. Ele devin astfel o sursă prețioasă de informare în domeniul arheologiei și artei medievale prin datele pe care le furnizează asupra constructorilor, meșterilor, decoratorilor și diferiților lucrători în domeniul „artelor minore....

De asemenea, ele furnizează informații prețioase privind ridicarea unor construcții și monumente cu caracter laic sau religios, civile sau militare, constituind uneori o sursă de neînlocuit pentru istoria locală a orașelor, târgurilor, a unor sate chiar. De asemenea, cantitatea mare de antroponime, toponime și hidronime pe care le conțin inscripțiile funerare, cele votive, pisanile, pomelnicile și grafitile reprezintă un material deosebit de valoros pentru istorici. Evenimentele de interes politic și militar se găsesc înscrise în inscripțiile medievale, putându-se completa știrile din izvoarele scrise (și în epoca medievală), iar uneori izvorul epigrafic poate fi chiar singura sursă de informare și de clasificare într-o anumită problemă.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic - sec. X), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 257 - 258.

EDROIU, NICOLAE, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj - Napoca, Tipografia Univ. „Babeș - Bolyai...”, 1992, p. 43 - 51.

Eingührung in das Studium der Geschichte, herausgegeben von Walter Eckermann und Hubert Mohr, Berlin. 1966, p. 465 - 466.

GORDON, A. E. *Illustrated introduction in Latin Epigraphy*, London, 1983.

Inscripțiile antice din Dacia și Schthia Minor, colecție îngrijită de D. M. Pippidi și I.I. Russu, seria prima - *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. I adunate, însoțite de comentarii și indice, trad. în românește de Ioan I. Russu, București, E. A., 1975, Prefață de St. Pascu; vol. II trad. în românește și comentarii de Grig. Florescu și Constantin C. I. Russu și alții, București, 1977;

vol. III/2, adunate, comentarii, indice de Ioan I. Russu, București, 1980; *Inscripțiile din Scythia Minor*, vol. I, culese, traduse, comentarii, indici, M. Pippidi, București E. A., 1983 (seria a 2-a); vol. II, trad, comentarii de Iorgu Stoian, indici de Alex. Suceveanu, București, E. A., 1987.

Inscripțiile medievale ale României. Orașul București, vol. I (1395 - 1800) de Al. Elian, C. Bălan, N. Ciucă, O. Diaconescu, București, 1965. *Introducere*.

IORGA, NICOLAE, *Inscripții în bisericile României*, I - II, București, 1905 - 1908.

L'Histoire et ses méthodes, sous la direction de Charles Samaran, Bruges, 1961, p. 455 - 497.

PIPPIDI, ANDREI, *Vechi epigrafi și anticari în Țările Române*. În „Studii Clasice...”, IX, 1969, p. 279 - 301.

PIPPIDI, ANDREI, *Alți anticari și epigrafiști români din secolul al XIX-lea; de la Kogălniceanu la Bălcescu*. În „Studii Clasice...”, 1970, XII, p. 241 - 246.

PIPPIDI, D. M., *Inscripțiile din Scythia Minor*, București, 1983. *Introducere*.

POPESCU, EMILIAN, *Inscripțiile grecești și latine sec. IV - XVIII, descoperite în România*, București, 1976.

SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Curs de științe auxiliare*, dactilografiat, 1958 - 1959, p. 103 - 110.

Planșa 1. Donariumul de la Biertan (j. Sibiu) sec. al IV-lea d. Hr.

BIBLIOLOGIA

Bibliologia, fostă știință auxiliară a istoriei dar în prezent, disciplină independentă, care se ocupă de carte și de munca în bibliotecă. Prin bibliologie se înțelege „studiul metodic, științific a tot ceea ce privește scrisul de mână sau tipar, pe hârtie sau pe alt material, deci orice vehicul al gândirii prezentat mai adesea sub forma cărții, de la fabricarea și condițiile ei materiale și până la viața ei ca factor cultural, cu imensa ei influență asupra individului și a societății...[\[32\]](#). Prin urmare, obiectul acestei științe include: istoricul scrisului, suportul său, instrumentele de scris, tehnica tiparului, fabricarea, legatul și ilustrarea cărții, punerea ei în circulație, publicațiile bibliografice, organizarea bibliotecilor, cataloagele.

Cuvintele bibliologie și bibliotecă își au originea în limba greacă veche: *biblon* = carte; *logos* = vorbire, tratare; *théké* = dulap, loc de păstrare a cărților. Deci bibliotecă înseamnă loc de păstrare a cărții. Spre sfârșitul Evului Mediu, în concepția umanistă biblioteca reprezenta triada: loc, dulap, cărți[\[33\]](#); ea era un muzeu de carte, un depozit de valori spirituale.

Ca deținător a tezaurului de cunoștințe și ca centre de difuzare ale acestora, bibliotecile sunt verigi ale culturii în oricare timp și societate.

Părțile componente ale acestei discipline sunt:

I. *Istoria cărților și a bibliotecilor* de la începuturi până la epoca contemporană. Aici sunt incluse și problemele legate de istoria scrisului, a materialului de scris, tiparul, ilustrarea cărților, precum și istoricul bibliotecilor și rolul lor în viața socială și culturală a popoarelor.

II. *Bibliografia* se ocupă cu descrierea cărților spre a alcătui repertorii sau cataloage de cărți.

III. *Biblioteconomia* se preocupă de organizarea, catalogarea, clasificarea și funcționarea bibliotecilor, inclusiv orientarea de carte, propaganda de carte, completarea și organizarea fondului bibliotecilor, conservarea cărților.

IV. *Bibliotecografia* se ocupă cu descrierea bibliotecilor din punct de vedere istoric, statistic, al construcției, al instalațiilor, al îngrijirii localurilor lor*.

* Domeniu care nu intră în preocupările noastre.

Bibliologia a devenit o știință în adevăratul înțeles al cuvântului la începutul secolului al XIX-lea. Tot atunci, francezul Gabriel Peignot pune în circulație, pentru prima oară, termenul de *bibliologie*.

Un rol deosebit de important pentru dezvoltarea studiilor bibliologice în România l-a jucat Societatea Academică Română (1867), societate devenită apoi Academia Română (1879).

În aceeași perioadă, când se puneau bazele acestei discipline în principalele țări europene, în Principatele Române apăreau lucrări sistematizate referitoare la tipografie, la cărți, biblioteci, bibliografii. S-au remarcat în domeniul bibliologiei, cu toate subramurile sale, din secolul XIX și până astăzi: Gh. Asachi, (1788 - 1869), Heliade Rădulescu (1802 - 1872), Timotei Cipariu (1805 - 1887), George Barițiu (1812 - 1893), B. P. Hașdeu (1838 - 1907), Aug. Treboniu Laurian (1810 - 1881), Ioan Bianu (1856 - 1935), Nerva Hodoș (1869 - 1913), Ilarie Chendi (1838 - 1913), Al. Sadi - Ionescu (1873 - 1926), Oct. Schiau, Corneliu Dima - Drăgan (1936 - 1986), Barbu Teodorescu, Nicolae Georgescu Tistu (1894 - 1972), Dan Simonescu (1902 - 1992), Gabriel Strempel (n. 1926).

Biblioteca Academiei a polarizat în jurul său importante personalități ale biblioteconomiei românești fiind nu numai „loc de depozitare a cărților... ci și un important for științific și cultural național, rol ce îl joacă și în prezent.

Bibliologia, în înțelesul de disciplină care înglobează și sistematizează toate cunoștințele referitoare la carte, a constituit obiectul unor congrese internaționale încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

În 1895 s-a organizat prima Conferință internațională de bibliografie la Bruxelles. Cu această ocazie s-a hotărât crearea unui Repertoriu Bibliografic Universal și s-a fondat Institutul Internațional de Bibliografie cu sediul la Bruxelles, care funcționează și astăzi, cu scopul de a realiza repertoriul menționat. Planul era și mai vast: crearea unui muzeu al cărții și al materialelor documentare, crearea unei Uniuni a asociațiilor

internaționale, crearea la Palatul mondial din Bruxelles a unei Cetăți intelectuale internaționale.

În cadrul centrului de la Bruxelles un rol, deosebit l-a jucat Paul Otlet, căruia i-a revenit și meritul de a califica disciplinele care se ocupau cu studiul cărții drept „științe bibliologice....

După înființarea Societății Națiunilor (1919) s-a creat pe lângă ea o Comisie internațională de Cooperare Intelectuală (1922) căreia i s-a adăugat ca organ de colaborare tehnică un Institut de Cooperare Intelectuală. Geneva, Paris și Bruxelles au devenit de la începutul secolului XX până astăzi principalele centre cu preocupări bibliologice ale Europei.

Printre membrii Comisiei create în 1922 la Geneva se aflau oameni de înaltă cultură, filozofi, savanți: H. Bergson, A. Einstein, H. Lorentz, Marie Curie, precum și tehnicieni în probleme de bibliotecă precum Marcel Godet.

În a doua jumătate a secolului nostru, bibliologia și ramurile ei au înregistrat progrese deosebite odată cu creșterea uriașă a volumului de informație, recurgându-se și în cadrul acestei științe la cele mai moderne metode de lucru cu cartea. ca disciplină de învățământ, bibliologia a fost introdusă mai întâi la École des Chartes, apoi la Universitatea din Göttingen, preluată ulterior de celelalte mari centre universitare europene.

În România primul curs de bibliologie s-a predat la Universitatea din Cluj în 1932, curs susținut de renumitul bibliolog Ioachim Crăciun^[34].

I. Istoria cărții și a bibliotecilor

Această parte componentă a bibliologiei, începe cu istoria scrisului. Scrierea, una din marile invenții ale omenirii, constă din reprezentarea prin semne convenționale a gândirii umane^[35]. Scrisul a apărut treptat, în mai multe focare de civilizație, sub forme variate în timp și în spațiu, ca urmare a necesității de comunicare între grupurile umane.

De-a lungul timpului scrierea a trecut prin trei mari stadii de dezvoltare:

1. Scrierea sintetică (ideogramatică)
2. Scrierea analitică (de cuvinte)
3. Scrierea fonetică (alfabetică)

1. *Scrierea sintetică (ideogramatică)* redă prin simbol o idee, un obiect sau un gând, sensul acestora.

Primele manifestări ale unui limbaj concretizat l-au constituit picturile rupestre din paleolitic ale căror imagini sunt pline de conținut magic. Este vorba de amprentele mâinilor, de semne geometrice, cercuri, discuri solare, spirale, meandre, crăbii chiar, de diferite animale, toate pictate sau scrijelite pe pereții peșterilor sau în piatră - pietroglifele. Treptat, aceste imagini devin tot mai schematizate, tinzând către simboluri, către semne.

Inscripții ideografice se mai pot găsi și în zilele noastre la aborigenii din America de Nord, la eschimoși, la unele comunități din Oceania și din Africa.

Gesticulația însoțită de diverse zgomote și semnale (prin fum, prin foc), de mesaje prin obiecte semnificative și simbolice, sunt considerate încercări de a crea limbaje convenționale și aparțin acestei prime etape a scrierii.

Un loc aparte îl ocupă sistemele scrierii prin intermediul nodurilor (Quippu). Quippus-ul incașilor era compus dintr-o sfoară principală de care de înnodau alte sfori mai subțiri, de lungimi și culori diferite. Acestea se legau între ele sau aveau noduri de-a lungul lor, realizându-se un anumit număr de combinații către care serveau la transmiterea mesajelor și la anumite calcule. Această scriere nu a fost încă descifrată^[36].

În aceeași ordine de idei merită a fi menționat și sistemul vampun^[37] ale indigenilor din America de Nord. Acestea erau alcătuite din sfori pe care

se înșirau mici discuri din scoici colorate. Culorile aveau un sens precis: roșu însemna război, alb - pace, noroc, negru - dușmănie, pericol.

Un pas înainte s-a făcut și când s-a început înșirarea de imagini, schematizându-se semnele și personajele și sugerându-se desfășurarea unui eveniment.

Trecerea la faza următoare a scrierii, la cea analitică, s-a făcut printr-una intermediară, realizată de scrierea civilizațiilor maya și aztecă. Acestea nu sunt descifrate în întregime, deși limba maya este cunoscută prin transcrierile latine posterioare cuceririi Americii și prin idiomurilor indigenilor actuali. Nu s-a putut preciza dacă este vorba de o scriere de idei, de cuvinte sau fonetică.

Din scrierea aztecă s-au păstrat mai bine conservate multe manuscrise târzii scrise pe piele de cerb, pe hârtie, pe țesături de bumbac, cu „desene convenționale și comentarii în semne figurative ce trebuie citite, în parte fonetic[38]...".

2. *Scrierea analitică (de cuvinte)* notează o idee sau o silabă. Cele mai vechi scrieri din această categorie sunt cele sumeriene, egiptene și chineze[39].

În cadrul scrierilor sumeriene un loc important îl ocupă cea cuneiformă, descifrată din secolul al XIX-lea de filosoful german Georg Grotefend și de savantul englez Henry Rawlinson[40].

Această scriere este constituită din „semne..., combinații de pene „imprimate în plăci de argilă proaspătă cu vergele de lemn, terminate în triedru[41] (D). De obicei se folosea o ramură de trestie șlefuită la un capăt iar celălalt se ținea în pumn. Lujerul de trestie astfel pregătit lăsa în lut o urmă în formă de pană sau de cui, de unde denumirea de scriere cuneiformă (în lat. *cuneus*, *i* = cui, pană de despicat lemne, unghi ascuțit).

După scriere, tăblița se ardea în cuptor asigurând textului o rezistență deosebită[42]. Scrierea cuneiformă a cunoscut o largă răspândire în Orient și s-a menținut un timp destul de mare (3500 î.Hr. - 100 î.Hr.) comparativ cu soarta altor scrieri.

Scrierea cuneiformă avea semne în special din linii orizontale, verticale și oblice. Rotunde foarte puține. Folosirea pentru prima oară a acestei

scrieri a fost atribuită sumerienilor de la care au preluat-o babilonienii, asirienii și perșii.

Scrierea egipteană reprezenta prin desene, deosebit de semnificative, obiectele pe care le desemnau cuvintele. Ea nota fie o idee, fie o silabă. Termenul de scriere hieroglifă provine de la cuvintele grecești: *hieros* = sfânt și *gliphein* = a grava, a sculpta.

Se disting trei tipuri de scriere egipteană: a) hieroglifă, care era scrierea monumentală, cu litere săpate pe monumente; b) hieratică - de uz curent, cursivă, trasată cu calamul în cerneală roșie sau neagră, pe piele, țesături, papirus; c) demotică - o scriere hieroglifică simplificată (în gr. *demos* = popor) folosită la notarea textelor administrative și literare^[43].

Scrierea egipteană a fost descifrată după 23 de ani de cercetări, în 1822, de François Champollion, prin intermediul celebrei pietre de bazalt negru, bilingvă: egipteană (hieroglifă, demotică) și greacă descoperită în 1799 la Rosette^[44] (Egipt).

În 1803 François Champollion s-a ocupat de descifrarea scrierii egiptene lăsându-ne în lucrarea (rămasă neterminată). *Principii generale ale scrierii sacre egiptene*. Acesta a intuit un principiu de bază al hieroglifelor și anume faptul că ele se citesc asemenea unui rebus și a stabilit anumite reguli de citire: hieroglifele se citesc de la stânga la dreapta, de la dreapta la stânga sau de sus în jos.

Ca regulă generală, începutul frazei este indicat de primul desen reprezentând o persoană, un animal, sau o pasăre. Aceste ființe au întotdeauna capul îndreptat spre începutul textului. Cuvintele abstracte se redau prin transformarea semnului - imagine în semn - sunet. Spre exemplu, pentru a sugera adjectivul „vâscos... scribul desena o crenguță de vâsc alături de imaginea unui os. Scribul nu așeza semnele unele după altele, ci le grupa câte două sau câte trei în scopul realizării unei estetici deosebite a textului care trebuia reprezentat.

Fr. Champollion nu numai că a descifrat scrierea egipteană (1822) dar a fost socotit și întemeietorul unei noi științe: egiptologia.

Ca material de scris s-a folosit papirusul^[45] (*Cyperus papyrus*, o plantă ce crește în Delta Nilului, Africa Centrală și Malta), iar ca unealtă s-a folosit un fel de pensulă al cărei corp era făcut dintr-un bețișor de trestie ascuțit la vârf. Scribii aveau după ureche câteva astfel de pensule, iar în față o paletă

cu două mici călimări cu cerneală neagră și roșie. Cerneala roșie se folosea pentru a se atenționa asupra pasajelor mai importante, obicei ce va fi preluat de romani și perpetuat în Evul Mediu și epoca modernă.

Scrierea chineză era constituită din mileniul II î.Hr. în liniile sale generale, după cum o dovedesc inscripțiile pe piatră, bronz și manuscrisele de pe lamele de bambus. Avea un duct masiv. Inițial se scria prin gravare, apoi s-a introdus cerneala și pensula (în jurul anilor 200 î.Hr. - 100 î.Hr.) modificându-se forma caracterelor. S-a scris pe oase, pe scoici, pe piatră, lame de bambus și pe un material inventat în China, pe hârtie.

Hârtia a fost inventată de chinezi în anii 104 - 105 d.Hr. din fire de mătase și bambus. Abia în 610 d.Hr. prin intermediul coreenilor, secretul a ajuns la japonezi. peste alte două secole îl vor afla arabii de la care va fi transmis în Europa în jurul anului 1000^[46].

Limba chineză monosilabică era foarte potrivită pentru notarea cuvânt cu cuvânt. Regulile caligrafice se respectau cu strictețe pentru a se evita confuziile între cele 50.000 de caractere ce se puteau întrebuința în scriere, reduse apoi la 8000 pentru uzul curent. Fiecare caracter se înscrisa într-un pătrat care se așeza în coloane, de sus în jos, din partea dreaptă.

3. *Scrierea fonetică (alfabetică)* este aceea în care fiecărui sunet îi corespunde un semn. Cele mai vechi inscripții cu acest tip de scriere sunt cele de pe muntele Sinai (Egipt) descoperite în 1905, urmate apoi de cele feniciene.

Ebraica pătrată, numită astfel datorită formei sale, apare în secolul II î.Hr. Din secolul următor datează celebrele manuscrise pe suluri de piele de la Marea Moartă. De atunci această scriere a servit la copierea manuscriselor religioase, păstrându-se neschimbată până astăzi, deoarece când s-a creat statul Israel (1949) a devenit scriere națională. Alfabetul ebraic conține 22 de litere.

Scrierea arabă este una dintre cele mai răspândite scrieri fonetice, la ora actuală, după cea latină. De la început s-au dezvoltat două tipuri de scriere:

a) cufica, monumentală, unghiulară, dreaptă, trasată cu ajutorul dălțiței în piatră;

b) naskhi, de uz curent, trasată cu calamul pe papirus, hârtie, foaie de palmier. Din ea au derivat toate scrierile arabe moderne.

Scrierea feniciană se formase definitiv în jurul anului 1200 î.Hr. atât în ceea ce privește sistemul de notare consonantică, cât și în forma celor 22 de semne, trasate liniar de la stânga la dreapta. Această scriere feniciană arhaică, respectiv ordinea, numele și forma caracterelor alfabetului său, s-a răspândit rapid, devenind baza tuturor scrierilor arabe.

Grecii au preluat această scriere și au adaptat-o limbii lor în jurul anului 1000 î.Hr. Alfabetul grec clasic denumit și „ionic... s-a constituit definitiv în jurul anului 500 î.Hr. din 24 de litere (vocale și consoane).

Din epoca elenistică au apărut diferite feluri de scriere:

a) unciala greacă - era scrierea copiștilor, caligrafiată cu caractere rotunjite;

b) cursiva greacă - era mai simplificată și mai rapidă, cu caractere legate între ele;

c) scrierea de cancelarie era aceea folosită de romani în Egipt;

d) minuscula greacă (sec. VIII), folosită în locul uncialei și care a fost scrierea copiștilor bizantini.

Din alfabetul grecesc a derivat alfabetul glagolitic al slavilor, alcătuit din 40 de semne de către călugării Chiril (827 - 869) și Metodie (815 - 855) în anul 863. Oamenii de știință au apreciat acest alfabet drept „un model inegalabil în istoria marilor alfabete europene; el este rezultatul percepției neobișnuit de fine de către autorii săi a sistemului fonetic al limbii (...) literare făurită de aceeași învățați și denumită slava - veche...[\[47\]](#). Va fi depășit de alfabetul chirilic, creat de discipolii celor doi călugări și numit astfel în memoria lor[\[48\]](#). Alfabetul chirilic are la bază scrierea majusculă greacă la care s-au adăugat unele litere din alfabetul glagolitic. Cuprinde 43 de slove în aceeași ordine ca cea din alfabetul grecesc.

Popoarele de limbă slabă care la creștinare au trecut la ortodoxism au folosit și folosesc și în prezent acest alfabet slav. Cele care s-au creștinat în ritul catolic au preluat limba și alfabetul latin, mai întâi pentru oficierea slujbei religioase și apoi pentru a o folosi în cancelariile puterii centrale.

Pentru Țările Române, cu excepția Transilvaniei, care a intrat sub influența cancelariei de limbă latină, alfabetul chirilic a fost preluat odată cu înființarea mitropoliilor și a cancelariilor domnești și utilizat mai bine de 900 de ani[\[49\]](#), dar adaptat necesităților fonetice unei limbi latine, respectiv limbii române.

Cu caractere chirilice s-a scris pe materiale foarte variate: piatră (pisanile), tencuială, lemn, metal, sticlă, țesături, tăblițe cerate (panachide) [\[50\]](#), pergament, hârtie. Pentru scris s-au folosit cernelurile pe bază de substanțe vegetale extrase din frunze, fructe, scoarță de arbori și unele substanțe chimice: funingine amestecată cu ulei vegetal și cu alcool (țuică). Se întrebuintau următoarele culori de cerneală: brună, neagră, verde, galbenă, roșie (chinovarul).

S-a scris cu pene [\[51\]](#) de gâscă, curcă, găină, barză. Penița de metal, deși fusese utilizată încă din antichitate, s-a folosit din nou abia în secolul XIX. Printre alte unelte de scris folosite menționăm: cuțitul, care servea la ascuțirea penei, la răzuitul greșelilor de pe pergament, pensula (când se scria cu aur lichid și cu chinovar gros), linia, haragul și silcea (o sulă de dimensiuni mici cu care se linia suportul de scris).

Varianta chalcidică a alfabetului grec a fost preluată de romani și adaptată necesității limbii acestora în secolul VII î.e.n.

Scrierea romană era deplin constituită în secolul al III-lea î.Hr. Curând, alfabetul latin a devenit o scriere universală. Scrierea cu alfabet latin „cuprinde mai multe perioade, în funcție de caracterul scrisului și de condițiile istorice:

- 1) Perioada scrierii romane (sec. VI î.Hr. - VI d.Hr.);
- 2) Perioada scrierilor regionale (sec. VI - IX);
- 3) Perioada scrierii caroligiene (sec. IX - XII);
- 4) Perioada scrierii gotice (sec. XII - XV);
- 5) Perioada scrierii umaniste (sec. XV - XVII);
- 6) Perioada scrierii moderne (din secolul al XVII-lea)... [\[52\]](#).

Romanii au folosit întâi numai majusculele, literele numite „capitale - romane...”, iar scrierea s-a numit capitală romană sau monumentală; era utilizată pentru scrierea pe piatră și pe metal. Pe papirus și pe pergament s-a scris cu majuscule cursive și cu scriere uncială și semiuncială [\[53\]](#).

Scrierea uncială avea litere majuscule rotunjite, derivate din literele romane capitale.

Semiunciala era caligrafică, se caracterizează prin apropierea literelor, înclinare ușoară spre dreapta.

Scrisului cursiv îi este caracteristic legătura dintre litere, prescurtările și dimensiunea redusă a literelor. Era o scriere continuă și rapidă. Din această scriere a derivat minuscula diplomatică sau cursiva umaniștilor, care a dat scrierea obișnuită din zilele noastre cu alfabet latin.

În final, câteva cuvinte despre principalele suporturi grafice care s-au utilizat de-a lungul timpului. Ele ar fi următoarele^[54]:

Scoarța de copac sau miezul de lemn. Pe acesta se putea scrie fie pe lemnul crud, fie după ce a fost acoperit în prealabil cu un strat de ceară. În acest din urmă caz se scrie cu stilul, un instrument ascuțit la un capăt și plat la celălalt; se foloseau și tăblițe duble, legate între ele printr-un sistem de balamale pentru care se folosea și termenul de codex. Apoi acest termen s-a folosit și pentru volumele (pachetele de coli) din papirus și pergament.

Argila, preparată în maniera unei paste așezate sub forma unei plăci. pe ele scria cu vergele de lemn sau de trestie, terminate în triedru (D), rezistente, lăsând urme de forma unei pene sau a unui cui, de unde și denumirea de scriere cuneiformă (lat.: *cuneus*, i = cui, pană de despicat lemne, unghi ascuțit).

Piatra, din diverse roci, pe care s-a putut scrie folosindu-se dalta.

Metalul, mai ales aurul și argintul, dar și bronzul și fierul, a fost folosit ca suport grafic din epoca antică până în zilele noastre.

Papirusul a constituit unul din cele mai utilizate suporturi de scris. Papirusul creștea din abundență în regiunile mlăștinoase ale Deltei Nilului, încât a devenit simbolul acestei regiuni. Planta (*Cyperus papyrus*) are aspectul unei trestii fără frunze, înaltă de la 2 până la 4 m. La fabricarea papirusului servea numai partea îngropată a plantei, lungă de 30 - 40 cm. Acest fragment al tijei fibroase, de grosimea unui braț, după ce era jupuit de coajă, era separat în lamele subțiri, așezate în straturi suprapuse, orizontale și verticale, puse la presare. Lamele aveau perfect, prin uscare se autoîncălzeau în suc propriu, formând o rețea subțire. Aceasta, după netezire și uscare, forma un suport de scris^[55]. Uneori, pentru a i se spori rezistența, era consolidată cu o pânză de in. Foile de papirus de lipeau cap la cap și formau un sul. Lungimea medie a unui sul de papirus era de 10 m,

iar lățimea de 30 cm. Papirusul a fost utilizat de egipteni pentru scriere din anul 3000 î.Hr. și până în secolul IX d.Hr.

Fabricarea sa a fost, un „monopol... de stat, monopol pe care romanii, bizantinii și arabii l-au menținut cu strictețe. Cel mai bun papirus era cel fabricat la Alexandria. La Roma se aflau ateliere specializate în finisarea papirusului brut.

Pergamentul se făcea din piei de animale: oi, capre, viței, iepuri și chiar din pieile mieilor nenăscuți (cel mai fin pergament) după o laborioasă muncă de tăbăcire. Cel mai important centru de prelucrare s-a aflat în orașul Pergam din Asia Mică. Romanii numeau acest suport de scris *membrana* sau *charta pergamena*, în amintirea acestei cetăți.

Când pergamentul era făcut din piele de vițel purta denumirea de *vellum*. La fel și pentru cel făcut din piele de miel sau ied nenăscut. Vellum-ul era un pergament foarte fin, de foarte bună calitate dar foarte scump. Termenul există și astăzi: hârtie velină.

După sacrificarea animalului și jupuirea pielii urma spălarea și introducerea acesteia în apă de var. În obținerea unui pergament de bună calitate era important ca pielea să fie ținută un timp mai îndelungat în soluția de tăbăcit. urma apoi întinderea pe o ramă de lemn pentru a se usca și pentru a se finisa suprafața de scriere. Această operație a variat de la perioadă la perioadă, folosindu-se: piatra ponce sub formă de pudră sau pastă, săruri de aluminiu, cantități mici de taniu, vegetale, pastă de var, albuș de ou amestecat cu făină sau cu var stins.

În urma prelucrării se putea scrie pe ambele fețe. O rețeta specială avea pergamentul transparent utilizat ca material decorativ, suport pentru miniaturi și ca material de îmbrăcat cărțile.

Pergamentul putea fi și reutilizat în urma răzuirii textului vechi. Pergamentul rescris se numește *palimpsest* sau *rescript*; la el se pot citi ambele texte folosindu-se tehnicile moderne de descifrare a scrierii.

Hârtia constituie suportul de scriere cu cea mai îndelungată și largă folosire. Acest material a fost preparat prima dată în China, în anii 104 - 105 d.Hr. După aceea, tehnica de fabricare a hârtiei s-a răspândit în Japonia (600 d.Hr.). În sec. VIII arabii preiau secretul fabricării și-l răspândesc în Europa islamică, în secolele următoare. În sec. XII Spania și Italia fabricau

hârtie. Din secolul al XII-lea meșteșugul s-a răspândit în toată Europa continentală și în Anglia.

Hârtia se produce din diferite tipuri de fibre înțeleiate în formă de coli (frunze de dud, in, cânepă, bumbac, cârpe recuperate). Până în secolul al XVII-lea, tehnica de preparare era aceea manuală, singurul utilaj era moara de măcinat fibrele (mori de hârtie).

În cadrul tehnicii de preparare se efectuau operațiunile: procurarea fibrelor, spălarea, defibrarea cârpelor cu apă până la obținerea unei paste omogene, turnarea acesteia pe o sită de pânză întinsă pe o ramă, introducerea colii într-o soluție de amidon sau gelatină, uscarea pe sârmă prin atârănare cu clești, netezirea colilor.

Din secolul al XVII-lea s-au aplicat tehnologiile moderne: mașina de produs hârtie, înțeliera pe bază de alaun, înlocuirea cârpelor cu pasta de lemn măcinat. Transparența hârtiei s-a obținut prin prelungirea timpului de măcinare până la dezintegrarea completă a fibrelor celulozice și obținerea unei paste gelatinoase. S-a putut realiza astfel hârtia pergament, pergamentul vegetal și hârtia de calc.

Pentru scrierea pe acești suporti grafici s-au folosit diferite materiale colorate, dintre care cele mai importante sunt cernelurile, clasificate după:

1. Durabilitatea în timp: a) cerneluri stabile care posedă o bună rezistență față de factorii de mediu și un caracter neutru în raport cu suportul grafic pe care sunt aplicate; b) cernelurile instabile care au suferit în timp modificări ale culorii sau determină modificări asupra suportului grafic.

2. Culoare: a) cerneluri negre care au ca pigment de bază carbonul; b) cerneluri colorate - foarte variate; c) cerneluri invizibile a căror scriere se poate citi în condiții speciale termice, luminoase, chimice etc.

3. Procedura de aplicare pe suport: a) cerneluri caligrafice folosite la manuscrise; b) cerneluri de tipar folosite în tipografii și alte procedee de multiplicare; c) cerneluri și paste de pictură folosite, pentru lucrări de artă.

În limba latină se scria cu pana sau cu condeiul de trestie cu cerneală neagră, roșie, verde. Se mai folosea și pensula pentru scrierea cu cerneală din praf de aur sau pentru executarea inițialelor și a miniaturilor. Cerneala se prepara din gogoși de ristic, acid sulfuric, oțet sau bere.

Cele mai vechi cărți pot fi socotite tăblițele cuneiforme din argilă arsă din Mesopotamia și sulurile de papyrus din Egipt. Tăblițele erau în general

dreptunghiulare, de dimensiuni variate până în 37 cm lungime. Când a apărut necesitatea scrierii și pe a doua tăbliță a apărut și cartea. Textele comerciale se scriau pe tăblițe rotunde.

Cartea antichității, în forma ei clasică, era scrisă pe piele de animale sau papirus și avea forma de rulou sau de sul; se numea volumen (*volumen, inis* = înfășurare, încolăcire, mișcare circulară). Banda de papirus era înfășurată în jurul unui băț de lemn, os, fildeș etc., care se numea și „ombilic.... În Evul Mediu, s-au mai folosit rulourile de pergament și hârtie, dar în cea mai mică măsură. Foile de pergament sau de papirus, mai subțiri se puteau lega mai multe la un loc, rezultând codex-ul (sec. IV - V d.Hr.), strămoșul cărții contemporane.

În Evul Mediu, forma generală a cărții este codexul (lat. *codex, cis* = scoartă, trunchi de copac), tăbliță de scris, carte, condică, având ca model tablele romane legate cu balamale. Codexul era mai ușor de mânuit și se putea scrie pe ambele fețe ale papirusului, pergamentului sau hârtiei. Forma de codice a cărții a făcut necesară apariția paginației și a titlului.

În Grecia și la Roma cărțile erau copiate de scribi și sclavi, oameni de carte, plasați în fiecare oraș într-un loc fix, care va deveni editură. Lectorul le dicta scribilor, astfel explicându-se existența numeroaselor exemplare identice ale acelorași opere. Urma operația de verificare a textelor copiate (colaționarea).

Antichitatea a fost preocupată intens de carte, sub forma bibliofiliei (a dragostei de carte), constând în strângerea manuscriselor frumoase și rare și a textelor originale ale unor scriitori consacrați. În secolul V d.Hr. funcționau deja instituții de învățământ superior în centrele culturale importante: Antiohia, Gaza, Nisibis (azi în Turcia), Cezareea (Palestina), Siracuza, Roma, Atena, Beirut^[56]. Centrul tuturor acestor acțiuni era Alexandria (Egipt), renumită fiind Universitatea de aici pentru studiul filosofiei, medicinei, dreptului, astronomiei. Biblioteca din Alexandria, deosebit de bogată, avea și un îndreptar, un ghid pentru bibliofili, conținând lista autorilor clasici. Acesta este de fapt primul catalog de bibliotecă servind și ca bibliografie de recomandare.

La Constantinopol exista o Universitate din secolul IV ce va fi reorganizată în secolul V d.Hr., cu 31 de catedre: 16 catedre grecești și 15 latinești, numeroase ateliere de copişti, unde se scriau cărți laice și

religioase. În secolul VI, în perioada împăratului Justinian (527 - 565), domeniile culturii, al cărții și al învățământului au cunoscut o înflorire deosebită. Toate bibliotecile (laice și clericale) aveau un *scriptorium* unde locuiau copiiști care aparțineau tuturor profesiunilor: medici, profesori, funcționari etc. Aceasta spre deosebire de Occident unde copiiști erau călugări.

Chiar unii împărați s-au îndeletnicit cu copierea și împodobirea manuscriselor, din secolul al XIV-lea. În mănăstiri se copiau numai texte religioase, iar în celelalte scriptorii se copiau operele lui Homer, Hesiod, Eschill, Sofocle, Euripide, Aristofan, Xenofon, Plutarh, Strabon^[57]. Manuscrisele bizantine constituiau adevărate opere de artă „de o mare vivacitate, savoare, fantezie, simț al observației și al pitorescului...”^[58].

Așadar, cartea din perioada bizantină era o carte nouă prin formatul de codex, prin materialul său - pergament - și mai ales prin concepția asupra paginii care era nu numai suport de scris, ci și de pictură, cartea devenind astfel operă de artă. Din cele mai vechi timpuri cărții i-a fost rezervat un loc cultural important. În secolul al XIV-lea au apărut și primele preocupări de bibliologie; întâiul tratat asupra cărții, intitulat *Philobiblion*^[59], scris de Richard de Bury, unde se dădeau o serie de recomandări și informații bibliofilice și unde cartea este considerată „fântâna de apă vie a lui Abraham...”, „urnă de aur plină de mană... sau „sân plin de laptele vieții.... La începutul secolului al XVI-lea, *Litania bibliographica* afirma că „Liber est lumen cordis, speculum corporis, virtutum magister ... corona prudentium ... hortus plenus fructibus, pratum floribus distinctum... - Cartea este lumina sufletului, oglinda trupului, dascăl al virtuții ... coroana celor înțelepți ... grădina plină de fructe, pajiște împodobită cu flori^[60].

Cărțile erau de format mai mic până în secolul al XIV-lea, legate în scoarța de lemn îmbrăcate în piele, uneori cu gravuri și decorațiuni. Principalele centre de copiere ale manuscriselor, erau în evul mediu mănăstirile, dintre care s-au remarcat: Cluny, Limoges, Liège, Köln, Salzburg, Canterbury, York, Malmesbury, Yarmouth, Monte Cassino.

În Țările Române, în secolele XIV - XV, se copiau manuscrise religioase, mai ales în mănăstirile Peri (Maramureș). Tismana și Neamț. Acestea erau împodobite cu miniaturi de o rară frumusețe, executate uneori

chiar de copişti, distingându-se Nicodim de la Tismana (Oltenia) şi Gavril Uric de la Neamţ. Activitatea a continuat în perioadele următoare la mănăstirile de la Dragomirna, Bistriţa (Oltenia), Hurezi, Râmnicu Vâlcea, distingându-se Popa Grigore din Măhaci, Anastasie Crimca, Ioan şi Grigore Râmniceanu şi alţii.

Pe lângă mănăstiri, cărţile se copiau în incinta Universităţilor care urmăreau şi coordonau chiar această activitate. Tot Universitatea fixa şi preţul exemplarelor care se vindeau în librării, ce existau pe lângă fiecare dintre acestea.

În secolul al XV-lea germanul Johann Gensfleisch, supranumit Guttenberg (? - 1468) a adus în lumea cărţii „minunea tiparului...[\[61\]](#). Către anul 1440 a început să fabrice litere mobile din metal, găsim şi aliajul cel mai potrivit: plumb cu antimoniu. În 1456, împreună cu asociatul său J. Just, a tipărit la Mainz o biblie latină, cunoscută sub numele de *Biblia de 42 de rânduri* sau *Biblia lui Guttenberg*. Era o carte de format mare, în folio, din pergament, iar caracterul literelor tipărite era la fel ca acela al manuscriselor. Până la 1500 litera din cartea tipărită imita litera din scris, cartea purtând numele de *incunabul* (lat. *incunabula, orum* = leagăn, început, obârşie, locul unde s-a născut cineva aici cu sensul de carte de început). Lupta dintre cartea tipărită şi cea scrisă a fost de lungă durată şi abia în secolul al XVII-lea se poate vorbi de o victorie completă a tiparului în Europa Apuseană. În Țările Române - chiar mai târziu.

Din Mainz, tiparul s-a răspândit rapid în toate țările Europei: Franța, Italia, Anglia, Țările de Jos, mai lent s-a răspândit în teritoriile stăpânite de Imperiul Otoman. În Țările Române tiparul a ajuns la începutul secolului al XVI-lea. Prima carte tipărită în Țara Românească, prin filieră venețiană şi cu ajutor sârb a fost *Liturghierul slavonesc* (1508). Cetatea de scaun Târgovişte s-a afirmat în mod deosebit în planul tipăriturilor în secolul al XVI-lea, fiind după oraşul Cracovia şi Cetinje (Serbia) unul dintre centrele europene deosebit de importante ale tiparului chirilic, cât şi de difuzare a cărţilor în Peninsula Balcanică şi în secolele XVII - XVIII, chiar până în Georgia şi Peninsula Sinai.

Din acest punct de vedere un loc aparte l-a ocupat perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688 - 1714), când şi-a desfăşurat activitatea Antim Ivireanu. În secolul al XVI-lea în Transilvania funcţionau tipografii

la Sibiu (1529), Alba Iulia, Orăștie, Brașov, dar numărul foarte mare de centre tipografice va fi atins în Țările Române în secolul al XVII-lea, când se vor deschide noi tiparnițe și la Iași, București, Govora, Snagov, Cluj.

În perioada Renașterii, cartea s-a individualizat și a crescut din punct de vedere al numărului, astfel că în anul 1500 în Europa existau peste 40000 de exemplare. Au apărut tot mai mulți autori laici: critica de text a căpătat tot mai mult teren și atenția s-a îndreptat spre cercetarea și descoperirea manuscriselor antice.

Biblioteca a existat, după cum s-a putut observa deja, încă din Antichitate. În epoca antică existau biblioteci, dar ele se confundau cu arhivele. Cea mai veche bibliotecă cunoscută este aceea de la Ninive, datând din secolul VII î.Hr., biblioteca regelui Asurbanipal, care cuprindea două încăperi cu numeroase lăzi în care s-au găsit peste 22000 de tăblițe de lut. Aceasta avea și un bibliotecar și chiar cataloage din care, fragmente, au ajuns până în epoca contemporană și au putut fi studiate cu ajutorul calculatoarelor.

În Grecia au funcționat, de asemenea, biblioteci. La Atena existau în școli, în temple sau funcționau biblioteci personale, cum a fost cea a lui Aristotel sau aceea a lui Pisistrate (600 - 527 î.Hr.).

În epoca elenistică, la Alexandria funcționa o bibliotecă și un Museion (locul unde de adunau savanții și filozofii celebri și care adăpostea și biblioteca), iar la Pergam - o bibliotecă celebră. Biblioteca din Alexandria cuprindea aproximativ 400000 de manuscrise care au fost sistematizate și catalogate de personalități științifice ale vremii: Demetrios din Phaleron, Calimach, Eratostene.

Biblioteca din Pergam a ajuns în posesia reginei Egiptului, Cleopatra (51 - 30 î.Hr.), alăturându-se apoi celei din Alexandria. Romanii au continuat tradiția creând și prima bibliotecă publică în timpul lui Cezar (101 - 44 î.Hr.) și o bibliotecă cu două secții, de limbă greacă și latină, în timpul împăratului Augustus (63 î.Hr. - 14 d.Hr.).

În anul 354, Constantin cel Mare a fondat la Constantinopol o bibliotecă ce se va dovedi cea mai viabilă până la căderea orașului sub turci (1453). Treptat, colecția de cărți a bibliotecii imperiale din Bizanț a crescut neconținut și a fost consultată de cărturarii vremii, dintre care s-a remarcat împăratul Constantin Porfirogenetul.

S-a distins activitatea lui Photias (cca. 828 - cca. 895), profesor la Universitatea din Constantinopol, bibliofil pasionat, posedând o bibliotecă remarcabilă, unul dintre cei mai erudiți oameni ai secolului IX. A lăsat numeroase scrieri, dintre care un loc deosebit îl ocupă una cu caracter enciclopedic: *Myrabilion*, cunoscută și ca biblioteca lui Photias, unde au fost rezumate 279 de opere, cu adnotări, date bibliografice și opere critice³¹.

³¹ Ovidiu Drâmba, *op. cit.*, p. 194

În epoca medievală, în Europa au continuat să se creeze biblioteci personale ale intelectualilor vremii, precum și biblioteci de curte ale împăraților, regilor, seniorilor. Pe de altă parte, au cunoscut o largă înflorire bibliotecile clericale și cele ale universităților. Cele clericale (ale mănăstirilor, ale papilor, patriarhilor, episcopilor etc.) au lăsat un fond de carte deosebit de bogat. S-au remarcat, în secolele VI-VIII: biblioteca Vaticanului, cea de la mănăstirile Monte-Cassino, Luxeuil, Canterbury, Saint Gallen, Westminster, Saint-Denis, Corbie, Fulda, Athos, Patmos, a Patriarhiei din Alexandria, din Ierusalim, din Antiohia și Bizanț.

În secolul X s-a fondat la Bagdad o bibliotecă cuprinzând 12.000 volume: opere inedite, traduceri din greacă, sanscrită, chineză. La 1233 activitatea acesteia s-a lărgit considerabil, fiind construită aici o bibliotecă pentru toate popoarele Orientului, cu zeci de biblioteci și sute de mii de cărți. De remarcat că în răstimpul secolelor X-XIII Orientul a cunoscut foarte numeroase și bogate biblioteci particulare³². Celebră era biblioteca din Cairo, care în secolul X poseda un fond de 1.600.000 de volume de matematică, filosofie etc.

³² *Ibidem*, p. 296. Biblioteca personală a unui prinț curd avea 70.000 de volume iar un guvernator din sudul Arabiei întreținea la curtea sa 10 copişti și avea o bibliotecă de 100.000 de volume.

Universitățile au fost dotate și ele cu cărți, dar acestea, fiind foarte scumpe și destul de rare până la invenția tiparului, erau legate de pupitrele din sala de lectură (libri catenatae). Menționăm în acest sens câteva biblioteci ale unor universități celebre: Köln, Viena, Cracovia, Praga, Basel, Padova.

În perioada secolelor XIV-XVI bibliotecile publice și cele personale au cunoscut o dezvoltare deosebită. Merită a fi amintite Biblioteca Corviniană

de la Buda, creată de Matei Corvin regele Ungariei (1458-1490), care la un moment dat conținea între 1000 și 1500 codexuri, în special italiene. La Florența, regele Ungariei a întreținut permanent 4 copişti și cumpăra manuscrise în valoare de 33.000 de galbeni. În 1540, biblioteca a fost jefuită de turci și multe cărți risipite și distruse.

În aceeași categorie de biblioteci trebuie amintită și cea creată de Laurențiu Magnificul (1447-1492), Biblioteca Laurenziana, la Florența, în încăperea construită special de Michelangelo și cea de la Veneția, Biblioteca Marciana, inițiată de Petrarca în 1362 și devenită o adevărată bibliotecă abia în 1468. Nucleul acesteia l-a constituit biblioteca cardinalului grec Bessarion, pe care acesta a dăruit-o în 1467 Signoriei venețiene (1900 de volume).

În ceea ce privește Țările Române, primele biblioteci au fost de asemenea cele mănăstirești, care s-au format pe lângă mănăstirile benedictine în secolul XI în Transilvania. În secolele următoare s-au alăturat cele ale mănăstirilor franciscane, dominicane și cele ale catedralelor. Orașele Alba Iulia, Sibiu, Brașov, Cluj erau renumite în Europa pentru colecțiile acestor biblioteci în secolele XIV-XVI. La mijlocul secolului al XV-lea mănăstirile franciscane de la Bacău și Baia posedau și ele biblioteci însemnate. În secolul al XVI-lea avem mențiuni în izvoarele scrise despre existența unei biblioteci în Moldova, la Școala de la Cotnari, în perioada domniei lui Despot-Vodă (1561-1563).

O atenție deosebită s-a acordat bibliotecilor din Țările Române în secolul al XVIII-lea, remarcându-se în acest sens: Constantin Brâncoveanu (1688-1714), Antim Ivireanu (?-1716), stolnicul Constantin Cantacuzino (1640-1716), Dimitrie Cantemir (1673-1723), Constantin Mavrocordat (1741-1743). Iar în Transilvania, în această perioadă, s-au creat marile colecții particulare ale căror fonduri se pot consulta și astăzi la Biblioteca Battyanæum (Alba Iulia), Biblioteca Brukenthal (Sibiu), Biblioteca Teleki (Târgu Mureș)³³.

³³ Sigismund Jako, Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 98-99.

II. Bibliografia

Din punct de vedere teoretic, prin bibliografie se înțeleg cunoștințele necesare pentru a se putea întocmi o lucrare, respectându-se anumite norme. Din punct de vedere practic, ea reprezintă totalul informațiilor privind o anumită disciplină ori subiect sau activitatea unei persoane desfășurată în timp și spațiu, incluzând și descrierea cărților și gruparea lor în diferite liste și repertorii.

Bibliografia este „firul destinat să ne călăuzească de-a lungul labirintului numeroaselor scrieri, a căror intensitate crește în fiecare zi, prin care ea găsește în presă un instrument de activitate aproape egal gândirii...; este „o limbă universală între librarii și savanții din toate părțile lumii științifice și literare....

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, după răspândirea tiparului și când s-au înmulțit publicațiile s-a simțit nevoia alcătuirii unor liste de cărți care au avut forma unor cataloage pentru vânzarea cărților (Messkataloge), fie aceea a unor bibliografii universale, în care erudiția și minuțiozitatea benedictină își avea idealul în cantitatea de informații (Konrad Gesner, *Bibliotheca universalis sive Catalogus omnium*, Zürich, (1545-1555) - prima lucrare bibliografică cu caracter general).

Până în secolul al XIX-lea a predominat această tendință de a cuprinde totul, de a crea bibliografii exhaustive. Din a doua jumătate a secolului XIX publicațiile în diverse ramuri științifice au devenit extrem de numeroase, trecându-se la bibliografii speciale (Ch. Langlois, *Manuel de bibliographie historique*, Paris, 1896).

Bibliografia se întocmește de către persoane specializate și autorizate care trebuie să fie cunoscători ai disciplinei în care lucrează, pentru a putea selecta materialul sau să-și poată exprima un punct de vedere în cadrul bibliografiei critice.

Bibliografiile pot fi universale și generale, individuale, critice, conținând aprecieri la adresa cărții, de informare (aduc la cunoștință noutățile), de recomandare (pe grupuri de cititori, pe probleme). Mai pot exista bibliografii regionale, naționale și a periodicelor, bibliografie analitică, bibliografie de titluri.

Din punct de vedere al timpului, bibliografia poate fi: retrospectivă și curentă. Cea retrospectivă se oprește la o anumită dată, citează cărțile apărute până atunci. Cealaltă le menționează pe cele apărute în timpul de față.

În 1867 s-a creat pe lângă Societatea Academică Română o bibliotecă ce va deveni în 1879, când s-a creat Academia, Biblioteca Academiei Române. Tot atunci s-a elaborat și proiectul *Bibliografiei românești*. Aceasta din urmă a fost inițiativa lui B. P. Hasdeu, Al. Odobescu, D. A. Sturdza și Ioan Bianu. Începând din anul 1898 s-a trecut la elaborarea unor publicații cu caracter bibliografic: *Bibliografia românească veche* (1508-1830) de Ioan Bianu, Nerva Hodoș, București, 1903; Dan Simonescu a continuat-o între anii 1903-1944, 4 volume. Pentru periodice au apărut: *Publicațiilor periodice românești* (ziare, gazete, reviste), în 3 volume, *Calendare și almanahuri românești* (1731-1918), de Georgeta și Neonil Răduică. *Bibliografia românească veche* a fost continuată de *Bibliografia românească modernă*, 1831-1918, din care au apărut literele³⁴ A-C, D-K, L-Q și R-Z. Urmează volumul de Anexe. A mai apărut *Dicționarul presei române*, realizat de Georgeta și Neonil Răduică.

³⁴ Aceste volume au fost coordonate de acad. Gabriel Stempel, directorul Bibliotecii Academiei Române.

O importantă realizare în domeniu o constituie *Bibliografia istorică a României*, întocmită de Institutul de Istorie din Cluj (vol. I, 1944-1969, București, E.A., 1970; vol. IV, 1969-1974, București, E.A., 1975; vol. V, 1974-1979, București, E.A., 1980; vol. VI, 1979-1984, București, E.A., 1985; vol. VII, 1984-1989, București, E.A., 1990. În același timp s-a început și publicarea volumelor bibliografiei istorice române din secolul al XIX-lea.

Bibliotecile județene publică bibliografiile locale.

III. Biblioteconomia

În sensul larg al cuvântului, biblioteconomia reprezintă știința bibliotecii. Ea înglobează totalitatea cunoștințelor științifice și tehnice necesare organizării bibliotecii, a clasificării cărților și a conducerii ei.

Biblioteconomia include în preocupările ei tot ceea ce privește evoluția istorică a bibliotecilor, alcătuirea fișelor, întocmirea diferitelor cataloage, alegerea, achiziționarea și păstrarea cărților, contactul cu publicul în sala de lectură, diferitele probleme de ordin administrativ, precum și construcția și amenajarea clădirii destinate unei biblioteci.

Una dintre secțiunile cele mai importante ale unei biblioteci este serviciul catalogări. Aici se identifică cărțile incomplete, anonime, aici se prețuiesc cărțile rare sau vechi; tot aici se alcătuiesc listele pentru preocuparea de cărți valoroase și inexistente în fondul bibliotecii respective. Există două sisteme de catalogare: în registru și pe fișe mobile. Catalogul trebuie să individualizeze fiecare carte printr-o descriere proprie. Este ceea ce se numește fișa de carte (planșa 5). Dacă se alcătuiește pe fișe mobile, acestea se scriu în așa fel încât să răspundă cât mai bine cerințelor cititorului și bibliografului. Fișa de carte care cuprinde datele bibliografice se alcătuiește după anumite reguli de catalogare și sunt înscrise pe fișe de carton de dimensiuni standard internațional, orânduite după anumite reguli în sertare speciale numite fișiere.

Fișa de carte trebuie să cuprindă: a) autorul (în vedetă sau rubrică), întâi numele și apoi prenumele. Când o carte are mai mult de trei autori se consideră anonimă și în acest caz se pun două-trei cuvinte din titlul cărții, care să servească la clasare; b) titlul lucrării, subtitlul, dacă există, reproducându-se exact după foaia de titlu și nu după copertă; c) ediția, volumul, localitatea, editura, anul de tipărire, numărul de pagini, volumele în întregime ale publicației, formatul tipografic, planșe, hărți, figuri în afara textului, dacă sunt; d) instituția sau organizația sub egida căreia a apărut lucrarea, colecția din care face parte, cu numărul de ordine pe care-l deține; e) cota volumului - care arată locul cărții respective în depozit - se înscrie în stânga fișei, sus, însoțită și de indicele de clasificare după sistemul zecimal.

După modul de așezare a fișelor în catalog, există cataloage alfabetice sau nominale, cataloage pe subiecte sau metodice, cataloage sistematice sau

analitice, pe ramuri de cunoștințe după conținutul lor. Alte tipuri de cataloage ar fi: catalogul general sistematic, catalogul general alfabetic, ambele destinate publicului cititor, cataloage colective, cataloage tematice, cataloage speciale.

În prezent la biblioteci există și sistemul de catalogare automatizată (Cataloage on-line). Într-o bibliotecă trebuie să existe un minim de cataloage; catalog alfabetic, pe autori și titluri, catalog pe materii și catalog topografic (alcătuit după un plan prestabilit, cuprinzând descrierea cărților în ordinea locului pe care-l ocupă în rafturi).

Cel mai complet catalog al unei biblioteci este catalogul alfabetic de serviciu care este oglinda cărților existente într-o bibliotecă.

Necesitatea găsirii și regăsirii rapide a informațiilor a determinat importante schimburi în problematica catalogului de bibliotecă³⁵. Formele tradiționale de cataloage pe fișe de carton sunt cele mai frecvent înlocuite în marile biblioteci, cu cataloagele pe microformate sau minicalculator. În general, în aceste biblioteci coexistă cataloagele tradiționale - mai accesibile publicului - cu cataloagele automatizate total sau parțial. Se discută, chiar la scară internațională, realizarea unui catalog computerizat care să înglobeze cataloagele vechi, oferind un rapid acces la informații.

³⁵ Elena Șabadac, *Sistemul de catalogare între teorie și practică*, în „Biblioteca...”, 1, 1986, p. 19.

³⁶ Eliza Roman, *Un nou tip de bibliotecă: softwardurile*, în „Biblioteca...”, 2, 1986, p. 28.

Bibliotecile și-au diversificat colecțiile, având la ora actuală, alături de fondurile de carte și periodice, o serie de alți purtători de informații de natură audio-vizuală: diafilme, diapozitive, discuri și benzi magnetice (bibliotecile din Capitală și câteva din țară posedă un număr important de discuri). Mai mult chiar, în ultimii ani, bibliotecile au început să introducă în fondurile lor și informații bazate pe electronică³⁶.

Au fost automatizate în special operațiile bazate pe catalogare și împrumut, bibliotecile universitare constituind principalele centre de experimentare a noilor tehnologii.

Încercările de catalogare automată au debutat în anul 1952 la Biblioteca Publică din Los Angeles (cataloagele obținute prezentând unele neajunsuri), iar cea dintâi bibliografie națională curentă a fost întocmită cu ajutorul

calculatorului în 1966. După aceea, timp de câteva decenii, calculatorul s-a introdus treptat, bibliotecarii dobândind o anume experiență în mînuirea lui. În deceniile șapte și opt numărul bibliotecilor care au preluat calculatorul a crescut simțitor, la ora actuală aproximativ toate țările din lume îl folosesc. (România îl folosește din 1976, la Institutul de Petrol și Gaze din Ploiești, iar Biblioteca Națională din București, din anul 1979). Prin folosirea calculatorului, se obțin automat: evidența fondurilor, prelucrarea automată a solicitărilor, întocmirea situațiilor de care are nevoie biblioteca respectivă, urmărirea circulației cărții, situația achizițiilor, a multiplicărilor, a casărilor, tipăriri de bibliografii etc.

Funcția de conservare a colecțiilor de publicații au avut-o bibliotecile din cele mai vechi timpuri. Din punct de vedere teoretic, această activitate presupune o serie întreagă de metodologii, tehnici de programe administrative menite să asigure păstrarea tuturor fondurilor sale, precum și a localului și a mobilierului. Aceste sarcini revin bibliotecarului-conservator care trebuie să anihileze factorii și cauzele care duc la deteriorarea cărților și să le „însănătoșească.... Deteriorările și îmbătrânirea colecțiilor de publicații se pot grupa în trei categorii, în funcție de cauzele care le pot determina:

1. Deteriorări mecanice - datorate unei depozitări necorespunzătoare, neglijenței personalului de bibliotecă, precum și cititorilor care mînuiesc neglijent cărțile etc.

2. Procese fizico-chimice de deteriorare cauzate de influența luminii solare, a temperaturii (prea ridicate sau prea scăzute), a umidității, a impurităților din atmosferă (praf mai ales).

Materialul suport (hârtie, pergament, piele etc.), va „îmbătrâni... în urma acțiunii acestor agenți fizico-chimici, soldându-se cu decolorări, dezagregări, pulverizare.

3. Deteriorări datorate factorilor biologici - mușegaiuri, insecte, animale. De cele mai multe ori acești factori acționează concomitent, rezultatul fiind dezastruos pentru cărți.

Trebuie să se creeze un microclimat special de temperatură, luminozitate, umiditate, care să asigure păstrarea publicațiilor din colecțiile bibliotecilor.

Bibliotecarul - contemporan cu revoluția informațională, nu mai poate fi doar un erudit și un custode, ci el trebuie să fie un element activ în

difuzare, a informației și „implantarea... ei în rândurile diferitelor categorii de cititori: cercetători, tehnicieni, cadre didactice, studenți etc.³⁷.

³⁷ Idem, *Meseria de bibliotecar sub semnul înnoirilor*, în „Biblioteca...”, 1, 1987, p. 18.

³⁸ Mihai Niculescu, *Biblioteca și cerințele actuale de informare*, în „Biblioteca...”, 1, 1987, p. 10.

Cele 1200 de discipline științifice existente la ora actuală după datele UNESCO și care, la rândul lor, se amplifică și se diversifică, nu mai pot fi „stăpânite... prin mijloace clasice, respectiv puse la îndemâna cititorilor. În prezent calculatorul a devenit o necesitate în practicarea meseriei de bibliotecar. Într-o serie de probleme, cum ar fi prelucrarea textelor în arabă, greacă, ebraică, latină etc., prelucrarea deosebit de utilă în secțiunile de manuscrise ale bibliotecilor, calculatorul aduce reale servicii. Astăzi se apelează frecvent la calculator, nu numai pentru domeniul matematicii, ci și pentru chestiuni de istorie, geografie, economie, lingvistică, arheologie, demografie, biblioteconomie etc.

Societatea actuală necesită mai mult ca oricând instrumente de informare și documentare care să difuzeze cunoștințele cât mai rapid și cât mai accesibil. De aici necesitatea introducerii în bibliotecă a sistemelor moderne de înmagazinare, prelucrare și regăsire a informațiilor. Având în vedere multitudinea și complexitatea categoriilor de informații, a apărut necesitatea creării unor evidențe centralizate privind fondurile documentare și apoi asigurându-se transferul informațional. Spre exemplu, înregistrarea textului pe videodisc va atinge către sfârșitul secolului valori impresionante. Astfel, întregul fond de carte al cunoscutei „Library of Congress... din Washington va putea fi transpus, pagină cu pagină, pe aproximativ 100 de videodiscuri³⁸, ceea ce ar rezolva problemele spațiului de depozitare, a conservării dubletelor, deoarece uzura discurilor cu lectură laser este neglijabilă. Teletextul și videotextul sunt alte două procedee informatice care se folosesc la ora actuală mai ales pentru periodice și pentru documentele fundamentale în informarea științifică de specialitate. Telecopia poate prezenta cercetătorilor nu numai conținutul semantic al unui document, ci chiar imaginea exactă a documentului respectiv, prin convertirea acestei imagini în date numerice. Această nouă tehnică nu

excluse prezența în colecțiile bibliotecile a discurilor și benzilor magnetice, a cărților, revistelor și a manuscriselor.

În prezent statele care dețin cea mai avansată tehnică informatică au și cea mai mare producție de carte și de publicații periodice: Anglia, Japonia, au peste 80.000 de exemplare pe an. Cu cele 7.000 de titluri pe an (în 1987) România se situa, raportat la numărul de locuitori, la nivelul țărilor cu civilizație industrială avansată³⁹.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ I. Stoica, *Biblioteca și societatea*, în „Biblioteca...”, 1, 1987, p. 2.

⁴¹ N. Vințanu, *Cărțile și bibliotecile în era electronicii*, în „Biblioteca...”, 2, 1984, p. 32.

Biblioteca, mai mult decât oricare altă instituție a unei societăți, traversează timpurile. „Biblioteca, această cetate a ideii, mereu prădată și niciodată cucerită, este în spatele piramidelor și al Coloseum-ului, sub cercurile lui Arhimede, dincolo de revoluția lui Copernic și în simplitatea formulelor lui Newton, în semnalele primului satelit și în mândria și frica primilor pași pe lună, rezultat și măsură. Nu o bibliotecă anume, ci toate la un loc, pentru că ele reprezintă împreună omenirea gândului înfrigorat și scormonitor, fiind totodată oglinzile unei lumi așezată deplin în liniștea comunității și a duratei. Bibliotecile au făcut sensibilă în societate legea fundamentală a conservării materiei. Odată cu ele nimic nu se poate pierde, lumea adună și cerne mereu, construindu-se destinul...”⁴⁰.

Bibliotecile au fost și continuă să fie în epoca contemporană, izvoare de cultură. De la apariția televiziunii și a calculatorului numărul cărților în lume nu a scăzut, ci, dimpotrivă, a crescut de aproape patru ori. Așadar, în viitor cartea va fi principalul mijloc de învățare, de educație, de creație, de cercetare⁴¹.

Accesul universal la publicații, sistemul internațional de informare bazat pe sistemele naționale de informare, unde sunt incluse și bibliotecile, schimburile interbibliotecare, sunt doar câteva dintre problemele actuale ale bibliologiei, care se pun la diverse consfătuiri internaționale, desfășurate în continuare sub egida UNESCO.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- ANDRONESCU, ȘERBAN, *Originea alfabetelor*. În: „Studia bibliologica...”, III, 1969, p. 383-398.
- BERCIU-DRĂGHICESCU, ADINA, *Științele auxiliare ale istoriei*, part. I, Curs. Tipografia Universității București, 1988.
- Bibliografia Academiei Republicii Socialiste România (1857-1967)*, Cartea Centenarului, București, E.A., 1968.
- Biblioteca Universitară - laborator de muncă intelectuală*. Lucrările celui de-al II-lea simpozion din 25-26 noiembrie 1977, B.C.U., București, 1979, coordonator dr. Ion Stoica.
- BOGDAN P. DAMIAN, *Paleografia româno-slavă. Tratat. Album*. D.G.A.S., București, 1978.
- BOROIANU, C. *Texte vechi de paleografie româno-chirilică, Album*, Tipografia Universității București, București 1971.
- BULUȚĂ, GHEORGHE, *Civilizația bibliotecilor*, Edit. Enciclop., București, 1998.
- COHEN, MARCEL. *La grande invention de l'écriture et son évolution*, Paris, 1958.
- DEMÉNY, LAJOS; DEMÉNY A. LIDIA. *Carte, tipar și societatea la români în secolul al XVI-lea. Studii, articole, comunicări*, București, Ed. Kriterion, 1968. Introducere de prof. dr. Dan Simionescu.
- DIMA DRĂGAN, CORNELIU. *Biblioteca unui umanist român, Constantin Cantacuzino Stolnicul*, București 1967.
- DIMA DRĂGAN, CORNELIU. *Ex. libris, Bibliologie și bibliofilie*, București, Ed. Litera, 1973
- DIMA DRĂGAN, CORNELIU. *Bibliologie generală. Fascicula I: Organizarea și prelucrarea colecțiilor*. Tipografia Universității București, București 1976.
- DIMA, ELENA; BULUȚĂ, GH; CEAUȘU, SIMONA. *Cartea românească veche în bibliotecile documentare ale arhivelor statului. Catalog*. București, D.G.A.S., 1985.
- EDROIU, NICOLAE. *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, Tipografia Universității „Babeș-Bolyai...”, 1992, p. 16-42.
- FLOCON, ALBERT. *Universul cărților. Studiu istoric de la origini până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, traducere de Radu Berceanu, cu o postfață de Barbu Theodorescu, București. Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976.
- GEORGESCU TISTU, N. *Orientări bibliologice*, București, 1938.
- GEORGESCU-TISTU, N. *Cartea și bibliotecile. Studii de bibliologie*. București, Edit. Științifică, 1972.
- GHEȚIE, ION; MAREȘ, AL. *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.
- HERING, ELISABETA, *Povestea scrisului*, București, Edit. Tineretului, 1960.
- JAKÓ, SIGISMUND; RADU MANOLESCU. *Scrierea latină în evul mediu*, București, Edit. Științifică, 1971.
- IORDAN, ALEXANDRU. *Importanța bibliografiei*, București, 1943.
- MANEA, ALEXA; ION STOICA. *Informare-cercetare-dezvoltare*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
- MASSON, ANDRÉ; PALLIER, DENIS. *Les bibliothèques, 5-ème*, ed. Paris, 1982.
- OPRIȘ, IOAN, *Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin, valoare*, București, Ed. Meridiane, 1986.
- PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, CORNELIA; DEMÉNY, LIDIA. *Carte și tipar, în societatea românească și sud-est europeană (sec. XVII-XIX)*, București, Edit. Eminescu, 1985.
- POPESCU, GH., *Formarea concepției biblioteconomiei românești și pregătirea profesională a bibliotecarilor*. În: „Probleme de bibliologie...”, 1967, p. 47-66.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Cursul de științe auxiliare, dactilografiat*. București 1958-1959, p. 290-309, 340-357, 382-402.

- SACERDOTEANU, AURELIAN. *Biblioteca Academiei și Istoria scrisului în România*. În: „Studii și cercetări de documentare și bibliologie...”, 1967, nr. 2-3, p. 221-229.
- SCHIAU, OCTAVIAN. *Cărturari și cărți în spațiu românesc medieval*. Editura Dacia, Cluj, 1976.
- SIMONESCU, DAN; BULUȚĂ, GH. *Pagini din istoria cărții românești*, București, Ed. Ion Creangă, 1981.
- SIMONESCU, DAN; BULUȚĂ, GH. *Scurtă istorie a cărții românești*, București, Edit. Demiurg, 1994.
- SPERANȚIA, EUGENIU. *Cartea despre carte*. București, Edit. Științifică și Enciclop., 1984.
- STREMPER, GABRIEL. *Copiști de manuscrise românești, până la 1800*, vol. II, București, E.A., 1959.
- THEODORESCU, BARBU. *Istoria bibliografiei române*, București, Ed. Enciclopedică Română, 1972.
- Texte românești din secolul al XVI-lea*. Ed. critică, coordonator Ion Gheție, E.A., 1982.
- TOMESCU, MIRCEA, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*. București, Ed. Științifică, 1968.
- VASILESCU, VERONICA; BOIANGIU, ANETA. *Scrierea chirilică românească. Album de paleografie*, București, D.G.A.S., 1982.
- VĂRTOSU, EMIL. *Paleografia românească chirilică*, București, Edit. Științifică, 1968, *Introducere*

Planșa 2. Diverse tipuri de scriere.

Planșa 3. Evoluția scrisului (schiță)

Planșa 4. A. Scriere latină; B. Codice.

II. IORGA, NICOLAE

13116 Evoluția ideii de libertate/ Nicolae Iorga; ed. îngrijită de Ilie Bădescu, București: „Meridiane”, 1987, 432, p. 19 cm (Biblioteca de artă 450. Arte și civilizații).

Note p. 329-428

930.1 (498),,10": 123.1

123.1: 930.1(498,,19"

17.02.251

082.1 Biblioteca...450

III MARELE Mircea Voievod/coord. Ion Pătroiu - București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987- 536 p. il., 25 cm. Rezumat în lb. engleză, p. 527-536. Catalog descoperiri monetare pe teritoriul Țării Românești din epoca Marelui Mircea Voievod, p. 79-89

III CÂNDEA, VIRGIL; SIMIONESCU Constantin

21048 Prezențe culturale românești: Bulgaria, Iugoslavia Grecia/Virgil Căndea, Constantin Simionescu; coperta: Florică Vintilă; prez. grafică: Petre Popescu - București: „Sport-Turism”, 1987, 203 p. ilustr. color; 23 cm. (Prezențe culturale românești peste hotare; 4).

082.1 Prezențe ...4

930.85 (498: 495 + 497)

7(498)(09),,15/18"(084)

084: 7(498)(09),,15/18"

7.033.2(498)(084)

P I 269 FORUM: revista învățământului superior/ editată de Ministerul Învățământului - Anul II, nr. 1-12 ((1968) - București; Editura didactică și pedagogică, 1969 - 25 cm.

Între anii: 1959-1968 a apărut cu titlul: Revista învățământului superior. Publicație editată de Ministerul Educației și Învățământului Superior. Vezi fișa următoare.

Biblioteca are:

Anul 11 (1969), Nr. 1-12

Anul 12 (1970), Nr. 1-12

Anul 13 (1971), Nr. 1-12

.....

.....

.....

***Planșa 5. Fișe aflate în Cataloagele de la Biblioteca Națională și Biblioteca Universității
București.***

CODICOLOGIA

Codicologia s-a desprins din disciplina paleografie. Denumirea provine de la cuvântul francez *codicologie*, rezultat la rândul său din cuvântul latin *codex*, *icis* = carte, scoarță, tăbliță de scris, registru, condică, și de la termenul grecesc *logos* = vorbire. Codex în antichitate desemna o reuniune de table cerate reprezentând cea mai veche formă de carte. În Evul Mediu prin codex se definea o culegere manuscrisă de legi, de documente medievale sau de orice texte vechi, de obicei cu conținut variat.

Definiția și obiectul codicologiei au fost expuse în mod variat. S-au remarcat punctele de vedere ale francezului Alphonse Dain, al germanilor Karl Löfler și Ludwig Traube și al profesorului român Damian P. Bogdan, autorul primului studiu românesc despre codicologie¹.

În consens cu toate aceste puncte de vedere, codicologia are ca obiect studiul manuscriselor înseși, inclusiv cartea manuscrisă și nu a scrierii lor: materialul de scris, formatul, felul în care s-a alcătuit codexul, semnatura, datarea, tehnica ornamentării, legătura lui, specia de lemn folosită, natura și culoarea pielii care acoperă scoarțele, procedeele fixării acestora, ornamentele, depistarea eventualelor fragmente de texte folosite la întărirea scoarțelor.

Pe lângă aceste lucruri, codicologia are în sarcina ei și întocmirea și publicarea unor instrumente specifice de lucru: cataloage, inventare, diferite repertorii de colecții și colecționari, de manuscrise datate sau nedatate, sau incorect datate.

Primele instrumente de lucru au apărut la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor. Un rol deosebit în apariția și dezvoltarea codicologiei l-a jucat Bernard de Montfaucon (1655-1741), creatorul paleografiei. În lucrarea sa celebră *Paleografia graeca* (1708) publica și un repertoriu al bibliotecilor

¹ Damian P. Bogdan, *Despre codicologie*, în R.A., IX, 1966, nr. 1, p. 62-82; nr. 2, p. 49-65. contemporane lui care dețineau manuscrise grecești, indicând numărul și proveniența lor.

În secolul al XIX-lea, cercetările cu caracter codicologic au continuat tot în cadrul paleografiei. În multe țări europene (Rusia, Franța, Anglia) și în Principatele Române s-au înființat comisii speciale cu scopul de a depista, inventaria, cataloga și apoi publica izvoare istorice și mai ales manuscrise - codexuri².

² În 1834 s-a creat în Rusia *Comisia arheografică* cu scopul de a publica manuscrise, codexuri, reușind până la sfârșitul secolului și primele decenii ale celui următor să editeze 40 de volume. Din 1849 apărea la Paris *Catalogul general al manuscriselor bibliotecii publice ale departamentelor*, din care, până în 1931, au apărut 85 de volume. În 1869, la Londra lua ființă *Comisia istorică a manuscriselor*, care a publicat și ea câteva sute de manuscrise.

³ N. Edroiu, *Introducere în istorie și științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1992, p. 81-82.

În Principatele Române, în anul 1862, Al. Odobescu a publicat *Catalogul* unor manuscrise pe care le găsisese la Mănăstirea Bistrița (jud. Vâlcea).

Printre preocupările mai importante de după 1900 din România, în ceea ce privește întocmirea repertoriilor și a cataloagelor de codexuri menționăm³: I. Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, Biblioteca Academiei Române, I, nr. 1-300, București, 1900; C. Litza, *Catalogul manuscriselor grecești*, Biblioteca Academiei Române, București, 1909; I. Bianu, R. Caracaș, *Catalogul manuscriselor românești*, Biblioteca Academiei Române, II, 301-728, București, Leipzig, Viena, 1913; Polixenia Popescu, *Manuscrisele Academiei Române în limbi străine* (engleză, franceză, germană, italiană și spaniolă), București, 1926; I. Bianu, C. Nicolaissa, *Catalogul manuscriselor românești*, III, nr. 729-1061, Craiova, 1931; N. Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești*, t. II, București 1940; Nicolae Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944; Ion. I. Nistor, *Manuscrisele orientale din Biblioteca Academiei Române cu inventarul lor* (întocmit de M. Guboglu), București, 1946; P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, I, București, Editura Academiei, 1959; I. Crăciun, Aurora Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de Cronici interne, sec. XV-XVIII privind istoria României*. (Cronicele medievale ale României, I), I. București, Editura Academiei, 1963; G. Strempel, Fl. Moisil, L. Stoianovici, *Catalogul manuscriselor românești*, IV, nr. 1062-1380, București, Editura Academiei,

1967; Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești*, Biblioteca Academiei Române, vol. I, 1-1600, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978; II, 1601-3100, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983; Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din România*, vol. I, Manuscrise din Iași, vol. II; *Manuscrise din Cluj-Napoca*, București, Facultatea de limbi și literaturi străine, 1980; Elena Lința, Lucia Djamo-Diaconiță, Olga Staicovici, *Catalogul manuscriselor slavo-române din România*, vol. III, *Catalogul manuscriselor slavo-române din București*, București 1981; Daniel Barbu, *Manuscrise bizantine în colecții din România*, Editura Meridiane, 1984; Gh. Buluță, Sultana Craia, *Manuscrise miniaturate și ornate din epoca lui Matei Basarab*, București, Editura Meridiane, 1984.

La acestea se adaugă inventarele publicate de Arhivele Statului. Inventarul din anul 1939 al Arhivelor Statului din București, cuprindea enumerarea unor manuscrise în formă de carte: *Condica Brâncovenească*, *Codicele Asachi*, *Fondul cărților funciare din anii 1573-1855* etc. Din anul 1949 DGAS a început publicarea *Indicelui cronologic* care cuprinde și materiale codicologice. De asemenea, în inventarele fondurilor mănăstirești se găsesc numeroase mențiuni de cărți manuscrise.

În secolul XX cercetările codicologice s-au intensificat și diversificat, definindu-se treptat ca un domeniu deosebit de însemnat al paleografiei, reușind apoi să devină o disciplină independentă, cu o denumire proprie.

Tot acum codicologia a devenit obiect de studiu în unele institute sau centre naționale de cercetare științifică din tot mai multe țări⁴. Mai mult, a devenit, în deceniul patru și cinci al secolului XX, temă de discuții în cadrul unor congrese internaționale. Au apărut noi instrumente de lucru, studii speciale și bibliografii care, toate, au conturat tot mai clar obiectul și au definit preocupările codicologiei ca știință auxiliară a istoriei. În jurul anului 1941 a reușit să se desprindă de paleografie. S-au remarcat din această perioadă câțiva reprezentanți ai școlii franceze: Alphonse Dain, cu lucrarea *Les Manuscrits* (Manuscrisele), în care dedică un capitol special codicologiei, impunându-i astfel și denumirea. Charles Samaran (1879-1982)⁵ la cursurile sale de la École des Hautes Études prezenta această disciplină ca o știință independentă, numind-o și el codicologie și renunțând la varianta germană de terminologie *Handschriftenkunde*, care punea accentul pe scrierea de mână și nu pe carte, pe codex.

⁴ Charles Samaran (1879-1982) s-a alăturat școlii germane, reprezentată prin L. Traube și K. Löffler și a creat în deceniul șase al secolului XX, *Institutul de cercetare și de istorie a textelor*. În 1958, în Belgia s-a creat *Centrul național de codicologie și de istorie a cărții*, având drept obiectiv redactarea și publicarea repertoriului manuscriselor de origine belgiană. La Bruxelles s-a înființat și Revista internațională pentru studiul manuscriselor, intitulată „*Scriptorium*...”

⁵ A fost un erudit cu o longevitate și vitalitate excepționale. A publicat mai mult de 700 de opere, articole, note și comunicări în care a tratat probleme foarte diverse: de paleografie, codicologie, filosofie, istorie literară, politică financiară a Evului Mediu. Paleografia a rămas însă domeniul său predilect. (Vezi pentru aceasta, necrologul din „*Scriptorium*...”, XXXII, 1983, nr. 1, p. 3).

⁶ Anual revista publică un *Buletin codicologic* integrat în *Scriptorium* și unde sunt editate principalele contribuții ale cercetătorilor în domeniul cărții manuscrise. Buletinul este editat de Centrul de codicologie de la Bruxelles.

⁷ Termenul german de *Handschriftenkunde* dat de paleograful german Ludwig Traube nu a obținut adeziunea specialiștilor.

În evoluția ei, noua știință auxiliară a fost impulsionată de apariția revistei bienale internaționale de codicologie, „*Scriptorium*... (Révue internationale des études relatives aux manuscrits), în 1946 la Bruxelles, Anvers și Gand⁶. Termenul de codicologie s-a impus definitiv în deceniul al 5-lea al secolului XX, fiind folosit în prezent în toată lumea⁷. Printre personalitățile contemporane din domeniul codicologiei remarcăm pe Christian Heck, Claudine Lemaire, Carlos Steel, Françoise V. Lecompte, Josefa Mateu, Silvio Bernadinello, Sophie Wlodek, Ursula Winter, A. Vernet, Jadwiga Karwassinka, Erik G. Turner, Ludmila Kisseleva, Alexandra Lublinskaia.

Cele mai vechi codice păstrate provin din ultimele secole ale mileniului I d.Hr. și conțin textele unor manuscrise antice sub forma unor copii bizantine și occidentale⁸. Textele sub formă de codice se redactau în scriptoriile mănăstirești din Bizanț sau Europa Occidentală. Textele aparțin literaturii religioase, dar ulterior au apărut și texte cu caracter juridic, cronici care descriau faptele împăraților și regilor (geste, anale, letopisețe). Ca limbă s-a folosit în Bizanț limba greacă și alfabetul grecesc, iar în Europa Centrală și Occidentală limba latină și alfabetul latin. După crearea alfabetelor glagolitic și chirilic, sec. IX-X, s-au răspândit și manuscrise slavone⁹.

⁸ N. Edroiu, *op. cit.*, p. 84.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 88-89.

¹¹ S-au remarcat în acest sens țări ca Belgia, Franța, Rusia, Italia, Austria, Germania, Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia, Anglia, Olanda, Spania, România, SUA.

¹² N. Edroiu, *op. cit.*, p. 91.

În ceea ce privește tipul de scriere¹⁰, prima dată s-a folosit unciala (sec. VIII-XIII). Din secolul următor până în secolul al XVI s-a folosit semiunciala, ca, din secolul XVII-XVIII să se folosească în mod curent scrierea cursivă. Scrierea de codice este una uniformă, ductul literelor dând impresia unei scrieri mecanice.

Către mijlocul secolului XX s-au creat, în cadrul instituțiilor naționale cu caracter istoric, sectoare separate care se ocupau și și se ocupă și în prezent de problemele codicologiei și, mai ales, de publicarea instrumentelor de lucru¹¹. Acestea descriu caracteristicile externe ale codexurilor. *Inventarele*¹² de codice furnizează principalele elemente: cota sub care se păstrează (cota veche și ultima cotă), numele autorului și semnatura lui, titlul codicelui, data, numărul coloanelor, starea de conservare. Ele sunt liste de codexuri pentru semnalarea lor și pentru ținerea evidenței.

Catalogul oferă câteva date în plus față de inventar și anume: particularitățile grafiei, materialul de scris, constituirea cărții, formatul, dimensiunea, legătura, reclama*, ornamentația, circulația codicelui. Se mai adaugă o serie de informații cu caracter bibliografic: dacă a mai fost inventariată, catalogată, dacă s-a editat conținutul ei și în ce lucrare. Manuscrisele se pot descrie folosindu-se mai multe sisteme în funcție de conținutul fiecărui codex.

Descrierea fiecărui codice trebuie să cuprindă trei aspecte: identificarea manuscrisului (data, suportul de scris, numărul foilor, formatul, dimensiunea în cm, lacunele); descrierea conținutului (titlul, subtitlurile, însemnările de pe manuscris); descrierea bibliografică (inițialele, titlurile, miniaturile, filigranele, tipul de scriere, limba folosită, legătura codicelui, proveniența manuscrisului).

Se pot întâlni cel puțin patru feluri de manuscrise¹³:

* Reclamă = ultimul cuvânt sau ultima silabă de pe pagină, care se scria sub ultimul rând, în dreapta, și se repeta pe pagina următoare.

¹³ Aurelian Sacerdoțeanu, *Curs de științe auxiliare ale istoriei*, p. 405-407.

a) Manuscrisele care conțin texte literare cu temă precisă, texte literare propriu-zise, texte istorice, teologice etc., ele pot avea menționat autorul sau acestea trebuie să fie identificate, ceea ce reprezintă, în acest caz, problema cea mai importantă;

b) Miscelanee, care sunt manuscrise variate, adunate la un loc în mod întâmplător. În acest caz se face descrierea fiecărei piese în parte;

c) manuscrisele diplomatice, în care sunt transcrise, după anumite criterii, documentele primite de un beneficiar sau în care se redactează direct actele ce oglindesc activitatea lui. Descrierea se face de asemenea separat, dar problema dificilă o constituie descifrarea lor, fiind necesare pentru aceasta cunoștințe de diplomatică, paleografie și arhivistică.;

d) Corpusuri de manuscrise, în care, întâmplător, au fost adunate la un loc documente diplomatice de proveniență și format diferite. Descrierea fiecărui document în parte este dificilă, sunt necesare, de asemenea, cunoștințe de diplomatică, paleografie și arhivistică.

După cercetarea manuscriselor și lămurirea conținutului lor, urmează studierea copertilor unui codex. Acest lucru este important nu numai pentru examinarea legăturii în sine, a materialului din care s-a confecționat și a felului cum s-a ordonat, ci mai ales prin faptul că de foarte multe ori scoarțele codexurilor ascund texte sau fragmente de manuscrise necunoscute. Copertile devin astfel surse de noi izvoare istorice, deosebit de prețioase, care nu au constituit niciodată obiectul conservării în biblioteci sau arhive.

Dimensiunea codicelui era determinată de conținutul textului, de destinația lui și de persoana care a comandat exemplarul¹⁴. Astfel, în Evul Mediu au existat cărți de tipul folio (foarte mare) până la dimensiuni mici, ușor de mânuit și de transportat. Raportul dintre înălțimea și lățimea codexului a variat în timp, în funcție de tradiție, de epocă și de destinația cărții, de la forma pătrată sau dreptunghiulară la format mai îngust, care respecta proporția de 3/2 a înălțimii și lățimii, folosit și în zilele noastre.

¹⁴ Sigismund Jakó și Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 53.

¹⁵ *Ibidem*, p. 54 - 55.

¹⁶ *Ibidem*, p. 58 - 59.

Manuscrisele erau ornate cu inițiale și cu miniaturi - erau adevărate opere de artă¹⁵. (Planșele 6, 7, 8 și 8 bis). Inițialele capitolelor, pictate în culori vii, inclusiv în aur și argint, se împodobeau cu elemente geometrice, florale și animaliere (uneori chiar cu reprezentări fantastice). Din inițiale s-au dezvoltat chenarele ornamentale, întâlnite foarte frecvent în manuscrisele de lux din perioada medievală.

Un alt ornament întâlnit mereu pe filele codexurilor din secolele XII - XIII, laice sau religioase, erau miniaturile. Scenele din miniaturi erau în strânsă dependență cu conținutul cărții, având deci caracter laic sau religios.

Legenda codicelui a fost făcută pentru a se păstra manuscrisul în condiții cât mai bune, precum și pentru a-l face mai frumos și a-i da un aer mai solemn. Se pot distinge trei tipuri de legături de carte pentru epoca medievală¹⁶:

a) Legături de lux care erau adevărate opere de artă și costau sume enorme de bani. Copertile acestor codexuri erau fie din plăcuțe de fildeș cu ferecături de argint și argint aurit, uneori cu basoreliefuri, fie din plăcuțe de email cu picturi.

b) Legături în scoarțe de lemn îmbrăcate în piele. Acestea erau întâlnite frecvent, folosindu-se pielea de vițel, porc, oaie. Grosimea și calitatea pielii erau determinate de procedeul prin care urmau să fie împodobite scoarțele. Spre exemplu, dacă urmau să fie aurite, se folosea pentru ele pielea de vițel, cafenie sau roșie, iar dacă se imprima sau se grava, se folosea o piele groasă, de vită sau chiar de porc.

c) Legături simple în piele sau pergament. Erau în general procedee mai modeste și mai ieftine. Pielea era de culoare brun - roșcat, iar când se folosea pergament, acesta avea, fie culoare naturală, fie culoare roșu palid sau verde. Se folosea sistemul acesta simplu, mai ales pentru cărțile utilizate, în universități, purtând și numele de „legături studentești.... S-au folosit și în epoca modernă.

De cele mai multe ori, pentru a fi studiate, codexurile trebuie să fie supuse operațiilor de restaurare, prin procedee fizice variate. În mod curent se folosesc instrumentele: epidiascop, lupa Zeiss cu lampă, microscopul binocular Zeiss, lampa cu cuarț cu mercur și cu filtrul lui Wood.

Foarte mult este utilizată la ora actuală tehnica fotografică pentru mărirea microfilmului, fotografierea cu raze ultraviolete, raze X, raze

infraroșii. Folosind aceste raze, pot apărea desene sau texte ascunse, invizibile cu ochiul liber.

Codicologia, pentru a putea să-și realizeze instrumentele de lucru specifice, are multiple legături cu celelalte științe auxiliare, dintre care un loc de frunte îl ocupă bibliologia și paleografia din care s-a și desprins. Aceste științe au ca obiect de cercetare cartea tipărită și scrierea ei din toate punctele de vedere. Astfel, concluziile bibliologiei vor fi utile și codicologiei, cunoscută fiind legătura dintre cartea manuscrisă și cea tipărită; evoluția codexului nu se poate înțelege fără cunoașterea evoluției scrierii.

Pentru datarea codicelor, codicologia trebuie să apeleze la filigranologie și la cronologie deoarece cercetătorul respectiv trebuie să descrie filigranul, unul din mijloacele de stabilire a datei manuscrisului. După cum trebuie să cunoască și metodologia transformărilor datelor istorice în maniera de calcul contemporană.

Codicologia trebuie să rezolve uneori și probleme legate de descifrarea unor pasaje care sunt scrise în criptogramă, apelând la criptografie. Analizând manuscrisul, codicologul trebuie să descrie și ornamentația acestuia, fiindu-i necesare pentru aceasta cunoștințe de miniaturistică, iconografie și istoria artei.

De asemenea, se constată o legătură strânsă a codicologiei cu arhivistica, ea ocupându-se cu teoria și practica muncii în arhivă, respectiv cu conservarea, păstrarea și prelucrarea pieselor scrise, iar după cum se știe codexurile se află în număr mare în biblioteci și muzee, dar mai ales în arhive¹⁷.

¹⁷ N. Edroiu, *Op. cit.*, p. 98 - 99. Se cunosc eforturile unor specialiști de a pune bazele unei noi discipline: Arhivistica manuscriselor.

Prin urmare, codicologia apelează la numeroase științe auxiliare, dar și la rezultatele cercetărilor din acest domeniu sunt foarte utile științelor de care ea s-a folosit creindu-se un sistem de reciprocitate deosebit de interesant și de util științei istorice.

Planșa 6. Miniaturi românești.

Planșa 7. Miniaturi românești.

Planșa 8. Miniaturi românești.

Planșa 8(bis). Miniaturi românești.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- BOGDAN, P. DAMIAN, *Despre codicologie*. În: R.A., IX, 1966, nr. 1, p. 63 - 90 (partea întâi) și nr. 2, 1966, p. 49 - 66 (partea a doua).
- CONOVICI, MARIANA, „*Ex dono... Constantin I. Karadja, ms. aflat în colecția Bibliotecii Facultății de Istorie din București*”. În: „Caietul seminarului de științe auxiliare ale istoriei. Opuscula bibliologia, genealogica, numismatica...”, II, București, 1990, p. 11 - 12.
- DAIN, ALPHONSE, *Les manuscrits*, Paris, 1949.
- JAKO, SIGISMUND, *Codicele latine medievale din biblioteca lui Timotei Cipariu*. În: R.A., X, 1967, nr. 1, p. 35 - 72.
- JAKO, SIGISMUND; MANOLESCU RADU. *Paleografie latină*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1971.
- MIHALCEA, ANCA, *Miniatura românească în opera lui Nicolae Iorga*. În: „Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei. Opuscula bibliologica, genealogia, numismatica...”, București, II, 1990, p. 114 - 124.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Curs de științe auxiliare*, dactilografiat, p. 413 - 419.
- SIMIONESCU, DAN. *Codex Burgundus (Studiu și note bibliografice însoțite de reproduceri facsimile de miniaturi)*, București, Ed. Meridiane, 1975.
- STREMPER, GABRIEL, *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, I, București, E. A., 1959.
- Les techniques de laboratoires dans l'étude des manuscrits*. Coloque, Paris, 13 - 15 septembre, 1972.

CRONOLOGIA

Cronologia este știința auxiliară a istoriei care are drept obiect de studiu datarea evenimentelor istorice în vederea stabilirii succesiunii acestora, fixarea exactă a datei documentelor, datarea corectă a izvoarelor istorice^[62]. *Dicționarul științelor speciale ale istoriei* definește astfel această disciplină: „Știința specială a istoriei care are ca obiect stabilirea datelor evenimentelor istorice și succesiunea lor, implicit și a datei documentelor, traducerea diferitelor sisteme după care oamenii au măsurat și socotit timpul, raportându-l la sistemul contemporan“^[63]. Numele provine de la cuvintele grecești *kronos* = timp și *logos* = vorbire.

Cunoașterea principiilor sistemului de datare în cadrul fiecărei formațiuni istorice anterioare și raportarea apoi a datelor la modul actual de măsurare a timpului este una din muncile fundamentale ale oricărui cercetător al societății omenești în genere. Relațiile dintre evenimente și fapte, din toate domeniile vieții sociale constituie coloana vertebrală a evoluției noastre istorice.

După cum stabilirea datei unui manuscris, incumabul sau carte tipărită are o importanță deosebită nu numai pentru datarea lor ca izvor istoric dar mai ales pentru integrarea piesei respective în contextul epocii.

Din antichitate s-a constatat pentru fixarea în timp a faptelor relatate, datele cronologice fiind reținute după sistemele cronologice contemporane acelei perioade^[64].

În Evul Mediu, din secolul al XV-lea, s-au ivit și primele preocupări de calcul cronologic, de realizare a tabelelor cronologice.

În constituirea cronologiei ca știință un rol important l-au jucat: Gilles Buchier prin lucrarea sa: *De doctrina temporum* (Anvers, 1633); Denis Perau cu *De doctrina temporum* (Verona, 1734 - 1736) și *L'Art verifier les dates* (Paris, 1750).

În secolul al XIX-lea, ca urmare a dezvoltării astronomiei, a perfecționării calculului astronomice și a celor privind calcularea timpului, cronologia a înregistrat progrese remarcabile. Stau mărturie în acest sens tabelele alcătuite de Grotefend, lucrarea practică a lui H. Lietzman:

Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit des Mittelalters und der Neuzeit für die Jahre 1 - 2000 nach Christus (Berlin - Leipzig, 1934)^[65].

În perioada interbelică a apărut lucrarea lui Eugene Cavaignac, *Chronologie et l'histoire mondiale* (Paris, 1925), iar după al doilea război mondial aceea a lui Paul Conderc, *Le Calendrier* (Paris, 1946).

În cronologia românească^[66] s-au remarcat: (vezi și bibliografia) Nicolae Docan cu studii referitoare la elementele cronologice din documentele românești (1910), dr. V. Gheorghiu cu cercetări din domeniul cronologiei calendaristice și a calculului pascal (1936), Ion Ionașcu cu amplul și documentatul studiu: *Cronologia documentelor din Moldova și Țara Românească* (1956) completat de Francisc Pall cu *Cronologia documentelor privind Transilvania* (sec. XI - XV) - (1956).

Cronologia este alcătuită din două domenii distincte: a) cronologia astronomică (matematică) și b) cronologia istorică (tehnică).

Cronologia astronomică are drept obiect de studiu fenomenele astronomice care se repetă logic și stabilește pe bază de calcul exact momentele fundamentale necesare pentru comportarea diferitelor sisteme de socotire a timpului.

Cronologia istorică se ocupă de transcrierea în sistemul actual de socotire a timpului a datelor exprimate în diferite sisteme calendaristice; realizează cronologiile istorice naționale, a diverselor instituții și a conducătorilor acestora.

Societatea omenească, de-a lungul timpului a observat trecerea timpului prin succesiunea unor fenomene naturale: răsăritul și apusul soarelui, ziua urmată de noapte, succesiunea anotimpurilor. Ulterior, în antichitate, pe baza unor calcule matematice și a măsurătorilor astronomice s-a ajuns la două sisteme de ținere a evidenței timpului: astronomic și civil. În ambele situații s-au avut în vedere mișcările de revoluție ale Pământului, Lunii și Soarelui (Pământul se rotește în jurul axei sale, Luna în jurul Pământului și apoi amândouă astrele în jurul Soarelui).

După o îndelungată și atentă observare a periodicității fenomenelor de pe bolta cerului, oamenii au reușit să alcătuiască diferite sisteme de măsurare a timpului și de împărțire a lui în ani, săptămâni, zile, ore^[67]. Anul, luna și ziua constituie elementele cronologice principale. Celelalte

elemente care le însoțesc pe acestea dar nu pot ele singure să contribuie la datare, constituie elementele cronologice secundare.

Ziua reprezintă intervalul de timp scurs între două răsărituri de soare. A fost împărțit în antichitate (egipteni, babilonieni, chinezi) în unități de timp și mai scurte^[68]. S-a avut în vedere partea luminoasă a zilei care a fost împărțită în șase părți egale. Romanii au împărțit acest interval în 24 de părți egale, pe care le-au numit: *horae* (ore).

În timp, măsurătorile au devenit tot mai precise, permițând în 1884 împărțirea ecuatorului în 24 de zone egale, prin 24 de meridiane care brăzdează pământul de la polul Nord la polul Sud la o distanță de 15°. Aceste zone constituie *fusuri orare*. Fusul 0 numit și fus de origine este considerat meridianul care trece prin localitatea Greenwich (lângă Londra) unde există un vechi observator astronomic.

Fiecare fus orar delimitează o zonă în care ora este aceeași. Timpul crește spre Răsărit de fusul orar 0 și scade spre Vest de acesta^[69].

Ziua - reprezintă „intervalul de timp format dintr-o zi lumină și noapte, având 24 ore.... Aceasta constituie „ziua civilă... timpul în care Pământul face o rotire completă în jurul axei sale.

În antichitate începutul zilei a variat. Astfel egiptenii, chinezii, romanii, o anumită perioadă de timp au considerat începutul zilei la miezul nopții; babilonienii socoteau că ziua începe la răsăritul soarelui; arabii, evreii și grecii considerau că ziua începe la apusul soarelui^[70].

De-a lungul timpului, aceleași popoare au trecut de la un sistem la altul, lucru care a ridicat mari probleme în datarea izvoarelor istorice. În 1925 s-a convenit ca ziua astronomică să înceapă ca și ziua civilă, la miezul nopții, după ora 24, notându-se acest moment cu zero.

De-a lungul timpului s-a mai observat că ziua lumină nu este egală cu noaptea decât în anumite momente și că diferența dintre ele crește și descrește după reguli precise.

Aceste diferențe sunt datorate mișcărilor de rotație ale pământului în jurul axei sale, corelată cu mișcarea Pământului în jurul Soarelui, revenirea în aceeași poziție se realizează după 365 de zile, perioadă care a fost denumită *an*.

Luna - reprezintă perioada de timp cât durează o rotație a astrului în jurul Pământului: 29 de zile, 12 ore, 44 minute și 3 secunde, aproximativ 29

zile și jumătate. În această mișcare se disting patru faze: lună nouă, primul pătrar, lună plină, ultimul pătrar. Luna lunară fiind un interval de timp cu fracțiuni anticii au socotit-o la începutul lunii civile. Ulterior nu mai corespundea cu apariția lunii noi pe cer și atunci au socotit-o de 30 de zile. S-a ajuns din nou la neconcordanțe. Pentru soluționare s-a trecut la un calendar lunar, în care unei luni de 29 de zile îi succeda una de 30 de zile. Se menținea această alternanță celor 12 luni ale anului care era de 354 sau 355 de zile^[71].

Anul - reprezintă durata de timp în care Pământul se mișcă în jurul Soarelui (lat. *annus* = cerc, ciclu, inel) care este egală cu 365 zile, 5 ore, 48 minute și 46 secunde. Acesta este anul tropic sau solar. Anul sideral reprezintă timpul în care astrele plecând de la un punct fix pe bolta cerească revin la el (365 de zile, 6 ore, 9 minute și 9 secunde). Datorită acestei fragmentări a anului tropic, în viața curentă s-a folosit un an cu un număr întreg de zile și care se numește an civil sau calendaristic¹¹.

Totalitatea regulilor ce servesc la fixarea măsurii timpului în diferite sisteme cronologice poartă denumirea de calendar¹².

Termenul derivă de la verbul din limba latină: *calo-are* = a chema, a anunța. (Apariția pe cer a lunii noi, în prima zi a lunii, era anunțată publicului de către preoți).

Sistemele calendaristice se împart în trei tipuri fundamentale:

1. calendar solar.
2. calendar lunaro-solar.
3. calendar lunar.

*Calendarul solar*¹³, cel mai vechi cunoscut, se bazează pe mișcarea aparentă a Soarelui și a fost folosit prima dată de egipteni în anul 4241 î.Hr. El cuprindea 12 luni de câte 30 de zile plus 5 zile care se adăugau la sfârșitul anului (se numeau epagomene), deci 365 zile. Lunile aveau denumiri după zeitățile cărora le erau dedicate. Fiecare lună de 30 de zile era împărțită în trei săptămâni mari de câte 10 zile și 6 săptămâni mici de câte 5 zile. Anul începea cu ziua întâi a lunii. Acest calendar nu lua în calcul fracțiunea de 6 ore din durata anului solar astfel încât în 4 ani se crea o diferență de o zi.

Calendarul lunaro - solar are la bază mișcarea de revoluție a lunii și mișcarea aparentă a Soarelui și are drept principiu ca întâia zi a fiecărei luni lunare să coincidă cu apariția lunii noi, dar, în același timp, și fenomenele anului solar să cadă în aceleași luni¹⁴.

A fost folosit de foarte multe popoare ale antichității: babilonienii, chinezii, evreii, grecii, indienii, romanii etc. Are 12 luni care variază între 28 - 31 zile.

*Calendarul lunar*¹⁵ se bazează pe fazele lunii și este străin de mișcarea aparentă a soarelui. A fost folosit de arabi și de popoarele de religie musulmană.

A fost creat în Babilon la jumătatea mileniului III î.Hr. Anul avea 12 luni, respectiv 354 zile; lunile alternau 29 cu 30 de zile. Luna era împărțită în patru săptămâni. Începutul fiecărei luni, coincidea în general, cu apariția pe cer a lunii noi.

În Grecia la începutul mileniului I î.Hr. se folosea calendarul lunaro - solar, fiecare provincie având propriul calendar, dar se bazau pe câteva principii generale comune. Anul începea cu luna solstițiului de vară și avea 12 luni. Periodic se introducea a 13-a lună (fie la mijloc, fie la sfârșitul anului). Grecii nu au cunoscut săptămâna, au împrumutat-o de la evrei. Unele zile ale săptămânii erau indicate prin numere altele purtau diferite denumiri. Cât privește calendarul roman, nu s-au păstrat date precise privind nașterea acestuia. Se pare că de la mijlocul sec. VIII î.Hr. romanii au folosit un ciclu care avea 10 luni și 30 de zile pe care l-au numit *annus de unde* denumirea în limba română de an¹⁶. Apoi lunile au căpătat și un nume. Prima lună a anului a fost numită *Martius* în cinstea zeului Marte; a doua aprilie, de la cuvântul lat. *aperio*, ire = a deschide, deoarece în aprilie se deschid mugurii plantelor. În sec. VII î.Hr. s-au adăugat încă 2 luni: ianuarie în amintirea zeului Janus (zeul timpului) și februarie (lat. *februarius, onis* = purificare, curățire) - legat de ritualul curățirii ce se făcea anual la 15 februarie. Această lună era închinată zeului împărăției subpământene Februs.

În anul 46 î.Hr. la inițiativa lui Iulius Caesar s-a trecut la alcătuirea unui nou calendar. Grupul de astronomi din Alexandria a lucrat sub conducerea lui Sosigene reușind să alcătuiască un nou calendar, la baza căruia se afla mișcarea Soarelui în timp de 1 an. Anul era stabilit la 365 zile, astfel într-un ciclu erau 3 ani de 365 zile și un al patrulea de 366 de zile numit an bisect.

Anul a fost împărțit în 12 luni cu denumirile anterioare. Sosigene a stabilit ca prima lună a anului este ianuarie.

Lunile impare aveau 31 de zile iar cele pare 30 zile. Luna februarie avea 29 de zile. Ziua suplimentară ce trebuia adăugată la fiecare 4 ani se intercala între 23 și 24 februarie¹⁷. În anul reformei s-au adăugat 2 luni de 33 și 34 zile, anul respectiv având 15 luni = 445 zile, și s-a numit *anul confuziunii* (annus confusionis; confusio, onis - amestecare, contopire). Noul calendar Iulian (cunoscut și sub numele de „stilul vechi...”) a intrat în vigoare la 1 ianuarie 45 î.Hr. El s-a remarcat prin simplitatea sa. Datorită faptului că anul iulian era mai mare decât anul tropic, la intervalul de 128 de ani rămânea în urmă cu o zi. Astfel în timp punerea în concordanță anului calendaristic cu cel tropic a devenit deosebit de stringentă. În a 2-a jumătate a sec. al XVI-lea, papa Grigore al XIII-lea (1572 - 1585) a hotărât reforma calendarului iulian, desemnând o comisie de astronomi și teologi care să lucreze în acest sens. Dintre toate proiectele de reformă studiate de comisia respectivă, în final s-a hotărât adoptarea proiectului propus de astronomul italian Luigi Lilio, profesor de medicină la Universitatea din Perugia. La 24 februarie 1582 Papa Grigore al XIII-lea a emis bula „Inter gravissimas... în care se hotăra ca numărătoarea zilelor să fie decalată cu zece zile înainte, cu respectarea succesiunii zilelor săptămânii. În acest sens, ziua imediat următoare celei de joi 4 octombrie a devenit vineri 15 octombrie 1582.

Totuși anul gregorian a rămas mai lung decât anul tropic solar cu aproximativ 24 secunde ceea ce a determinat în cca 3500 de ani a unei diferențe de o zi¹⁸. Noul calendar a fost numit, în memoria Papei Grigore al XIII-lea, gregorian. Ulterior se va folosi numele de „stilul nou....

Acest calendar s-a introdus treptat în diferite țări europene, începând cu cele catolice¹⁹: Italia, Spania, Portugalia (chiar din 1582); apoi de Franța, Germania catolică (1583); Austria, Boemia, canoanele elvețiene (1584).

Rezistență serioasă s-a întâmpinat din partea țărilor care adoptaseră - reforma. Astfel, aici calendarul gregorian a pătruns după anul 1700: Germania, Danemarca, Norvegia; Anglia (1752); Suedia (1753). Țările de religie ortodoxă au aderat la „stilul nou... abia în secolul al XX-lea: Rusia în 1918, România în 1924 când după luni 30 septembrie a urmat marți 14 octombrie; Grecia tot în 1924.

Întrucât calendarul gregorian nu a fost adoptat de toate statele Europei în 1582, folosindu-se simultan și calendarul iulian, până în sec. XX, diferența de 10 zile existentă în 1582 a crescut: 10 zile între 5/15 octombrie 1582 și 18/28 februarie 1700; 11 zile între 19 februarie/1 martie 1700 și 17/28 februarie 1800; 12 zile între 18 februarie/1 martie 1800 și 16/28 februarie 1900; 13 zile între 17 februarie/1 martie 1900 și 15/28 februarie 2100.

Un alt factor cronologic important îl constituie *era*. Aceasta este un moment fix de timp de la care începe numărătoarea succesivă a anilor solari sau lunari²⁰.

În cronologie avem de-a face cu mai multe ere și, după caracterul evenimentelor care delimitează momentul fix, erele se pot împărți în mai multe tipuri: 1) Ere astronomice care au început în momentul când s-a produs o nouă conjuncție a astrelor; 2) Ere politice în care numerotarea anilor se face pornind de la un eveniment politic important (era olimpiadelor, era fondării Romei, era consulilor, era lui Diocletian); 3) Ere religioase legate de diferite evenimente din viața întemeietorilor de noi religii. Dintre acestea cea mai cunoscută și cea mai folosită este era creștină care începe odată cu nașterea lui Iisus Hristos, eveniment care s-a produs la 25 decembrie 754 de la fondarea Romei. Era creștină a fost creată în prima jumătate a sec. al VI-lea d.Hr. de către abatele Dionisie Exiguus (Dionisie cel Mic)²¹.

Stilurile cronologice constituie o altă problemă care ivește la datarea documentelor de cancelarie și a altor categorii de izvoare scrise²². Acestea se referă la data începuturilor anului care a variat de-a lungul timpului de la un popor la altul. Stilurile cunoscute:

- a) 1 martie sau „stilul venețian...”²³ utilizat la Veneția
- b) 25 martie sau „stilul Bunei Vestiri...” s-a folosit în cancelaria regilor Franței (sec. X - XVI), în Anglia sec. XIII - XVIII, la Florența.
- c) „stilul de Paști...” sau stilul „galic...” sau „francez...” consideră începutul anului la Paști. Este un început nestabil. Paștile neavând o dată o fată fixă în an. S-a folosit din sec. XI până la anul 1564 în cancelaria regilor Franței.
- d) 1 septembrie sau stilul bizantin sau ecleziastic. A fost întrebuințat în Imperiul Bizantin, în Țările Române, în Rusia din secolul al XIII-lea până la anul 1700.

e) 25 decembrie sau stilul de Crăciun. A fost întrebuințat foarte mult în germania până în sec. XVI). S-a folosit și în cancelaria papală (sec. XIV - XVII) sub denumirea de *Stilus Curiae Romanae*.

f) 1 ianuarie sau „stilul circumciziei... - utilizat astăzi foarte mult.

Elementele cronologice secundare reamintim, sunt acele elemente care însoțesc elementele cronologice principale dar nu pot contribui singure la datare.

Dintre aceste elemente menționăm:

Crugul soarelui - este o perioadă cronologică de 28 ani „după a cărei împlinire... zilele săptămânii cad pe aceleași dată de lună...²⁴. Cunoscându-se ziua din săptămână în care începe ciclul se pot stabili zilele, ordinea lor pentru întreaga perioadă de 28 de ani.

Crugul lunii - reprezintă o perioadă de 19 ani după care fazele lunare revin la aceleași date ale lunilor²⁵. Aceasta indică ordinea unui an într-un ciclu de 19 ani.

Ciclul pascal - este o creație a bisericii creștine pentru a se putea fixa data sărbătorilor mobile într-un an. El reprezintă o perioadă de 532 ani care a rezultat din înmulțirea numărului 28 (crugul soarelui) cu numărul 19 (crigul lunii). După această perioadă toate elementele cronologice revin la punctele de plecare din primul an al ciclului²⁶.

Epacta - este un număr care indică vârsta lunii pe ziua pe 1 ianuarie a fiecărui an, adică numărul de zile trecute de la ultima lună nouă până la sfârșitul anului precedent²⁷.

Mâna anului - prin care se determină „ziua din săptămână a unei date lunare.... Este în concordanță cu crugul soarelui, fiecărui început de an din ciclul de 28 de ani corespunzându-i o anume zi din săptămână²⁸....

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

CAVAIGNAC, EUGÈNE, *Chronologie de l'histoire mondiale*, Paris, 1925.

CONDERC, PAUL, *Le Calendrier*, Paris, 1946.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei, București, Ed. Științifică Enciclop. 1985.

DOCAN, NICOLAE. *Despre elementele cronologice în documentele românești*. În: AARMSI., Seria II, 1910, vol. XXXII, Extras.

DRĂMBĂ CONSTANTIN, *Timpul și măsura lui*, București, 1952.

GUBOGLU, MIHAIL. *Tabele sincronice. Datele hegirei și datele erei noastre*, București, DGAS, 1955.

IONAȘCU, ION. *Cronologia documentelor din Moldova și Țara Românească*, în vol.: Documente privind istoria României, vol. I, Introducere, București, 1956, p. 389 - 450.

PALL, FRANCISC. *Cronologia documentelor privind Transilvania (sec. XI - XV)*, în vol.: Documente privind istoria României, vol. I, Introducere, București, 1956, p. 452 - 482.

SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Introducere în cronologie*. în vol.: *Îndrumări în cercetările istorice*, București, 1943, p. 355 - 373.

STĂNILĂ, GEORGE. *Sisteme calendaristice*, București, 1980.

GENEALOGIA

Genealogia este una dintre cele mai vechi și una dintre cele mai importante științe auxiliare ale istoriei.

Termenul provine din limba greacă: *genos* = rasă, *logos* = cuvânt, învățătură, știință. Genealogia studiază „nașterea și evoluția neamurilor și a familiilor, înrudirile care se stabilesc între persoanele unei epoci date, precum și rolul pe care aceste înrudiri îl joacă în desfășurarea unor evenimente istorice...¹. Folosit la plural, termenul desemnează înșiruirea sistematică a membrilor unei familii realizată pentru a se putea stabili originea și gradul de rudenie existente între ei².

S-a apreciat, pe bună dreptate, de către istorici, că genealogia, „în măsura în care fixează anumite adevăruri pe bază de cercetări metodice și criterii sigure /.../, poate revendica locul de știință de sine stătătoare. Deși nu ajunge la stabilirea de legi cu caracter universal valabil și nici măcar de adevăruri generale, satisface și ea, ca orișice altă știință, o frântură din nesfârșita sete de cunoaștere a omului...³. Și întrucât oferă istoricului material de cercetare, genealogia poate exista numai ca disciplină auxiliară a istoriei. Genealogia folosește ca izvoare mai ales actele de stare civilă, registrele de stare civilă care cuprind nașteri, căsătorii, decese, registrele parohiale, cu date asupra botezurilor, cununiilor, a deceselor, însemnările manuscrise marginale de pe vechi tipărituri, corespondența din arhivele personale, pisaniile, diplomele de înnobiliare, de înălțări de grad, foile de zestre, testamente, pomelnice, inscripțiile funerare, registre de ranguri nobiliare și altele⁴.

Rezultatele la care ajunge genealogia oferă istoricului un material deosebit de valoros, putând lămuri numeroase probleme uneori deosebit de importante, „care merg de la destinele individuale ale personalităților /.../ până la destinuri privitoare la întregi sociale sau epoci istorice...⁵.

Istoricul trebuie să caute în cercetările genealogice numai acele rezultate care îi pot aduce clarificări în ceea ce privește viața socială (de multe ori clarificări în domeniul sociologiei), politică și culturală a unei societăți. ... Istoria cu ajutorul genealogiei se cunoaște succesiunile (elucidează deci și cronologia), dar poate afla și explicații sau realiza

portrete prin cunoașterea ascendenței unei figuri oarecare /.../ Se pot crea chiar sisteme de gândire istorică bazate pe succesiunea generațiilor /.../ Numai genealogia poate da elemente esențiale pentru cunoașterea locului pe care îl ocupă omul în societate din punct de vedere istoric, juridic, etnic și biologic...⁶. Ea constituie o altă modalitate de cercetare complexă a istoriei.

Istoria genealogiei ca practică își are rădăcinile în antichitate. În comuna primitivă descendența a fost socotită o perioadă de timp numai pe linie maternă (perioada matriarhatului) și înrudirile materne erau cele care se luau în considerație, fiind singurele care se puteau stabili cu certitudine. Ulterior a apărut familia pereche, când erau cunoscuți și mama și tatăl (perioada patriarhatului). În etapa descoperirii comunei primitive lua naștere marea familie patriarhală în care câteva generații de rude directe se aflau sub autoritatea celui mai bătrân (pater familie) din comuniunea respectivă.

În ordinea sclavagistă, arborele genealogic al familiei și cartea casei ocupau un loc important în familiile nobile romane. În Evul Mediu interesul pentru strămoși a sporit, începându-se alcătuirea tabelelor genealogice. S-au constatat de asemenea anumite reguli ce vor deveni principii de alcătuire științifică a filiaților.

În epoca modernă când fondurile arhivistice au fost organizate pe baze mai riguroase, un rol important au început să-l joace fondurile familiale cu rol deosebit în viața politică, socială și culturală.

Astfel, cu această ocazie s-a pus și problema întocmirii genealogiilor acelor familii pentru a se putea mânui mai bine fondurile arhivistice respective. Cea dintâi lucrare cu caracter genealogic este socotită *Incunabulum anonim*, apărut la Strassburg în 1486. Ea oferea date prețioase despre istoria familiilor și a persoanelor⁷. În secolul următor cărțile de genealogie s-au înmulțit, atât în Germania, cât și în Franța. În 1591 apărea primul tratat de genealogie scris de genealogistul german Eyzinger: *Thesaurus Principium*.

În Franța, Hyronymus Hennings, arhidiacon al bisericii Sf. Ioan din Luneburg este socotit, pentru a doua jumătate a secolului al XVI-lea unul dintre cei mai reprezentativi genealogiști. Opera sa, tipărită în 1598 în patru volume, conține prețioase tabele genealogice de suverani, de nobili și savanți.

Genealogia ca știință auxiliară a istoriei, cu norme, principii și reguli bine stabilite, a început să se contureze abia în secolul al XVIII-lea. Printre marile personalități ale acestei perioade trebuie menționați istoriograful francez André Duchesne (1584 - 1640), cunoscut sub numele latinizat de Cheneus⁸, Claude François Ménestrier (1631 - 1705), Jean Le Laboureur (1633 - 1674), Pierre d'Hozier⁹, englezul Sir William Dagdale (1605 - 1686), germanul Jakob Spener (1651 - 1703). Bazele cu adevărat științifice ale genealogiei au fost puse în secolul al XVIII-lea de germanul Johann Hübner (1668 - 1731), originar din Hamburg, prin lucrările sale publicate între anii 1725 - 1733. Tot în acest secol genealogia a fost introdusă în învățământul superior. Johann Cristoph Gatterer (1727 - 1788), la mijlocul secolului, preda, urmând drumul trasat de înaintașii săi, la Göttingen, printre alte discipline și genealogia. Tot el a alcătuit și primul curs universitar de genealogie și apoi l-a publicat ca manual de genealogie în 1788.

În secolul al XIX-lea această disciplină a început să câștige tot mai mulți aderenți. În acest sens, o contribuție remarcabilă a adus-o opera lui Ottokar Lorenz, autor al unui celebru tratat: *Lehrbuch des gesamten wissenschaftlichen Genealogie* și a altor tabele genealogice toate apărute între anii 1886 - 1898.

Drumul deschis de Ottokar Lorenz a fost urmat în secolul următor de numeroși savanți europeni, îmbogățindu-se astfel știința genealogică și punându-se la dispoziția istoricilor materiale - deosebit de prețioase.

După al doilea război mondial cercetările din domeniul genealogiei s-au tot intensificat creându-se instituții specializate: Centre généalogique de Paris, Office généalogique et héraldique de Belgique. Pe plan internațional s-a constituit Comisia Internațională de Științe Genealogice și Heraldice afiliată la Comitetul Internațional de Științe Istorice. Comisia organizează o dată la doi ani un Congres Internațional de Științe Genealogice și Heraldice. Tot ea coordonează și activitatea pericolului „L'Intermédiaire des généalogistes... care se publică la Bruxelles.

Printre personalitățile secolului XX în domeniul genealogiei menționăm pe: Stephan Kekulé von Stradonitz (1863 - 1933). Otto Fotr de Battaglia, prințul Wilhelm - Karl von Isenburg.

În România au existat preocupări genealogice încă din cancelariile medievale când se cercetau actele de proprietate înfățișate de diverși

beneficiari. Cercetarea însă cu caracter genealogic este menținută în secolul al XVII-lea. S-au remarcat în acest sens Dimitrie Cantemir (1673 - 1723) prin însemnările pe care le-a făcut despre boierimea moldoveană și banul Mihai Cantacuzino (1723 - 1793) care a alcătuit în jurul anului 1878 *Ghenealoghia Cantacuzinilor* publicată abia în 1884 de Cezar Boliac¹⁰.

O lucrare deosebită o constituie aceea a paharnicului Constantin Sion: *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane* elaborată între 1844 - 1856 și publicată abia în 1892 la Iași de Gh. Ghibănescu. Lucrarea conține date genealogice despre aproximativ 750 de familii boierești din secolele XVIII - XIX. Deși un foarte bun cunoscător al acestora, informațiile trebuie verificate mai ales în ceea ce privește ascendența persoanelor, ascendența impusă de autor spre secolul XV - XVI fără vreun temei documentar¹¹. După o perioadă de încercări științifice reprezentate de Octav George Lecca (1881 - 1949)¹² și Nicolae Iorga¹³, temeiurile cu adevărat științifice au fost puse de Ștefan Dimitrie Greceanu (1825 - 1908). Acesta este autorul unei valoroase opere genealogice: *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I - III, București, 1913 - 1916.

În Transilvania s-a remarcat Ion Pușcariu autor al lucrurilor: *Date istorice despre familiile nobile române*, partea I-a, Sibiu 1892; partea a II-a, Sibiu 1895 și: *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului dimpreună cu documente istorice*, I - IV, 1904 - 1907.

Drumul odată deschis a fost urmat de mari erudiți, printre care putem enumera: Ioan C. Filitti (1879 - 1946), Emanuil Hagi Mosco (1882 - 1976), Gh. Ghibănescu (1864 - 1936), George D. Florescu* (1893 - 1976), Marcel Romanescu (1897 - 1955), Constantin Sava, Sever Zotta (1874 - 1943), Gheorghe Bezviconi (1910 - 1966), gen. Radu Rosetti (1877 - 1949), Alex. Perietzeanu - Buzău, N. Grigoraș (1911 -), Paul Cenovodeanu (n. 1927), Dan Berindei (n. 1923), Ștefan S. Gorovei (n. 1948). Studiile de genealogie au fost susținute și prin înființarea unui periodic la Iași, între anii 1912 - 1913 din inițiativa lui Sever Zotta: „Arhiva Genealogică... (au apărut numai 11 numere). În paginile sale au apărut articole, studii, documente referitoare la familiile Cantemir, Cuza, Hurmuzaki, Hașdeu, Movilești. În 1944 s-a încercat republicarea revistei sub altă denumire „Arhiva Genealogică Română... sub redacția lui George D. Florescu și Ion Ionașcu. Dar nu a putut fi tipărit decât un singur număr. În 1970 a luat ființă la București Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie în cadrul

Institutului de Istorie „Nicolae Iorga.... Cercetătorii români au fost prezenți la Congresele internaționale de științe genealogice și heraldice (Liège, 1972, München, 1974, Londra, 1976, Madrid, 1982, Helsinki, 1984, Lisabona, 1986 ș.a.).

În epoca contemporană se manifestă tendința de extindere a domeniului de cercetare al genealogiei, de la clasa feudală, familii boierești și familii domnitoare și la familii de altă condiție socială, orășeni și țărani.

Genealogia se află într-un proces de continuă înnoire, ținând pasul cu o serie de alte științe și domenii cu care se află în corelație: cronologia, demografia, antropologia, istoria sub toate aspectele ei: politică, socială, economică, militară, culturală, a mentalităților. În acest sens menționăm procesul firesc de înnoire a metodelor de investigație cât și a folosirii rezultatelor genealogiei de tot mai numeroase domenii științifice, ea având tot mai mult tendința de interdisciplinaritate. Genealogiștii contemporani folosesc plenar informatica. Astfel s-a adoptat deja un sistem de a se introduce în calculator registrele parohiale de botez, căsătorie și deces. Apoi, se elaborează fișe rigide ce se clasează alfabetic după numele de familie și cronologic în cadrul aceleiași familii. Tot acestea se introduc în memoria ordinatorului constituindu-se astfel „o bancă de date...”¹⁴ genealogice. Ulterior se fac toate înlănțuirile necesare pe familii, între membrii aceleiași familii etc.

Principiile care trebuie să stea la baza studiilor genealogice sunt următoarele: principiul numelui, al prenumelui, al proprietății, al generațiilor genealogice¹⁵. Genealogia folosește ca metode de cercetare: metoda analitică pe baza căreia se întocmește tabla ascendenților și metoda sintetică prin care se poate stabili tabla descendenților.

Tabla ascendenților reprezintă o listă a persoanelor care se înrudesc, pornindu-se de la un individ considerat rezultatul evoluției unei familii și urmărindu-i pe toți antecesorii săi. Ea se compune pe baze strict matematice și evoluează în progresie geometrică prin puterile succesive ale lui doi. Această metodă de alcătuire a tablei ascendenților se numește și metoda Stradonitz, după numele celui care a teoretizat-o.

Tabla descendenților reprezintă o listă a persoanelor care se înrudesc, pornindu-se de la un individ și urmărindu-se toți descendenții săi. Spre deosebire de tabla ascendenților, tabla descendenților nu este guvernată de o

lege matematică. Dar și numărul urmașilor din fiecare generație crește în progresie geometrică.

Termenul de generație desemnează totalitatea oamenilor care sunt de aceeași vârstă și la aceeași distanță de un individ considerat comun. Generația genealogică se apreciază că apare la un interval de 30 de ani și durează 65 de ani.

Arborele genealogic reprezintă de fapt un extras din tabelele descendenților cuprinzând numai urmași în linie bărbătească al unui strămoș comun. El este definit și ca „o reprezentare grafică, înfățișată de obicei, sub forma unui arbore cu ramuri pornite dintr-un triunghi comun și care redă filiațiunea membrilor unei familii și indică gradul de înrudire între ei. Într-un anume sens este sinonim cu spița genealogică și spița de neam...

¹⁶.

Spița de neam este o variantă a tabelii descendenților, apărută ca urmare a regimului juridic de patriarhat și indică succesiunea generațiilor în linie masculină¹⁷....

Spița genealogică este o „listă cuprinzând șirul persoanelor care descind dintr-un autor comun (putând fi o succesiune după tatăl sau după mamă, directă sau lăuntrică) care au drepturi asupra unor bunuri, respectiv asupra părții care ar fi revenit autorului comun, dacă ar fi în viață; se deosebește de arborele genealogic prin faptul că n-are înfățișare de arbore și este întocmită, de obicei, în vederea rezolvării unor aspecte practice...¹⁸.

Pentru alcătuirea arborelui genealogic trebuie să se țină seama de elementele principale din viața individului: începutul sau originea insului, cine sunt părinții, timpul și locul nașterii, situația, funcția și demnitatea avută în viață, timpul, locul și felul morții, căsătoria cu indicarea originii, nașterii, situației, funcției și morții soțului sau soției, copiii de pe ambele ramuri (excluzând urmașii din partea feminină care, din punct de vedere genealogic, se urmăresc în ramura bărbătească).

Planșa 9. Tabel genealogic.

Înrudirile se urmăresc în toate părțile. Astfel cele din partea tatălui se numesc *agnați* iar cele din partea mamei sunt *cognati*¹⁹. Înrudirile prin alianță poartă denumirea de *afini*.

Reprezentările grafice prin care se indică cu mijloace convenționale date referitoare la starea civilă a unui individ, mai des întâlnite sunt următoarele²⁰: *n* sau *x* pentru născut; pentru botez; sau *A* sau = pentru căsătorie; *a* pentru căsătorie nelegitimă; # pentru legătură nelegitimă; %,)(, ; pentru divorț; *m* sau + pentru decedat; ¶6 pentru căzut în bătlie; *Ä*, , pentru înmormântat; pentru fără urmaș; pentru posteritate necunoscută; f.c. pentru copii. Efectuând operațiile menționate mai sus, genealogia sprijină cercetările istorice, furnizează date pentru rezolvarea problemelor de cronologie, lămurește unele chestiuni de istorie socială politică și culturală. Anumite date sunt furnizate și științelor juridice, prin explicarea formelor juridice de proprietate și de succesiune.

Cunoscându-se progresia numerică a nașterilor, se pot rezolva multe probleme de demografie istorică, mai exact de statistică demografică. După cum, prin întocmirea unui arbore genealogic și a unor tabele genealogice se pot da lămuriri cu caracter economic, cum ar fi creșterea și descreșterea averii unor mari familii etc.

Genealogistul, trebuind să cunoască foarte precis numele de familie și evoluția lui, furnizând date prețioase pentru fixarea onomasticii din documente.

În concluzie, putem afirma că orice studiu genealogic al unei familii de orice condiție socială, poate reprezenta o contribuție valoroasă pentru istoria însăși a societății. Genealogia asigură, asemenea arheologiei, continuitatea nemijlocită care îi leagă pe contemporani de trecut și de istoria fiecărui popor.

BIBLIOGRAFIE

- BERCIU DRĂGHICESCU, ADINA. *Științele auxiliare ale istoriei*, partea I, București, Tipogr. Universității, 1988, p. 77 - 84.
- BERCIU DRĂGHICESCU, ADINA. *Introducere în istorie și științele auxiliare ale istoriei*, București, Tipogr. Universității „Dimitrie Cantemir...”, 1992, p. 77 - 82.
- CIOCAN, NISTOR, *Alexandru Ioan Cuza. Note genealogice*, în vol.: *Cuza Vodă, în memoriam*, Iași, Edit. Junimea, 1973, p. 35 - 50.
- Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, Ed. Științifică și Enciclop., 1982.
- DURUYE, PIERRE. *La généalogie*, ed. a 3-a, Paris, 1971.
- EDROIU, NICOLAE. *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj - Napoca, Univ. „Babeș - Bolyai...”, 1992, p. 159 - 177.
- GROTE, H. *Stammtafeln*, Leipzig, 1981.
- L'Histoire et ses methodes*, sans le direction de Charles Samaran, Bruges, 1961, p. 724 - 738.
- RĂDULESCU, MIHAI, SORIN. *Memoriile lui Ion Bălăceanu - mărturia unei cariere diplomatice deosebite*. În: „Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei...”, II, București, 1990, p. 35 - 45.
- RĂDULESCU, MIHAI, SORIN. *Genealogia ieri și azi*. În: „Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei...”, II, București, 1992, p. 19 - 25.

- RĂDULESCU, MIHAI, SORIN. *Elita liberală românească (1866-1900)*, București, Editura ALL, 1998.
- RĂDULESCU, MIHAI, SORIN. *Genealogii*, București, Editura Albatros, 1999.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Câteva note cu privire la cercetările genealogice românești*. În: „Hrisovul...”, II, 1942, p. 120.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Curs de științe auxiliare ale istoriei*, 1958 - 1959, p. 193 - 219.
- SION, CONSTANTIN. *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane. Boierii Moldovei*. Text ales și stabilit, glosar și indice de Rodica Rotaru, București, Edit. Minerva, 1973.
- STURDZA, D. M. *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Paris, 1983.
- ȘTEFAN, GABRIELA, *Locul genealogiei în opera istoricului Nicolae Iorga*. În: „Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei...”, II, 1990, București, Tipogr. Universității, p. 125 - 129.

SIGILOGRAFIA

Sigilografia sau sfragistica este știința auxiliară care se ocupă cu studierea sigiliilor sub toate aspectele. Numele provine de la termenul grecesc *sfragis* și de la cel latin *sigillum*, *i*, care înseamnă sigiliu sau pecete¹.

În practica curentă, sigiliul desemnează amprenta (impresiunea, imprenta) rămasă pe un material determinat în urma aplicării matricei sigiliare² (a tiparului).

Matricea sigiliară sau tiparul reprezintă așadar obiectul gravat, confecționat, dintr-un material rezistent și care servește la realizarea amprente sigiliare.

În mod curent se folosește însă termenul de sigiliu, atât pentru desemnarea matricei cât și a amprente sigiliare.

Sigilografia are drept obiect de cercetare, atât matricele, cât și impresiunile sigiliare care sunt studiate din toate punctele de vedere: istoric, artistic, tehnic, diplomatic. Tot această știință se ocupă și de modalitățile de aplicare ale sigiliului, de depistarea falsurilor sigiliare precum și de conservarea și restaurarea lor.

Preocupările referitoare la această disciplină apar în Evul Mediu, când în cancelariile puterii centrale se cerceta autenticitatea actelor, prilej cu care se verificau și semnăturile și obiectele cu care se efectua sigilarea. Se integra așadar altei discipline auxiliare a istoriei, diplomatica. Astfel, în lucrarea sa, *De re diplomatica*, libri VI (1681) Jean Mabillon (1636 - 1707), întemeietorul diplomaticii, prezenta și importanța sigiliilor pentru validarea actelor.

În secolul XVIII preocupările s-au intensificat, începând să apară numeroase albume sigilografice, realizate de către colecționari pasionați, în care erau reproduse diverse sigilii.

Fondatorul sigilografiei ca știință este socotit J. S. Heineccius (Heineck), cu lucrarea sa *De veteribus Germanorum aliarumque nationum sigilis*, Frankfurt - Leipzig, 1709. După apariția lucrării, sigilografia a devenit un domeniu curent de cercetare. În secolul XIX și la începutul

secolului XX au apărut și o serie de manuale aflate în uz și astăzi ale lui Theodor Ilgen, Joseph Roman, Wilhelm Ewald.

Peceteile au început să fie studiate de istoriografia transilvană la sfârșitul secolului al XVIII, remarcându-se istoricul Iosif Benko cu lucrarea *Transilvania* (Viena, 1778), care trebuia să cuprindă studii de sigiliu, în partea a doua. Cu toată strădania autorului și solicitarea autorităților, lucrarea nu a putut fi tipărită, dar ea a dat un serios impuls în vederea culegerii de materiale sigilografice. În deceniul doi al secolului XIX s-a inițiat o acțiune oficială pentru completarea colecției de steme și peceti a moștenitorului tronului imperial³. În secolul al XIX-lea primul care semnala forurilor administrative că sigiliile trebuiesc păstrate în arhive a fost Gheorghe Asachi (1788 - 1869), care, posedând cunoștințe de heraldică, a înțeles și a prețuit în mod deosebit sigiliile.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a început campania de valorificare a acestor izvoare prin expoziții sigiliografice. Tot acum s-a reorganizat și colecția de sigilii pe care o dețineau Arhivele Statului din București și Iași⁴.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor preocupările pentru sigilografie s-au accentuat. Acum au apărut studii informative și descriptive asupra sigiliilor românești, precum și unele studii de sinteză semnate de Ioan Bogdan (1864 - 1919), V. A. Urechia (1834 - 1901), B. P. Hașdeu (1838 - 1907), D. A. Sturdza (1833 - 1914), C. Moisil (1876 - 1958)⁵. Remarcăm activitatea lui V. A. Urechia, care cu studiul *Schițe de sigilografie românească* (1891) are meritul de a fi deschis șirul preocupărilor pentru sigiliile cu stema unită a Moldovei și Țării Românești și de a fi introdus și la Universitatea din București noțiuni de sigilografie⁶. Remarcăm de asemenea și activitatea lui Constantin Moisil⁷, întemeietorul științei moderne care a avut preocupări deosebite și în domeniul acesta, văzând în sigilografie pe „sora numismaticii.... Contribuția sa la dezvoltarea studiilor de sigilografie s-a făcut simțită din anul 1921 de când a început să publice o serie de articole și lucrări⁸.

De la mijlocul secolului XX și până în prezent școala sigilografică românească a făcut progrese însemnate, fiind prezentă și la majoritatea congreselor internaționale. S-au remarcat studiile și lucrările istoricilor: P. V. Năsturel, Aurelian Sacerdoțeanu, (1904 - 1976), Emil Vârtosu (1902 -

1977), Jean N. Mănescu (1927 - 1994), Dumitru Ciurea (n. 1914), Sigismund Jako (n. 1916), Maria Dogaru (n. 1934).

Practica folosirii sigiliilor de către autorități și particulari se întâlnește prima oară în antichitate. În această perioadă se foloseau drept matrice inelele și pietrele gravate (camee și geme) și care vor deveni în secolul XVI deosebit de căutate.

Introducerea, folosirea și răspândirea sigiliului au izvorât din necesitatea autentificării actelor, deci a fost folosit în prima etapă ca o dovadă de autenticitate și integritate. Sigiliul intact garanta autenticitatea scrisorilor și a diferitelor obiecte expediate. Cu același scop s-au folosit și în Evul Mediu, dar acum sigiliul reprezenta și un semn al demnității (al rangului și al slujbei) celui care a efectuat sigilarea.

Tot în această perioadă, în Bizanț și în apusul Europei, sigiliul de pe acte se folosește și ca semn de validare a actelor, de întărire a conținutului lor⁹. Prin imaginea ce o avea gravată pe el, sigiliul îl reprezenta pe posesorul lui, încât prezentarea lui în fața unei autorități echivala cu prezența persoanei care-l deținea. Era folosit astfel drept mărturie. Deținătorul sau deținătorii sigiliului unei alte persoane nu numai că prin el reprezentau pe posesor și își autentificau spusele, dar erau și ocrotiți de el. Deci era folosit și în sensul unor scrisori de ocrotire¹⁰.

Întrebuințat de suverani, sigiliul a trecut repede în uzul curent al seniorilor laici și ai clericilor (sec. XI). Astfel, din secolul XII, el era folosit de toți în toate situațiile, atât laice, cât și ecleziastice, generalizându-se în secolul XIII.

O altă problemă importantă care constituie obiect de cercetare sigilografică, o reprezintă categoriile de sigilii și reprezentările de pe ele.

Matricea se confecționa de către gravori, de obicei din materiale dure: aur, argint, bronz, aramă, plumb, piatră (obișnuită, semiprețioasă). Materialul din care se executa tiparul era determinat de rangul ierarhic și de starea materială a purtătorului. Pe matrice imaginea se grava în adâncime, scobit, pentru ca amprenta sigiliară să iasă în relief când se întrebuința la sigilare tuș, cerneală sau negru de fum.

De obicei, tiparul se monta la capătul unui suport sau în caseta unui inel, în cazul sigiliilor inelare.

Sigiliile puteau fi: rotunde, ovale, oval culcat, în formă de suveică orizontală, piriforme (în formă de pară), migdalate sau codate, scut ascuțit

jos, scut rotunjit sus, de inimă întoarsă, triunghi cu vârful în jos, pătrat, dreptunghi, dreptunghi rotunjit, pentagon, hexagon, octogon, trilobate, quadrilobate. Nu existau reguli de folosire a sigiliilor după formele lor, dar cele mai întrebuițate erau cele rotunde și apoi cele ovale.

Sub aspectul dimensiunii, aceasta a crescut în timp, din Antichitate spre Evul Mediu și epoca modernă. Astfel, de la sigiliul inelar cu diametrul de 5 mm, se va ajunge la 200 mm și apoi la 150 mm.

Tiparul se putea imprima în metal, ceară, tuș, fum și cerneală.

În primul caz, când numai tiparul este metal, ci și materialul (provizoriu), se numeau *bule* (lat. *bullā*, ae = bășică, bombiță de aur sau de metal) fiindcă rezultau în urma prinderii unui bulgăre de metal, ce avea trecut prin el un șnur, între două matrice. Metalul putea fi (bule de aur), argint (bule de argint), plumb (bule de plumb). Ultima gravare prin ciocănire cu dalta. Bulele se aplicau întotdeauna la documente prin atârnare. Cele mai des folosite în cancelariile europene au fost bulele de plumb; cele din aur și argint s-au întrebuițat mai rar, mai ales la acte de o însemnătate juridică deosebită. De la bizantini obiceiul s-a răspândit și în Rusia, Bulgaria, Serbia. În Țara Românească și Moldova ele au început să fie folosite din secolul al XVI-lea.

După maniera de execuție, Constantin Moisil a împărțit bulele de aur în două categorii: a) masive - formate din bulgări masivi, rotunzi, de aur prin mijlocul cărora trece șnurul cu care se atârnau de acte, și b) lamelare, alcătuite din două plăci de metal rotunde, sudate între ele, prevăzute cu trei găuri prin care trece șnurul, iar ornamentele și tipurile sigiliare sunt executate în relief¹¹.

Întrebuițarea cea mai mare au avut-o sigiliile imprimate în ceară naturală și ceară colorată. Se foloseau fie atârnate la acte, fie aplicate pe ele. Ceara de albine era amestecată cu o substanță rășinoasă, cu praf de cretă fină, ceea ce îi sporea rezistența și îi dădea o culoare alburie. Ceara naturală avea culoare gălbuie, iar în cazul introducerii unor substanțe devenea: roșie, verde, neagră. Culoarea albă se obținea în urma unor topiri și decantări repetate¹². Ceara roșie a fost folosită de suverani și papalitate, cea albă și verde de nobilime și clerul superior, cea neagră de clerul inferior și de ordinele militaro-religioase și chiar de persoane particulare.

În cazul în care sigiliile se atârnau de act, se realiza un căuș (cuib, turtă) protector, tot din ceară, circular, în care se introducea materia pe care urma

să se aplice matricea sigilară. Acest căuș avea o cavitate plană la fund care se zgârâia pentru o mai bună aderență a cerii ce urma să se toarne (Planșa 10).

Pe materia actului se imprimau sigiliile în tuș, fum (numai negru) și în cerneală, care putea fi: roșie, neagră, brună, verde, albastră, galbenă.

După felul cum se foloseau, sigiliile puteau fi *atârinate*, *aplicate*, *timbrate*.

Atârnarea se realiza în mai multe feluri. Se făceau două perforări sau tăieturi în partea de jos a actului prin care se treceau capetele unui șnur care apoi se împleteau sub act și se fixau în bulă. Șnurul putea fi din in, cânepă, mătase, lână, de o singură culoare sau mai multe. În cazul sigiliilor atârinate, acestea se puteau atârna și cu ajutorul unor curelușe (țâncușe) trecute prin tăieturile de la baza actului, fie se îndoia pergamentul în partea de jos (se făcea plicatura), se făcea incizia prin ambele foi, se trecea șnurul sau țâncușa care se prindea ulterior de ceară. În cazul atârnării mai multor sigilii la un act, aceasta se făcea de la mijloc, în partea de jos a actului și se făcea alternativ, începând din stânga la dreapta. Alteori sigiliul se aplica la stânga sau la dreapta în care caz ordonarea se făcea din partea rămasă liberă.

Pentru *aplicarea* sigiliilor se realiza mai întâi înțeparea pergamentului din spate spre față și peste materia scoasă astfel în relief se turna și apoi se imprima matricea. Ceara care trecea în spatele pergamentului fixa mai bine sigiliul pe document. Alteori se perfora documentul, la început sub formă de cruce, apoi în mai multe părți, colțurile se ridicau și se prindeau în bulgărele de ceară peste care urma să se aplice matricea sigilată. Se mai puteau face în document două incizii prin care se treceau capetele unei benzi de pergament sau hârtie ce erau adunate apoi tot în ceară și presate pe matrice.

Pentru a da mai multă rezistență sigiliului, se folosea și sistemul *timbrat* (custodie) care se realiza prin punerea cerii direct pe act, în partea de jos a lui, peste ceară se puneă o bucată de hârtie de formă rombică sau pătrată peste care se aplica tiparul sigilat¹³. Uneori foița era cusută de act și avea marginile dantelate, devenind în acest caz un ornament al documentului respectiv.

Sigiliul cuprinde două părți: emblema cu reprezentarea simbolică și legenda, textul gravat pe el.

Matricea sigilară poată să aibă gravat pe ea o inscripție (legenda) sau poate să nu conțină nici un text și nici alte inițiale. În acest caz sigiliul este

anepigraf. Legenda constituie un text foarte scurt care cuprinde: numele, titlul și calitățile purtătorului sigiliului sub denumirea orașului, a comunității săteti, a instituției. Unele sigilii conțin și anul calendaristic de emiter. Legenda poate fi în limba latină, greacă, turcă, slavo-română, cu alfabet chirilic, precum și în limbile naționale. Ea poate fi dispusă circular, începând de sus spre dreapta sau de jos și mergând spre stânga, ocupându-se marginea matricei (*exerga*); sau poate fi plasată în centrul său, ocupând câmpul matricei. Poate exista și maniera combinată¹⁴. Începutul legendei se marchează cu un semn: o rozetă, o floare de crin, un fleuron etc. După imaginea care se află în câmpul sigiliului s-au stabilit în mai multe tipuri¹⁵. Dintre cele mai des întâlnite menționăm:

a) *tipul hagiografic*, când amprenta și matricea sigilară are în reprezentare un sfânt (patronul unei localități sau instituții religioase).

b) *tipul iconografic*, având în emblemă un personaj (pot fi și mai multe) însoțit de atributele pe care le deține.

c) *tipul de majestate*, când este reprezentat suveranul țării, șezând pe tron, cu mantie, coroană și cu însemnele puterii.

d) *tipul monumental* (topografic), când are în câmp diferite monumente sau construcții: poduri, cetăți, edificii publice.

e) *tipul heraldic*, când în emblemă se află o stemă, un scut cu mobilele respective, sau uneori numai simbolurile specifice, care sunt așezate direct în câmpul sigiliului.

f) *tipul arbitrar* sau fantezist, când are în câmp scene, embleme, rebusuri, obiecte diferite.

Sigiliul care are reprezentări pe o singură față se numește sigiliu simplu. Cele care cuprind două fețe, de aceleași dimensiuni, asemănătoare medaliilor, dar cu margini și legende deosebite, se numesc sigilii duble. Se întâlnesc frecvent, în vazul bulelor, dar și în cazul sigiliilor de ceară, atârinate și având două fețe.

În cazul căușului de ceară se aplica un sigiliu secret (*contrasigiliu*) de dimensiuni mai mici, circular și care asigura autenticitatea sigiliului mare din față.

În unele cazuri, pe același șnur puteau exista mai multe sigilii, din care unul era mai mare, aparținând instituției care avea dreptul să emită actul. Celelalte erau ale persoanelor contractante și constituiau *subsigiliile* actului. Când un act are pentru autenticitatea lui mai multe sigilii, acesta poartă

denumirea de *document cu sigilii multiple*. Există și celălalt aspect: sigiliu de transfer, care autentifică mai multe acte. În cazul acesta, șnurul se trece prin toate capetele și se adună în ceara unui singur sigiliu. Când paza sigiliului și dreptul de sigilare se afla în grija mai multor persoane, matricea sigilară era împărțită în 2 sau 4 părți. Fiecare se afla la câte o persoană, sigilarea neputându-se efectua decât în prezența tuturor, sigiliul recompunându-se.

Din punct de vedere al posesorului există sigilii ale suveranilor, demnitarilor laici și eclesiastici, ale orașelor și ale instituțiilor. Sigiliile orașenești au în emblemă ziduri de apărare, poduri suspendate, turnuri de pază, edificii publice. Alte embleme redau rolul și atribuțiile organelor de conducere; diferitele bresle au în emblema sigiliilor elemente privind activitatea acestora, precum și elemente de bază ale activității locuitorilor din orașe sau elemente de floră și faună specifice zone orașului¹⁶.

Sigiliile cancelariilor mari erau păstrate de un demnitar. Când se pierdeau sau erau furate sigiliile, actele trebuiau să fie resigilate. Tiparele sigilare ale defuncțiilor, precum și cele scoase din uz erau distruse pentru a se înlătura posibilitatea falsurilor. Încercarea de a falsifica un act avea în vedere și pe aceea a sigiliului.

Autenticitatea sigiliului se stabilește prin analiză sigilografică. Falsurile sigilare sunt formale și reale. Formal este când un document autentic îi lipsește pecetea dintr-un motiv bine determinat. În cazul falsurilor reale, actul este fals în totalitatea lui, fapt care se poate constata pe baza analizei diplomatice și paleografice.

Sigiliile s-au conservat sub două aspecte: ca tipare sau matrice de metal, gravate negativ, și ca peceti, adică impresiuni pozitive ale acestora, realizate în ceară, hârtie, lut, metal¹⁷.

La rândul lor tiparele sigilare sunt și ele izvoare istorice deosebit de importante transmițând prețioase informații referitoare la arta gravării. Ele pot elucidă și anumite probleme de genealogie, matricele sigilare ale diverșilor demnitari, personalități, familii etc. au fost păstrate și transmise din generație în generație.

Sigiliile ca și monedele au un „caracter de oficialitate, de garanție care le dă o valoare excepțională ca izvoare pentru cunoașterea trecutului. Monedele sunt garantate de puterea suverană, sigiliile deși emană adeseori de la instituții sau persoane particulare, prezintă garanții suficiente prin

însuși faptul că menirea lor este tocmai să certifice autenticitatea unui act...

18

Sigiliile la fel ca și monedele sunt izvoare contemporane, având o valoare documentară deosebită. Ele furnizează informații despre persoanele, corporațiile și instituțiile care le-au emis. Personalități laice, eclesiastice, orașenești, meșteșugărești etc., au fost identificate prin intermediul sigiliilor. Tot ele furnizează prețioase știri privind organizarea cancelariilor, a modului de autentificare a actelor publice și particulare¹⁹.

Numeroase societăți, opere de artă, instituții, au intrat în istorie prin intermediul reprezentărilor de pe sigilii. De asemenea, ele contribuie la cunoașterea istoriei, costumelor laice, bisericești, militare, a armanentului. Tot prin intermediul lor se pot reconstitui stemele oficiale ale statelor, ale familiilor suveranilor, ale orașelor sau ale cororațiilor meșteșugărești.

Sigiliile constituie izvoare istorice care pot ilustra în mod special anumite evenimente, ele păstrează informații prețioase privind istoria unor zone, unor orașe, unor instituții. Este izvorul care păstrează, sintetizează și transmite generațiilor mai noi simbolurile strămoșilor.

Sigilografia aflată și ea, după cum se poate observa, în conexiune cu paleografia și epigrafia în ceea ce privește descifrarea legendelor de pe sigilii, cu heraldica pentru corecta interpretare a imaginilor din câmpul sigiliului, cu diplomatica pentru stabilirea autenticității actelor, cu numismatica pentru reprezentările iconografice, constituie o sursă importantă pentru studiul științei istorice.

Studiul sigiliilor se coroborează așadar cu domenii esențiale ale istoriei și ale științelor auxiliare: diplomatica, genealogia, heraldica, numismatica, arheologia, istoria artei, a statului și dreptului, istoria armamentului a costumelor și arhitecturii. Sigiliul, de foarte multe ori, mai ales în epoca modernă, a constituit un mijloc de exprimare a idealurilor naționale și, în consecință, pentru istorie constituie o sursă deosebit de prețioasă și de interesantă, dar dificil de descifrat prin însăși complexitatea problemelor ce le conține.

În prezent, datele referitoare la sigilii sunt extrem de numeroase și de greu de reținut și sistematizat. Ele pot fi puse la dispoziția cercetărilor prin intermediul echipamentului electronic. Introducerea informațiilor și regăsirea acestora în memoria electronică se realizează fie odată cu prelucrarea automată a documentelor, fie printr-un program special.

Arhivele Naționale din București, în cadrul Sistemului Automat de Regăsire a Informațiilor, și-au rezervat un loc aparte și pentru sigilii. În cadrul acestui sistem, deși se precizează doar prezența sau lipsa sigiliului, datele se pot completa cu altele referitoare la documentul respectiv, rezultând informații concludente și utile cercetării. Astfel, se pot afla date privind frecvența unui sigiliu al unei anumite cancelarii, cunoașterea sigiliilor folosite de un posesor, documente validate cu sigiliile unor regiuni, lipsa unor matrice sigilare, determinarea unui fals sigilar etc.

O activitate susținută în elaborarea unui sistem informațional separat, lucru spre care se tinde în prezent în lumea sigilografiei, desfășoară Comitetul Internațional de Sigilografie. Creat în 1959, Comitetul Internațional de Sigilografie activează intens în vederea rezolvării unor probleme practice privind păstrarea și conservarea sigiliilor precum și pentru impulsionarea cercetărilor din acest domeniu. Nu a fost fixat un sediu stabil. La ora actuală președinția se află la Bruxelles. Comitetul, în prezent este compus din reprezentanți a 15 țări, printre care și România. El a contribuit la dezvoltarea sigilografiei în lume, preocupându-se de uniformizarea terminologiei, a stabilit două tipuri de fișe necesare pentru descrierea unui sigiliu, o fișă pentru descrierea rapidă și altă analitică. Printre alte realizări ale acestui deosebit de activ Comitet menționăm: stimularea cercetării în vederea tratării maladiilor cerii și a altor substanțe folosite la sigilare, întocmirea unei bibliografii internaționale de sigilografie, organizarea de expoziții itinerante cu mărturii sigilografice²⁰. Până acum acesta a desfășurat și desfășoară o intensă activitate în direcția dezvoltării științei sigilografice la scară mondială și comunicarea rapidă a datelor noi referitoare la sigilii.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- BERCIU - DRĂGHICESCU, ADINA, *Științele auxiliare ale istoriei*, partea I, Tipogr. Univ. București, 1988, p. 98 - 111.
- BERCIU - DRĂGHICESCU, ADINA, *Introducere în istorie și științele auxiliare ale istoriei*, Tipogr. Univ. „Dimitrie Cantemir...”, 1992, p. 83 - 94.
- CHASSANT, ALPH., DELIBARRE, P. J., *Dictionnaire de sigilographie contenant toutes les notions propres a faciliter l'etude et l'interpretation des sceaux du Moyen Age*, Paris, 1960.
- DOGARU, MARIA, *Colecția de sigilii a Direcției Generale a Arhivelor Statului București*, În: R.A., 1962, nr. 2, p. 155 - 171.
- DOGARU, MARIA, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976.
- DOGARU, MARIA, *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului București*, DGAS, 1984.
- DOGARU, MARIA; BERCIU - DRĂGHICESCU, ADINA. *Două tipare sigilare ale familiei Mavrocordat din colecția Bibliotecii de Istorie - Filosofie*, București. În: „Caietul semestrului

- special de științe auxiliare ale istoriei. *Opuscula numismatica...*, I, 1989, p. 204 - 215.
- DOGARU, MARIA; BERCIU - DRĂGHICESCU, ADINA, *Sigilografie românească, Bibliografie*. În: „Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei, *Opuscula bibliografică, genealogica, numismatica...*, II, 1990, p. 93 - 113.
- Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, Edit. Științifică și Enciclop., București., 1982, p. 213 - 218.
- EDROIU, NICOLAE, *Introducere în istorie și științele auxiliare ale istoriei*, Cluj - Napoca, Tipografia Universității „Babeș - Bolyai...”, 1977, p. 129 - 139.
- EDROIU, NICOLAE, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj - Napoca, 1992.
- L'Histoire et ses méthodes, sous la direction de Charles Samaran*, Bruges, 1961, p. 393 - 444.
- JAKO, SIGISMUND, *Sigilografia cu referire la Transilvania (până la sfârșitul sec. al XV-lea)* în vol. *Documente privind istoria României, Introducere*, vol. II. E.A., București, 1956, p. 561 - 619.
- LAURENT, V., *Documents de sigilographie byzantine. La collection C. Orghidan*, Paris, 1952.
- MOISIL, C., *Două științe surori: numismatica și sigilografia*, extras din B.S.N.R., an XVII, 1922, 12 p.
- ROMAN JOSEPH. *Manuel de sigilographie francaise*, Paris, 1912.
- SACERDOTEANU AURELIAN, *Curs de științe auxiliare*, p. 146 - 170.
- ȚABREA, ÎLIE. *Constantin Moșil, pionier al numismaticii românești*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1970.
- VĂRTOSU, EMIL, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în vol. *Documente privind istoria României, Introducere*, vol. II, București, E.A., 1956, p. 334 - 537.

HERALDICA

Cercetătorului din domeniul științelor umaniste, pentru folosirea cât mai exactă a izvoarelor, îi sunt necesare și cunoștințe de heraldică.

Din cadrul surselor istorice, această știință auxiliară utilizează pecetile, monedele, pietrele de mormânt, monumentele de arhitectură, diplomele etc.¹, folosindu-se astfel și de alte științe auxiliare ca: paleografia, sigilografia, numismatica.

Heraldica are drept obiect stabilirea principiilor teoretice, cercetarea, interpretarea și evoluția stemelor unui stat, oraș, familie, corporație etc.

Numele disciplinei provine din termenul latin medieval: *heraldus*, *hérault* = crainic. Heralzii în epoca medievală duceau mesajele de război, dar făceau și oficiul de prezentare a luptătorilor în turniruri și de introducere a acestora în arenă. În sunetele de trâmbiță sau de corn, heralzii, care trebuiau să fie buni cunoscători a simbolurilor heraldice, făceau și prezentarea blazoanelor² nobililor pe care-i introduceau pe câmpul de turnir. Blazonul³ era un semn convențional, specific unui stat, oraș, familie, persoană etc.

Heraldica⁴, ca știință auxiliară a istoriei, studiază aspectele teoretice ale blazonului, dar se preocupă și de aplicarea lor în practică, realizarea stemelor, terminologie devenind în această situație artă heraldică.

Fenomenul heraldic și, în general, manifestările heraldice sunt foarte vechi, apărând prima oară în antichitate și evoluând odată cu societatea omenească⁵.

Arta heraldică își are începuturile în secolul XI în Germania, la concursurile care s-au desfășurat la Göttingen în anul 934, unde se pare că s-au purtat de către cavaleri bucăți de stofă potrivite în maniera de alcătuire ulterioară a stemelor⁶. Perioada de înflorire a ei a fost a cruciadelor și a epocii clasice a turnirurilor (sec. XIII-XV). După secolul al XVI-lea, importanța artei heraldice a scăzut.

Știința heraldică își are începuturile în Franța. În 1416, Clément Prinsault a pus bazele acestei discipline prin fixarea unei terminologii exacte și științifice care a fost apoi general acceptată. Tratatului lui Clément Prinsault i-au urmat și alte lucrări de heraldică, Franța aducându-și o

contribuție esențială la nașterea și fundamentarea acestei științe auxiliare a istoriei. Menționăm printre reprezentanți:⁷ Jérôme de Bara, *Les blasons des armoiries*, Lyon, 1579, Charles Segoing, *Mercure armorial enseignant les principes et éléments du blason des armoiries*, Paris, 1648. În secolul al XVII-lea, o contribuție însemnată a adus-o Păre Claude-François Ménéstrier prin lucrarea sa celebră: *Le veritable art du blason et l'origines des armoiries*, Paris, 1671, urmată de altele: *Les recherches du blason*, Paris, 1673 și de *L'Origine des armoires*, Paris, 1680.

Tot în această perioadă s-au realizat și desene de blazoane contemporane sau mai vechi care au fost adunate de colecționari.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după o perioadă de stagnare de la sfârșitul secolului XVIII, cercetările au fost reluate, devenind disciplină de învățământ la École des Chartes și în alte universități europene.

Progresul în domeniu a fost favorizat de apariția unor periodice de specialitate: „Archives héraldiques suisses... (1887-1953) devenit în 1954 „Archivum Heraldicum..., și „Revue française d'Héraldique et de Sigilographie... (Paris, 1938).

Bazele științei heraldice s-au pus încă din secolul al XIX-lea și în secolul XX. Printre lucrările cu contribuții deosebite menționăm câteva: Grandmaison, *Dictionnaire héraldique*, Paris, 1852; Louis Douet d'Arcq, *Collection de sceaux*, vol. I, Paris, 1863; G. A. Seyler, *Geschichte der Heraldik*, Nürnberg, 1885-1889; Baron von Sacken, *Katechismus der Heraldik*, în 8 vol., Leipzig, 1905-1920; D. L. Galbreath, *Manuel du blason*, Lausanne, 1942; E. J. Jones, *Medieval heraldry. Some Fourteenth Century Heraldic Works*, Cardiff, 1943; Michel Pastoureau, *Le traité d...héraldique*, Paris, 1979 și o ediție germană.

În Țările Române, preocupările de ordin heraldic se întâlnesc din secolul al XVII-lea la cronicile: Grigore Ureche (1590-1647), Miron Costin (1633-1691), Nicolae Costin (1600-1712), la Dimitrie Cantemir (1673-1723). În lucrările acestora apărea legenda heraldică a capului de bour, a corbului, precum și „pretinsele armerii ale Daciei (doi lei afrontați)...⁸. În secolul următor, interesul pentru heraldică se manifestă, în măsura în care aceasta a servit la alcătuirea stemelor de familie (Sturdza, Balș, Văcărescu). Către sfârșitul perioadei au apărut sigilii domnești pe care erau reprezentate în afara stemei principatului și stemele celor 17 județe⁹.

Bazele științelor heraldice se vor pune, însă, abia în secolul al XIX-lea, când s-au remarcat: Gh. Asachi (1788-1869)¹⁰, fiul său Alexandru¹¹, Gh. Seulescu, Mihail Kogălniceanu (1817-1891)¹², Cezar Bolliac (1813-1881)¹³, precum și reputați istorici ca B. P. Hasdeu (1838-1907), V. A. Urechia (1834-1901), D. A. Sturdza (1833-1914). În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea s-au remarcat câțiva heraldiști ce-și vor desfășura activitatea și în primele decenii ale secolului următor, dintre care menționăm pe: Octav George Lecca (1881-1957), Ștefan Dimitrie Grecianu (1825-1908) și P. V. Năsturel. După 1918, știința heraldică a cunoscut o nouă dezvoltare prin înființarea în 1921 a Comisiei Consultative de Heraldică (7 membri), având atribuții în elaborarea noilor steme românești. În secolul XX, importante contribuții au fost aduse de Constantin Moisil (1876-1958), Nicolae Grămadă (1892-1961), Marcel Romanescu (1897-1965), Aurelian Sacerdoțeanu (1904-1976), Emil Vărtosu (1902-1977), Mihai Berza (1907-1978), Dan Cernovodeanu (n. 1921), Marcel Sturza-Săucești (1895-1984), Jean N. Mănescu (n. 1927), Maria Dogaru (n. 1934) și alții.

În 1970 s-a creat Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie pe lângă Institutul de istorie „Nicolae Iorga...”, unde funcționează și în prezent, urmărindu-se dezvoltarea cât mai mult și mai bine cu putință a acestor științe auxiliare ale istoriei în România.

Prin participarea membrilor săi la numeroase congrese internaționale de specialitate, Comisia a contribuit la răspândirea, dincolo de fruntariile naționale, a acestor izvoare istorice românești, precum și a rezultatelor cercetării românești în domeniile heraldicii, genealogiei și sigilografiei. Tot în anul 1970 s-a creat Confederația Internațională de Heraldică, cu scopul de a uni eforturile specialiștilor din diferite țări pentru efectuarea de cercetări heraldice, genealogice și sigilografice. Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie din România este afiliată acestui organism internațional, ca membră fondatoare, iar reprezentantul ei face parte din Biroul Executiv al Confederației.

În ultimele decenii, știința heraldică românească se bucură de un bine meritat prestigiu, România fiind prezentă din 1970 la toate congresele internaționale de heraldică, genealogie și sigilografie.

Pentru interpretarea justă a izvoarelor, pentru redarea cât mai fidelă a adevărului, istoricul trebuie să poată citi și interpreta elementele heraldice,

trebuie, altfel spus, să posede tehnica descifrării stemelor sau blazoanelor, care constituie elementul fundamental al heraldicii.

Stema constituie „ansamblul semnelor distinctive și simbolice care alcătuiesc blazonul unei persoane, instituție sau stat exprimând atributele sale...¹⁴. O stemă trebuie să cuprindă, în principal, următoarele elemente: scut, figuri heraldice, elemente exterioare ale scutului, incluzând cimierul, coroana, susținătorii, pavilionul, deviza.

De la persoane, familii, instituții (puterea centrală, puterea ecleziastică), blazonul a fost treptat adoptat de țări, regiuni, cetăți, orașe, asociații, case de comerț, ateliere, fabrici etc.¹⁵.

După modul de prezentare, blazoanele pot fi simple (unul singur) și combinate (unul sau mai multe unite sau nu)¹⁶.

Din punct de vedere al modului cum a fost creat, există blazon de concesiune (concedat de suveran, în forme inițiale) și blazon transformat, incluzând toate adăugirile și modificările ulterioare.

În heraldică, blazonul este analizat ca fiind purtat de posesorul lui, respectiv din spate. În consecință, latura privită din față la stânga este socotită, de fapt, la dreapta, iar cea privită din față la dreapta este la stânga.

Scutul (cuvântul grecesc *skutos* = piele) este elementul principal al blazonului sau al stemei; el este în același timp și câmpul pe care se așează celelalte elemente de heraldică. Folosit inițial, din antichitate, ca un mijloc de apărare al celui care-l poartă, a devenit în evul mediu elementul care-l individualiza, deoarece pe el se așezau lucruri care simbolizau mai ales victoriile sale militare. Scutul poate fi de formă rotundă, ovală, pătrată, dreptunghiulară, rombică, triunghiulară¹⁷.

Scutul, din punct de vedere al simbolului heraldic, poate fi: simplu, compus, unit în jumătate părți, scut-ecuson, scut de stemă.

Scutul simplu sau neted este acel scut care are o suprafață plană, netedă, vopsit într-o singură culoare și nu are pe el figurată nici o piesă heraldică. Scutul compus este acoperit de mai multe smalturi (culori, metale, blănuri) și are câmpul împărțit în mai multe partițiuni. Scuturi unite sunt două scuturi care își ating marginile. Scut în jumătate părți (despicat) se constituie din unirea a două scuturi împărțite în jumătate, în lungime și alăturate, în așa fel încât să se observe din fiecare câte o jumătate. Scut-ecuson este acela așezat pe un scut mai mare; semnifică o concesiune făcută de un suveran unui nobil. El se poate așeza central, când este unul singur,

sau pe margine, când sunt mai multe scuturi-ecuson. Câmpul scutului se împarte în mai multe partițiuni cu ajutorul unor linii care se numesc trăsături¹⁸. Partițiunile (împărțirile scutului) sunt următoarele: 1) despicat; 2) tăiat; 3) despărțit; 4) spintecat (Planșa 14).

Repartizările constituie termenul general prin care se desemnează diviziunile scutului care rezultă din combinarea partițiunilor obișnuite. Repartizările sunt următoarele: treimea, sfâșierea încrucișată, poala, cartierele care variază de la 6 la 32, număr care nu poate fi depășit¹⁹.

Heraldica are la bază culorile sau smalțurile, termen care își are originea în vopsirea stemelor sau blazoanelor pe mobile, pe arme, pe vase de aur și de argint²⁰.

Arta heraldică folosește 3 smalțuri desemnate prin:²¹

- 1) două metale - aurul care este galben și argintul care este alb;
- 2) 6 culori propriu-zise: roșu sau stacojiu, albastru sau azur, negru (sable), verde (sinople, luat de la arborii din preajma cetății Sinope), purpura sau violet, portocaliu;
- 3) două blănuri: a) hermina, numită și cacom (albă cu pete negre), și contra hermina; b) sângeapul (singipie), numit și vair, și contra sângeapul (contra singipie) de culoare albastră (azur) cu alb.

Aceste smalțuri se figurau pe steme prin intermediul desenului convențional, redându-se imaginea, nu și culoarea respectivă. Astfel, argintul se redă prin culoarea albă, roșu prin linii verticale, azur prin linii orizontale, negru prin linii încrucișate (verticale și orizontale) etc. În câmpul scutului se află nenumărate piese care alcătuiesc figurile heraldice (Planșa 14).

Figurile heraldice se clasifică în: piese onorabile și piese mai puțin onorabile.

Piese onorabile sunt cele mai vechi piese întrebuințate pe scuturi. Celelalte sunt piese folosite mai recent. Piese onorabile ale scutului sunt „suprafețe ale scutului, diferite ca smalț de restul câmpului, realizate prin trasarea unor linii drepte, oblice sau curbe...²². Printre cele mai folosite se numără: șeful sau capul (o linie orizontală trasată în partea superioară a scutului), talpa sau treimea inferioară a scutului (realizată prin trasarea unei linii orizontale în partea inferioară a scutului), banda (realizată prin trasarea a două linii oblice din colțul drept superior spre colțul stâng inferior), bara (realizată prin două diagonale duse din colțul stâng superior spre colțul

drept inferior). Prin același joc de linii se mai pot realiza: furca, furca răsturnată, palul (țeapa), crucea, săritoarea, căpriorul, pajera.

Mobilele sunt obiecte așezate pe scut. Acestea pot fi: figuri naturale, artificiale, himerice. Figurile naturale pot fi luate de la astre, pot fi părți ale corpului, omenesc, sau pot să provină din lumea animală, a plantelor, a păsărilor etc. Figurile artificiale pot fi: cruci, turnuri, castele, poduri, biserici, vapoare, coroane etc. Figurile himerice se iau, de regulă, din mitologie sau pur și simplu sunt fanteziste.

Ornamentele exterioare ale stemelor

Scutul pe care se află figurile sau mobilele este ornamentat exterior cu: coif, coroană, lambrechinuri, cimier, mantou, suporți, tenanți, susținători, deviză, insigne, strigăte (Planșa 18).

Coiful (casca) este cel mai vechi ornament al scutului, avându-și originea în căștile antice, înfățișând acoperământul cavalerilor în armură. Prin urmare, reprezintă cea mai nobilă piesă din stema unui nobil. Coiful timbra sau ocrotea scutul, dar prin el se indica și rangul personal. Există coiful de suverani, de principii, daci, marchizi, conți, viconți, baroni, bastarzi (Planșa 15). La rândul său, coiful era împodobit cu un mănunchi de pene sau din alte materiale.

Coiful constituie suportul cimierului (creștet) și se supune regulilor heraldice. Astrel că, rangul nobiliar va determina forma, metalul, numărul de grile și poziția sa pe scut (față, profil, dreapta sau stânga)²³. În funcție de aceste elemente poate fi: coif de împărat, rege, duce, conte, viconte, baron etc. Regula heraldică impune prezentarea căștii deasupra scutului, în cazul unui suveran; în cazul nobililor, ea era așezată în profil dreapta, iar în profil stânga se așezau căștile bastarzilor. Pozițiile acestea au fost fixate în secolul XV și au fost determinate de poziția suveranului care stă în mijloc și ceilalți îl privesc din stânga și din dreapta.

Coroana constituie un alt ornament al scutului. Ea este specifică fiecărei țări, fiecărui rang și fiecărei perioade istorice.

Coroanele se deosebesc între ele după metalul din care sunt confecționate, după podoabele care se află pe ele și după fleuroane (Planșa 16).

*Cimierul*²⁴ (creștet) așezat deasupra coifului constituie un alt element heraldic important. Este elementul cel mai înalt dintr-o stemă. Originea sa o găsim tot în epoca antică, în pământul din pene sau din păr de cal ce se afla pe coifurile grecești și romane. Cimierul se compune de cele mai multe ori din: pene, coarne de animale, elemente himerice, figuri naturale, capete de om, gulere, blănuri etc. Cimierul a evoluat de la un semn distinctiv și obligatoriu pentru membrii unei familii către un semn personal. După secolul al XIV-lea, care constituie perioada sa de maximă dezvoltare, importanța folosirii cimierului a scăzut, devenind doar un ornament.

*Lambrechinele*²⁵ sunt fâșii de stofă fixate sus, în spatele coifului, atârând de o parte și de alta. Originea lor se află, probabil, în gluga purtată de cavaleri, fie în fâșiile de pânză legate de coif, fluturând în vânt și aducând astfel răcoare²⁶. Pe stemă, lambrechinele sunt reprezentate prin frunze de pălămidă. Pe blazon, fondul lambrechinelor trebuie să fie din aceeași culoare cu câmpul scutului, iar vârfurile lor din smalțul pieselor care se află în câmpul scutului.

Suportii și *tenanții* sunt animale naturale sau fantastice, ființe omenești, îngeri, părți ale corpului omenesc sau părți din corpul animalelor fantastice: sirene, grifoni, centauri. Acestea se așezau în părțile laterale ale scutului cu scopul de a-l susține.

Figurile de formă umană sunt *tenanți* (*ținători*). Animalele naturale sau himerice sunt *suportii*. Aceștia sunt reprezentați, în general, în picioare sau față în față (afrontați). Stemele clericilor și ale femeilor nu au suportii sau tenanți. Pentru văduvă, scutul era înconjurat cu un șnur de mătase neagră și albă, împletit și din loc în loc înodat.

Susținătorii includ plante (arbori, flori) sau obiecte și au rolul de a susține scutul. Steagurile, fanioanele, cârjele, tunurile sunt semne simbolice întrebuințate la ornarea și susținerea scutului.

Deviza heraldică este, de obicei, o cugetare referitoare la un sentiment, un obiectiv anume etc., exprimată cât mai lapidar cu putință. Ea poate fi filosofică, umoristică sau sinistă. De obicei se așează sub scut.

Toate elementele heraldice dintr-o stemă sunt protejate de *mantou* (sau cortină). Acesta poate fi de purpură, poate fi de catifea sau mătase albastră sau poate fi de postav. În funcție de rang, de grad, ea poate fi căptușită cu hermină, brodată cu aur, aurită în întregime.

Extinderea folosirii stemelor a dus cu timpul la alcătuirea unei terminologii și a unor reguli precise încă din secolul al XV-lea. Dintre regulile alcătuirii unei steme conform tratatului de heraldică menționăm²⁷:

- 1) cunoașterea scutului;
- 2) cunoașterea smalțurilor heraldice, a metalelor, culorilor, blănurilor, pieselor sau mobilelor;
- 3) spargerea sau modificarea stemelor și ornamentelor exterioare;
- 4) partițiunile scutului sunt în număr de 4: despicaț, tăiat, despărțit, spintecat;
- 5) direcția tăieturilor sau a dungilor se consideră totdeauna după poziția scutului și a axelor sale;
- 6) o piesă heraldică este formată prin împărțirea unui scut în diferite culori și prin mărginirea acestora cu dungi drepte sau oblice;
- 7) numărul maxim de

cartiere al unui scut este de 32; 8) scutul familiei principale se pune peste figurile din scut, în centrul său; 9) se folosesc numai culori heraldice ca roșu, albastru, verde, negru, purpură, portocaliu; 10) pozițiile figurilor în câmpul scutului sunt în număr de 10; 11) piesele și figurile sunt supuse la reguli precise determinate; 12) fiecare figură heraldică trebuie să se deosebească pe câmpul scutului în care este plasată și pe care trebuie să-l umple; 13) nici un coif nu poate fi fără creștet (cimier) și nici un cimier fără coif.

Inițial, heraldica a fost un atribut al nobilimii, dar ea a constituit și apajul intelectualilor, al meseriașilor, al negustorilor.

Arta a făcut apel în mod deosebit la heraldică, găsind aici o vastă sursă de inspirație și, în același timp, un domeniu de manifestare.

Heraldica, prin izvoarele sale speciale pe care le pune la îndemâna cercetătorilor, prin simbolistica sa, constituie un domeniu deosebit de important pentru cunoașterea proceselor sociale, politice, culturale ale societății omenești. Heraldica contribuie la o mai bună înțelegere a moravurilor, obiceiurilor, a mentalităților medievale în general, precum și la „descifrarea încrengăturilor genealogice adesea foarte încurcate.... Ea a constituit, de asemenea, și un domeniu pe care românii l-au folosit din plin. Lupta pentru independență și pentru unitate națională a fost evidențiată și prin simbolurile heraldice care au servit și drept arme de luptă pentru realizarea acestor deziderate.

BIBLIOGRAFIE

- BERCIU, DRĂGHICESCU, ADINA, *Introducerea în istorie și științele auxiliare ale istoriei*, București, Tipogr. Univ. „Dimitrie Cantemir...”, 1992, p. 95-107.
- BOIANGIU, ANETA, *Curs special de heraldică. Probleme controversate ale heraldicii românești*, București, Tipogr. Univ., 1981.
- CERNOVODEANU, DAN, *Bibliografia heraldicii românești*, București, 1977.
- CERNOVODEANU, DAN, *Știința și arta heraldică în România*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1977.
- Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982.
- DOGARU, MARIA, *Reconstituirea Daciei în simbol heraldic*, în R.I., t. 33, 1980, nr. 4, p. 743-758.
- DOGARU, MARIA, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol. Album heraldic*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1981.
- DOGARU, MARIA, *Un armorial românesc din 1813. Spița de neam a familiei Balș dotată cu steme*, București, DGAS, 1981.
- GEVAERT, EMIL, *L'héraldique, son esprit, son langage et ses applications*, Paris, 1923.
- GUNNAR, C. SCHEFFER, U., *Les couleurs héraldiques, leur réhabilitation et leur détermination*, Esbly France, 1971.
- L'histoire et ses méthodes, sous la direction de Charles Samaron*, Bruges, 1965, p. 740-767.
- HUMBERT, FRANCK, *La symbolique animale en héraldique*, Toulouse, 1980. Hussmann, Heinrich, *Über Deutsche Wappenkunst*, Berlin, 1973.
- ILGEN, TH., *Sphragistik. Heraldik*, Leipzig, 1912.
- LAUDA, J., *Flaggen und Wappen der Welt von A-Z*, Berlin, 1972.

MORINI, UGO, *Araldica*, Firenze, 1929.

NEUBECKER, OTTFRIED, *Le grand livre de l'héraldique. L'histoire, l'art et la science du blason*, Paris, 1977.

SACEDORȚEANU, AURELIAN, *Curs de științe auxiliare*, p. 171-192.

SEYLER, G. A., *Geschichte der Heraldik*, Neustadt (Aisch), 1970.

SMITH, WHITNEY, *Les drapeaux a travers les rges et dans le monde entier*, Fayard, Paris, 1976.

ȘTEFĂNESCU, MIHAIL, MĂNESCU, JEAN, *Enluminures héraldiques des XVI-e-XVIII-e siècles dans la collection de l'Académie Roumaine*, în R.R.H., serie Beaux Arts, t. XVII, 1980, p. 13-45.

STURDZA, D. N., *Dictionnaire héraldique*, Paris, 1983.

STURDZA, SAUCEȘTI, MARCEL, *Heraldica. Tratat tehnic*, București, Edit. Științifică, 1974.

METROLOGIA

Metrologia este știința auxiliară a istoriei care are drept obiect studiul măsurilor fixe sau variabile. Numele provine de la cuvântul grecesc *metron* = măsură, iar *logos* = vorbire, studiu. Așadar, altfel spus, metrologia se ocupă cu „vorbirea despre măsură....

Dicționarul enciclopedic din 1972 definește, astfel, această știință „disciplină care se ocupă cu măsurile fizice precise, cu unitățile și procedeele de măsură.... Tot ea se ocupă și de „ansamblul activităților legale și administrative privind păstrarea și reproducerea etaloanelor, verificarea instrumentelor de măsură...¹.

Cea mai complexă definiție a metrologiei istorice se întâlnește în *Dicționarul științelor speciale ale istoriei*: „metrologia istorică, disciplină specială a istoriei care se ocupă cu studierea sistemelor de măsură din trecut, oglindite în izvoare documentare, cu evoluția acestora de-a lungul istoriei, cu adaptarea lor la sistemul de măsură modern, precum și cu cercetarea vechilor măsurători, în raport cu sistemul utilizat pe regiuni, în anumite perioade, în vederea stabilirii datei probabile și a locului de creare a unor izvoare nedatate sau nelocalizate...².

Societatea omenească a folosit pentru măsurare diferite valori, dar definitivarea sistemelor s-a petrecut abia în perioada greacă și romană.

În perioada medievală, sistemele de măsurare au fost extrem de diferite și diversificate.

Preocupările științifice privind modalitățile de măsurare de-a lungul timpului apar abia în secolul al XVI-lea, când s-a scris și primul tratat de metrologie a lui G. Agricola: *De mensuris et ponderibus romanorum* (1550). În secolele următoare, cercetarea sistemelor de măsurare în Antichitate și Evul Mediu s-a intensificat în numeroase țări din Europa. În secolul al XIX-lea, metrologia a devenit disciplină de predare în învățământul politehnic, agronomic și comercial³.

În Țările Române, în perioada Regulamentului Organic (1831-1832) s-au făcut încercări de uniformizare a măsurilor, dar acest lucru va fi posibil abia în anul 1866 în Principate și în 1876 în Transilvania.

În planul științific⁴ începutul este făcut de Gh. Asachi (1788-1869) care ne-a lăsat o valoroasă lucrare: *Măsurile și greutatea românești și moldovenești în comparație cu ale celorlalte neamuri*, București, 1848.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, principala preocupare a metrologiei din Țările Române a constituit-o introducerea sistemului metric, „bătălia pentru sistemul metric.... S-au remarcat în acest sens: G. Cantilli, M. Mărăcinescu, Ștefan Pop, T. Petrișor, Al. Zane.

În deceniile opt și nouă ale secolului XX s-au remarcat lucrările următorilor: Nicolae Stoicescu: *Cum măsurau strămoși. Metrologia medievală pe teritoriul României*, București, 1971; Gh. Puri: *Metrologie generală*, Timișoara, 1983; V. Ruxandra: *Metrologie*, partea I, București, 1983; Nicolae Leonăchescu: *Bătălia pentru sistemul metric*, București, 1986.

Măsurile sunt de două feluri⁵: a) directe, în afara omului, cum este spațiul și timpul; b) cele determinate de om prin diverse observații și calcule, precum greutatea, densitatea, lungimea, volumul etc. Acestea au variat de-a lungul timpului, de la o orânduire socială la alta, după loc, formând adevărate sisteme. Cunoașterea acestor sisteme este absolut necesară pentru înțelegerea deplină a izvoarelor istorice. Trebuie cunoscute sistemele metrologice ale fiecărei orânduiri precum și modalitatea de transpunere în sistemul actual de calcul. Fără această raportare nu se pot înțelege documentele și nu se pot cunoaște procesele economice și nici scrie istoria economică a unei orânduiri. Apoi istoria unităților de măsură este foarte strâns legată de istoria comerțului, și, prin urmare, cunoașterea unităților de măsură, prezentarea lor valorică într-un anumit interval de timp, într-un loc, determină cunoașterea produselor care se realizează într-o societate, valoarea acestora, raporturile care există între diferite produse, puterea de cumpărare a membrilor societății respective.

Cea mai veche terminologie din domeniul metrologiei s-a cunoscut în Caldeea. Este una simplă și se întâlnește și la alte popoare și zone, aceasta apărând o dată cu relațiile de schimb. Odată cu dezvoltarea comerțului și a transporturilor, s-a simțit nevoia unor cuvinte și expresii noi, potrivite unor noi activități economice.

În epoca antică aproape toate popoarele au adoptat măsuri plăcând fie de la membrele corpului omenesc, fie de la produsele necesare traiului zilnic. Apoi, acestea au fost multiplicat, după timp și după loc, și s-au

aplicat tuturor genurilor de măsuri: de lungime, de suprafață, de capacitate, de greutate⁶.

În metrologie există trei sisteme:

1) duodecimal, care are la bază împărțirea în 12 unități luate împreună și care se numește duzină;

2) sexagesimal, în care prima unitate superioară are 60 etaloane;

3) zecimal, în care prima unitate superioară etalonului este un multiplu de loc.

În Antichitate, deși primele calcule se întâlnesc în Caldeea, totuși se constată, din punct de vedere numeric, o mare varietate de sisteme proprii fiecărui popor și fiecărui ținut, cetate etc. De aici apare dificultatea cunoașterii tuturor precum și realizarea corespondenței în sistemul actual de calcul. Dăm spre exemplificare măsurile de la Atena, celebra cetate a lumii grecești⁷.

Măsuri de lungime:

a) dactylos (lungimea unui deget) = 0,0193 m.

b) palaeste (lărgimea mâinii în latul palmei) = 4 dactili = 0,0771 m.

c) spithame (distanța din vârful degetului mare la vârful degetului mic, având palma deschisă) = 12 dactili = 0,2312 m.

d) pos (picioarul) = 16 dactili = 0,3083 m.

e) pehys (cotul) = 1,1/2 picioare = 0,4624 m.

f) bema (pasul) = 2, 1/2 picioare = 0,771 m.

g) orgynia (lungimea a două brațe întinse sau stânenul) = 4 coți = 1,85 m.

Picioarul era unitatea măsurilor itinerare, dintre care mai cunoscute au fost:

- a) două picioare și jumătate = 0.771 m

- b) pletron (lungimea unei brazde pe care o poate tăia deodată un bou = 100 picioare = 30,83 m)

- c) stadionul (distanța pe care o poate străbate un alergător fără a se opri) = 600 picioare = 184,98 m

- d) dublu stadiu

- e) stadiu cvadruplu

- f) 7 sau 12 stadii.

Acestea se foloseau în cadrul întrecerilor sportive.

Măsurile de suprafață au ca unitate de măsură picioarul pătrat.

Pentru măsurile de capacitate grecii au întrebuințat două feluri de măsuri: unele pentru substanțe lichide și altele pentru substanțe solide.

Pentru lichide mai folosite au fost următoarele:

a) cotilul sau „ulcica... = 0,2736 l.

b) hous-ul = 12 cotili = 3,28 l.

Pentru solide:

a) cotilul = 0,2736 l.

b) hoinix-ul = rația zilnică a unui om = 4 cotili = 1,0944 l.

c) medimna = 192 cotili = 52,53 l.

Pentru greutate au fost importante două sisteme, cel eubeic și cel eginetic. Terminologia era aceeași dar valoarea era diferită.

La Atena se folosea:

a) obolul = 0,728 gr.

b) dragma = 6 oboli = 4,36 gr.

c) mina = 100 drahme = 436,60 gr.

d) talantul = 60 mine = 26.136,20 gr.

Sistemul roman a fost asemănător cu cel grecesc.

Măsuri de lungime:

a) digitus (degetul) - lățimea degetului mare = 0,0183 m.

b) palmus (palma) - lățimea palmei mâinii = 0,0740 m.

c) uncia (1112 din pessus) = 0,1234 m.

d) pes (piciorul) = 4 palme sau 16 degete = 0,2963 m.

e) cubitus (cotul) = 1.1/2 picior = 0,4443 m.

f) gradus (gradul) = 2.1/2 picioare = 0,7407 m.

g) passus (pasul) = 5 picioare = 1,4815 m.

h) pertica (prăjina) = 10 picioare = 2,9630 m.

i) millia passum = 1000 de pași = 1481,50 m.

j) stadium (pe mare) = 184,98 m.

k) milla = 8 stadii = 1379,86 m.

Pentru suprafață se folosea, la fel ca la greci, piciorul pătrat (passus quadratus) = 0,0008 cm². Mai importante au fost:

a) pertica = prăjina folosită de hotarnici fără o valoare precisă

b) scripulum - 10 picioare pătrate = 8,84 m².

c) iugerum (iugărul) = 2523,35 m².

d) heredium = 2 iugăre = 5046,7 m².

Măsuri de capacitate. Pentru lichide unitatea de măsură a fost amphora (numită și vatra) = 26,196 l. Pentru solide unitatea de măsură era numită *modius* și conținea 8,733 l.

Măsuri de greutate. Etalonul a fost libra, împărțită în 12 uncii.

Aceasta avea subdiviziuni: 1 libră = 12 uncii = 327,45 gr., 1 uncie = 27,28 gr.

Semiuncia avea 13,64 gr.

În perioada feudală nu se putea vorbi de un sistem. Dar s-a perpetuat din epoca antică, în mare măsură, terminologia și uneori chiar conținutul ei. Astfel pentru lungimi existau:

a) linia = 1/12 deget = 0,00225 m.

b) pollex (policar, degetul cel mare) = 0,027 m.

c) pes (picior) = 12 degete = 0,3258 m.

Pentru suprafață s-a menținut pertica (prăjina).

Pentru capacitate s-a folosit: modius, pinta (cana), apoi banița pentru substanțe uscate = cca. 13 l, butoiul (sau polobocul).

Pentru greutate s-a introdus marca de 218,056 gr.

În toată antichitatea și în toată perioada medievală s-a constatat dificultatea existenței unor atât de variate sisteme pentru măsuri și greutate.

Deși din secolul al XVI-lea s-a pus problema constituirii unui sistem mai simplu de calcul. Abia în secolul al XVIII-lea s-a putut crea sistemul metric. Un sistem mai practic. În 1766 francezul La Condamine a izbutit să determine o măsură mai unitară, stânjenul peruvian (la toise de Perou) și a propus-o ca etalon pentru măsurarea gradelor meridianelor⁸. Totuși, propunerea sa nu s-a impus și, în 1790, savanții francezi au hotărât ca unitatea de măsură pentru lungimi să fie 1/10.000.000 parte din meridianul Parisului, porțiunea de la Ecuator la Pol. Astfel s-a adoptat ca orice diviziune să se facă prin cifra 10. De aici a derivat și numele de sistem zecimal. Această fracțiune a fost numită metru (metron), adică măsură. În Franța noul sistem a fost adoptat la 1 noiembrie 1801, în mod facultativ, iar din 1 ianuarie 1840 a devenit obligatoriu⁹.

După propunerea metrului ca etalon de lungime s-a făcut și propunerea unui etalon de greutate: kilogramul, respectiv gramul¹⁰.

Etalonul acestui sistem cu multipli și submultipli are o bază reală. Terminologia multiplilor este luată din limba greacă (kilo = 1000 gr., hecto

= 100, deca = 10), iar submultiplii au termeni din limba latină (deci = 10, centi = 100, mili = 1000).

Acești termeni se adaptează cu ușurință la tot felul de măsuri: de lungime (km = 1000 m, hectometrul = 100 m, decametrul = 10 m); de suprafață: km², hectometru², decimetru = 0,010 m, m², centimetru, milimetru, micron).

Pentru suprafețele agrare se ia ca unitate decametrul² (arul sau ario = 100 m²) și are un singur multiplu: hectarul = 10000 m² și un singur submultiplu = centiarul, a suta parte dintr-un ar = 1 m².

Măsurile de capacitate au ca etalon m³ cu multiplii și submultiplii și sunt de două feluri: pentru corpuri solide și pentru corpuri lichide.

Pentru măsuratul lemnului nefasonat se întrebuințează sterul, cu un submultiplu: decasterul = 10 m³ și un submultiplu: decisterul = 0,010 m³.

Măsurile pentru lichide au ca unitate etalon: litrul, cu multipli și submultipli.

Măsurile de greutate (ponduri) au ca unitate etalon gramul. Un cm³ de apă cântărită în vid la temperatura de 4 grade dă pondul gram. Multipli și submultipli sunt: kg, tona, chintalul, hectogramul, decigramul, centigramul, miligramul.

În epoca antică desigur că geto-dacii au folosit unitățile de măsură grecești și apoi romane. În epoca feudală românii au avut un sistem propriu de măsuri care s-a caracterizat prin unitate și diversitate¹¹. Majoritatea măsurilor și greutăților aveau aproximativ aceleași denumiri și în cele trei Țări Române. Diferența mărimii acestora de la o zonă la alta. Majoritatea denumirilor sunt de origine greco-latină: deget, plamă, cot, pas, funie, falce, câblă, cântar.

Pentru suprafețe s-a folosit prăjina și stânjenul precum și falca, pogonul, cureaua, chinga.

Măsurile de capacitate mai folosite au fost: butoiul, vasul și tunella. Iar cele de greutate erau: povara, burduful, sacul, cântarul, carul, mija.

Sistemul zecimal s-a introdus în Principate după o îndelungată luptă la 27 septembrie 1864, devenind obligatoriu în ianuarie 1866¹².

BIBLIOGRAFIE

BERCIU DRĂGHICESCU, ADINA, *Introducere în istorie și științele auxiliare ale istoriei*, București, Tipogr. Univ. „Dimitrie Cantemir...”, p. 108-111.

Dicționarul științelor speciale ale istoriei, București, Ed. Șt. și Encicl., 1982.

EDROIU, NICOLAE, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, Tipogr. Univ. „Babeș-Bolyai...”, 1992, p. 220-227.

LEONĂCHESCU, P. NICOLAE, *Bătălia pentru sistemul metric*, Editura Ion Creangă, 1986.
RUXANDRA, VALERIU, *Metrologie*, partea I-a, București, 1983.
SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Curs de științe auxiliare ale istoriei*, dactilografiat, p. 116-121.
STOICESCU, NICOLAE, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*. București, Ed. Șt. și Encicl., 1971.

NUMISMATICA

Numismatica este știința care are drept obiect de studiu moneda. Numele provine de la termenul grecesc *numisma*, preluat apoi și de romani sub forma *nummus*, *i*, dar și *nomisma*, *atis*, care înseamnă monedă, ban¹.

Numismatica are în vedere: tipurile monetare, descrierea lor, descifrarea legendelor, materialul din care sunt confecționate, raporturile dintre diferitele categorii de monedă, circulația monetară, alcătuirea Corpusurilor de monede.

Medalia constituie de asemenea un document metalic al unor epoci istorice. Ea reprezintă pentru contemporani dar mai ales pentru urmași un prilej de înțelegere a importanței acordate unor probleme ale vieții societății respective, unor personalități care prin activitatea desfășurată au contribuit la prăbușirea societății omenești, unor societăți și unor instituții. O ramură a științei numismatice, medalistica are ca obiect de cercetare medaliile și plachetele.

Moneda, prin natura ei specifică a fost destinată să fie o valoare circulatorie, constituind un instrument de lucru, practic, și teoretic, deosebit de important în procesul analizei vieții economice, sociale, politice și culturale a societății omenești. În cadrul ei, moneda poate fi o măsură a valorii, deci un instrument de schimb, poate fi un intermediar al schimburilor și o rezervă de valoare². În acest ultim caz, tezaurele furnizează informații prețioase de natură numismatică și economică, privind raportul dintre monedele indigene și cele care circulă concomitent cu ele, orientarea economică a statului respectiv, orientare care este în strânsă legătură cu cea de politică externă etc.

Moneda a constituit și constituie în continuare, o antenă deosebit de sensibilă a vieții economice, sociale, politice și culturale a unei societăți³.

Ea nu este numai un instrument fiscal, ci a fost și este un mijloc de acțiune asupra unei conjuncturi economice, sociale și politice a unui stat.

Prin natura sa specială, studiul monedei reprezintă un domeniu deosebit de complex și de complicat, în același timp, al cercetării istorice.

Moneda conține, sintetizată în ea, întreaga evoluție a formațiunilor politice și apoi a statului care a emis-o și în cadrul căruia circulă. Astfel că,

apariția, evoluția și răspândirea ei până la teaurizare reflectă gradul de dezvoltare al societății din care provine.

În același timp, moneda conține numeroase elemente ponderale și de valoare intrinsecă precum și elementele iconografice, heraldice epigrafice, sigilografice, care, pentru a putea fi descifrate și înțelese necesită vaste cunoștințe teoretice și o îndelungată experiență practică.

Moneda constituie un izvor important pentru studierea nivelului economic al unui popor, pentru determinarea și înțelegerea fluctuațiilor economice, a crizelor din acest domeniu, când apar falsurile monetare, deprecierea din titlul metalului prețios, monede cu miez de aramă. O interpretare cât mai completă a descoperirilor monetare dintr-o zonă, conduce spre o prezentare cât mai exactă a vieții comerciale, a circulației bunurilor economice; se pot realiza interesante raporturi valorice între monedele diferitelor țări, se poate stabili puterea de cumpărare a membrilor societății într-o anumită perioadă⁴ etc.

Tot prin studiul monedei se pot face o serie de constatări importante privind anumite obiceiuri, instituții sau dezvoltarea artistică a unei țări. Citirea corectă a reprezentărilor figurate pe avers și revers oferă informații prețioase privind viața politică religioasă, orășenească sau viața socială. Moneda antică cu tipul iconografic care predomină, constituie o sursă deosebit de prețioasă pentru cunoașterea religiilor, a mitologiei, pentru cunoașterea figurilor suveranilor și a familiilor imperiale, pentru istoria artei. Oferă deci informații deosebit de prețioase prin iconografie și portretistica antică, ele fiind de multe ori singurele surse care au păstrat figurile autentice ale monarhilor⁵.

Prin imaginea de pe avers, moneda a avut și o funcție „propagandistică... importantă, jucând rolul unei „gazete oficiale... a unui stat, mai ales în perioada antichității.

Sub raportul artei și al tehnicii de realizare, moneda antică a pătruns adânc în realitățile epocii, furnizându-ne informații prețioase pentru istoria tehnologiei de fabricație a ei, pentru realizarea portretelor monetare, pentru istoria artei.

Numismatica medievală, care cuprinde figuri convenționale și mai schematice, furnizează informații privind costumele, monumentele triumfale, nume de suverani, de state, de gravori care pot contribui la elucidarea unor probleme politice sau la completarea altor izvoare istorice.

Pe plan artistic, moneda, mai ales cea antică, a atins cele mai înalte culmi ale măiestriei artistice, dar, în epoca medievală arta gravurii în metal a scăzut ca valoare artistică. Prin particularitățile sale, moneda reprezintă așadar un izvor de o deosebită însemnătate pentru studierea istoriei, deoarece, așa cum afirma marele numismat francez Ernest Babelon, „o colecție de monede este un depozit de documente contemporane care n-au putut fi alterate în decursul timpurilor prin transcrieri greșite, prin interpolări voite, prin suprimări arbitrare sau inconștiente... Ele sunt martori oculari și oficiali, chemați fără încetare să facă mărturisiri în vasta anchetă pe care științele istorice o întreprind din diferite puncte de vedere asupra trecutului omenirii; o monedă este, mai adeseori de cât se crede, singurul document autentic care a ferit de profanarea uitării, un eveniment istoric...⁶.

Numismatica este în strânsă legătură cu arheologia care-i aduce la lumină monedele aflate în tezaure sau în descoperiri izolate și care-i solicită în schimb informațiile, rezultate din „citirea... și interpretarea lor și care pot contribui la elucidarea problemelor complexului arheologic respectiv.

Numismatica se folosește de paleografie și de epigrafie pentru înțelegerea legendelor de pe monede care pot fi texte: grecești, latinești, chirilice, gotice, arabe, otomane etc., precum și pentru descifrarea monogramelor și prescurtărilor ce pot exista pe aversul sau reversul monedelor.

Heraldica este și ea legată de numismatică furnizând elemente necesare pentru descifrarea și interpretarea corectă a reprezentărilor heraldice de pe monede și medalii. S-a constituit, în timp, chiar un domeniu aparte: heraldica numismatică.

Cunoștințele privind sistemele de măsuri, după care sunt date valorile de pe monede sunt furnizate de metrologie. Se constată așadar o strânsă interdependență între numismatică și celelalte științe auxiliare ale istoriei. Preocupări numismatice cu caracter științific s-au manifestat de timpuriu, încă de la sfârșitul Evului Mediu. La sfârșitul secolului al XVI-lea au început să apară și primele lucrări de specialitate cuprinzând descrieri de monede.

Regulile și sistemul de lucru au fost puse la punct abia în secolul al XVIII-lea, de către abatele Joseph Hilarius Eckhel (1737-1798)*, care publica la Viena prima mare lucrare științifică despre monede: *Doctrina nummorum veterum*, în 8 volume între 1792-1798. Pe baza clasificărilor

științifice și sistematice a monedelor făcute de Eckhel se va dezvolta numismatica în perioada următoare. Cu el a început metoda științifică, precisă, în numismatică.

Tot în această perioadă, pe lângă marile biblioteci din capitalele europene: Paris, Londra, Roma, Berlin, Viena, Petersburg, au luat ființă cabinete numismatice care păstrau bogate colecții de monede și de medalii. Ulterior se vor înființa, pe lângă aceste cabinete, Societăți numismatice, ceea ce va încuraja dezvoltarea studiilor de specialitate⁷.

În secolul al XIX-lea numismatica a fost introdusă în planurile de învățământ ale diverselor Universități. Tot acum medaliile au fost incluse ca obiect de studiu al acestei discipline. S-a remarcat în acest sens lucrarea lui Th. E. Mionnet, *Descriptions des médailles antiques, grecques et romaines, avec leur degré de rareté et leur estimation*, vol. I-IV, Paris, 1807-1835. Drumul deschis de J. H. Eckhel a fost urmat, printre alții, și de marele savant Theodor Mommsen, care, prin lucrarea sa, *Geschichte des Römischen Münzwesens*, Berlin, 1860, pune bazele numismaticii ca știință

În ceea ce privește numismatica medievală, contribuții științifice, critice și analitice, au adus Joseph von Mader (1754-1815)** și Hermann Grote (1802-1895).

La sfârșitul secolului, A. Engel și R. Serrure publicau primul tratat despre monedele medievale, *Traité de numismatique du Moyen-Âge*, Paris 1891-1895.

Numismatica a ocupat un loc important în Universități. Începuturile le găsim în 1738 în Germania, la Halle, când Johann Schulge anunța înființarea unui Colegiu particular la Universitate, unde va preda despre monede și despre știința numismatică. În 1766 cursul a fost publicat sub formă de carte. Multă vreme numismatica s-a predat ca știință auxiliară a arheologiei. În 1801 s-a introdus la Universitatea din Coymbra și la Biblioteca Publică din Lisabona. Astăzi Universitățile din Berlin, Hamburg, Heidelberg Göttingen, Braunschweig Münster oferă cursuri de numismatică.

Un alt aspect care a preocupat pe numismați a fost alcătuirea Corpusurilor de monede, a cataloagelor care să cuprindă emisiunile naționale. În 1690 François le Blanc a publicat la Paris un catalog privind monedele franceze. Inițiativa a fost continuată de numismații maghiari, germani și italieni. Un catalog important a fost alcătuit de Réthy Laszlo:

Corpus nummorum Hungariae, în 2 volume - 1899, 1907, reeditat în 1958 la Graz. Mai menționăm, *Corpus nummorum Italicorum*, Roma, 19 volume (1910-1940), *Corpus nummorum Poloniae*, I, sec. X-XI, 1939, a lui Marian Gumovski, *Österreichische Münzprägungen (1519-1938)*, Viena, ed. a 2-a, 1948, autorii: W. Miller, A. Loehr, E. Holzmair.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și-a deschis lucrările la Bruxelles, primul Congres internațional de numismatică (1891), celelalte ținându-se la Paris (1901), Bruxelles 1910, Londra 1936, Paris 1953, Roma 1961, Copenhaga 1967, New York 1973, Berna 1979 etc.

Secolul XX s-a remarcat și prin editarea marilor tratate de numismatică, cum ar fi: *Traité des monnaies grecques et romaines*, Paris 1901-1932, a lui Ernest Babelon.

În perioada interbelică, cât și în aceea de după al doilea război mondial, odată cu extinderea cercetărilor arheologice, numismatica a înregistrat progrese remarcabile atât în ceea ce privește formarea la scară națională a unor reputați specialiști, cât și în ceea ce privește editarea unor instrumente de lucru și a unor lucrări de specialitate. Acum au apărut numeroase dicționare, lexicoane și glosare numismatice, bibliografii și corpusuri naționale⁸. Știința numismatică universală a beneficiat în a doua jumătate a secolului XX de o serie de specialiști, dintre care cei mai mulți sunt activi și în prezent, și, din rândul cărora enumerăm, cu regretul că spațiul nu ne permite menționarea tuturor:

J. Lafaurie, Hélène Huvelin, Jean Babelon, A. Chastagnol, M. Chistol, X. Lorient, D. Nany, J. J. Cabarrot, Philip Grierson, R. A. Caerson, Cecile Morrison, J. Werner, Arthur Pohl, Robert Göbel, Karl Pink, Martin Price, E. Bernareggi, Giuseppe Felloni, Giovanni Pesce, Remo Capelli, I. Gedai, K. Biro-Sey, Todor Gerasimov, Eva Kolnikova, Jordana Jurukova, Vladislav Popovic, S. Suchodolski, Andrei Kunisz, Josef Junacek.

Preocupările numismatice pe teritoriul Țărilor Române se pot fixa în secolul al XVI-lea când Nicolaus Olahus, în lucrarea sa „Hungaria...”, redactată la Bruxelles în 1536, argumenta originea romană a românilor prin limbă și prin mărturii numismatice⁹. În secolele următoare moneda a constituit sursă istorică și pentru Miron Costin (*De neamul moldovenilor*) și Dimitrie Cantemir (*Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor*, *Descriptio Moldaviae*).

În secolul XVIII și în cel următor preocupările pentru studierea monedelor antice au sporit, activitatea concretizându-se în apariția unor lucrări de specialitate. Astfel¹⁰, în 1748 Marin Schmeizel își publica la Halle lucrarea: *Erläuterung Gold und Silberner Münzen von Siebenbürgen* (Interpretarea monedelor de aur și de argint ale Transilvaniei), urmată, peste un veac (1840) de o alta, a lui Michad Acknerfi, *Die antiken Münzen - eine Quelle der alterer Geschichte Siebenbürgens* (Monedele antice o sursă a istoriei antice a Transilvaniei).

Modele antice l-au preocupat și pe Damaschin Bojincă care publica, în 1832-1833, lucrarea *Anticele romanilor*, precum și pe Mihail Ghica, care ne-a lăsat și primul catalog numismatic: *Răgazurile mele sau desfătări numismatice* (1834-1842).

La mijlocul secolului al XIX-lea preocupările numismatice cu caracter științific se intensifică, paralel cu avântul editării documentelor scrise, necesare scrierii istoriei naționale. O contribuție remarcabilă a avut publicistul și colecționarul de monede și antichități Cezar Bolliac (1817-1881). El este socotit - pe bună dreptate - ctitorul numismaticei românești¹¹.

În anul 1855 colecția sa cuprindea cca 3500 de monede de aur, argint, bronz, precum și numeroase piese antice. Peste zece ani, o bună parte din ele le va dona Muzeului Național de Arheologie creat de Al. Ioan Cuza, punând astfel bazele Cabinetului Numismatic al acestuia, cabinet care funcționează și astăzi.

În 1868, Cezar Bolliac, care între timp a devenit membru al Societății franceze de numismatică și arheologie, a inițiat un curs general de numismatică la Universitatea din București, urmat de 37 de elevi și studenți.

Continuator al activității lui Cezar Bolliac a fost academicianul D. A. Sturza (1833 - 1914) care s-a remarcat nu numai prin dragostea de monede și studiile asupra lor dar mai ales prin crearea în 1910 a Cabinetului numismatic al Academiei Române al cărui fond l-a tot îmbogățit până la sfârșitul vieții sale.

Cel care a dus mai departe „pasiunea... înaintașilor săi devenind profesionist și întemeietor al școlii românești de numismatică a fost academicianul Constantin Moisil (1876 - 1958)¹².

Menționăm pe scurt câteva din realizările sale în acest domeniu: îmbogățirea colecției Cabinetului Numismatic al Academiei al cărui director a fost, începutul catalogării, clasificării și studierii în amănunțime a

pieselor numismatice aflătoare în Cabinet; activitatea deosebit de intensă desfășurată în cadrul Societății Numismatice Române (creată în 1903 și care era în primele decenii ale secolului singurul for numismatic din țară) și la Buletinul Societății Numismatice Române; eforturile deosebite depuse pentru înființarea unui nou periodic, de data aceasta sub egida Academiei Române, „Studii și Cercetări Numismatice... al cărui redactor a fost până la moarte; creator al unei catedre de numismatică la Școala de Arhivistică care funcționa pe lângă Arhivele Statului din București (al cărui director era) devenind „ctitorul învățământului regulat de numismatică din țara noastră....

În momentul de față școala românească de numismatică se bucură de un binemeritat prestigiu internațional fiind prezentă activ la numeroasele congrese numismatice care se desfășoară în lume, precum și la realizarea diverselor publicații internaționale: „Coin Hoards... (Londra), „Numismatic Literature... (New York) și altele.

La ora actuală se editează câteva periodice de specialitate: „Studii și Cercetări de Numismatică..., „Buletinul Societății Numismatice Române..., „Cercetări Numismatice... (sub egida Muzeului de istorie al României prima apariție anul 1979). Alături de Constantin Moisil, cât și după moartea acestuia s-au remarcat studiile numismatice¹³ (antică, medievală și modernă) ale lui: A. Resch, Nicolae Docan (n.? - 1933), C. Secășeanu, Costin C. Kirițescu (1878 - 1965), Ilie Minea (1881 - 1943), Oct. Luchian (1903 - 1981), Gh. Buzdugan (1902 - 1980), Aurel Golimas (n. 1908-1995), Emil Condurachi (1912 - 1987), Bucur Mitrea (n. 1909-1996), Oct. Iliescu (n. 1919), Constantin Preda (n. 1925), Gh. Poenaru - Bordea (n. 1937), Petre Diaconu (n. 1924), Judita Winkler (1925 - 1987) și alții.

Numismatica cuprinde: istoria monedei, numismatica descriptivă, metrologia, numismatică, circulația monedei¹⁴.

Istoria monedei cuprinde trei perioade: antică, medievală și modernă; iar sub aspect cronologic ține cont de periodizările fiecărei țări.

Invenția monedei ca mijloc de schimb comercial s-a atribuit multă vreme fenicienilor, fapt valabil pentru regiunea mediteraneană, pentru că în alte regiuni ca Asia, America Precolumbiană - moneda a fost o creație locală având și alte forme.

După invenția monedei s-a căutat forma cea mai comodă și cea mai utilă în procesul de schimb. Totuși, după o legendă greacă, legislatorul Solon ar fi bătut monede cât roata carului, ca să dezvețe pe cetățeni de acumulări monetare. În insula Yap din arhipelagul Carolinei (Pacificul Occidental) se folosesc și azi bani de piatră, care se pot purta în buzunar fiindcă sunt niște discuri de piatră găurite la mijloc (ca niște pietre de moară) ca să poată fi înșirați pe o prăjină și duși de doi oameni; monedele cu valoare maximă (azi ieșite din uz) aveau 3,5 m în $\varnothing$ și cântăreau până la 5 tone. Pe insulă carierele de piatră lipsesc, piatra monetară se aduce pe plute de la mare distanță.

Banii mari, posesorul și-i ținea în fața casei ca semn al averii. Cu o monedă de o jumătate de metru în $\varnothing$ se puteau cumpăra 1000 de nuci de cocos sau un purcel; iar cu una de 1,3 m în $\varnothing$ se putea cumpăra o canoe sau o nevastă.

Formele banilor vechi erau însă între cele mai neașteptate; se foloseau colți de câine (în insula Salomon din Pacific); pe Coasta de Fildeș aveau formă de brătară; în Zimbabwe erau sub formă de clopoței de bronz; în câteva țări orientale se turnau sub formă de pomi cu frunze discoidale perforate - posesorul rupându-și câte „frunze... îi trebuiau; sub formă de cuțite în China.

Unele din cele mai vechi monede în sens modern s-au confecționat din electrum¹⁵ - un aliaj natural din aur și argint în colonia grecească Lidia din Asia Mică în secolul VII î.Hr. Acestea au fost emise sub forma unor lingouri pe care se aplica un sigiliu, o marcă rudimentară, dându-le astfel caracter oficial. Din secolul VI e.n. moneda a devenit un monopol regal, un monopol al suveranului în general. În 512 î.Hr. regele Persiei a emis darici de aur și sigilii de argint cu efigia sa, metodă folosită de toți cei care i-au urmat la tron.

În antichitate grecii utilizau pentru monede denumirile folosite pentru greutate fiindcă ele reprezentau o greutate echivalentă în metal prețios. Cele mai folosite erau: a) halcousul - era din aramă și echivala cu 1/3 din obol; b) obolul = 1/6 din drahmă; c) dragma, din argint echivala cu 6 oboli; d) staterul era din aur și echivala cu 4 drahme; e) talantul care echivala cu 60 mine = respectiv cu 600 drahme. Obolul = 0,728 gr., dragma = 4,36 gr.

Mina și talantul erau monede de calcul, corespondența lor valorică se realiza în funcție de greutatea metalului ce-l dețineau.

Romanii au folosit lingoul care era o bucată de metal topit, un aliaj din cupru și zinc, turnat apoi într-o formă specială. Primele monede romane (sec. V î.Hr.) au fost libra = 327,45 gr. și uncia = 27,28 gr. cu subdiviziunile lor. Erau din aramă. Apoi, în primele secole ale Imperiului s-au bătut denarii din argint (denarius în latină înseamnă = 10, valora 10 ași) iar din aur = aureus-ii.

Un denar cântărea 3,41 gr. iar un aureus cântărea 7,8 gr. Tot atunci mai circula și o monedă de aramă asul = 13,4 gr. și sesterțiul = 27, 2 gr. care era și unitate monetară.

În Evul Mediu moneda s-a diversificat, sistemele monetare s-au înmulțit în fiecare stat. Monedele bizantine s-au emis o lungă perioadă de timp, adunându-se astfel o mare cantitate de metal.

În general, în plan numismatic separarea Imperiului roman în două state a fost stabilită în anul 498 când Anastasius I (491 - 518) a realizat o reformă monetară. Acesta a emis monede de bronz, dintre care mai importante erau: follis și jumătate de follis¹⁶.

Ca monede de argint, în Evul Mediu au continuat să fie emise două specii create de Constantin cel Mare (306 - 337); milliarense (4,55 gr.) și siliqua (2.73 gr.). La mijlocul secolului al XI-lea s-au bătut pe lângă monede plane și monede concave (skyphate). Moneda de aur a Imperiului bizantin a fost solidus-ul (4,55 gr.) creat tot de Constantin cel Mare și care a continuat să fie emisă și în Evul Mediu.

Avea două diviziuni: semis sau semissis = 1/2 solidus și triens sau tremissis = 1/3 solidus. Către sfârșitul secolului al X-lea se schimbă denumirea în nomisma din care s-au bătut și exemplare concave (skyphate).

Moneda medievală are ca unitate ponderală din sec. IX - marca cântărind cca. 218 gr. Ea nu era fixă, varia de la stat la stat, de la oraș sau provincie precum și după tipul de monedă care se bătea din ea. Spre exemplu, în Europa marca cântărea între 107 - 280 gr.

Moneda etalon medievală a fost succesiv: dinarul, grosul, talerul. Menționăm în continuare câteva emisiuni monetare care au avut o calitate mai intensă.

Dinarul a cărui denumire a fost luată după denarul roman era din aur în lumea arabă și din argint în apusul Europei și în Peninsula Balcanică.

Pfenigul a fost adoptat de statele germane. O largă circulație în secolul X au cunoscut pfenigii de Friesach, emiși de arhiepiscopii de Salzburg de

Carinthia (de Friesach). Acest tip de monedă s-a răspândit și în Anglia luând denumirea de penny.

Hiperperii în Bizanț erau din argint, bronz, aur.

Un loc deosebit l-au ocupat emisiunile bizantine ale perperilor¹⁷: de aur, de argint și bronz. Această monedă a fost emisă prima dată de împăratul Alexis I Comenul (1081 - 1118) în cadrul mării sale reforme monetare din anii 1092 - 1093. După dezmembrarea Imperiului bizantin la 1024 perperul a fost bătut de Imperiul de la Niceea, iar după 1026 (anul restaurării Imperiului) s-au emis în continuare perperi până la sfârșitul domniei lui Andronic al III-lea (1325 - 1328)¹⁸.

În secolul XII în statele germane se scot piese noi, de mari dimensiuni, din argint, cu o singură față, numite bracteate (însemnând bani de tinichea, care, fiind foarte subțiri, sunau, foșneau);

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea în Anglia se emite o nouă monedă de argint - sterlingul (în limba engleză: easterling = monedă de vest), iar în Austria creițarul (avea o cruce pe revers, în germană kreutz = cruce); la Florența apare florinul (monedă de aur), denumire care vine fie de la oraș, fie de la floarea de crin de pe avers. Inspirat de florin va apare guldenul de aur și argint în Germania. Acestor monede li se alătură în 1284 tehinelul (sau ducatul), emis din aur de dogele venețian Ioan Dandolo¹⁹.

Alte categorii de monede care au circulat în centrul, răsăritul și sud-estul Europei, au fost: dinarii arpadieni și angevini, urmați de ducați în secolul XV, jumătăți de dinari numiți oboli, dinari și bani de Slovenia (din secolul XIII), groșii, primii emiși în Franța în orașul Tours (grosii touronenses) apoi în Boemia, la Praga, în statele din Peninsula Balcanică, în Polonia, la Riga, Danzig și asprii de argint otomani.

Asprul era o monedă otomană cântărind curca 1,20 gr. cu titlul ridicat al argintului: 900‰ la sfârșitul secolului al XIII-lea, la primele emisiuni. Ulterior titlu aurului va scădea neîncetat ca și greutatea sa. Prima oară asprul a fost emis fie de Osman I (1288 - 1320) fie de urmașul său Orhan (1326 - 1359)²⁰ în 1327 la Brusa. Deprecierea acestei monede va începe sub Baiazid (1347 - 1403). În Țările Române asprul a pătruns în secolul al XV-lea și va deveni, în Țara Românească „principala monedă... timp de aproape un secol²¹. La sfârșitul secolului al XVI-lea a avut loc în Europa o deprecieri generală a argintului, ceea ce a determinat și dispariția treptată din circulația Țărilor Române a asprului otoman care suferise deprecieri

masive. El a fost înlocuit cu alte monede otomane de argint și de aur de valoare mai ridicată.

Către sfârșitul Evului Mediu este bătut talerul de argint (sfârșitul secolului XV) care, din Austria se va răspândi, în secolele următoare în Olanda, în statele germane și apoi în toată Europa, (din argint și aur). În secolele XVII și XVIII, alături de talerii olandezi, vor circula gulzii de aur, ludovicii de aur (Franța) și fredericii de aur (Germania).

Cât privește Țările Române, în secolul XIV, în Țara Românească și Moldova s-au bătut primele emisiuni monetare proprii: ducații de argint și groșii de argint. Subdiviziunile au fost de bronz și aramă. Acestea erau integrate sistemului monetar balcanic, al Ungariei și al Poloniei. În secolul XV - 1482 emisiunile Țării Românești încetează, iar la sfârșitul secolului XVI cele ale Moldovei. În Țările Române au continuat să circule monede otomană a jucat un rol deosebit în viața economică a Țărilor Române.

După cum se poate constata moneda suferă, asemenea unei ființe de atingerea anilor; moneda „îmbătrânește și moare...”, în sensul că unele piese au fost efemere, au dispărut repede din circulație, iar altele au fost și sunt deosebit de longevive.

Numismatica descriptivă se ocupă de imaginile aflate pe cele două fețe ale monedei, de tehnica realizării lor. Imaginile sunt de două feluri: a) de tip heraldic, înfățișând stema țării, a orașului, blazonului suveranului sau a șefului statului unde s-a emis moneda. Sunt caracteristice Evului Mediu și epocii moderne.

b) tipul iconografic (de portret) reprezentând pe suveran este tipul predominant în moneda antică. Pe fețele monedei se află legenda ei, respectiv numele suveranului denumirea țării și în epoca modernă se indică și valoarea ei.

Monedele pot fi: *monofaciale* (reprezentări, pe o singură față); și *bifaciale* - au reprezentări pe ambele fețe.

Tot numismatica descriptivă se mai ocupă și de dimensiunile, forma, greutatea, metalului, inscripția, locul emiterii.

Pe baza cercetărilor din cadrul acestei ramuri a numismaticii generale se pot stabili emitenții, monetăriile, data emiterii lor. Adică se furnizează istoriei elemente de detaliu și de precizie față de care știrile furnizate de monedă ca izvor nu s-ar putea utiliza.

Metrologia numismatică se ocupă de sistemul de măsuri și de cel valoric al monedelor, de etalonul monetar, de acoperirea lor în aur²².

În istoria numismatiei au existat mai multe sisteme monetare, lucru care a îngreunat schimbul și circulația monedelor cât și operațiile bancare. Teoretic s-a adoptat și pentru monede sistemul zecimal al greutateilor, unitatea adoptată având multipli și submultipli cu diferențe multiplicare cu zece. În practică însă s-a admis ca numai etalonul (unitatea monetară) să fie împărțit corespunzător: unitate - decima - sutimea, dar în fiecare țară există câte un etalon care constituie moneda națională (franc, marcă, florin, coroană, leu etc.).

Fiecare țară bate moneda în funcție de posibilitățile sale economice, de unde variația titlurilor monedelor, a valorii lor intrinsece. Titlul monedei reprezintă raportul între greutatea metalului prețios (aur, argint) și greutatea totală a monedei. pe baza titlului se pot face calculele privind corespondențele dintre diferitele sisteme monetare.

Numismatica nu rămâne, pentru că nu poate rămâne la aspectele descriptive și de metrologie, ea studiază moneda în toată complexitatea ei. În acest sens, un loc important îl ocupă circulația și rolul monedei în viața economică a țării²³.

Referitor la rolul monedei, este interesantă și perfect valabilă afirmația întemeietorului școlii românești de numismatică C. Moisil: „monedele au fost în toate timpurile în primul rând instrumente comerciale, mijloace de schimb care au determinat și favorizat propășirea economică a popoarelor. Deci ele trebuie studiate și din punct de vedere al valorii lor intrinsece, al circulației, al rolului ce au avut în dezvoltarea economică a omenirii. Numismatica nu cuprinde numai știința monedelor, adică studiul tipurilor inscripțiilor, a stemelor de pe monede sau al măiestriei artistice în care sunt lucrate ci și istoria monetară care studiază monedele ca factori economici, ca bani...²⁴. Rolul lor a fost întotdeauna, ca și astăzi să înlesnească schimbul, să fie „instrumente comerciale...²⁵.

Între fenomenele circulației monetare și viața societății din mijlocul căreia a luat naștere moneda, există o strânsă legătură. Existența banilor și aspectele variate ale mișcării acestora indică diferitele trepte de dezvoltare a producției sociale în epoci și locuri diferite.

Rolul de bani l-au avut de-a lungul timpului diverse metale (aramă, bronz) pentru ca ulterior aurul și argintul să rămână preponderent. Acest

lucru s-a datorat unor calități deosebite ale acestora care le-au făcut mai apte pentru îndeplinirea rolului de bani: omogenitatea substanței, divizibilitatea perfectă, valoarea mare într-un volum mic, o greutate mică nealterabilă.

Banii au reprezentat o marfă specifică care a jucat un rol deosebit, pe lângă valoarea de întrebuințare specială ca marfă, ei au dobândit și o valoare de întrebuințare generală care a decurs din funcțiile lor specifice, respectiv în cadrul circulației de mărfuri, ei au căpătat funcția de echivalent general. Pe de altă parte, banii au exprimat relațiile de producție dintre producătorii de mărfuri, dar și mijlocul prin care aceștia puteau schimba între ei diferite produse.

În cadrul producției de mărfuri, banii au îndeplinit următoarele funcții: măsură a valorii, mijloc de circulație, mijloc de acumulare sau tezaurizare, mijloc de plată, bani universali. Funcția banilor ca măsură a valorii constă în faptul că banii oferă lumii materialul pentru a-și exprima valoarea, stabilindu-se un raport de egalitate între marfă și bani care au funcția de măsură a valorii deoarece ei însuși sunt o marfă și deci au valoare. Expresia bănească a valorii mărfii constituie prețul mărfii care este direct proporțional cu valoarea ei și invers proporțional cu valoarea banilor.

Când în secolele XVI - XVIII au fost descoperite bogatele zăcămintele de aur și de argint din America, în urma creșterii productivității muncii, timpul de muncă socialmente necesar pentru extragerea metalului prețios a scăzut masiv și în Europa s-a produs o adevărată „revoluție... în domeniul prețurilor. A scăzut valoarea banilor și a avut loc o urcare generală a prețurilor. Funcția banilor ca mijloc de circulație este asigurată de faptul că schimbul de mărfuri se efectuează prin intermediul banilor care înlesnesc cumpărarea și vinderea mărfurilor. Așadar, procesul circulației în ansamblu este un proces al circulației mărfurilor și al banilor.

Una din cele mai importante funcții îndeplinite de bani a fost aceea de mijloc de acumulare sau tezaurizare. Acest lucru decurge din faptul că banii erau un echivalent general, iar deținerea lor dădea posibilitatea de a obține în schimb orice marfă, devenind astfel întruchiparea generală a bogăției sociale și implicit a puterii. Această calitate a banilor de a da forma socială a bogăției sociale și implicit a puterii. Această calitate a banilor de a da forma socială a bogăției a determinat și tendința producătorilor de mărfuri de a-i tezauriza. Tezaurizarea la rândul ei a îndeplinit funcții variate în

condițiile circulației monetare. Cantitatea de aur și argint s-a adaptat spontan la necesitatea circulației mărfurilor. Când însă a avut loc o creștere a producției de mărfuri, necesitățile sporite de bani erau acoperite prin reintrarea în circulație a unei părți a monedelor teaurizate. Acest rol de retragere spontană sau de atragere a acestora a putut fi îndeplinit de funcția de teaurizare numai în condițiile caracteristice existenței banilor de aur și argint.

O circulație monetară internă determină și un schimb de produse intens, rezultat al intensității vieții economice. Aria de răspândire a unui tip de monedă reflectă puterea circulatorie a ei, rezultat al calității intrinsece a monedei care este determinată la rândul ei de o economie prosperă.

Hărțile cu descoperirile numismatice reflectă legăturile strânse între diferite regiuni precum și anumite caracteristici ale circulației monetare într-o perioadă dată.

Medalistica

Obiectul acestei ramuri a numismaticii îl constituie studiul medaliilor. Termenul derivă din lat. metallum, i - prin care se desemna o piesă din metal care avea forma unei monede, cu reprezentări pe ambele fețe și confecționate cu ocazia sărbătoririi unei persoane sau a unui eveniment. Nu avea putere circulatorie.

Medaliile au caracter aniversativ, jubiliar, comemorativ.

Cea mai veche medalie este socotită a fi piesa de 10 drahme care a fost bătută de atenieni în 480 î.Hr. Când au obținut victoria împotriva perșilor de la Maraton.

În perioada română medalia capătă un caracter politic, în perioada imperială medalia devenind un puternic mijloc de propagandă.

După o perioadă de aproximativ opt secole timp în care nu s-a emis medalii, în sec. XIII ea re apare în orașele italiene, arta medalistică perfecționându-se în secolele ce au urmat. Orașele germane vor ocupa locul al doilea după cele italiene. Augsburg-ul și Nürnberg-ul vor fi primele care în secolul al XVI-lea au utilizat mașina de bătut monede și medalii care a înlocuit tehnica turnării utilizată până la acea dată. Medaliile au fost mai bine realizate din punct de vedere artistic în comparație cu monedele, aici triumfând arta gravurii.

Medalia ca și moneda constituie un prețios izvor istoric transmițând contemporanilor și urmașilor săi imagini din trecut, chipurile unor personalități politice, culturale, artistice, mentalități. După cum medalia furnizează de asemenea și informații prețioase, privind nivelul tehnic și artistic atins în epoca respectivă în ceea ce privește arta medalistică.

BIBLIOGRAFIE

- BERCIU, DRĂGHICESCU ADINA, *Științele auxiliare ale istoriei*, partea I, București, Tipografia Universității 1988, p. 127 - 151.
- BUZDUGAN, GEORGE NICULIȚĂ, *Medalii și plachete românești*, București, Ed. Științifică, 1971.
- Dicționar de istorie veche a României* (peleolitic - sec. X), București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 433.
- EDROIU, NICOLAE, *Introducere științele auxiliare*, Curs, Cluj - Napoca, 1992, p. 131 - 158.
- GOLIMAS, AUREL, GHEORGHE, CRISTACHE, *Bibliografie numismatică românească. Bibliografie numismatică daco - romană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.
- GRAMATOPOL, MIHAI, *Documentarea istorică prin iconografia numismatică*, În: R.M., nr. 1, 1967.
- ILIESCU, OCTAVIAN, *Moneda în România*, București, Ed. Meridiane, 1970
- L'Histoire et ses méthodes*, sous la direction de Charles Samarand, Bruges, 1961, p. 329 - 389.
- Einführung in das Studium der Geschichte*, herausgegeben von Walter Eckermann und Hubert Mohr, Berlin. 1966, p. 483 - 484.
- CHIRIȚESCU, COSTIN, C. *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, I, București, 1964.
- CHIRIȚESCU, COSTIN, C., *Moneda. Mica enciclopedie*, București, Editura Științifică și Enciclop., 1982.
- LUCHIAN, OCT., BUZDUGAN C-TIN; OPRESCU C-TIN, *Monede și bancnote românești*, București, Edit. Sport - Turism, 1977, Introducerea.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Problemele numismatice în România*, În: BSNR XIV, 1919.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Istoria monedei în România*, În: CNA, I, 1920, p. 72 - 76; II 1921, p. 78 - 86, III 1922, p. 71 - 74.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Problemele de numismatică românească*, În: DAR nr. S.I. tom. XXII, București, 1940.
- NEGREA, RADU, *Moneda. De la scoicile - monedă la cecul electronic*, București, Edit. Albatros, 1988.
- PREDA CONSTANTIN, *Moneda antică în România*, București, E.A., 1969.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Cursul de Științe auxiliare ale istoriei*, dactilografiat, p. 135 - 145.

¹⁷ După introducerea creștinismului în imperiul roman (sec. IV, e.n.) ziua bisectă s-a deplasat la sfârșitul lunii februarie ca a 29-a zi.

¹⁸ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 59.

¹⁹ Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 446 - 446; Aurelian Sacerdoțeanu, *Îndrumări în cercetări istorice*, București, 1943, p. 233 - 237.

²⁰ Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 403.

²¹ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 109.

²² Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 415; N. Endroiu, *op. cit.*, p. 213.

²³ Este numit așa deoarece s-a folosit de timpuriu și până în 1797 în Veneția.

²⁴ *Ibidem*, p. 95.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 69.

²⁷ *Ibidem*, p. 109.

²⁸ *Ibidem*, p. 168.

Genealogia

¹ *Dicționarul științelor speciale ale istoriei*, p. 126; *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975, p. 367 definește genealogia drept o „urmărire sistematică a filiației existente între membrii unei familii, făcută pentru a stabili originea și gradul lor de înrudire.... Tot aici este făcută mențiunea că este „o disciplină auxiliară a istoriei, care se ocupă cu întocmirea unoe astfel de filiații și legături pentru familiile domnitoare, nobiliare etc.....

² *Petit Larousse Illustré*, Paris, 1978, p. 463 - definește genealogia ca o știință care desemnează originea și filiația familiilor.

³ Mihai Berza, *Lecția de deschidere a cursului de genealogie de la Școala de Arhivistică*, ținută în decembrie 1944 - publicată în „Hrisovul..., IV, 1944, p. 81 - 82.

⁴ *Dicționarul științelor speciale ale istoriei*, p. 144.

⁵ M. Berza, *op. cit.*, p. 81 - 82.

⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Câteva note cu privire la cercetările genealogice românești*, în „Hrisovul..., II, 1942, p. 120 - 121.

⁷ Aurelian Sacerdoțeanu, *Curs de științe auxiliare ale istoriei*, p. 198.

⁸ A publicat printre alte lucrări: *O istorie genealogică a caselor celebre franceze*.

⁹ A lăsat o operă impresionantă: *Armorial général de France*, în 10 volume, apărută la Paris între anii 1838 - 1768. A împletit studiile de genealogie cu cele de heraldică.

¹⁰ Editată și de N. Iorga, în 1902, 565 p + 9 tabele genealogice.

¹¹ N. Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj - Napoca, 1992.

¹² *Familiile boierești române. Istoric și genealogie (după izvoare autentice)*. București, 1899, 595 p. Tot Oct. George Lecca a realizat genealogiile a 100 de case din Țara Românească și Moldova.

¹³ *Documente privitoare la Familia Callimachi*, I - II, București, 1902 - 1903, 605 + 763 p. Realizează numeroase reconstituiri genealogice.

* A întocmit împreună cu Emanuil Hagi - Mosco peste 700 tabele genealogice.

¹⁴ Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogia ieri și azi*, în „Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei..., III, 1992, p. 22 - 23; idem.

¹⁵ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 189.

¹⁶ *Ibidem*, p. 31.

¹⁷ *Ibidem*, p. 221.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Lat. *agnatio*, *onis* = înrudire de sânge din partea tatălui; *cognatio*, *onis* = înrudire de sânge după mamă; *affino* = rudă prin alianță.

²⁰ *Dicționarul științelor speciale ale istoriei*, p. 212.

SIGILIOGRAFIA

¹ În limba slavonă *peceati* înseamnă sigiliu, pecete. Vezi și *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 218.

² Maria Dogaru, *Colecția de sigilii a Direcției Generale a Arhivelor Statului București*, în R.A., 1969, nr. 2, p. 155.

³ Sigismund Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania (până la sfârșitul sec. al XV-lea)*, în vol.: *Documente privind istoria României*, vol. II, *Introducere*. București, E.A., 1956, p. 561 - 562.

⁴ Maria Dogaru, *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, București, DGAS, 1984, p. 9.

⁵ Emil Vârtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în vol.: *Documente privind istoria României*, vol. II, p. 333.

⁶ Aneta Boiangiu, *V. A. Urechia, profesor al Universității din București*, în A.U.B., seria Istorie, XXX, 1962, p. 27 - 40.

⁷ C. Moisil, *Două științe surori: numismatica și sigilografia*, în B.S.N.R., an XVII, 1922, extras, 12 p.

⁸ Ilie Țabrea, *Constantin Moisil, pionier al numismaticii românești*, București, Ed. Științifică, 1970, p. 101; vezi și lista articolelor studiilor lui C. Moisil de la sfârșitul lucrării.

⁹ În secolul XI sigiliul a rămas singurul semn de validare a actelor.

¹⁰ În acest sens, tătarii aveau unele sigilii originale. Este vorba de tăblițe de aur, argint, aramă (după rangul purtătorului) numite *paitze*, pe care se indica acum trebuie respectată și servită persoana care îl deține.

¹¹ Ilie Țabrea, *op. cit.*, p. 103.

¹² La sfârșitul secolului al XVI-lea în Spania a început să se folosească un amestec de rășină, cretă, lac și un colorant amestec ce va fi cunoscut sub numele de „ceară roșie....

¹³ Această practică va duce la sistemul contemporan, al timbrului sec.

¹⁴ Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului*, București, 1976, p. 6 - pentru sigiliile din Țările Române în Evul Mediu.

¹⁵ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 214.

¹⁶ Maria Dogaru, *Expoziția internațională de sigilografie*, în R.A., 1979, nr. 3, p. 345 - 347.

¹⁷ C. Moisil, *Două științe surori: numismatica și sigilografia*, p. 8 (extras).

¹⁸ *Ibidem*, p. 11.

¹⁹ *Ibidem*, p. 9.

²⁰ Maria Pârvulescu, Maria Dogaru, *Introducerea și regăsirea informațiilor privind izvoarele sfragistice în memoria echipamentului electronic*, în R.A., 1979, 3, p. 337 - 338.

HERALDICA

¹*Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 130; Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica*, Tratat tehnic, București, Edit. Științifică, 1974, p. 11.

²Termenul de blazon, avându-și așadar originea în aceste manifestări, a provenit din cuvântul german blasen = a trâmbița, a suna din corn, a celebra.

³În heraldica românească, termenii: blazon, stemă, armoarii, herb au același înțeles.

⁴*Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 130.

⁵Aneta Boiangiu, *Curs special de heraldică. Probleme controversate ale heraldicii românești*, Tipografia Universității București, București, 1981, p. 7-12.

⁶Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 12.

⁷*Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 130.

⁸Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 17-18.

⁹*Ibidem*, p. 19 - cel mai vechi sigiliu domnesc dotat cu steme județene este cel din 1782 al lui Nicolae Caragea, domn al Țării Românești (1782-1783). Obiceiul se va continua și după 1821.

¹⁰Gh. Ungureanu, *Gh. Asachi, 1788-1869*, în vol. Figuri de arhivști români, București, 1969, p. 12.

¹¹Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 19-20.

¹²*Ibidem*, p. 21-22; C. Moisil, *Mihail Kogălniceanu și heraldica națională*, în „Arhiva Românească...”, III, 1939, p. 49-58.

¹³C. Bolliac a realizat și primul studiu de heraldică monetară, în 1861: *Daco-romana*.

¹⁴*Dicționarul științelor speciale ale istoriei*, p. 222.

¹⁵Aurelian Sacedorțeanu, *Curs de științe auxiliare*, I, p. 174.

¹⁶*Ibidem*, p. 175.

¹⁷Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 26.

¹⁸*Ibidem*, *op. cit.*, p. 22 și p. 32; Aneta Boiangiu, *op. cit.*, p. 15-16.

¹⁹Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 23 și p. 33.

²⁰Crainicii purtau tăblițe de metal care semănau cu un scut și pe care figurau cu smalturi stemele acelorora de care ei depindeau.

²¹Aurelian Sacedorțeanu, *Curs de științe auxiliare ale istoriei*, p. 180-181.

²²*Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 185-186.

²³*Ibidem*, p. 23-24.

²⁴Aneta Boiangiu, *op. cit.*, p. 21-22; *cimier* lb. fr. = creștet.

²⁵*Lappen* în limba germană = zdreanță.

²⁶Aurelian Sacedorțeanu, *Curs de științe auxiliare ale istoriei*, I, p. 187.

²⁷Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 22-23.

METROLOGIA

¹*Mic dicționar enciclopedic*, București, 1972, p. 582.

²*Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 165.v

³N. Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1992, p. 221.

⁴*Ibidem*.

⁵ Aurelian Sacerdoceanu, *Curs de științe auxiliare*, p. 116.

⁶ *Ibidem*, p. 121.

⁷ Deoarece nu au intervenit modificări în aceste probleme, ne-am orientat spre acest curs al profesorului A. Sacerdoțeanu, de unde am extras mai sus menționatele măsuri și greutăți, p. 121-126.

⁸ *Ibidem*, p. 127.

⁹ Nicolae P. Leonăchescu, *Bătălia pentru sistemul metric*, București, 1986, p. 7-10.

¹⁰ Aurelian Sacerdoțeanu, *Curs de științe auxiliare*, p. 129.

¹¹ Pentru această problemă vezi N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, București, Ed. Științifică și Encicl., 1971, p. 25, 27, 229-234, 244, 285-294.

¹² Pentru întreaga problemă vezi lucrarea menționată a profesorului Nicolae Leonăchescu.

NUMISMATICA

¹ *Nummus*, *i* = ban, monedă, dar și termen cu care se desemna o monedă de bronz, romană, de la sfârșitul secolului al IV-lea e.n. și începutul secolului al V-lea e.n. Cântărea cca 1 gram. Cuvântul *monedă*, se pare, provine de la un epitet al zeiței supreme romane Junona, sora și soția lui Jupiter: Juno Moneta. În templul ei din Roma antică este posibil să se fi aflat primul atelier de confecționat bani, întâia monetărie.

² Guy Fourquin, *Histoire économique de l'Occident médiéval*, 2-e ed., Paris, 1971, p. 46.

³ Oct. Luchian, Gh. Buzdugan, C-tin C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, Ed. Sport-Turism, 1977, Prefață, p. XI.

⁴ C. Moisil, *Două științe surori: numismatica și sigilografia*, în BSNR, XVII, 1922, București, 1923, p. 1.

⁵ *Ibidem*, p. 2.

⁶ Apud C. Moisil, *Două științe surori: numismatica și sigilografia*, p. 8.

* A fost director al Cabinetului imperial din Viena și profesor de arheologie clasică la Universitate. Și-a consacrat întreaga viață studierii monedelor.

⁷ Prima societate a luat ființă la Londra: „Royal Numismatic Society of London...”, 1836, urmată de Belgia în 1841, Germania 1845, SUA 1858, Franța 1866, Austria 1870.

** Profesor de economie politică la Universitatea din Praga. Este întemeietorul numismaticii medievale. Opera sa a apărut la Praga, în 6 volume (1803-1813): *Beitragen zur Münzkunde des Mittelalters*.

⁸ Aurel H. Golimas, Cristache Gheorghe, *Bibliografia numismatică românească, Bibliographia numismatica daco-romana*, București, Ed. Șt. și Encicl., 1984; vezi și N. Edroiu, *op. cit.*, p. 134.

⁹ N. Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1992, p. 135.

¹⁰ *Ibidem*, p. 136.

¹¹ Dan Berindei, *Contribuții privitoare la colecția de monede „traiane... a lui Cezar Bolliac*, în „Cercetări Numismatice...”, V, București, 1983, p. 25-30.

¹² Ilie Țabrea, *Constantin Moisil, pionier al numismaticii românești*, Ed. Științifică București, 1970; Bucur Mitrea, *Pentru cinstirea memoriei lui Constantin Moisil*, în BSNR, LXXV - LXXVI, 1981 - 1982, p. 509 - 510.

¹³ Enumerăm câteva lucrări: A. Resch, *Siebenbürgische Mützen und Medalien 1538 bis zur Gegenwart*, Sibiu, 1901; N. Docan, *Studii privitoare la numismatica Țării Românești*, București, 1910; Corneliu C. Secățanu, *Istoria monedei românești*, București, 1938; Oct. Iliescu, *Moneda în*

România, București, 1970; Costin C. Kirițescu, *Sistemul bancar al leului și precursorii lui*, I, București, 1964; Constantin Preda, *Moneda antică în România*, București, 1969; Oct. Luchian, Gh. Buzdugan, Constantin Oprescu, *Monede și bancnote românești*, Edit. Sport - Turism, București, 1977.

¹⁴ N. Edroiu, *op. cit.*, p. 138.

¹⁵ Numele de electrum i s-a dat de la culoarea de chihlimbar a aliajului; chihlimbar în limba greacă = electron.

¹⁶ Remo Cappelli, *Manuale de numismatică*, Mursia, Milano, 1974, p. 111 - 112; Oct. Iliescu, *op. cit.*, p. 8 - 9, pentru monedă bizantină.

¹⁷ Termenul în limba greacă: *hyperperon* înseamnă aur trecut prin foc, deci topiri succesive.

¹⁸ Pentru această problemă vezi Oct. Iliescu, *Despre tezaurele monetare și viața economică în secolele XI - XIV pe teritoriul țării noastre*, în „Studii...”, V, 1962, nr. 3, p. 178 - 182. Idem, *L'Hypéropère byzantin au Bas Danube du V-e - XV-e siècles*, în RESEE, 7, 1969, nr. 1, p. 109 - 112, Constantin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 67.

¹⁹ Numele provine de la denumirea monetăriei venețiene - *zecca*.

²⁰ Daniel Flaut, *Schiță asupra circulației monedei otomane în teritoriile locuite de români în secolele XV - XVI*, în „Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei...”, I, București, 1989, p. 62.

²¹ *Ibidem*, p. 62 - 78; Oct. Iliescu, *Moneda în România*, p. 47; Adina Berciu Drăghicescu, *repertoriul descoperirilor otomane în teritoriile locuite de români în secolele XV - XVI*, în „Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei...”, I, București, 1989, p. 88 - 124.

²² N. Edroiu, *op. cit.*, ș. 144 - 145.

²³ *Ibidem*, p. 148.

²⁴ C. Moisil, *Problemele numismaticii în România Mare*, în B.S.N.R., XIV, 1919, p. 1 - 2.

²⁵ C. Moisil, *Concepția modernă a numismaticii*, în C.N.A., III, 1922 - 1923, p. 50.

BIBLIOGRAFII DE ȘTIINȚE AUXILIARE

SIGILOGRAFIE*

I. BIBLIOGRAFII

- Bibliografia istorică a României. Bibliografie selectivă*, București, Edit. Acad., vol. I (1944-1969), 1970 - sigilografie în p. 64-65; vol. IV (1969-1974), 1975 - sigilografie la p. 99; vol. V (1974-1979), 1980 - sigilografie la p. 73-74; vol. VI (1979-1984), 1985 - sigilografie la p. 85-86.
- BUCUR, MITREA, *Bibliografia numismaticii românești*, SNC, IV, 1968 - sigilografie la p. 481 și 484; SCN, V, 1972 - sigilografie la p. 412-413 și 416; SCN, VI, 1975 - sigilografie la p. 274 și 277; SCN, VII, 1980 - sigilografie la p. 184-185 și 188-189.
- Caietul studentului*, București, Școala de Arhivistică, 1939, 24 p.; ed. II, 1945, 86 p. (cuprinde informații bibliografice asupra principalelor științe auxiliare). Bibliografia cursului de sigilografie a fost întocmită de Constantin Moisil. La ediția a 2-a lucrările de sigilografie au fost selectate de Emil Condurachi în capit. „Numismatică, sigilografie și arheologie....
- CERNOVODEANU, DAN, *Bibliografia heraldicii românești*, București, 1977. (Heraldică sigilară la p. 22-34).
- CERNOVODEANU, PAUL, *Revista istorică română. Bibliografie*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 123 și 162.
- COVACEF, ZIZI, *Bibliografia arheologică a Dobrogei (1948-1968)*, în „Pontica...”, 1968, p. 427-454; Idem, *Bibliografia arheologică a Dobrogei (1968-1971)*. În: „Pontica...”, 1973, p. 398-399 (capit. VII - Numismatică, metrologie, sigilografie).
- FĂNESCU, MIHAIL, *Revista arhivelor (seria veche) și Hrisovul*. În: RA, XII, 9169, nr. 1, p. 327-351. (Index alfabetic al autorilor și lucrărilor lor în perioada 1924-1947 pentru „Revista Arhivelor... și 1941-1947 pentru „Hrisovul...”).
- FOTINO, CORALIA, *Bibliographie historique*. În: RRH, t. VII, 1968, nr. 4, p. 674-675; RRH, t. VIII, 1969, nr. 1, p. 93-196.
- Revista arhivelor (1958-1967). Index alfabetic*. În: RA, 1, 1968, p. 245-266; *Revista arhivelor (1968-1969). Index alfabetic*. În: RA, XIII, 1970, nr. 1, p. 343-351; *Revista arhivelor (1970-1975). Index alfabetic*. În: RA, 1976, 1, p. 105-118; *Revista arhivelor (1976-1980). Index alfabetic*. În: RA, 1981, 2, p. 240-262; *Revista arhivelor (1991-1985). Index alfabetic*. În: RA, 1986, nr. 1, p. 100-118.
- Revista de istorie. Indice bibliografic (1948-1985)*. București, Bibl. Centrală Universitară, 1989, p. 64-66.
- TOMESCU, MIRCEA, *Revista pentru istorie. Arheologie și filologie I-XVI (1882-1922). Repertoriu bibliografic*, București, Școala de arhivistică, 1945, 60 p. (studiile sunt grupate pe probleme: capitolul XII cuprinde lucrări privind sigilografia și numismatica).
- TUDORICĂ, MIOARA, *Revista Arhivelor 1924-1985. Bibliografie tematică*, București, DGAS, 1988, Sigilografie, p. 366-389.
- ȚABREA, ILIE, *Constantin Moisil, pioner al numismaticii românești*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1970. Lucrarea cuprinde lista lucrărilor lui Constantin Moisil. Capitolul VII din această listă este destinată sigilografiei, p. 139-141.
- WAGNER, GABRIELA, *Bibliographie historique (1971)*. 1, În: RRH, t. XII, 1973, nr. 4, p. 837-855.

II. LUCRĂRI GENERALE

II.A. Sinteze, monografii. Dicționare

- BURLACU, IOANA, MARIA, DOGARU, IONEL, GAL și colab., *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982, 268 p, 51 ilustr.
- BERCIU-DRĂGHICESCU, ADINA, *Științele auxiliare ale istoriei*, partea I, București, Tipografia Universității, 1988, p. 161 (Sigilografie la p. 96-111).
- CORNEL, THEODOR, *Figuri contemporane din România, dicționar bibliografic ilustrat*, ed. a 3-a, București, 1912 (ilustrații, cu sigiliile fam. Linche).
- DOGARU, MARIA, *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, București, 1978, 304 p., 172 ilustr.

- DOGARU, MARIA, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric. Album de sigilografie*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 286, 302 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Sigiliile orășenești din epoca modernă și contemporană*, București, DGAS, 1978, p. 223; 283 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Contribuția lui Constantin Moisil la dezvoltarea sigilografiei românești*. În: RA, 54, 1977, nr. 1, p. 82-84.
- DUMITRESCU, EMIL, *Sigilii din epoca modernă expuse la muzeul de istorie al R. S. România*. În: CN, 1, 1978, p. 113-129; 9 ilustr. (sunt prezentate tiparele sigilate aparținând unor domnitori din secolul al XIX-lea, Țara Românească, matrice sigilate provenind de la Alexandru Ioan Cuza, precum și ale diferitelor instituții).
- HAȘDEU, B. P., *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. II, București, 1887, p. 2988-2889, 3049 (descrieri de steme și sigilii ale diverselor familii boierești).
- JAKÓ, SIGISMUND, *Sigilografia cu referire la Transilvania (până în secolul al XV-lea)*. În: Documente privind istoria României. Introducere, vol. II, București, 1956, p. 561-619; VII, ilustr.
- LAURENT. V., *Documente de sigilographie byzantine. La collection C. Orhidon*, Paris, 1952, 343 p. + 70 pl.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Studii de sigilografie românească*. În: RA. II, 1927-1929, nr. 4-5, p. 126-129.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Noi studii de sigilografie românească*. În: RA IV, 1940, 1, p. 100-109.
- URECHIA, V. A., *Schițe de sigilografie românească. Raportul d-lui... către Comisia însărcinată de Ministerul de Interne cu cercetarea stemelor regatului și ale județelor*, București, 1981, p. 60.
- VÂRTOSU, EMIL, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*. În: Documente privind istoria României, Introducere, vol. II, București, 1956, p. 333-537; 62 ilustr.
- II.B. Abordări teoretice și activități practice**
- BALABAN, CONSTANTIN, *Nouvelles recherches dans le domaine des disciplines auxiliaires de l'histoire*. În: RRH, t. II, 1963, nr. 2, p. 405-407 pentru sigilografie.
- BOGDAN, DAMIAN, P., *Științele speciale ale istoriei*. În: RI.t. 33, 1980, nr. 7-8, p. 1603-1635.
- BERINDEI, DAN, *Cinci ani de activitate a comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga...”, În: RI. t. 29, 1976, nr. 5, p. 759-760. Anexă: Ședințele de lucru ale comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie în anii 1971-1975, p. 760-762.*
- BERINDEI, DAN, *Cel de-al XIV-lea Congres Internațional de genealogie și heraldică de la Copenhaga (25-29 august 1980)*. În: RI. t. 34, 1981, p. 152.
- BERINDEI, DAN, *La commission d'héraldique, de généalogie et de sigilographie (1971-1982). Bilan et perspectives*. În: *Recueil d'Études généalogiques et héraldiques roumaines*, Bucarest, 1982, p. 1-11.
- DOGARU, MARIA, *Documente excepțional validate*. În: RA. 1972, nr. 2, p. 325-332 (sunt prezentate unele situații în care actele de cancelarie au fost autentificate în domenii succesive, ca și practica validării unor hrisoave cu două sigilii de text).
- DOGARU, MARIA, *Instrumente de evidență și informare științifică pentru izvoarele sigilare*. În: RA. 1977, nr. 2, p. 154-156.
- DOGARU, MARIA, *Însemne heraldice atestând originea latină a poporului român*. În vol. *Documente noi descoperite și informații arheologice*, București, 1980, p. 29-43; 12 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Expoziția „Ideea de unitate și independență oglindită în simbolul heraldic....”*. În: RMM, Musee, 1982, nr. 5, p. 23-31; 12 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Sources héraldiques reflétant l'origine latine du peuple roumain*. În: *Recueil d'Études généalogiques et héraldiques roumaines*. Bucarest, 1982, p. 25-47; 8 ilustr.
- DOGARU, MARIA, FLORICA, MUREȘAN, *Principii de organizare a expozițiilor sigilare*. În: RRM, Muzee, 1986, nr. 8, p. 31-43; 10 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Expoziția „Sigiliile dovezi ale perenității românești la Dunăre....”*. În: RMM, Muzee, 1987, nr. 1, p. 14-19, 8 ilustr.

DRĂGHICI, NATALIA, MARIA, DOGARU, *Mulaje sigilare realizate de Arhivele Statului în sprijinul activităților cultural-educative*. În: RA, 1987, nr. 3, p. 330-343; 12 ilustr.

*** *Expoziția „Mărturii sigilare...”, Catalog*. București, 1984, 24 p.

GOLIMAS, AUREL, *Locul numismaticii și al științelor înrudite în opera istoricului C. C. Giurescu*. În: BSNR, 70-74, 1976-1980, nr. 124-128, p. 639-674.

*** *Ideea unității naționale oglindită în simbol heraldic. Catalogul expoziției heraldice și sigilare*, București, 1983, 47 p.

*** *Izvoare speciale, dovezi ale permanenței și continuității poporului român în vatra strămoșească*. În: R.A. 3, 1982, nr. 3, p. 277-284. (manifestare organizată în cadrul Săptămânii internaționale a Arhivelor, București, 26 noiembrie-2 decembrie 1979. Intervențiile participanților (Gal Ionel, Berindei Dan, Ștefănescu Ștefan, Theodorescu Răzvan, Panait I. Panait, Mitrea Bucur, Kogălniceanu Ion, Golimas Aurel, Periețeanu Alexandru, Iscriu Gheorghe, Iordache Constantin, Pleșa Dan, Iliescu Octavian, Știrbu Constanța, Mănescu Jean, Vasile Arimia, Crișan Ion Horațiu).

MOISIL, CONSTANTIN, *Două științe surori: numismatica și sigilografia*. În: BSNR, XVII, 1922, p. 76-80.

NĂSTUREL, P. V., *Marca țării pe peceti, clădiri și monede*. În: „Albina...”, IV, 1901, nr. 5 (4 nov.), p. 117-119; nr. 12-13 (23-30 dec.), p. 325-330; V, 1902, nr. 14 (6 ian.), p. 367-369; ilustr.

PÂRVULESCU, MARIA, MARIA, DOGARU, *Introducerea și regăsirea informațiilor privind izvoarele sigilare în memoria echipamentului electronic*. În: RA, 3, 1979, nr. 3, p. 337-340.

SACERDOTEANU, AURELIAN, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*. În: RA, 1968, nr. 2, p. 11-68; 133 ilustr.

ȘTEFĂNESCU, I. D., *Cu privire la stema Țării Românești. Arborele din pecetile și bulele sigilare de aur*. În: SCN, I, 1957, p. 373-388.

VÂRTOSU, EMIL, *Les relations de la Moldavie et de la Valachie avec l'Empire Ottoman reflétées par le sceau du Prince regnant, XVIII-siecles*. În: REȘÉE, IV, 1966, NR. 1-2, P. 197-206.

VÂRTOSU, EMIL, *Despre dreptul de sigiliu*. În: SCN, III, 1960, p. 333-346; 1.

VÂRTOSU, EMIL, *Bucureștii și sigilografia*. În: MIM, Muzee, 1966, p. 123-129.

II.C. Păstrarea-conservarea izvoarelor sigilare

CERNĂTESCU, VIORICA, *Documente relative la confecționarea sigiliilor și modul de păstrare a matricelor sigilare*. În: „Buletinul de documentare arhivistică...”, DGAS, București, 1982, p. 118.

DOGARU, MARIA, *Forme de degradare și unele probleme ale conservării sigiliilor*. În vol.: *Știința și tehnica în arhive*, București, 1976, p. 108-116.

VICOVEANU, D., *Restaurarea și conservarea pecetilor atârinate*. În: CI, Iași, VIII, 1977, p. 63-80.

II.D. Interferențe sigilografice externe

BARASCHI, SILVIA, *O ștampilă de bronz de la Păcuil lui Soare*. În: SCIV, 1973, nr. 3, p. 541-544.

BARNEA, ION, *Sigiliul unui ierarh al Rosiei în așezarea de la Garvăn*. În: SCIV, 1956, nr. , p. 189-197, 1 fig. în text.

BARNEA, ION, *A propos de la decouverte de deux sceaux byzantins de dinogetia*. În: „Dacia...”, NS, II, 1958, p. 473-478 + 2 fig. în text.

BARNEA, ION, *Sigilii inedite din Dobrogea*. În: SCN, III, 1960, p. 323-332.

BARNEA, ION, *Plombs byzantins de la collection Michel C. Sourzo*. În: REȘÉE, VII, 1969, nr. 1, p. 21-33.

BARNEA, ION, *Sceaux des empereurs byzantins découvertes en Roumanie*. În: „Byzantina...”, 3, 1971, p. 149-172, cu 10 fig.

BARNEA, ION, *Sigilii bizantine de la Noviodunum*. În: SCN, VI, 1975, p. 159-162.

BARNEA, ION, *Sceau de Constantin IV empereur de Byzance, trouvé a Dorostorum*. În: RRH, t. XX, 1981, nr. 4, p. 625-628.

BARNEA, ION, *Sigilii bizantine inedite din colecția Muzeului Național de Istorie*. În: CN, IV, 1982, p. 169-176.

BARNEA, ION, *Sigilii bizantine de la Durostorum-Dorostokm*. În: „Pontica...”, t. XV, 1982, p. 201-212.

BARNEA, ION, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*. În: „Pontica...”, t. XVI, 1983, 16, p. 263-272.

- BARNEA, ION, *Sigilii bizantine din colecția Muzeului Național de Istorie al RSR*. În: SCN, VIII, 1984, p. 95-104.
- BĂNESCU, N., *Le général byzantin de Sucidava*. În: „Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique...”, XXVI, 1945, p. 223-251.
- BĂNESCU, N., *Notes de sigilographie byzantine*. În: „Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique...”, XXVII, 1946, p. 42-55.
- BĂNESCU, N., *O colecție de sigilii bizantine inedite*, București, Imprimeria Națională, 1938, 12 p. - 2 pl.
- BĂTRÂNA, LIA, BĂTRÂNA, ADRIAN, *Cu privire la un sigiliu de comerț din sec. al XV-lea descoperit la Curtea de Argeș*. În: CN, V, 1983, p. 197-211.
- CULICĂ, VASILE, *Plumburi comerciale din cetatea romano-bizantină de la Izvoarele*, (IV). În: „Pontica...”, IX, 1976, p. 115-133.
- DIACONU, PETRE, *Un sigiliu de plumb al lui Alexie Comnenul descoperit la Păcuil lui Soare*. În: SCN, IV, 1968, p. 249-251.
- DOGARU, MARIA, *Particularité et évolution des ornements extérieurs de l'écu dans les sceaux des princes regnants de Valachie, au XVIII-e siècle*. În: *Recueil de XI-e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique*. Liège 29 mai-2 juin 1972, Braga, 1973, p. 195-198; 2 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *L'état actuel et les directions du développement de la sigilographie roumaine*. În: *Internationaler Kongress für genealogische und heraldische wissenschaften*, München, 1974, p. 315-337.
- DOGARU, MARIA, *Mulaje sigilare din Flandra și Brabant (sec. X-XVIII)*. În: RA, 1975, nr. 4, p. 418-426, 38 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *L'importance de l'héraldique de la sigilographie et de l'insignologie pour l'étude de l'histoire des pays roumains*, Londra, 31 august-7 septembrie 1976. (referat la al XII-lea Congres Internațional al Științelor: Genealogie și Heraldică).
- DOGARU, MARIA, *Sigiliile mănăstirilor de la Muntele Athos*. În: „Mitropolia Moldovei și Sucevei...”, t. LIII, 1977, p. 567-572, 3 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Din Lucrările Comitetului internațional de sigilografie*, București, 27-29 septembrie 1978. În: RA, 1979, nr. 3, p. 326-333.
- DOGARU, MARIA, *Reuniunea Comitetului Internațional de sigilografie*, Paris, 24-28 septembrie 1979. În: RA, t. 56, 1979, nr. 4, p. 474-475.
- DOGARU, MARIA, *Reuniunea Comitetului Internațional de sigilografie de la București*. În: RI, t. 32, 1979, nr. 2, p. 353-354.
- DOGARU, MARIA, *Valoarea artistică a izvoarelor sigilare. Pe marginea unei expoziții internaționale de sigilografie*. În: „Studii și cercetări privind istoria artei...”, Seria Artă Plastică, 26, 1979, p. 193-198; 4 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Reuniunea Comitetului Internațional de sigilografie (Budapesta 17-20 septembrie 1981)*. În: RA, 1982, nr. 2, p. 202-204.
- DOGARU, MARIA, *Manifestări științifice internaționale. Al XV-lea Congres Internațional de heraldică și genealogie - Madrid. (Reuniunea Comitetului Internațional de sigilografie - Toledo, Ședința Comisiei Internaționale de diplomatică - Saragosa)*. În: RA, 1983, nr. 3, p. 332-334.
- DOGARU, MARIA, *Insinges et devises, heraldiques attestant l'origine latine du peuple roumain*. În: *Studii în onore di Leopoldo Sandri*, vol. II, Roma, 1983, (Sigilografia la p. 443-456); 19 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Reuniunea Comitetului Internațional de sigilografie - Stuttgart 19-23 sept. 1983*. În: RA, t. 61, nr. 2, p. 217-219.
- DOGARU, MARIA, COSTIN, FENEȘAN, *Al X-lea Congres Internațional al Arhivelor - Bonn 16-21 sept. 1984*. În: RA, 1984, nr. 4, p. 464-467. (Se prezintă și lucrările Comitetului Internațional de sigilografie).
- DRAGOMIR, KIRIAC, *The Earliest Roumanian Quarantine Seal and Cachets*. În: „The American Philatelist...”, 4, 1980, p. 304-314, 53 ilustr.

- GHEORGHE, CRISTACHE, *Un interresare sigiliu din colecția noastră*. În: BSNR, 77-79 (1983-1985), nr. 131-133, p. 421-422. (Un sigiliu cu reprezentări heraldice apusene, sec. XIX provenind din zona Câmpulung Muscel).
- HOGEA-VELIȘCU, I., POPOVICI, I., *Sigiliile chinezești de la Arad - între artă și utilitate*. În: MI, 10, 1985, p. 28-30; 1 ilustr.
- MITREA, BUCUR, *Un sigiliu de plumb al lui Germanos II patriarh al Constantinopolului*. În: SCN, IV, 1968, p. 253-261.
- MUȘETEANU, CRIȘAN, *Capsule de sigilii romane din Dacia și Moesia inferioară*. În: SCIVA, t. 35, nr. 4, p. 361-366.
- PAPAHAGI, PERICLE, *Un sigiliu de argint al țarului Simeon*. (Comunicare făcută la Congresul al III-lea de numismatică și arheologie de la Cernăuți, 30 sept.-1 oct. 1935). Tiparul Univ. București, 1935, 8 p. + ilustr. + 1 pl.
- PAPASIMA, TUDOR, *Despre sigiliile în alb din cetatea bizantină Păcuiul lui Soare (jud. Constanța)*. În: SCIVA, t. 33, 1982, nr. 2, p. 236-237.
- POPEEA, AL., *Sigiliul patriarhal descoperit la Constanța*. (Sigiliul unui patriarh al Constantinopolului din sec. XIX). În: SCN, VII, 1980, p. 117-120; 2 ilustr.
- REZACHEVICI, CONSTANTIN, *Cel mai vechi sigiliu inelar (matricea de dregător moldovean (sec. XVI), păstrat în Polonia)*. În: RA, 1984, nr. 3, p. 340-347; 2 ilustr.
- ȘECĂȘANU, CORNELIU, *Sigilii și tessere bizantine găsite în Dobrogea*. În: „Răsăritul...”, nr. 7-8, 1938.
- URECHIA, V. A., *Notice sur les armoires du peuple roumain. Memoire du congres d'histoire comparés*. Paris, 1900, Macon, 1901, 20 p. + ilustr.
- VÂRTOSU, EMIL, *Les relations de la Moldavie et de la Valachie avec l'Empire Ottoman réflétées par le sceau du Prince regnant (XVII-e - XIX-e siècles)*. În: RÉSÉE, t. IV, 1966, nr. 1-2, p. 197-206.

III. SIGILII DE VOIEVOZI, DOMNI, PRINCIPI

- BARTSCH, FERDINAND, DOGARU, MARIA, *Elemente noi în stemele unor domnitori pământeni din Țara Românească*. În: „Documente noi descoperite și informații arheologice...”, București, 1981, p. 95-103; 5 ilustr. (se discută reprezentările sigilare domnești din prima jumătate a sec. al XIX-lea).
- BATARIUC, T., *Un document contrasigilat din secolul al XVI-lea*. În: „Suceava...”, II, 1982, p. 521-524.
- BEDEUS VON SCHAARBERG I., *Die Wappen und Siegel der Fursten von Siebenbürgen und der einzelnen ständischer Nationen dieses Landes*. Ein Versuch von J.B., v. S. Georg. v. Closius, Hermanstadt, 1838, 38 p., 5 ilustr.
- BOGDAN, DAMIAN, P., *O străveche matrice de pecete românească*. În: SMIM, I, 1956, p. 245-265, 15 planșe.
- BUNTA, MARIA MAGDALENA, *Un tipar de sigiliu din secolul XVI (atribuit lui Petru Cercel)*. În: AMN, II, 1965, p. 679-683, 3 ilustr.
- BUNTA, MARIA MAGDALENA, *Tiparul sigiliului mare al domnului Țării Românești Pătrașcu cel Bun*. În: AMN, V, 1968, p. 533-538.
- BUNTA, MARIA MAGDALENA, *Sigilii domnești din secolul al XVII-lea*. În: SCN, IV, 1968, p. 263-276; 7 ilustr.
- BUZDUGAN, GEORGE, *Un vechi sigiliu cantacuzinesc*. În: BSNR, 67-69, 1973-1975, nr. 121-123, p. 231-233.
- CHIPER, IOAN, *Cel mai vechi sigiliu cu legendă în limba română (sfârșitul sec. XVI)*. În: MI, 14, 1980, nr. 2, p. 6-8; 1 ilustr.
- CIOFU, VALENTIN, *Un sigiliu moldovenesc din perioada premergătoare Unirii Principatelor*. În: „Cercetări istorice...”, Iași, 50, 1974, p. 265-273; 4 ilustr. (sigiliul lui Grigore Alexandru Ghica, 1856).
- CIOBOTEA, DINICĂ, *Un tipar pentru turnarea matricelor de peceți din vremea voievodului Moldovei Iliaș Rareș*. În: RMM, Muzee, 6, 1982, p. 49-53.
- COSMA, ELENA, *Un sigiliu al domnului Radu Mihnea*. În: RA, t. 65, 1988, nr. 2, p. 225-227, 1 ilustr.
- DIACONESCU, SPERANȚA, TEODORA, *Un sigiliu inelar de la Gaspar Grațiani*. În: MIM, Muzee, 10, 1980, p. 233-240.
- DOGARU, MARIA, *Sigiliile cancelariei domnești a Țării Românești între anii 1715-1821*. În: RA, t. 47, 1970, nr. 1, p. 385-421, 51 ilustr.

- DOGARU, MARIA, *Primul sigiliu cu text în limba turcă folosit de domnitorii români*. În: RMM, Muzee, 7, 6 (1970), p. 532-533. (Este al domnitorului Vasile Lupu aplicat pe un document din 1652).
- DOGARU, MARIA, *Sigiliile lui Vasile Lupu*. În: RMM, Muzee, 1, 1971, p. 60-61.
- DOGARU, MARIA, *Particularités et évolutions des ornements de l'écu ans les sceaux des princes régnants de Valachie au XVII-eme siècle*. În vol.: Recueil du 11-ème Congrès International des sciences généalogique et héraldique, Liège, 1972, p. 191-198.
- DOGARU, MARIA, *Sigiliile de tip iconografic utilizate de domnii Țării Românești*. În: RA, 1979, nr. 3, p. 333-337; 5 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Contribuții la cunoașterea sigiliilor de tip iconografic din secolul al IV-lea*. În: CN, IV, 1982, p. 177-182. *Sigiliile cancelariei lui Ștefan cel Mare*. În: RA, 1984, nr. 2, p. 197-202.
- DOGARU, MARIA, IOANA ALEXANDRA NEGREANU, *Contribuții la cunoașterea însemnelor heraldice din timpul domniei lui Matei Basarab*. În: „Documente noi descoperite și informații arheologice...”, 1982, p. 53-61.
- FILOFTEIA, RINZIS, *Un sigiliu necunoscut de la Radu Șerban Voievod*. În: RI, t. XL, 1987, nr. 9, p. 921-926.
- DUMITRU, DARAC, IONIȚĂ, *Un tipar pentru turnarea matricei sigilare a voievodului Moldovei Iliș Rareș (1546-1551)*. În: BSNR, 77-79, 1983-1985, nr. 131-133, p. 419-420.
- FLORESCU, GEORGE, *Un inel domnesc din veacul al XVI-lea și câteva considerații cu privire la neamul Basarabilor din acel veac*. În: „Tirajul... București, 1949, 35 p. + ilustr.
- GRĂMADĂ, NICULAE, *Aflarea pecetei tipar al lui Petru Mușat*. În: „Glasul Bucovinei...”, XXII, 1940, nr. 5896 (26 aprilie), p. 9.
- GRIGORAȘ, N., *Un tipar de pecete necunoscut de la Gheorghe Duca din anul 1666*. În: AIIA, Iași, I, 1964, p. 167-168.
- ILIESCU, OCTAVIAN, *Inelul de argint de la Cladova. Notă preliminară*. În: „Ziridava...”, Arad, XV-XVI, 1987, p. 85-86, 2 ilustr.
- ILIESCU, OCTAVIAN, *Vlad I voievod de la Valachie: le regne, le sceau et les monnaies*. În: RRH, t. XXVII, 1988, nr. 1-2, p. 73-105; 7 ilustr.
- LAURIAN AUGUST TREBONI, *Pecetea lui Mihai Radu IV*. În: „Magazin istoric pentru Dacia...”, II, 1846, p. 187.
- LEONTE, ILEANA, *O formă rară de validare a documentelor în cancelaria domnească a Moldovei*. În: RA, 1968, nr. 2, p. 245-252.
- MĂNESCU, JEAN N., *Stemele lui Dimitrie Cantemir și locul lor în heraldica Țărilor Române*. În: RA, 1973, nr. 3, p. 465-480 (se descriu și sigiliile folosite de D. Cantemir).
- METZULESCU, STELIAN, *Apoteoza în fresca românească (referire la sigiliile lui Mircea cel Bătrân)*. În: „Glasul bisericii...”, 3-4, 1965, p. 331-356, ilustr.
- MIRCEA, ION-RADU, *Pecetea inelară a lui Mihnea Vodă Turcitul*. În: „Hrisovul...”, III (1943), p. 103-107, 1 ilustr.
- MIRCEA, ION-RADU, *Pecetea atârnată a lui Mihai Viteazul*. În: „Hrisovul...”, V, 1945, p. 90-96.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Sigiliul statului*. În: *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p. 72.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Primele peceți cu stemele unite ale Moldovei și Țării Românești*. În: BSNR, XVIII, 1923, p. 60-63.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Bule de aur sigilare de la domnul Țării Românești și ai Moldovei*. În: RA, I, 1925, p. 249-265.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Noi studii de sigilografie românească. Sigiliul lui Mihai Viteazul ca domn al Țării Românești, Ardealului și Moldovei*. În: IV, 1940, I, p. 100-109.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Bule de aur românești*. În: „Universul...”, LVIII, 1941, nr. 98 (15 april.), p. 2, ilustr.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Sigilii de aur de la Vasile Lupu*. În: „Universul...”, LVII, 1941, nr. 106 (23 april.), p. 2, ilustr.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Vechi sigilii domnești de la primii domni ai Moldovei*. În: „Universul...”, LVIII, 1941, nr. 42 (18 febr.), p. 2, ilustr.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Monede și sigilii de la Ștefan cel Mare*. În: „Universul...”, LVIII, 1942, nr. 91 (8 april.), p. 2, ilustr.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Vechi sigilii domnești de la Mircea cel Bătrân*. În: „Universul...”, LVIII, 1941, nr. 49 (25 febr.), p. 2, 12 ilustr.

- MOISIL, CONSTANTIN, *Cercetări sigilografice. Inele sigilare domnești de aur*. În: RA, V, I, p. 212-219, 1 pl.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Licitație de sigilii domnești*. În: RA, I, 1942, nr. 1, p. 209-212.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Sigiliile lui Mircea cel Bătrân*. În: RA, VI, 1944-1945, nr. 2, p. 256-286, 113 ilustr.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Cu privire la bula de aur sigilară a lui Mihnea al III-lea*. În: „Buletinul Științific al Acad. R.P.R...., Șt. Ist. Filoz., 1-2, 1952, p. 103-104.
- MOISIL, CONSTANTIN, *O nouă bulă de aur sigilară din Țara Românească (de la Mihnea II)*. În: „Buletinul Științific al Acad. R.P.R...., Șt. Ist. Filoz., 1951, nr. 53, p. 13-24; cu 15 figuri.
- MUNTEANU, ION, *Peceti, inele sigilare și bule de aur domnești*. În: „Viața Militară..., 12, 1966, p. 28 + 7 ilustr.
- NĂSTUREL, P. V., „*Nova Plantatio... și regii României moștenitori a împăraților Bizanțului. Studiu sfragistic din punct de vedere istorico-heraldic*. În: „Revista pentru istorie, arheologie și filologie..., XV, 1914, București, 1915, p. 80; 34 ilustr.
- NĂSTUREL, P. V., *Asupra stemelor unite ale Moldovei și Țării Românești la începutul veacului al XVII-lea*. În SCN 2, 1958, p. 371-376.
- ONCIUL, DIMIȚRIE, *Sigiliul lui Mihail Viteazul ca domn al Țării Românești, Ardealului și Moldovei*. În: AARMSI, Seria II, XXVII, dezbaterile 1904-1905, p. 169-170.
- POPESCU, MIHAIL, *Sigiliul lui Sigismund Bathory, principele Transilvaniei*. În: RA, II, 1926, nr. 3, p. 328-332.
- RĂDULESCU GABRIELA, *Sigiliile cancelariei domnești a Moldovei între anii 1711-1821*. În: RA, XII, 1969, nr. 2, p. 173-218; 58 ilustr.
- RÂNZIȘ, FILOFTEIA, *Sigiliile lui Constantin Șerban (1654-1658)*. În: RA, 1982, nr. 1, p. 86-90; 3 ilustr.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Hrisovul și sigiliul lui Mihai Viteazul din 27 iulie 1600*. În: RA, III, 1940, nr. 1, p. 161-162.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Autografe și sigilii de la Mihai Viteazul*. În: RA, IV, 1941, nr. 2, p. 296-313.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Iarăși despre sigiliul lui Mihai Viteazul*. În: RA, VI, 1944, nr. 2, p. 330-333.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Contribuții la studiul diplomatiei române. Sfatul domnesc și sigiliile din timpul lui Neagoe Basarab (1512-1521)*. În „Romanoslavica..., X, 1964, p. 405-434.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*. În: RA, XI, 1968, nr. 2, p. 11-68.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Despre un sigiliu al lui Mircea cel Bătrân. O rectificare sigilografică*. În: RMM, Muzee, V, 1968, nr. 5, p. 443-445.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade și Olah*. În: RMM, Muzee, V, 1, 1968, nr. 1, p. 5-16.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Hrisovul cu sigiliile multiple ale lui Vlăduț Vodă către brașoveni*. În: RMM, Muzee, VIII, 4, 1971, nr. 4, p. 328-332.
- STURDZA, ALEXANDRE A. C., *Le regne de Michel Sturdza, prince regnant de Moldavie 1834-1849*, Plon, Paris, 1906, 72 planșe, ilustr. (sigilii cu stemă ale lui Mihail Sturdza - p. 256; sigiliul heraldic al lui Ion Sturdza, mare hatman al Moldovei, p. 178; sigiliul heraldic din 1690 al marelui vornic Ion Sturdza, p. 178; sigiliul heraldic al lui Sandu Sturdza, mare logofăt - p. 178).
- STURDZA, D. A., *Dare de seamă despre colecțiunea de documente istorice române aflate la Wiesbaden*. În: AARMSI, Seria II, t. VIII, Sect. II (1888), p. 239-259, 4 planșe (descrierea sigiliilor heraldice ale unor domni ai Țării Românești: Vlad Dracul, Alexandru al II-lea Mircea, Neagoe Basarab).
- SZEGEDI, R. P., IOANNES, *Cerographia Hungariae seu Notitia de insignibus ey sigilis regni Mariano-Apostolici*. Typis Academ per Leopold Berger, Tyrnavine, 1734, 197 p. (stema Țării Românești și a Moldovei, comentarii).
- SIMANSCHI, LEON, *Cele mai vechi sigilii domnești și boierești din Moldova (1387-1421)*. În: AIIA, t. 17, 1980, p. 141-158.
- TOCILESCU, GRIGORE, *O nouă pecete a lui Mihai Viteazul*. În: BSNR, II, 1905, p. 10-13.

- VASILESCU, ANCA, *Despre sigiliul personal al domnitorului Alexandru Ioan Cuza*. În: CN, I, 1978, p. 109-112.
- VIRTOSU, EMIL, *Sigilii domnești rare din secolul al XVII-lea*. În: Anal. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist., Seria III, t. XXV, 1942, p. 73-87. (prezintă sigiliile lui Vasile Lupu, Mihai Radu și Grigore Ghica).
- VIRTOSU, EMIL, *Tipare sigilare domnești din secolul al XIX-lea (Țara Românească)*. În: SCN, I, 1957, p. 307-355, 73 ilustr.
- VIRTOSU, EMIL, *Glose sigilografice*, SCN, II, 1958, p. 419-437, 11 figuri (referire la sigiliile domnitorilor Petru I Mușat, Constantin Brâncoveanu, Alexandru Moruzi).
- VIRTOSU, EMIL, *Note și discuții sigilografice*. În: SCN, III, 1960, p. 519-539 (se referea la ornamentele și trofeele pe sigiliile domnești din Moldova, sec. XIX).
- VIRTOSU, EMIL, *Despre cosigilarea actelor domnești*. În: AIIA, Iași, VI, 1969, p. 151-158.

IV. REGIUNI ISTORICE ȘI UNITĂȚI TERITORIAL-ADMINISTRATIVE

- ARBURE, ZAMFIR, *Mărcile districtelor Basarabiei*, Chișinău, 1898.
- BALICA, GH., *Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*, vol. IV, Iași, 1970. Colecții sigilii.
- BALOGH, ADALBERT, *Evoluția sigiliilor folosite de autoritățile administrative din comitetul Maramureș, sec. XV-XVIII*. În: RA, 1982, nr. 4, p. 413-422. (prezenta sigiliile individualizând orașele Câmpulung, Huși, Sighet, Teceu și Vâsc).
- CAȚAVEI, VICTOR, *Contribuții la heraldica, sigilografia și medalistica aniversării unui deceniu de la unirea Transilvaniei cu România*. În: „Ziridava...”, Arad XI, 1979, p. 1012-1022.
- DOGARU, MARIA, *Matrice sigilare aparținând instituțiilor din județul Prahova existente în colecția Arhivelor Statului București*. În: „File din trecutul istoric al județului Prahova...”, Ploiești, 1971, p. 55-61.
- DOGARU, MARIA, *Conservarea stemelor județene în sigiliile domnești*. În: RA, 2, 1973, nr. 2, p. 292-302.
- DOGARU, MARIA, *Sigiliile consiliilor județene (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*. În: RMM, Muzee, 1979, nr. 1, p. 66-68, 3 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Matrice sigilare provenind din Oltenia conservate în colecția Direcției Generale a Arhivelor Statului*. În: AO, 1981, nr. 1, p. 89-95; 3 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Contribuții la cunoașterea sigiliilor comitetelor din transilvania*. În: RMM, Muzee, 1986, nr. 2, p. 47-58; 8 ilustr.
- KOVACS, MARIA, *Colecția de sigilii a Filialei Arhivelor Statului, județul Arad*. În: „Ziridava...”, Arad, VI, 1976, p. 499-504.
- MUDURA, GH., *Sigiliile localităților bihorene - izvoare etnografice (I). Zona Vascău*. În: „Biharea...”, Oradea, 9, 1981, p. 195-209; 26 ilustr.
- OSZÓCZKI, K., *Sigilii folosite de autoritățile administrative comitatense și orașele fostului comitat Satu Mare (sec. XIV-XVIII)*. În: „Studii și Comunicări...”, Muzeul județean Satu Mare, 5-6, 1981-1982 și 183-201; 13 ilustr.
- PLEȘA, ION, *Sigiliile din colecția Filialei Arhivelor Statului a județului Alba*. În: „Apulum...”, XI, 1974, p. 405-430; 72 ilustr.
- RÎNZIȘ, FILOFTEIA, *Contribuții la cunoașterea matricelor sigilare aparținând unor instituții din județul Argeș*. În: „Argeș - Studii și Comunicări...”, Muzeul Câmpulung-Muscel, 1981, p. 149-152.
- SMARANDA, AURICA, ȘTEFAN, TRÎMBACIU, *Un sigiliu al județului Muscel din anul 1865*. În: BSNR, 75-76, 1981-1982, nr. 129-130, p. 439-440.
- ȘTEFĂNESCU, R., *Sigilii din colecția Muzeului județean Brașov*. În: „Cumidava...”, Brașov, I, 1979-1980, p. 457-477.

V. SIGILII DE TÂRGURI ȘI ORAȘE

- BLAJ, PAVEL, *Un sigiliu inedit al orașului Suceava*. În: „Suceava...”, IX, 1982, p. 39-42.
- CERNOVODEANU, PAUL, *Considerații privitoare la pecețile orașului București, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea*. În: MIM, Muzee, 4, 1960, nr. 4, p. 3-14.
- CIOBANU, RADU ȘTEFAN, ADRIAN, CIOACĂ, *Vechimea orașului Baia*. În: „Muzeul Național...”, București, 2, 1975, p. 365-379. (Discută sigiliul orașului din sec. al XV-lea).
- CIUREA, DUMITRU, *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*. În: „Studii și cercetări Științifice...”, Istorie, Iași, 7, 1956, fasc. 2, p. 157-164.
- DAN, DIMITRIE, *Un document românesc cu marele sigiliu din Târgul Baia*. În: „Junimea literară...”, IV, 1097, IV, p. 56-57.

- DOGARU, MARIA, *Două sigilii și semnificația lor*. În: MI, 6, 1978, p. 31-32.
- DOGARU, MARIA, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, București, DGAS, 1980.
- DUMITRESCU, AL. T., *Pecetea latinească a Câmpulungului (O ipoteză)*. În: „Secolul...”, București, VIII, 1907, nr. 2222 din ianuarie.
- FRĂȚILĂ, ION, IOSIF JIVAN, *Sigiliul orașului Deva de la 1618*. În: „Sargeția...”, Deva, XI-XII, 1974-1975, p. 411-413.
- GEORGESCU, MARIA, *Stema orașului Alexandria*. În: „Documente recent descoperite și informații arheologice...”, 1982, p. 62-65.
- GOROVEI, ȘTEFAN, *Am pus pecetea orașului*. În: MI, 2, 1978, p. 35-38.
- HORDILĂ, DOMNIȚA, *Câteva păreri în legătură cu sigiliul Romanului*. În: „Memoria Antiquitatis...”, Piatra Neamț, I, 1969, p. 363-367.
- LAPEDATU, ALEXANDRU, *O nouă apariție a luptelor dintre Movilești 1606-1607 și sigiliile Romanului și Câmpulungului muntean*. În: „Convorbiri literare...”, XI, 1907, p. 1140-1142.
- LAPEDATU, ALEXANDRU, *Antichitățile de la Baia*. În: „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice...”, II, 1909, nr. 2, april. iunie, p. 53-46 (Sigiliul heraldic al orașului Baia).
- MĂNESCU, JEAN N., *Cea mai veche stemă a Bucureștilor*. În: MIM, Muzeu, X, 1973.
- NEȚMETI, IOAN, *Scurt istoric al sigiliilor orașului Baia Mare*. În: „Marmația...”, Baia-Mare, I, 1969, p. 16-21.
- NICULESCU, MIHAIL, *O matrice sigilară a orașului Pitești aflat în colecțiile muzeului județean Dâmbovița*. În: „Studii și comunicări de istorie și etnografie...”, Golești, III, 1980, p. 205-207.
- OSZÓCZKI, K., *Sigilii de orașe miniere. Mutus amor civium*. În: MI, 8, 1970, p. 73.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN, *Condițiile în care a apărut sigiliul orașului București (sec. XVI-XVII)*. În: „Glasul Bisericii...”, 1962, nr. 11-12, p. 1097-1100.
- STAN, MARIA, *Un exponat muzeistic deosebit de rar - sigiliul vămii de la Câmpina*, RMM, Muzeu, 1976, nr. 5, p. 49-50. (Datează din anul 1824).
- UNGUREANU, GHEORGHE, *Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea*. În: RA, 1966, nr. 2, p. 83-100.
- URECHIA, V. A., *Sigiliul Târgului Petrei (județul Neamț). Notă istorică*. În: Anal. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist., Seria II, tom X, 1887-1888, p. 235-245, 2 ilustr.
- URSU, V., *Sigiliul mare al orașului Baia Mare din secolul al XIV-lea*. În RMM, Muzeu, 1986, nr. 4, p. 84-85.
- VÎRTOSU, EMIL, *Sigilii de târguri și orașe din Moldova și Țara Românească*. În: Analele Universității București, Istorie, V, 1956, p. 131-1135.
- VÎRTOSU, EMIL, *Bucureștii și sigilografia*. În: MIM, Muzeu, vol. IV, 1966, p. 123-129.
- ZIMMERMANN, F., *Das mätelalterlichen Siegel der Stadt Kronstadt u.d. Burzennländer Distrikten*. În: „Korrespondenzblatt...”, I, 1878, p. 107-110 și 116-121.
- ZIMMERMANN, F., *Das abeste Siegel der Studt Hermanstadt*. În: „Korrespondenzblatt...”, I, 1878, p. 2-5.
- ZIMMERMANN, F., *Das mittelaberliche Siegel der Stadt Bistritz*. În: „Korrespondenzblatt...”, V, 1882, p. 97-98.

VI. SIGILII SĂTEȘTI

- ANDRIȚOIU, MARIA, MIHAI, CERGHEDEAN, *Sigilii sătești în comitetele Hunedoara și Zarand*. În: RA, 1971, nr. 1, p. 23-26; 51 ilustr.
- DOGARU, MARIA, *Sigilii sătești din județul Buzău (1836-1864)*. În: RA, 1983, nr. 3, p. 341-347.
- GEORGESCU, MARIA, *Sigilii sătești din fostul comitat Arad*. În: CN, III, 1986, p. 341-347.
- GRĂMADĂ, NICULAE, *Vechi peceți sătești bucovinene*. În: „Codrii Cosminului...”, Cernăuți, XII, 1936-1939, p. 19-268.
- JUDE, MARIA, MAGDALENA, N. CORDOȘ, *sigilii sătești transilvănene din secolul al XIX-lea*. În: AMN, XV, 1978, p. 467-479; 49 ilustr.
- JUDE, MARIA, MAGDALENA, A. HOPĂȚAN, *Sigilii sătești transilvănene în Muzeul de istorie din Turda*. În: AMN, XVI, 1979, p. 691-697.

- JUDE, MARIA, MAGDALENA, *Sigilii sătești bănățene pe un document din 1820*. În: AMN, XVIII, 1981, p. 509-511.
- JUDE, MARIA, MAGDALENA, *Sigilii sătești din Comitatul Cluj (sec. XIX)*. În: AMN, XX, 1983, p. 843-847.
- SPONEA, CORINA, *Din trecutul satelor săcelene. „Compania oierilor români... din cele șapte sate săcelene. Sigiliul cu stema medievală a Săcelelor*. În: „Drum nou...”, Brașov, XXVIII, 1971, nr. 8361, (25 nov.), p.2; 1 ilustr.
- ȘTEFĂNESCU, ARISTIDE, *Cercetarea satului medieval Mănești de pe Colentina (sec. XIV-XVI)*. În: „Muzeul Național...”, 1975, p. 387-393 (un inel sigilar sec. XVI).
- VULPE, ILIE, *Sigiliul sătesc împărțit al satului Aricești (Jud. Dolj)*. În: „Studii vâlcene...”, Râmnicu-Vâlcea, 3, 1974, p. XIII-114.
- VÎRTOSU, EMIL, *Sigilii împărțite și sigilii sătești*. În: SCN, I, 1957, p. 357-366; 2 ilustr.
- VII. BRESLE ȘI INSTITUȚII MODERNE**
- BĂTRÂNA, LIA, ADRIAN, BĂTRÂNA, *Cu privire la un sigiliu de comerț din sec. al XV-lea descoperit la Curtea de Argeș*. În: CN, V, 1983, p. 197-211; 2 ilustr.
- BERINDEI, DAN, MARIA, DOGARU, *Petiția de la 11 iunie 1861. Comitetul pentru subscripție și sigiliul său*. În: RA, 1981, nr. 3, p. 318-324.
- BUNTA, MARIA MAGDALENA, *Un tipar de sigiliu din sec. XVI*. În: AMN, II, 1965, p. 679-683.
- BUNTA, MARIA MAGDALENA, *Sigilii de breaslă în colecția Muzeului de Istorie Cluj*. În: AMN, III, 1966, p. 213-228, cu 27 figuri.
- BUNTA, MARIA MAGDALENA, *Două sigilii ale breslei aurarilor din Cluj și Dej*. În: „Apulum...”, VI, 1967, p. 355-360.
- CERNĂȚESCU, VIORICA, *O matrice sigilară deosebită a bisericii Madona Dudu din Craiova*. În: MQ, 7-9, p. 651-652.
- COJOCĂRESCU, MARIA, *Sigiliile Comisiei Centrale de la Focșani 1859*. În: RMM, Muzee, IX, 1979, nr. , p. 348-349.
- CULICĂ, VASILE, *Tiparul sigilar al carantinei Gura Ialomiței (1860)*, BSNR, 70-74, 1976-1980, nr. 124-128, p. 551-555.
- DENGEL, I., *Agențiile starostii și ștampilele lor*. În: „Filatelia...”, 1962, nr. 6, p. 3-4.
- MARIA, DOGARU, *Contribuții la cunoașterea sigiliilor folosite de Guvernul Provizoriu și Locotenența Domnească (9 iunie-13 septembrie 1848)*. În: RA, 1968, nr. 2, p. 265-270.
- DOGARU, MARIA, *Colecția de sigilii a Direcției Generale a Arhivelor Statului*. În: RA, 1969, nr. 2, p. 155-171.
- DOGARU, MARIA, *Însemnele instituțiilor mehedintene reflectând istoria națională (sec. XIX-XX)*. În: „Mehedinți, istorie și cultură...”, Drobeta-turnu-Severin, 1978, p. 211-216.
- DOGARU, MARIA, *Sigiliul Comisiei Teatrului Național*. În: RMM, 1979, nr. 2, p. 61.
- DOGARU, MARIA, *Sigilii ale instituțiilor sanitare din Moldova*. În: AIIA, XIX, 1982, p. 533-536, 4 ilustr.
- DRAGOMIR, KIRIAC, *Noi identificări de ștampile din perioada clasică. Date târzii și timpurii etc*. În: „Filatelia...”, 1974, nr. 10, p. 3-4.
- DRAGOMIR, KIRIAC, *Primele birouri sucursale din România și ștampilele lor*. În: „Filatelia...”, 1975, nr. 10, p. 4-5.
- DRAGOMIR, KIRIAC, *Primele hărți, sigilii și ștampile românești ale poștelor și carantinelor*. În: „Filatelia...”, 1979, nr. 1, p. 5-11; 32 ilustr.
- DRAGOMIR, KIRIAC, *Sigilii și ștampile din perioada prefilatertică. Moldova 1822-1858*. În: „Filatelia...”, 1985, nr. 11, p. 56; 12, 1986, p. 5-7.

DUMITRESCU, EMIL, *Sigilii din epoca modernă expuse la Muzeul de istorie al RSR*. În: CN, I, 1978, p. 113 - 129 (sigilii princiare, de instituții de stat, centrale de stat, instituții culturale, de personalități).

EICHHORN, ALBERT, *Siebennurgische Zunftsiegel*. În: „Forschungen zur Volks und Landeskunde...”, 12, 1969, p. 72 - 81. (Sunt prezentate sigiliile breslelor din Transilvania în evul

mediu).

- EMANDI, EMIL, PETRE HOJBOTA, *Un sigiliu al Comitetului național român de la Sibiu din anul 1848*. În: RMM, Muzee, nr. 10, p. 60 - 61.
- GRĂMADĂ, NICOLAE, *Vechi sigilii bisericești bucovinene*. În: „Glasul Bucovinei...”, Cernăuți, 1939.
- INCZE, LASZLO, *Céphecsétek és céhbehinvotablák. Kézdivasárhelyi Múzeum gyűjteményeben*. (Sigilii și table de breaslă în colecțiile Muzeului din Târgu Secuiesc). În: „Aluta...”, 6 - 7, 1974 - 1975, p. 113 - 141. (Nouă sigilii ale breslelor locale, majoritatea din secolul al XIX-lea).
- IORDACHE, STELIAN. *Ștampila de datare Galați - Moldova*. În: RA, 1985, nr. 4, p. 437 - 445.
- JUDE, MARIA MAGDALENA. *Sigilii poștale în muzeul de istorie al Transilvaniei*. În: AMN, VII, 1980, p. 785 - 786.
- LENGHEL, ALEXANDRU. *Sigiliile medicale din Clujul de odinioară*. În: „Clujul medical...”, 4, 1930, 3p.
- LIȚIU, GH. *O controversă privind numele și sigiliul consistoriului din Oradea (1839)*. În: „Biserica ortodoxă română...”, 88 1970, nr. 11 - 12, p. 1228 - 1232.
- NICU, IOSIF. *Ștampilele din perioada de după proclamarea republicii*. În: „Îndreptarul filatelistului...”, București, 1969, p. 56 - 74.
- MUREȘAN, AUGUSTIN, LIVIA, GROZI, *Două tipare sigilare aparținând breslei olarilor din Lipova*. În: RMM, Muzee, 1989, nr. p. 39 - 42.
- NICU, IOSIF. *Ștampilele din perioada de după proclamarea republicii*. În: „Îndreptarul filatelistului...”, București, 1969, p. 56 - 74.
- OPASCHI, CĂTĂLINA, *Trei sigilii care amintesc de Unirea Principatelor aflate în patrimoniul Muzeului Național de Istorie*. În: CN, IV, p. 183 - 189.
- PASSALEGA, DUMITRU, *Ștampilele oficiilor și serviciilor poștale*. În: „Filatelia...”, 1970, nr. 6, p. 6 - 7.
- PASSALEGA, DUMITRU. *Ștampilele ambulanțelor poștale*. În: „Filatelia...”, 1971, nr. 2, p. 6 - 7.
- PENESCU, LUCIAN. *Studiul ștampilelor poștale ale Târgoviștei de la finele secolului al XIX-lea*. În: „Scripta Valahia...”, 4, 1972, Târgoviște, 1973, p. 347 - 350.
- POPESCU, ION. *Un sigiliu de carantină cu simbolistica folclorică religioasă*. În: MO, t. 33, 1981, nr. 4 - 6, p. 292 - 293.
- POPOVICI, MIHAIL. *Scurt istoric asupra transporturilor fluviiale și maritime românești, a ștampilelor de navigație străine în porturile dunărene și maritime și a ștampilelor de bord ale navelor fluviale și maritime românești*. În: „Îndrumătorul filatelistului...”, București, 1980, p. 139 - 169.
- RACOVICEANU, GRIGORE, *Ștampilele folosite în Țările Române până în anul 1881*, București, Edit. Transporturilor și Telecomunicațiilor, 1963.
- RĂȚOI, TUDOR, OLIMPIA, GRIGORESCU. *Matrice sigilare moderne din colecțiile Muzeului „Regiunii Porților de Fier...”*. În: Drobeta - Turnu - Severin IV, 1980, p. 187 - 192; 18 ilustr. (sunt prezentate tipare aparținând unor localități și instituții din zonă ca și din alte regiuni: Gorj, Galați, Suceava, Tecuci etc.).
- RĂNZIȘ, FILOFTEA. *Contribuții la cunoașterea matricelor sigilare aparținând unor instituții din județul Argeș*. În: „Studii și Comunicări...”, Muz. Câmpulung - Muscel, 1981, p. 149 - 152.
- STAN, MARIA, *Un exponat muzeistic deosebit de rar - sigiliul vămii de la Câmpina*. În: RMM, Muzee, 1976, p. 49 - 50 (datează din anul 1824).
- TRĂMBACIU, ȘTEFAN, *Patru sigilii școlare din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în Colecțiile din Câmpulung Muscel*. În: RMM, I, 1982, p. 54.
- VĂRTOSU, EMIL. *Sigilii de corporații bucureștene*. În: SCN, III, 1960, p. 347 - 374; 35 ilustr.
- ZDROBA, MIRCEA, *Sigilii ale breslelor din Baia Mare păstrate din colecțiile Muzeului județean Maramureș*. În: „Marmația...”, Baia Mare, II, 1971, p. 121 - 127; 6 ilustr.
- ZDROBA, MIRCEA, MIRCEA, BARBU, *Sigilii de breaslă din județul Arad*. În: „Ziridava...”, Arad, 3 - 4, 1974, p. 107 - 112.

VII. CLASE ȘI CATEGORII SOCIALE. MENTALITĂȚI

- ANTON, MANEA, CRISTINA. *Inele sigilare inedite din secolul XIV - XVII aflate în colecția Muzeului de istorie al R. S. România*. În: CI, 3, 1980, p. 205 - 213.

- BODEA, CORNELIA. *Un sigiliu al lui Nicolae Bălcescu*. În: Crest. Colect. nr. 12, 1965, p. 390 - 391.
- BUZDUGAN, GEORGE. *Un vechi sigiliu Cantacuzinesc*. În: BSNR, 67 - 69, 1973 - 1975, nr. 121 - 123, p. 231 - 234; ilustr.
- CĂNCEA, IOAN V. *Sigiliile caimacamilor Craiovei*. În: RA, III, 1, nr. 6 - 7, 1936 - 1937, p. 178 - 179.
- CERNOVODEANU, DAN. *Un sigiliu pașoptist inedit*. În: „Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu...”, Bălcești, 11, 1970 - 1971, p. 673 - 679.
- CERNOVODEANU, DAN, *Sur la valeur héraldique des sceaux des boyards valaques et moldaves à travers l'histoire des Principautés* (referat la al X-lea Congres Internațional al Științelor. Genealogie și Heraldică, Viena, 14 - 19 sept. 1970. În: „Genealogia et Heraldica, Wien, 1972, vol. II, p. 589 - 595.
- CERNOVODEANU, DAN, *Un sigiliu puțin cunoscut al vel-logofătului Andronachi Donici*. În: BMI, 42, 1973, nr. 1, p. 39 - 40.
- COJOCĂRESCU, MARIA, *Câteva sigilii inedite aflate în expoziția numismatică a Muzeului de istorie a municipiului București*. În: BSNR, 70 - 71, 1976 - 1977, nr. 124 - 125.
- DOGARU, MARIA. *Sigiliul lui Avram Iancu*. În: RA, 1972, nr. 3, p. 694 - 695. (Vezi revenirea asupra acestor opinii, în lucrarea: Maria Dogaru, Gh. Cristache, *Revoluția Română de la 1848 reflectată în documente de metal*, București, Edit. Militară, 1988, p. 86.
- DOGARU, MARIA. *Concepțiile revoluționare pașoptiste oglindite în sigilii*. În: RA, Supliment, 1973, p. 134 - 138; 3 ilustr.
- DOGARU, MARIA. *Sigilii țărănești din Țara Românească și Moldova (1600 - 1650)*. În: RI, 4, t. 34 1981, nr. 4 p. 723 - 741.
- DOGARU, MARIA. *Sigiliul lui Ioniță, căpitan în oastea lui Tudore Vladimirescu*. În: „Documente noi descoperite și informații arheologice...”, 1981, p. 85 - 87.
- DOGARU, MARIA. *Sfântul Gheorghe reprezentat în sigiliul inedit al lui Ioniță căpitan în oastea lui Tudor Vladimirescu*. În: MO, 7 - 9, 1981, p.
- DOGARU, MARIA. *O matrice sigilară provenind de la Tudor vladimirescu*. În MO, 1981, 7 - 9, p. 375 - 378.
- DOGARU, MARIA. *Sigiliile lui Avram Iancu*. În: RI, t. 36, 1983, nr. 10, p. 1023 - 1027.
- DOGARU, MARIA, ADINA BERCIU - DRĂGHICESCU, *Două tipare sigilare ale familiei Mavrocordat din colecția bibliotecii Facultății de Istorie - Filosofie, București*. În: „Caietul seminarului special de Științe auxiliare. Opuscula numismatică...”, I, București, 1989. p. 204 - 215.
- DUMITRESCU, EMIL. *Sigiliul generalului Gheorghe Magheru*. În: RMM, Muzee, 14, 1977, nr. 3, p. 21 - 22.
- EDROIU, NICOLAE. *Un sigiliu inelar cu inscripție slavonă în colecțiile Muzeului de istorie al Transilvaniei din Cluj - Napoca*. În: AMN, XV, 1978, p. 311 - 313. 3 ilustr. (O gemă antică refolosită în evul mediu ca sigiliu de demnitarul Bratu).
- GOLESCU, MARIA, *Sigiliu cu legendă în limba turcească a lui Iordachi Goleescu*. În: CNA, 1943, p. 127 - 128.
- GYULAI, PAUL. *În legătură cu un tipar de sigiliu considerat pierdut*. În: „Studii și Materiale...”, Muzeul județean Târgu Mureș, 2, 1969, p. 99 - 102. (Este vorba de un sigiliu din anii 1659 - 1661 al secuilor din Transilvania).
- MARICA, GUY, VIORICA, *Figura aurarului în sigilografie*. În: vol. *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj-Napoca, 1974, p. 451 - 458.
- METZULESCU, STELIAN. *Pagini de istorie religioasă în cartografie și sigilografie*. În: „Glasul Bisericii...”, XX, 1961, nr. 5 - 6, p. 528 - 558.
- METZULESCU, STELIAN. *Contribuția cu privire la începuturile artei creștine. Semnificația unor reprezentări și simboluri creștine*. În: „Glasul Bisericii...”, XXI, 1962, nr. 11 - 12, p. 1116 - 1142, ilustr. (simbolurile creștine în heraldica sigilară, europeană și românească).

- MĂRȚU, FLAMINIU. *Un sigiliu inelar al unui „județ... al Câmpulungului....* În: RMM, Muzee, III, 5, 1970, p. 436 - 437. (Un sigiliu inelar din anul 1810).
- MOISIL, CONSTANTIN. *Inele sigilare boierești din colecția prof. Mihai Seulescu.* În: BSNR, XXIX - XXVI, 1935 - 1942, nr. 83 - 90, București, 1944, p. 180 - 184.
- MOISIL, CONSTANTIN. *Unele reminiscențe din timpul propagandei pentru unire.* În: „Arhiva României...”, VII (1941), p. 126 - 129.
- MOISIL, CONSTANTIN. *Mărunțișuri sigilografice. Zottu Tzigara.* În: SCN, I, 1957, p. 405 - 406 (sigiliul heraldic al vel-spătarului).
- NĂSTUREL, S. PETRE. *O întrebuintare necunoscută a lui „Io... în sigilografie și diplomatică.* În: SCN, I, 1957, p. 367 - 372.
- POPA, RADU. *Plumburi de postav medievale.* În: „Sargeția...”, 1979, p. 275 - 279. (Este vorba de sigilii pentru postav).
- POPEEA, AL. *Sigiliu patriarhal descoperit la Constanța.* În SCN..., VII, 1980, p. 121 - 124 (sigiliu din sec. XIX 1822 - 1852).
- RĂNZIȘ, FILOFTEA. *Tradiție și continuitate exprimate în sigiliile personale din sec. al XVII-lea (însemne și semnificații).* În: „Muzeul Național...”, 6, 1982, p. 71 - 174.
- RĂNZIȘ, FILOFTEIA. *Contribuții la cunoașterea sigiliilor de mari dregători (Țara Românească secolul XVIII).* În: AIIA, XXIV, 1987, 2, p. 325 - 334; 15 ilustr.
- RĂNZIȘ, FILOFTEIA. *Contribuții la istoria Bălenilor. Sigiliul lui Ivașco mare vornic.* În: „Studii și comunicări...”, Câmpulung Muscel, 1987, p. 63 - 66.
- ROSERRI, DINU. *Vestigiile feudale de la Suslănești (jud. Argeș).* În: BMI, 41, 1972, nr. 2, p. 27 - 28. (Prezintă și unele inele sigilare).
- SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Acte fără pecete.* În: „Hrisovul...”, I, 1941, p. 430 - 438.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Cancelaria Mitropoliei Țării Românești și slujitorii ei până la 1830.* În: „Glasul Bisericii...”, t. XVIII, 1969, nr. 7 - 12, p. 542 - 586. (Sigilii heraldice ale câtorva mitropoliți).
- SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Sigiliile mitropolitului Antim Ivireanul.* În: MO, t. XVIII, 1966, nr. 9 - 10, p. 839 - 841; 1 ilustr.
- STURDZA - SĂUCEȘTI, MARCEL; M. NISTOR. *Sigiliile boierilor din sfatul lui Radu cel Mare de la convenția cu Sibiul din 1507.* În: RA, 1967, p. 73 - 90.
- STEPHĂNESCU, MIHAIL. *O piatră de mormânt uitată și o peceție necunoscută. Mărturii vechi și noi despre marele spătar Zotta Tzigara.* În: BMI, XL, 1971, nr. 4, p. 58 - 62; 7 ilustr.
- TAFRALI, OREST. *O pecete interesantă a lui Zotu de Cigara, ginerele lui Petru Șchiopu (sec. XVI).* În: „Arta și arheologia...”, Iași (1931 - 1932), fasc. 7 - 8, p. 75.
- TIHU, NĂSTASE. *Criptologia în istoria românească.* În: „Știință și tehnică...”, 1989, nr. 4, p. 9 (se referă la inelul sigilar din 1821 - aparținând lui Tudor Vladimirescu).
- VĂRTOSU, EMIL. *Sigilii românești cu legenda în limba turcească.* În: „Hrisovul...”, II, 1942, p. 203 - 216 (sigilii de mari dregători prezentate pe un document din 1823).
- VĂRTOSU, EMIL. *Mari dregători din Țara Românească în sigiliile secolelor XVII - XVIII.* În: SMIM, I, 1950, p. 140 - 180; 32 ilustr.
- VĂRTOSU, EMIL. *Sigilii cu însemnele dregătoriei (Țara Românească 1786 - 1829).* În RMM, Muzee, II, 1965, nr. 2, p. 152 - 159.
- VORNICESCU, NESTOR. *Sigiliul revoluției lui Tudor Vladimirescu.* În: MI, 6, 1981, p. 14 - 15.
- VORNICESCU, NESTOR. *O matrice sigilară inedită și semnificația sa istorică.* În: MO, t. XXXIII, 1981, nr. 7 - 9, p. 354 - 374.
- VORNICESCU, NESTOR. *Simbolistica eliberării patriei într-o matrice sigilară a lui Tudor Vladimirescu.* În: „Documente noi descoperite în informații arheologice....” 1981, p. 79 - 84; 1 ilustr.
- VORNICESCU, NESTOR. *Revelațiile unui sigiliu. Inelul lui Tudor Vladimirescu.* În: „Almanah estival - Luceafărul...”, 1982, p. 67 - 68.
- ZOTTA, SEVER. *Date nouă cu privire la Andronache Donici (c. 1760 - 4 noi, 1829).* În: „Arhiva Societății Științifice și Literare...”, Iași, XXVI, 1951, nr. 1 - 2 - 3, p. 34 - 44.

IX. INFORMAȚII SIGILARE INSERATE ÎN LUCRĂRI DE NATURĂ DIVERSĂ

- BEZA, MARCU, *Urme românești în răsăritul ortodox*, ed. a 2-a, , 1937, București p. 41 și 50.
- BERZA, MIHAI, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*. În: „Studii și cercetări privind istoria artei...”, 1 - 2, 1953, p. 69 - 88.
- BERZA, MIHAI. *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*. În: „Studii și cercetări privind istoria artei...”, 1 - 2, 1956, p. 99 - 128.
- BOGDAN, IOAN. *Documente și regeste privind relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Românească în secolul XV - XVI*, București, 1902, p. 489 (sigiliile armoriate ale domnilor din Țara Românească în sec. XV - XVI, p. L - LXXVII).
- BOGDAN, IOAN. *Documente moldovenești din secolele XV - XVI în arhivele Brașovului*, București, 1905 (sigiliile heraldice ale demnitarilor Moldovei sec. XV - XVI).
- BOGDAN, IOAN, *Album paleografic moldovenesc. Documente din secolul al XV-lea și al XVI-lea*, București, 1926.
- BOTEZAT, EUGEN. *Bourul și zimbrul*. În: Anal. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist., Seria II, tom XXXVI, 1913 - 1914, p. 17 - 39.
- * * * *Brăila veche - Stampe, planuri, hărți. Album întocmit pentru comemorarea centenarului eliberării Brăilei de sub turci, 1829 - 1929*. Brăila, 1929 (sigilii ale municipiului și județului Brăila și a unor comune).
- BRĂTIANU, GH. *Originea stemelor Moldovei și Țării Românești*. În: „Revista istorică Română...”, 1931, p. 50 - 61.
- CERNOVODEANU, DAN, *Știința și arta heraldică în România*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1977.
- COSTIN, MIRON. *Opere complete, după manuscrise cu variante și note*, ediție V. A. Urechia, vol. I - II, București, 1886 - 1888 (în vol. I la note se află studiul lui V. A. Urechia despre sigiliile unor demnitari moldoveni și munteni din sec. XVI - XVIII; în vol. II tot la note se află un alt studiu al editorului despre heraldica sigiliară municipală moldovenească din secolele XVI - XVII, reprezentări de diverse peceti orășenești).
- CREST. COLECT. 1962, p. 377; nr. 6, 1962, p. 366, nr. 8/1963, p. 409; nr. 10, 1964, p. 378, nr. 12, 1965, p. 388 - 391; nr. 13 - 14/1954, p. 92; nr. 19, 1967, p. 74; nr. 23 - 24, p. 86; nr. 39 - 40, 1972, p. 87 - 88; nr. 43 - 44/1973, p. 61 - 62; nr. 51, 1975, p. 95 - 96.
- DOGARU, MARIA. *Însemne heraldice reflectând ideea unității naționale*. În: RA, „Supliment...”, 1979, p. 206 - 222; 30 ilustr.
- DOGARU, MARIA. *Un armonial românesc din 1813. Spița de neam a familiei Balș dotată cu steme*. București, 151 p.; 22 ilustr.
- DOGARU, MARIA. *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbolul heraldic*. Edit. Științifică și Enciclopedică, 1981, 289 p.; 266 ilustr.
- DOGARU, MARIA. *Tricolorul românesc, o istorie glorioasă*. În „Anale de istorie...”, 1988, nr. 1 p. 133 - 148.
- DOGARU, MARIA, L. ALBU. *Revoluția română de la 1848 reflectată în izvoarele heraldice*. În: RMM, Muzee, 1988, nr. 5, p. 48 - 61; 17 ilustr.
- FILITTI, IOAN, C. *Regeste din documente. I. Familia Slătineanu (1712 - 1862)*. În: „Lupta...”, București, 1939 (descrieri de sigilii ale membrilor acestei familii).
- GHEORGHE, CRISTACHE; DOGARU, MARIA. *Revoluția română din 1848 reflectată în documente de metal*. București, Editura Militară, 1988, 189 p. (84 ilustrații).
- GHIBĂNESCU, GH. *Ispisoace și zapise*, București, 1906, vol. IV, 2, p. 71 - 73 (Despre „peceti degete...”).

- GIURESCU, C. C. *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, E.A., 1967 (sigiliile orașului Roman și Baia).
- GIURESCU, C. C. *Istoricul podgoriei Obobeștilor. Din cele mai vechi timpuri până la 1918*, București, E. A., 1969, p. 188 - 189 (sigiliile orașului Odobești din secolul al XIX-lea).
- GIURESCU, C. C. *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri până astăzi*. București, E. A., 1975, p. 315 - 320 (cap. Pădurea, heraldica și sfragistica).
- HAȘDEU, B. P. „*Arhiva istorică a României...*”, I, 1864, nr. 16 (5 dec.) (descrierea sigiliului doamnei Elisabeta Movilă aplicat pe un act de epocă).
- ILIESCU, OCTAVIAN, *Din trecutul unei steme. O acvilă neobișnuită*. În: MI, 3, 1971, p. 27 - 32 (se fac referiri la primele sigilii folosite de domnii români).
- IORGA, NICOLAE. *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*. În: Anal. Acad. Rom., Mem. Soct. Ist., Seria II, t. XIX, 1898, p. 193 - 274, planșe, tabel genealogic, reprezentarea stemelor sigilare ale unor pretendenți la tronul Moldovei din veacul al XVI-lea.
- MARȚIAN, I. *Contribuții la heraldica vechiului Ardeal*. În: „Anuarul Institutului de istorie națională...”, Cluj, IV, 1928, p. 441 - 446.
- MĂNESCU, JEAN, N., CERNOVODEANU, DAN. *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România. Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale și municipale românești*. În: RA, 1974, nr. 1-2; p. 3 - 218.
- MĂNESCU, N. JEAN. *Cu privire la originea stemei Țării Românești*. În: CN, V, 1983, p. 183 - 196; 9 ilustr.
- MOISIL, CONSTANTIN. *Stema României. Studiu critic din punct de vedere heraldic*, București, 1931, 23 p.; 54 ilustr.
- NĂSTUREL, P. V. *Stema României*, București, 1890.
- NEGRUȚI - MUNTEANU, ECATERINA. *Sfatul administrativ al Moldovei între anii 1832 - 1862*. În: AILA, VII, 1971, 70 p. p. 159.
- NICOLAESCU, STOICA. *Documente slavo - române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în secolele XV și XVI*. În: „Revista pentru istorie, arheologie și filologie...”, XII, 1911, p. 235 - 336 (se referă la sigiliul lui Mihai Viteazul).
- STAN, MARIA. *Obiecte muzeistice privind înființarea Academiei Mihăilene*. În: RMM, Muzee, 1973, nr. 3, p. 240 - 142 (Sigiliul Academiei Mihăilene).
- ȘTEFĂNESCU, ARISTIDE. *Elemente particulare și generale în ornamentica obiectelor de podoabă descoperite la București (secolele XIV - XV)*. În: RMM, Muzee, 2, 1 1986, nr. 22, p. 54 - 59; 18 ilustr. (sunt prezentate și inele sigilare).
- STURDZA, ALEXANDRE, A. C. *L'Europe orientale et le rôle historique des Mavrocordato 1660 - 1830*, Paris, 1913, tabele ilustr. (20 de sigilii heraldice ale familiei Mavrocordat).
- SUCIU, ȘTEFAN, GERNOT, NUSSBACHER, MONICA, CINCU. *Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (1369 - 1803). Inventar arhovistic*. București, 1986, 251 p. (sunt prezentate și 7 sigilii).
- URECHIA, V. A., *Anexa la Raportul delegaților de sancțiune asupra proiectului de lege pentru modificarea armelor țării*. București, 1868 (tablou cu steme, sigilii și monede).
- VERESS, ANDREI, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I - XI, București, 1929 - 1939. Vol. I (1527 - 1573), 1929 (sigiliile heraldice ale lui Despot - Vodă, Ștefan Vodă Măzgă); vol. II, 1930 (sigiliul lui Petru Cercel); vol. V, 1932 (sigiliile lui Sigismund Bathory, Maria Cristina, cardinalul Andrei Bathory); vol. VII, 1934 (sigiliile heraldice ale domnilor Nicolae Pătrașcu, Radu Șerban); vol. X, 1938 (sigiliile heraldice ale domnitorilor Matei Basarab, Ioan Vodă Movilă, Vasile Lupu și alții); vol. XI, 1939 (sigiliile heraldice ale domnitorilor Grigore Ghica, Constantin Șerban, al doamnei Nastasia Duca).
- VORNICESCU, NESTOR. *Descătușarea*. Craiova, Edit. Mitropoliei Craiovei, 1981, (vezi capitolul I și II, p. 1 - 20); 8 ilustr.

METROLOGIE

I. BIBLIOGRAFII. DICȚIONARE. ENCICLOPEDII

1. ASTANCĂI, GHEORGHE. Bibliografie: profesor agregat dr. George Severeanu (1872 - 1939). *Muzeul de Istorie al Municipiului București*, 8, 1971, p. 375 - 380 (cuprinde și lucrări de metrologie, ponderologie, metrologie, numismatică).
2. BOGDAN, DAMIAN, P. *Științele speciale istorice*. În: R.I., 7 - 8, 1980 (metrologie p. 1626).
3. *Bibliografia istorică a României. Bibliografie selectivă*, București, Edit. Academiei, vol. IV (1969 - 1974), 1970 (metrologie p. 87); vol. V (1974 - 1979), 1980 (metrologie la p. 76); vol. VI (1979 - 1984), 1985 (metrologie p. 85); vol. VII (1984 - 1989), 1990 (metrologie p. 73).
4. BUCUR, MITREA. *Bibliografie. Cincisprezece ani de activitate numismatică în Republica Populară Română*. În: SCN, III, 1960 (metrologie antică p. 613); *Bibliografia numismaticii românești (1960 - 1967)*; SCN, IV, 1968 (metrologie p. 479); 1968 - 1969; SCN, V, 1971 (metrologie antică p. 412); 1973 - 1978, SCN, VII, 1980 (metrologie antică p. 184).
5. COVACEF, Z. *Bibliografia arheologică a Dobrogei (1968 - 1971)*. În: „Pontica...”, 6, 1973 (metrologie, p. 398 - 399).
6. *Dicționarul limbii române*, vol. I, partea a II-a, București, 1940 (măsurări de capacitate p. 995).
7. *Dicționar al limbii române contemporane*, București, 1955, p. 608.
8. DOCAN, N. *Studii privitoare la numismatica Țării Românești*, vol. 1: *Bibliografii și documente*. ARMSI, s. 2, t. 32, 1909 - 1919, p. 459 - 516.
9. DEUTSCH, ROBERT. *Istorie și știința istorică din România, 1944 - 1969*. București, Edit. Științifică, 1970 (lucrări de numismatică și metrologie și alte științe auxiliare p. 497 - 517).
10. *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*. București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 165.
11. FISCHER, I. *Bibliografie clasică românească (1962)*. În: „Studii clasice...”, V, 1963 (metrologie p. 383).
12. FISCHER, I. *Bibliografie clasică românească (1964)*. În: „Studii clasice...”, VII, 1965 (metrologie p. 413 - 414).
13. FISCHER, I. *Bibliografie clasică românească (1967)*. În: „Studii clasice...”, X, 1968 (metrologie antică, ponderologie p. 298).
14. FISCHER, I. *Bibliografie clasică românească (1968)*. În: „Studii clasice...”, 1969 (metrologie antică, ponderologie, p. 312).
15. FISCHER, I. *Bibliografie clasică românească (1971)*. În: „Studii clasice...”, XIV, 1972 (metrologie, numismatică), p. 272 - 275; XV, 1973, p. 211 - 231.
16. GOLIMAS, AUREL, H. *Bibliografia lucrărilor lui Corneliu Secășeanu*. În: BSNR, 42 - 46, nr. 96 - 120, 1948 - 1972 (metrologie și numismatică, p. 121 - 124).
17. GOLIMAS, AUREL. *Bibliografia numismaticii românești*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 198 (metrologie și numismatică, p.)
18. ILIESCU, OCTAVIAN. *Bibliografia numismaticii românești* (text prescurtat). Extras din vol. *Prima sesiune științifică de bibliografie și documentare*. București, 15 - 16 dec. 1966. În: „Buletinul Academiei Române...”, București, 1957 (numismatică și metrologie: p. 97 - 99).
19. REVAY, MAGY. *Lexicon*, Vol. XII, Budapest, 1915 (măsurări de capacitate: p. 353).
20. ȘTEFAN, ALEXANDRA; FISCHER, I. *Bibliografia clasică românească (1973)*. În: „Studii clasice...”, 16, 1974 (metrologie și numismatică: p. 281 - 301); 17, 1977; p. 263 - 265.
21. ȚABREA, ILIE, CONSTANTIN MOISIL, *Pionier al numismaticii românești*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1970 (metrologie, p. 142).

II. LUCRĂRI DE SINTEZĂ. MANUALE. GENERALITĂȚI

1. AMFILOHIE, EPISCOP. *Elemente aritmetice arătate firești*, Iași, 1795.
2. AUBERT, ELENA. *Manualul sistemului metric decimal coprindend: mai mult de una sută probleme rexonate, asupra transformării mesurilor și monetelor din vechi în nouă și vice-versa*. Cu figuri în text. București, 1864, 48 p.
3. *Aritmetică*. /F.1., f.e., f.a./ Scrisă cu caractere chirilice.
4. ASACHI, GHEORGHE. *Elemente de matematică*. Iași, 1836.
5. ATMARD, MAURICE. *Venise, raguse et le commerce du ble pendant la seconde moitie du XVI-e siecle*. Paris, 1966.
6. BĂRBULESCU, ION; IVANOVICI, GH. *Manualul cântăritului*, ed. I; București, 1965; ed. a 2-a, revizuită și completată; București, Edit. tehnică, 1970, 336 p cu ilustr.
7. BRĂESCU, I. *Măsurarea pământului la români*. București, 1913.

8. BUDEANU, C. *Metrologia în serviciul științei*. Analele Academiei Române, Secția Istorică, seria III, tom. XV, Mem. 6, 18 p.
9. BUETING, NENRICUS. *Le monetis et mensuris Sacrae Scripturae*. Magdeburg, 1588, 29 p., + 2 f.
10. BURATTINI, TITO, LIVIO. *Misura universale*, Cracovia, 1897, 32 p + pl.
11. DELGRAS, ANTONIO, ALVERA. *Peontuorio de las medidas, pesas y monedas del sistema metrico legal*. Ed. a 4-1, Madrid 1860, 70 p. + pl.
12. DENIS - PAPIN, M.; JACQUES VALLAT. *Metrologie générale*, 2-ed, Paris, 1948, 136 p.
13. DODOC, PETRE, *Metrologie generală*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1979, 480 p.
14. *Ducere de mână către aritmetică...* /F.1., f.e./, 1777.
15. GEROTA, D.C. *Sistemul metricu în comparație cu vechile mesuri din România munteană și Moldova. Prelucrări pentru uzul școlari primariu*. Craiova, 18971, 65 p.
16. GOLDENBERG, S. *Clujul în secolul XVI*, București, 1959.
17. GOMESCU, MAIOR, IOAN, *Metrica generală și matematică agricolă*, București, 1924, 232 p.
18. GRUSZNICZKI, FILIP, PETRESCU, GHEORGHE. *Metrologie generală*. Manual pentru licee industriale cu profil mecanic, meseria metrolog. Clasa a XI-a, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1970, p. 96.
19. GRUSZNICZKI, FILIP; LAZEANU, LUCIA; VOINOIU, OCTAVIAN. *Metrologia mărimilor termice și fizico - chimice. Metrologia mărimilor fizico - chimice*. Manual pentru licee cu profil de matematică - fizică, meseria metrolog. Clasa a XII-a, București, Edit. Didactică și pedagogică, 1982, 124.
20. GUILLAUME, CH. *Les recents progrcs du systcme metrique. Rapport presenté a la sixieme conférence générale des poids et mesures*, Paris, 1921, 43 p.
21. HEPITES, ST. C.; MURAT, I. ST. *Meteorologia și metrologia în România*, București, 1906, 138 p. + II p. + 2 pl.
22. HUME, K. J., *Engineering Metrologu*. Ed. a 2-a. London, 1963, 358 p. + ilustr., pl.
23. IARCU, DIMITRIE. *Mesuri și greutateți cu sistema metrică. Seu aritmetica socială pentru trebuința ambelor sexe, elevi și adulți*. Ed. a 3-a, București, 1866, 136 p.
24. IORGA, NICOLAE. *Istoria românilor în chipuri și icoane*. Vol. III, București, 1906.
25. ISPĂȘOIU, GHEORGHE; PETRESCU, VASILE; IVANOVICI, GHEORGHE. *Metrologie*. Manual pentru licee de specialitate, anii II și III, București, Edit. Didactică și pedagogică, 1968, 320 p.
26. ISPĂȘOIU, GHEORGHE; PETRESCU, VASILE; IVANOVICI, GHEORGHE. *Metrologie generală*. Manual pentru licee de specialitate, anii II și III, București, Edit. Didactică și pedagogică, 1971, 300 p.
27. IVANOVICI GH.; SCHAPIRA, LOUIS. *Elemente de metrologie*. București, Edit. Tehnică, 1958, 264 p. cu ilust.
28. LAURIAN, AUGUST TREBONIU. *Suplementu de istoria românilor*. Vol. I, Iași, 1857, 102 p.
29. LAZEANU, LUCIA; GRUSZNICZKI, FILIP; VOINOIU, OCTAVIAN. *Metrologia mărimilor fizico-chimice*. Manual pentru licee industriale cu profil mecanică, meseria de metrologie, clasele XI și XII-a, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1979, 311 p.
30. LEJEUNE, ALPHONSES. *Monnaies, poids et mesures des principaux pays*. Paris, 1894.
31. LOMBARDI, LUIGI. *La storia del sistema metrico e l'opera dell Ufficio internazionale dei pesi e misure. Bolletino Istituto Romeno dell Energia*, IX, nr. 39, 1941, 16 p.
32. MANEA, CONSTANTIN. *Unități de măsură*. București, Edit. Militară, 1965, 216 p.; ed. a 2-a, revăzută și adăugată, București, 1968, 240 p. + tabele.
33. MENDELSSOHN, M. *Mendelsohn's Handbuch der Münz. Maas und Gewichtskunde*. Ed. a 3-a, Postdam, 1858, 223p.
34. *Metrologia mărimilor electrice*. Manual pentru licee de matematică, fizică, meseria metrolog, clasa a XII-a, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1981, 164 p.
35. METEȘ, ȘTEFAN. *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria*. Vol. I: (1508 - 1820), București, 1921.
36. METEȘ, ȘTEFAN, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj, 1935.
37. MILLEA, AUREL. *Cartea metrologului: metrologie generală*. București, Edit. Tehnică, 1985, 280 p.
38. MILLEA AUREL; POPA, EUGEN; BUGHICI, RODICA; CIOBANU, SILVIA. *Metrologia mărimilor electrice*. Manual pentru licee, clasa a XII-a, București, Edit. Didactică și

Pedagogică. 1981.

39. MOISIL, CONSTANTIN. *Originea pondurilor*. În: CNA, I, nr. 6 - 7, 1920, p. 50-51.
40. MOISIL, CONSTANTIN. *Măsuri și greutăți de altă dată*. În: Enciclopedia României, vol. IV, București, 1943, p. 499 - 505.
41. MURAT, I. ȘT. *Precizia în cântări*, București, 1906, 5 p.
42. NICULESCU, D. *Unele probleme actuale ale activității de metrologie în R. S. România*. În: M.A., XXIII, nr. 3, 1976, p. 99 - 103.
43. NISTOR, I. *Handel und Wandel in der Moldau*. 1912.
44. NOBACK, CH. *Walstandiges Taschenbuch der Münz, Maas und Gewichts Verhältnisse*. Leipzig, 1851.
45. OBRADOVICI. *Aritmetică*, Buda, 1805.
46. PALL, FRANCISC. *Relațiile comerciale între brașoveni și raguzani*. În: R.A., I, nr. 1, 1958, p.
47. PAMFILE, TUDOR. *Agricultura la români*. București, 1913 (cap. final intitulat „Măsurătoarea pământului...”; p. 229 - 234).
48. PANAITESCU, P. P. *Obârșia țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964.
49. PASCU, ȘTEFAN. *Meșteșugurile în Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 31, 67, 188, 314.
50. PAVLESCU EUGEN. *Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei (sec. XVII - XIX)*. București, Edit. Academiei, 1970, 574 p. + 23 scheme.
51. PERARD A. *Metrologie. Sur la mesure de petits étalons industriels a faces planes par une methode interférentielle*, Paris, 1912.
52. PETHE, F. *Europai i mériéktar*. Cluj, 1829.
53. PREDESCU, SIMION, *Măsuri și greutăți*, București, 1890, p. 4 - 29.
54. PRODAN, D. *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I - II. București. 1967 - 1968.
55. PURI, GERHARD. *Metrologie aplicată. Îndrumător de lucrări de laborator pentru subingineri*, Timișoara, 1980, 108 p.
56. PURI, GERHARD. *Metrologie aplicată*. Curs pentru subingineri, Timișoara. 1981 - 1984, V.
57. PURI, GERHARD. *Metrologie generală*. Curs pentru uzul studenților, Timișoara, 1983, 278 p.
58. ROSETTI, RADUI. *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*. București, 1907.
59. RUXANDRA, VALERIU. *Metrologie*. Partea I. București, 1983, 206 p.
60. SABĂU, IOAN. *Din politica financiară a Habsburgilor în Transilvania la sfârșitul secolului al XVII-lea*. În: „Studii și cercetări de istorie...”, Cluj, VIII, 1957, nr. 1 - 4, p. 193 și p. 200 (măsuri de capacitate).
61. SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Metrologia. Unele aspecte istorice*. În: MA, 1966, nr. 7, p. 320 - 328.
62. SAIGEY, M. *Traité de métrologie et moderne*, Paris, 1834.
63. SCHMIDY, LOUIS. *Die müzen, Masse, Grewichtew die Asanzen im Waaren - Wechsel. Staatspapier und Aktienhandel sammtlicher Staaten und Handelspatze der Erde*. Wien, Pest, 1870, 358 p.
64. SOLOMON, MAX. *În lumea măsurii*. București, 1960, 317 p. cu ilustr.
65. STAHL, H. H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, București, 1958 - 1965.
66. SOUTZO, N. *Notions statiques sur la Moldavie*, Iași, 1840.
67. STOENESCU, AL. *În lumea distanțelor*, București, Edit. Științifică, 1967.
68. *Studii și cercetări de metrologie*, București, 1966, 702 p.
69. ȘINCAI, GH. *Îndreptare către aritmetică...*, Blaj, 1875.
70. TARNIER, M. *Petit mennuel raisonné du systcme métrique*, Ed. a 3-a, Paris, 1875, 92 p.
71. ZANE, GH. *Economia de schimb în Principatele române*, București, 1930 (măsuri de capacitate; p. 31).
72. WIENER, LIGIA; NADELO, A.; BOCANICIU, T., *Metrologia mărimilor mecanice*. Manual pentru licee de... XII, Edit. Didactică și Pedagogică, 1981.

III. METROLOGIE ANTICĂ

1. AGRICOLA, C. *De mensuribus et ponderibus romanorum*, 1550.
2. BARNEA, ION. *Piombs byzantins de la collection Michel C. Soutzo*. În: RESEE, VII, nr. 1. 1969, p. 277 - 296.
3. CANTACUZINO, GHEORGHE. *Ponderi antice*. În: „Dacia...”, 3 - 4, 1927 - 1932, p. 602 - 611.

4. CULICĂ, VASILE. *Două ponduri romano - bizantine*. În: BSNR, 67 - 69, 1973 - 1975, p. 121 - 123, p. 227 - 230 cu ilustr. Rezumat în limba franceză.
5. CANARACHE, VASILE. *Sistemul ponderal și tipologia drahmelor istriene de argint*. În: Pontica, 1968, p. 107 - 192.
6. CULICĂ, VASILE. *Plumburi ale legiunii a XII-a Claudia găsite în sud-vestul Dobrogei*. În: SCN, V, 1971, p. 193 - 198.
7. CULICĂ, VASILE. *Două ponduri romano - bizantine*. În: BSNR, 67 - 69, 1973 - 1975, p. 227 - 230.
8. CULICĂ, VASILE. *Plumburi comerciale din cetatea romano - bizantină de la Izvoarele*. În: „Pontica...”, 1976, 9, p. 115 - 133.
9. BOJINCĂ, DAMASCHIN. *Anticele românilor*. Vol. 2, Buda, 1833, p. 198 - 204.
10. DIACONU, PETRE. *Un pond din epoca româno - bizantină, descoperit la Păcuiul lui Soare (r. Adamclisi)*. În: SCIV, XII, nr. 4, 1961, p. 403 - 4-5, 1 fig. în text.
11. DUMITRIU, SUZANA, OCTAVIAN; COMĂNESCU, SILVIU. *Pois archique decouper a Histra*. În: BSNR, 67 - 69, nr. 121 - 123, 1973 - 1975, p. 213 - 225. Ilustr. rezumat în limba franceză. NL, 96, 1076, p. 13.
12. FLORESCU, RADU. *Contribuții la cunoașterea metrologiei dacilor în vremea domeniilor lui Decebal*. În: „Tibiscum...”, 7, 1988, p. 153 - 184.
13. HULTSCH, FRIEDERICH. *Griechische und romische Metrologie*. Berlin, 1862.
14. ICONOMU, CONSTANTIN; OCHEȘANU, RADU. *Un pond de Cyzic în colecțiile Muzeului de Istorie a Moldovei din Iași*. În: CI, 7, 1976, p. 77 - 82, cu ilustr. Rezumat în limba franceză. Cit. NL, 1977, p. 24.
15. ILIESCU, OCTAVIAN. *Contribuții la studiul metrologiei ponderale a orașului Callatis*. În: SCIV, XVII, 4, 1967, p. 687 - 691 cu ilustr.
16. ILIOIU, N. *Unități de măsură folosite pe teritoriul Daciei. Influențe greco-romane asupra sistemului de măsurare a dacilor*. În: Studii și cercetări de metrologie, București, 1966, p. 85 - 87.
17. IVANOV, IGOR, IVANOVICI, GH. *Les premiers ateliers pour la confection des mesures et des poids metriques en Roumanie*. În: Noesis, Vol. I, 1973, p. 255 - 260.
18. KNECHTEL, WILHELM. *Plumburi bizantine*. În: BSNR, 12, 1915, p. 24, 80 - 97 + fig. în text.
19. MICHĂILESCU, M. *Măsuri și monede întrebuințate la începutul creștinismului*. București, 1905, 16 p.
20. MOISIL, CONSTANTIN, *Pond roman din Turda*. CNA, II, nr. 4 - 5, (16 - 17), 1921, p. 17 - 19.
21. MOISIL, CONSTANTIN, *Callatia antică. Pondurile*. În: „Universul...”, nr. 285 din 17 oct., 1939, p. 1 - 2.
22. MOISIL, CONSTANTIN, *Ponduri inedite sau puțin cunoscute din Histria. Callatis și Tomis*. În: SCN, 1, 1957, p. 247 - 295 + 10 pl. în text. Rezumat în limba franceză, Cit. N.L., 47, 1959, p. 409.
23. MOISIL, CONSTANTIN, *Două ponduri inedite din Callatis din epoca romană imperială*. În: CNA, 15, 1940, p. 119 - 120, p. 292.
24. NETZHAMMER, R. *Greutăți antice din Dobrogea*. În: „Rev. catolică... I, 1, 1912, p. 82 - 90.
25. NETZHAMMER, R. *Alte greutateți vechi din Dobrogea*. În: „Rev. catolică...”, II, 1913, p. 164 - 168.
26. NETZHAMMER, R. *Mărunțișuri arheologice. O nouă metodă de greutate din Kallatis. O greutate cu amforă*. În: „Rev. catolică...”, III, 1914, p. 129 - 131.
27. NETZHAMMER, R. *Lucruri arheologice. Cinci greutateți din Constanța*. În: „Rev. catolică...”, III, 1914, p. 389 - 392.
28. NUBAR, H. *Un nou pond de la Callatis*. În: SCN, II, 1958, p. 367 - 370 + 1 fig. în text. Rezumat în limba franceză. Cit NL, 48, 1959, p. 497.
29. OCHEȘANU, RADU. *Ponduri inedite din Callatis și Tomis*. În: SCN, 6 1975, p. 153 - 157 cu ilustr. h. Cit. NL, 94, 1975, p. 25.
30. OCHEȘANU, RADU. *Un poids de Tomi de l'époque de l'empereur Septime Severe*. În: „Revue belge de numismatique...”, Bruxelles, 121, 1975, p. 81 - 90 cu ilustr. Cit. NL, 97, 1977, p. 25.
31. OCHEȘANU, RADU. *Note metrologice*. În: BSNR, LXXVII - LXXIX (1983 - 1985), nr. 131 - 133, București, 1986, p. 347 - 354.

32. OCHEȘANU, RADU. *Ponduri romano-bizantine în colecțiile din România*. În: SCN, 1984, 8, p. 89 - 93.
33. OCHEȘANU, RADU. *Pondurile unciale din Tomis. Încercare de clasificare tipologică și interpretare statistică*. În: SCN, 1989, 9, p. 89 - 104.
34. OCHEȘANU, RADU; GEORGESCU, N. *Un pond roman descoperit la Tomis*. În: BSNR, LXX - LXXXIV, 1976 - 1980, nr. 124 - 128, București, 1981, p. 455 - 460.
35. OCHEȘANU, RADU; GEORGESCU, N. *Un pond calatin de epocă română*. În: BSNR, LXXVII - LXXIX, 1983 - 1985, nr. 131 - 133, București, 1986, p. 355 - 360.
36. PERNICE, ERICUS. *Galenii de ponderius et mensuris iestimonii*. Disertatio, Bonnae, 1888, 67 p.
37. PERNICE, ERICUS. *Griechische Gewichte*. Berlin, 1894.
38. POPEEA, ALEXANDRU, *Trei ponduri tomitane*. În: „Pontica...”, 7, 1974, p. 247 - 249, cu ilustr. Rezumat în limba germană, cit. NL, 93, 1975, p. 22.
39. PREDA, CONSTANTIN. *Ponduri antice de la Callatis și Histria*. În: SCN, I, 1957, p. 297 - 306 + 3 fig. în text.
40. PREDA, CONSTANTIN. *Contribution a l'etude du systeme ponderale d'Histria*. În: „Dacia...”, NS, II, 1958, p. 451 - 461 + 5 fig. în text.
41. PREDA, CONSTANTIN. *Câteva ponduri antice de la Callatis și Tomis*. În: SCV, 15, 1, 1964, p. 53 - 57 + 3 fig. în text. Cit. NL, 84, 1970, p. 27.
42. PREDA CONSTANTIN, *Pond histrian descoperit în satul Istria (jud. Constanța)*. În: SCN, VII, București, 1980, p. 117-120.
43. POPESCU, EMILIAN, *Inscripțiile din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, Edit. Academiei, 1976, p. 131-133, nr. 86 (exagium din sec. V de la Tuzla).
44. POPESCU, EMILIAN, *Zur Geschichte der Stadr in Kleinskytien in der Spatantike. Ein epigraphischer Beitrag*. În: Dacia, N.S. 19, 1975.
45. QUEIPO, VASQUEZ V. *Essai sur le systemes matriques et monétaires des anciens peuples*. Paris, 1869, 4 vol.
46. REGLING, K. *Die antiken Munzen von Dacien M. Moesien*, Berlin, 1910.
47. RUZICKA, L. *Bleigewichte aus Moesia Inferior*, Berliner Munzblater, 1926.
48. SAUCIUC-SAVEANU, TEOFIL H. *Pondul tipul dioscurilor*. În: Dacia, 2, 1925, p. 132-133; 5-6, 1935-1936, p. 260.
49. SAUCIUC-SAVEANU, TEOFIL H. *Callatis, V-e rapport preliminaire 1928*. În: Dacia, V-VI, 1938, p. 259-260.
50. SAUCIUC-SAVEANU, TEOFIL H. *Un monument de măsură, din Muzeul Constanța*, în „Analele Dobrogei...”, 1935.
51. SECASANU, CORNELIU, *Vechile monete și ponduri din Transilvania*. București, 1942, 7 p.
52. SECASANU, CORNELIU, *Poduri antice din Olbia*. În: CNA, 16, 121-123, p. 20-21.
53. SEVEREANU, GEORGE, *Ponduri monetare de sticlă*. În: BSNR, 4, 18, 1923, p. 82-89.
54. SEVEREANU, GEORGE, *Une nouveau poind de Kallatis*. În: BSNR, 20, 1925, 55-56, p. 125.
55. SEVEREANU, GEORGE, *Despre o greutate tracă*. În: BSNR, XXIV, nr. 69-72, 1929, p. 39-40.
56. SEVEREANU, GEORGE, *O greutate dublu uncială bizantină*, În: BSNR, XXIV, nr. 69-72, 1929, p. 41-42.
57. SEVEREANU, GEORGE, *Un nou pond kallatian*. În: BSNR, XXIV, nr. 69-72, 1929, p. 46-48.
58. SEVEREANU, GEORGE, *Ponduri antice inedite*. București, 1935, p. 12 și urm.
59. SLOBOZIANU, HORIA. *Considerații asupra așezărilor antice din jurul lacurilor Techirghiol și Agigea*. În: „Materiale și Cercetări arheologice...”, 5, 1959 (exagium din sec. V de la Tuzla: p. 748-749).
60. STOIAN, IORGU, *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*. București, 1962 (metrologie: p. 168-170 + pl.).
61. SUTZU, C. M. *Sistèmes monétaires primitifs de l'Asie Mineure et de la Grèce*. În: Revista pentru Istorie, Arheologie și Filozofie, I, vol. II, fasc. i, 1883, p. 214-247.
62. SOUTZO, M. C. *Étalons ponderaux primitifs et lingots monétaires*. În: Revista pentru Istorie, Arheologie și Filosofie, II, vol. iv, 1885, p. 401-463 cu 3 tabele litografiate.
63. SOUTZO, M. C. *Nouvelles recherches sur les origines et les rapports des quelques poinds antiques*. Paris, 1895, p. 12-28.

64. SOUTZO, M. C. *Poins et monnaies de Tomis*. În: *Memoires du Congres international de numismatique de Paris, 1900*. Paris, 1900, p. 115-148.
65. SOUTZO, M. C. *Greutate de plumb inedită a urbei Tomis*. În: BSNR, I, 3, 1904, p. 8-12.
66. SOUTZO, M. C. *Mina de la Perinthus*. În: BSNR, 2, 1905, 2, p. 1-9.
67. SOUTZO, M. C. *Les origines assyro-chaldéennes des poinds romanis*. În: *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filosofie*, X, 1909, p. 192-199.
68. SUTZU, MIHAIL C. *Originile asi-ro-chaldeene ale greutăților romane*. În: *Ana. Acad. Rom. Men. Ist.*, seria 2, t. 31. 1909, p. 3-53.
69. SOUTZO, MICHEL, *Étude des monuments ponderaux de Suse*. În: *Memoires de la Délégation et Perse sous la direction de J. Morgan*. Paris, 1911, p. 147-182.
70. SUTZU MIHAIL, C. *Ponduri antice inedite din Tomis și Calatis*. În: BSNR, 10, nr. 19, 1913, p. 3-10.
71. SUTZU MIHAIL C. *Contribuție la studiul pondurilor antice din orașele noastre pontice*. În BSNR, 11, nr. 21, 1914, p. 1-9.
72. SOUTZO, MICHEL, C. *L'évolution ponderale dans l'antiquité*. În: BSNR, 16, 1921, 38-39, p. 60-82.
73. SUTZU, M. C. *Caracterul chaldean al pondurilor romane*. În: BSNR, XX, nr. 53-56, 1925, p. 33-39.
74. SOUTZO, M. C. *Contribution a l'étude des poids et des monnaies antiques*. În: „Bulletin de la Section scientifique...”, Bucurest, tom. XII, 1925, 15 p.
75. ȘTEFAN, GHEORGHE. *O balanță romană din secolul VI e.n. descoperită în Dobrogea*. În: SCIV, I, nr. 2, 1950, p. 152-162 + fig. in text.
76. TAFRALI, O. *La cité pontique de Callatis. Recherches et fouilles*. În: „Revue archeologique...”, Paris, 1925, p. 278-179.
77. TAFRALI, O. *Pondurile antice de la Callatis și Histria*. În: „Revue archeologique...”, Paris, 1925, p. 278-279; „Arta și arheologia...”, Iași, 1927, p. 42-43; 2, 1928, p. 21-25.
78. WEX, J. *Métrologie greque et romaine*. Paris. 1886.

IV. METROLOGIE MEDIEVALĂ

1. ANGHEL GHEORGHE. *Mésures de capacité médiévales employées en Transylvanie au Musée d'Histoire d'Alba Iulia*. În: *Noesis*, II, 1974, p. 163-177 (ilustr.).
2. CONSTANTINESCU, ALEXANDRU. *Măsurile în Evul Mediu românesc (I-II)*. În: „Studii și articole de istorie...”, 26, 1974, p. 138-145; 27-28, 1974, p. 183-195.
3. HOMAN BALINT. *Maghyar penztörtenet 1000-1325*. Budapesta, 1916.
4. HOSZOWSKI, ST. *Les prix a Lwow. (XVI-é - XVII-é siècles)*. Paris, 1954.
5. IVANOV, I; IVANOVICI, GH. *Măsuri și greutăți pe teritoriul României înainte de sistemul metric*. Comunicare ținută la al XIII-lea Congres Internațional de Istoria Științelor, Moscova, 18-24 august, 1971.
6. KOVÁCH, GEZA. *Sisteme medievale pentru măsurarea suprafețelor*. Ziridava, 9, 1978, p. 55-65.
7. KOVÁCH, GEZA. *Területmeresi rezndszerék Arad környeken (XII-XX század)*. Nepismereti dolgizatok, 1980, p. 26-36.
8. LEDERER, EMMA. *Régi magyar urmertekek*. Szazadok, nr. 1-6, 1923, p. 123-257; nr. 7-10, p. 305-326.
9. MIOC, DAMASCHIN; STOICESCU, NICOLAE. *Măsurile mediavale de greutate, capacitate, lungime și suprafață din Țara Românească*. În: „Studii...”, RI, 1963, nr. 6, p. 1351-1379; nr. 1, 1964, p. 87-105; nr. 3, 1965, p. 639-665.
10. MIOC, DAMASCHIN; STOICESCU, NICOLAE. *Mésures et instruments medieviaux de mesure en Valachie et en Moldavie*. În: RRM, 3, 1967, p. 357-378.
11. STOICESCU NICOLAE. *Măsurile și instrumentele de măsură din Moldova*. În: MA, 5, 1965, p. 221-227; 6, 1965, p. 278-284; 7, 1965, p. 326-333; 8, 1965, p. 375-380.

12. STOICESCU, NICOLAE. *Cum măsurau strămoșii? Metrologia medievală pe teritoriul României*. București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1971, p. 25, 27, 229-234, 244, 285-294, pl. Cit. NL, 89, 1973, p. 117.
13. STOICESCU, NICOLAE; MIOC, DAMASCHIN. *Ponduri medievale în Valachia. Instrumente de măsurare de capacitate și greutate*. În: Studii, 18, 1964, p. 87-105.

V. METROLOGIE MODERNĂ

1. GAUDY G. *Deslușirea noului sistem metric din România*, București, 1865.
2. ISTRATI, C. I. *Pietrele de identificare și control a monedelor din timpul lui Mihai Sturdza VO (1834-1849)*. În: „Lit. și arta română...”, XII, 1908, p. 395-409.
3. IVANOV, IGOR; IVANOVICI GH. *Les premiers ateliers pour la confection des mesures et de poids metriques en Roumanie*. În: Noesis, I, 1973, p. 255-260.
4. IVANOV, IGOR; IVANOVICI GH. *Moments importants dans l'action d'adhesion de la Roumanie a la Convention du mètre*. În: Noesis, II, 1974, p. 67-173.
5. IVANOVICI GH. *Primul „serviciu de măsuri și greutăți... în România*. În: MA, XXIII, 1976, nr. 3, p. 108-110.
6. IVANOVICI GH.; IVANOVA, I. C. *Ghica predvensik metriceskoi sistemy v nasej strane*. În: Noesis, II, 1974, p. 133-137.
7. IVANOV, IGOR; IVANOVICI GH. *Pervye proverki metriceskikh sredstv izmerenia v Românie (XII-XX v.v.)*. În: Noesis, II, 1974, p. 155-161.
8. KUOFER, A. *Travaux de la comission pour fixer les menues et les poids de l'Empire de Rusie*. St. Petersburg, 1841.
9. LEONĂCHESCU, N. P. *Ion Ghica și unitățile de măsură ale unor mărimi fizice*. Buletinul Științific al Institutului de Construcții București, nr. 3-4, 1981, p. 369-377.
10. LEONĂCHESCU, N. P. *Răspândire unităților de măsură ale Sistemului Metric în Principatele Dunărene*. I-II-III. În: MA, XXXI, nr. 3, 1984, p. 107-111; nr. 4, 1984, p. 146-150; XXXII, nr. 1, 1985, p. 2-5.
11. LEONĂCHESCU, N. P. *Adoptarea sistemului metric în Țara Românească*. În: „Mecanizarea construcțiilor...”, 3, 1985, p. 30-36.
12. LEONĂCHESCU, N. P. *Răspândirea unităților de măsură ale sistemului metric în Principatele dunărene*. În: MA, nr. 3 și 4, 1984 și nr. 1, 1985, p. 2-5.
13. LEONĂCHESCU, N. P. *Bătălia pentru sistemul metric*. București, Edit. Ion Creangă, 1986, 112 p.
14. LEONĂCHESCU, N. P. *Banițe de piatră*. În: MA, XXXIV, nr. 4, 1987, p. 146-151.
15. LEONĂCHESCU, N. P. *Stânjenul lui Știrbei vodă și odiseea problemelor nerezolvate*. În: „Mecanizarea construcțiilor...”, 3, 1987, p. 24-30.
16. LEONĂCHESCU, N. P. *Măsurile din 1840 pentru stabilirea echivalențelor în metrica etaloanelor românești de lungime*. În: MA, XXXV, nr. 2, p. 50-57.
17. LEONĂCHESCU, N. P. *Unele aspecte privind introducerea sistemului metric în România*. În: MA, XXXV, 1988, nr. 3, p. 98-105.
18. LEONTE, L. *Două etaloane: palma lui Șerba Vodă și a lui Constantin Brâncoveanu*. În: RA, I, 1958, nr. 1, p. 212-219.
19. MARIAN, V. *Vechile greutăți medicale (farmaceutice) din Ardeal*. Cluj, 1939, Extras din „Clujul Medical...”
20. *Măsurile vechi și nouă de suprafață*. În: „Viitorul...”, Iași, 15, aprilie 1904.
21. *100 de palme domnești*. În: „Arhiva...”, Iași, nr. 3-4, 1902, p. 154-166.
22. PAMFILE, TUDOR. *Prăjina și pogonul moldovenesc din 1797*. În: „Miron Costin...”, IV, 1916, p. 286-287.
23. PĂTRAȘCU, CORINA. *Uniformizarea măsurilor și greutăților în comerțul Țării Românești, o acțiune de unificare a pieții interne (1829-1840)*. În: „Studii și referate privind istoria României...”, București, Cit. NL, 84, 1970, p. 108.
24. RĂZMERIȚĂ, EUGEN. *Piatra de visterie a Moldovei (1837), (greutate monetară)*. În: BSNR, 75-76, nr. 129-130, 1983, p. 391-392.
25. SEVEREANU GEORGE, *Greutatea monedelor din Moldova (1834-1849)*, În: BSNR, 1905, p. 14 și urm.

26. SPIELMANN, J. BAICU, GRAZIELLE. *In den rumänischen Ländern verwendete alte Apothekergewichte und Hohlmasse (XVI-XIX) Jahrdr.* În: Noesis, II, 1974, p. 139-150.

VI. METROLOGIE NUMISMATICĂ

1. BECKER, EMIL. *Monete și ponduri în Kallatic și Dionysopolis.* În: CNR, 13, nr. 110-111, 1938, p. 24-25+ Iv. pl.
2. CANARACHE, VASILE. *Sistemul ponderal și tipologia drahmelor istriene de argint.* În: Pontica, 1, 1968, p. 107-192; cit. N.L. 83, 1969, p. 9.
3. CONDURACHI, EMIL, Prefața la: Nicolae Stoicescu. *Cum măsurau strămoșii. Metrologie antică și medievală pe teritoriul României.* București, Edit. Șt. și Encicl., 1971, p. I-XX.
4. DIACONU, PETRE. *Cântare pentru verificat greutatea perperilor de Vicina.* În: SCN, VI, 1975, p. 243-245, rezumat în limba franceză. Cit. N. Lit. 94, 1975, p. 56.
5. IARCU, DUMITRU. *Măsuri și greutăți sau Aritmetica socială.* . București, 1857 (ed. a II-a, 1862, ed. a III-a, 1866), metrologie numismatică, p. 7-35.
6. ILIESCU, OCTAVIAN. *Contribuții la studiul metrologiei ponderale a orașului Callatis.* În: SCIV, 18, nr. 4, 1967, p. 687-691 cu ilustr., rezumat în limba franceză.
7. ILIESCU, OCTAVIAN. *Le système monétaire et ponderal a Histria. Callatis et Tomis aux V-e-II-e siècles avant notre ère.* În: *Actes du VIII-ème Congrès international de numismatique (New-York-Washington), septembre 1973.* Paris-Basel, Association Internationale des Numismatiques Professionnelles, 1976, p. 85-78; cit. NL, 78, 1977, p. 24.
8. ISTRATI CONSTANTIN. *Pietrele de identificare și control al monetelor din timpul lui Mihai Sturdza Voevod (1834-1849).* În: „Literatura și arta română...”, 12, 1908, p. 385-409.
9. LAURENT, VITALIEN, *Le „Juste poids... de l’hyperpéron trachy.* În: *Actes du Congrès International de Numismatique, Paris, 1957,* p. 229-307; cit. NL, 45, 1958, p. 240.
10. LIVEANU, VASILE. *Numărul și istoria.* În: Magazin istoric, 62, 1972, nr. 2, p. 72-73.
11. MOISIL, CONSTANTIN. *Antichități din Tomis: monete și ponduri.* În: „Universul...”, nr. 264, din 26 sept. 1939, p. 7.
12. NEGOESCU, MIHAI. *Greutăți monetare din domnia lui M. Sturdza al Moldovei.* În: CNA, 19, nr. 135-136, 1945, p. 61.
13. ROȘU, ION. *Monede și greutăți românești. Greutăți monetare inedite.* În: BSNR, 20, 1926, nr. 53-54, p. 22-25 + ilustr.
14. SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Metrologia. Unele aspecte istorice.* În: MA, 7, 1966, p. 320-328.
15. SECĂȘANU, CORNELIU. *Vechile monede și ponduri din Transilvania.* În: CN, 1942, p. 1-7, ilustr.
16. SECĂȘANU, CORNELIU. *Despre metrologie numismatică.* În: Rev. Muz., 4, 1967, nr. 4, p. 367-368.
17. SECĂȘANU, CORNELIU. *Viața economică, măsurile și greutățile precum și sistemul monetar al Greciei antice.* În: „Răsăritul...”, nr. 7-8, 1943, p. 2.
18. SEVEREANU, GEORGE. *Greutăți monetare din Moldova (1843-1849).* În: BSNR, 2, 1905, nr. 2, p. 12-13.
19. SAGRE, ANGELO. *Metrologia e circolazione monetaria degli antichi.* Bologna, 1928, 547 p.
20. SUTZU, M. C. *Les monnaies pondérales et les monnaies poinds utilisées dans l’antiquité.* În: BSNR, XIII, 1927, nr. 61-64, 1928, p. 5-8.
21. SUTZU, M. C. *De l’emploi par la Romains des unités pondérales et monétaires et des leurs division.* În: BSNR, XVII, 1922, nr. 41-44, p. 65-69.
22. SUTZU, M. C. *La mine lourde d’Athènes. La réforme financières de Solon, la drachme attique légère ou denier de Néron.* În: BSNR, XVIII, nr. 46, 1923, p. 33-37.
23. SOUTZO, M. C. *Bazele fundamentale ale metrologiei ponderale antice.* În: BSNR, XV-XVI, 1930-1931, p. 7-14, p. 73-80.
24. SOUTZO, M. C. *Adaus la studiul minei din Perinthus.* În: BSNR, IX, nr. 18, 1912, p. 4-16.
25. SOUTZO, MICHEL C. *Étalons pondéraux primitifs et lingots monétaires.* În: Revista pentru Istorie, Arheologie și filologie, 1885 (metrologie numismatică: p. 401).
26. SOUTZO, MICHEL C. *Nouvelles recherches sur les origines et rapports de quelques poinds antiques.* În: „Revue numismatique...”, Paris, 1895, p. 82-100.
27. SOUTZO, MICHEL C. *Poinds antiques autonomes de Tomis.* În: „Revue belge de numismatique...”, Bruxelles, 1896, p. 156-164.
28. SOUTZO, MICHEL C. *Poinds et monnaies de Tomis.* În: „Revue numismatique...”, 1900, p. 115-148.

29. SOUTZO, MICHEL C. *Recherches de la progressive des poinds et monnaies de bronze de la Republique Roumanie*. În: „Revue numismatique...”, Paris, 1911, p. 18-23.
30. SOUTZO, MICHEL C. *Mina ponderală de la Perinthus*. În: AARMSI, Seria II, t. 34, 1912, p. 18-25; BSNR, 9, 1912, 18, p. 3.
31. SOUTZO, MICHEL C. *Contribution a l'étude de l'inegalité ponderale des as libraux*. În: „Numismatische Zeitschrift...”, Wien, 1912, p. 205-263.
32. SOUTZO, MICHEL C. *Ponduri și monete inedite din orașele noastre pontice*. În: BSNR, 13, nr. 23, 1915, p. 157-171.
33. SOUTZO, MICHEL C. *Les poinds de l'Egypte et le grains cheldéen*. În: „Buletinul Societății Istorico-arheologice...”, București, 9, nr. 1-2, p. 83-87.
34. SOUTZO, MICHEL C. *Un coup d'oeil d'ensemble sur la metrologie ponderaie et monetaire des romains*. În: BSNR, 37, nr. 1, p. 5-8.
35. SOUTZO, MICHEL C. *L'évolution pondéral dans l'antiquité: 1. Notice sur les origines et rapports de quelques poids assyro-chaldéens. 2. Les poids de l'Egypte et le grain chaldéen. 3. Orogone, mode de formation et rapport des principales unités ponderales antiques*. În: BSNR, 16, nr. 38, 1931, p. 57-81. Cf. BSNR, 14, 1919, p. 10-15.
36. TUDOR DUMITRU. *Piese de metrologie descoperite la Celei*. În: „Dacia...”, NS, 11-12, 1948, p. 180-182, 191 + pl.

VII. LEGISLAȚIE. ÎNVĂȚĂMÂNT. SIMPOZIOAE.

1. *Al treilea Simpozion Național de Metrologie, oct. 1987*. În: MA, XXV, 1988, nr. 1, p. 2-7.
2. *A XVI-a Conferință Generală de Măsuri și Greutăți*. În: MA, 1980, nr. 1, p. 2-6.
3. BOTEZ, MIHAI; OPRESCU, NICOLAE; COSTACHE, AUREL. *Începuturile și dezvoltarea învățământului și tehnicii măsurătorilor terestre în țara noastră (1813-1920)*. În: Buletinul Științific, Inst. Constr. București, 11, 1968, nr. 1, p. 85-90.
4. *Codul Caragea (partea hotărâtoare la hotărnicii) adnotat. Diferențele legiurii vechi relative la hotărnicii...*, București, 1903.
5. *Comité International des Poids et Mesures. Procès-verbaux*, tome I-III, Paris, 1890-1893.
6. *Convențiunea metrului subscrisă la Paris în 20(8) mai, 1875*. București, 1882, 10 p.
7. *Corpus Iuris Ungarici*, vol. I, Budapest, p. 510-512.
8. DEMETRESCU-CALLUDI, M. *Regulament și instrucțiuni relative la balanțele de cereale*, București, 1897.
9. *25 de ani de la apariția primului număr al revistei*. În: MA, XXVI, nr. 4, 1979, pl. 146.
10. ILIESCU T., STOENESCU, C. *Regulamentul hotărnicilor adnotat*. București, 1910.
11. ISCRULESCU, I. *Institutul național de metrologie la a 25-a aniversare*. În: MA, XXIII, 1976, nr. 3, p. 104.
12. IVANON, IGOR; IVANOVICI, GHEORGHE. *Istoricul învățământului metrologiei în România. Primele începuturi*. În: Buletinul Științific al Inst. Constr., București 1970, 13, nr. 2, p. 225-231.
13. *Legea metrologiei nr. 27/1978*. București, Consiliul de Stat, Sectorul Buletinului Oficial și al publicațiilor legislative, 1978, 40 p.
14. „*Legea metrologiei... elaborată de Organizația Internațională de Metrologie Legală*. În: „Calitate, Fiabilitate, Metrologie...”, XXXVII, nr. 2, 1990, p. 40-45.
15. *Lucrările simpozionului național de metrologie consacrat aniversării a 30 de ani de la înființarea Institutului Național de Metrologie (1951-1981), 29-31 oct. 1981*. Vol. I-IV, București, 1983, 1020 p (4 vol.).
16. LEONACHESCU, NICOLAE P. *Raportul nr. 88 - un proiect de lege pentru adoptarea sistemului metric zecimal*. În: „Mecanizarea construcțiilor...”, București, 2, nr. 2, 1987, p. 33-39.
17. MAVRODINEANU, VL., *Regulamentul hotărnicilor adnotat*. București, 1914.
18. MĂRĂCINEANU, MIHAIL. *Sistemul metric pentru usul școalelor de ambe sexe*. Craiova, 1868, 58 p.
19. *Măsuri și greutăți. Colecțiune oficială, legi, regulamente*. București, 1886.
20. „*Memorandum asupra convențiilor M.M. Lemaître și Bergmann...*” București, Tipografia lui C. A. Rosetti, 1866.
21. MIHU. *Inginer. Socoteala măsurătorii pământurilor*. În: „Neamul românesc pentru popor...”, 1911-1912.
22. *100 de ani de la aderarea României la Convenția Metrului*. În: MA, XXX, 1983, nr. 4, p. 146-147.

23. *Regulamentul de administrațiune publică pentru facerea și executarea hotărnicilor*. București, 1868.
24. *Regulamentul interior privind: Organizarea activității metrologice în cadrul organelor centrale și al unităților Ministerului Industriei Ușoare*, București, 1966.
25. *Simpozionul național de metrologie, 20-31 oct. 1981*. În: MA, XXIX, nr. 1, 1982, p. 2-6.

VIII. TERMINOLOGIE METROLOGICĂ

1. CONACHI, COSTACHI. *Noțiuni de hotărnicie*. Iași.
2. BOCĂNEȚU, AL. *Terminologie agrară în limba română*. 1926.
3. LAURIAN, AUGUST, TREBONIU; MASSIMU, J. C. *Dicționarul limbii române*, vol. I-II, București, 1871-1876.
4. NISTOR, I. I. *Un tratat de topometrie din secolul al XVIII-lea*. În: AARMSI, seria III, t. XIX, 1946-1947.

IX. ACTIVITĂȚI PRACTICE. INSTRUMENTE DE MĂSURAT

1. *American Standard, Safety Code for the protection of beads eyes and respiratory organs*, Washington, 1938, 95 p.
2. *Aritmatica sau învățătura socotelilor. Acum întâia oară întocmită în acest chip pentru folosul tinerilor din Seminarul Socolei*. Iași, 1839.
3. AUBERT, ELENA. *Manualul sistemului metric decimal*. București, 1868.
4. BOREL. *Tableau de rapport et de comparaison des poids de commerce, mesures, monnaies des rations étrangères avec celles de Russie*. St. Petersburg, 1807.
5. BRĂESCU, D. C. *Tabelă pentru transformarea decalitrilor în vadre și a vedelor în decalitri*. Buzău, 1889.
6. BRĂTESCU, G.; BERCUT, C. I. *Appareils de mesure dans la médecine roumaine (XIX^e - XX^e siècles)*. În: Noesis, II, 1974, p. 151-153.
7. CANTILLI, GR. *Explicarea sistemului metric*. București, 1863.
8. *Cotăritul bușilor*. București, 1846.
9. CIOCAN, H. *Cotul moldovenesc este cot sacru*. Pitești, /f.a./.
10. DAUMAS, MAURICE. *Les instruments scientifiques aux XVII^e - XVIII^e siècles*. Paris, 1953, 471 p. + ilustr., pl.
11. DEMETRESCU, SCARLAT. *Calculator al măsurilor și greutateților sistemului metric și calculul monetei de aur streină în lei noi și vechi după cursul fiseului în țară*. București, 1905, 23 p.
12. FRANCESCHINI, R. P. *Măsuri și instrumente de măsură*. București, 1943, 88 p.
13. DODOC, PETRE. *Metode și mijloace de măsurare moderne în mecanica fină și construcții de mașini*. București, Edit. Tehnică, 1978, 456 p cu ilustr.
14. DODOC, PETRE. *Metrologie generală*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1979, 80 p . ilustr.
15. FRAZIER, ARTHUR H. *United States Standards of weights and measures; Their creation and creators*, Washington, 1978, 21 p.
16. GEORGESCU, G. *Măsuri de suprafață în deamănuntul noi și vechi de orice întinderi în lățimi și lungimi pentru pătrături, dreptunghiuri, triunghiuri și alte forme calculate gata, precum echivalentul greutatei librelor în kilograme..., pentru toate felurile de producție*. Brăila, 1891.
17. GHICA, ION. *Măsurile și greutatețile românești și moldovenești în comparație cu cele ale celorlalte neamuri*. București, Edit. Rosetti și Winterhalder, 1848, p. 8-42.
18. GHICA, ION; STURDZA, DIMITRIE, A. *Ajutorul comerciantului, al agricultorului și al inginerului. Greutăți și măsuri*. București, 1873, p. 12-45.
19. HIPITES, C. ST. *Chestiuneacotitului vaselor*. București, 1905.
20. HÂNCU, V.; ARONSHON, R.; BOCĂNICIU, T. *Tehnica măsurării mărimilor geometrice, timpului și frecvențelor*, București, Edit. Did. și Ped., 1964, 448 p.
21. HOHAN, ION. *Utilizarea calculatoarelor de proces în măsurări industriale*. București, 1987, 198 p.
22. IARCU, DIMITRIE. *Măsuri și greutateți cu sistema metrică sau Aritmetica socială culeasă și redactată de...*, ed. a 2-a, București, 1862, 98 p.; ed. a 3-a, 1866.
23. ILIOIU, N.; IVANOVICI, GH. *Memorator de metrologie*. vol. I-II, București, Edit. Tehnică, 1965-1966.
24. *Instrucțiuni privind aplicarea sistemului internațional de unități de măsură (SI) în R. S. România*, București, Direcția Generală pentru Metrologie, Standarde și Inventii, 1971, 28 p.
25. *Instrucțiuni pentru verificarea de stat a măsurilor și a aparatelor de măsurat pentru autorizații metrologice*. București, Edit. Tehnică, 1971, 10 p. (Inspectoratul General de Stat pentru

- controlul calității produselor. Inspectoratul de Metrologie).
26. IORGA, NICOLAE. *Îngrijirea măsurilor și cumpenelor drepte*. În: „Neamul Românesc...”, Vălenii de Munte, 1913, p. 138-139.
 27. ISCRULESCU, ION; ISPĂȘOIU, GH.; PETRESCU, VASILE. *Sistemul internațional de unități de măsură (SI). Generalizarea aplicării sale*. București, 1970, 317 p.
 28. ISPĂȘOIU, GH. *Sistemul internațional de unități (SI), formă a sistemului metric*. În: MA, XIV, nr. 4, 1977, p. 146-153.
 29. ISPĂȘOIU, GH. *Unități de măsură legale în R. S. România*. În: MA, XXV, nr. 1, 1978, p. 2-14.
 30. *Îndrumător practic uzinal și de laborator pentru controlul preciziei de prelucrare în construcția de măsuri*. București, Edit. Tehnică, 1976, 324 p.
 31. *Învățătură pentru măsurarea cotului. În ce chip se măsoară buțile sau alt fel de vase*. A treia oară tipărită. 1842.
 32. LEONĂCHESCU, N. P. Măsurările din 1840 pentru stabilirea echivalențelor în metri ai etaloanelor românești de lungime. În: MA, 2, 1988, p. 50-57.
 33. *Le système métrique decimal. La création en France, son évolution, ses progrès*, Paris, 1930, 256 p.
 34. MARTINIAN, A. *Cotu metric de lemn cu resort în două și opt bucăți pentru botitul buților*. București, /f/a/.
 35. MANCIULESCU, AL. E. *Noul sistem de măsuri și greutate. Aplicarea lui în mod practic pentru Partea de dincoace de Milcov (Moldova)*, Galați, 1884, 50 p.
 36. *Metoda de cotit cu dublu metru*. Ed. oficială, București, 1939, 36 p.
 37. *Metrologie. Îndrumări de laborator*. Brașov, 1985, 241 p.
 38. PETRIȘORU, TEODORU, *Mesurile metrice sau cunoștința nouelor măsuri (metrice) înălțurare cu măsurile celea vechi*, Gherla, 1875, 31 p.
 39. POP, ȘTEFAN. *Măsurile metrice. Măsurarea și calcularea cu măsurile cele nouă metrice...*, Blaj, 1875.
 40. POPESCU, OVIDIU; VALENTIN, SILVIA; VALENTIN, DAN, KIOVESCU-MUSCEL. *Lucrări de laborator. Metrologie aplicată*, București, 1978, 144 p.
 41. PREDESCU, C. *Măsurile cele două mărimi naturale și deslușiri practice asupra întrebunțării lor*, București, 1884, 40 p.
 42. RADU, MIHAI VASILE. *Sistemul internațional de unități în medicină*, București, Edit. Medicală, 1986, 432 p.
 43. Romé de L'Isle. *Metrologie ou Tables pour servir à l'intelligence des poids et mesures des anciens et principalement à déterminer la valeur des monnaies grecques et romaine*. Paris, 1789, 215 p.
 44. SAIGÉY, M. *Traité de métrologie ancienne et moderne suivi d'un précis de chronologie et des signes numériques*. Ouvrage indispensable pour la lecture de l'histoire et l'explication des auteurs, destiné à l'enseignement public, Paris, 1834, 284 p. + 3 f.pl.
 45. *Scientific and technical positions in the National Bureau of Standards*. Washington, 1939, 19 p.
 46. *Sistemul internațional de greutate*. București, Edit. Did. și Ped., 1979, 44 p.
 47. *Sistemul internațional de unități*. Edit. a 2-a. Traducere după ed. a 4-a a lucrării elaborată de Biroul Internațional de Măsuri și Greutăți. Prefața la ediția românească: Gh. Ispășoiu, D. I. Marchidan. București, Edit. Did. și Ped., 1982, 44 p.
 48. *Sistemul metric decimal de măsuri și greutate. Cu explicarea noului sistem monetar, făcut spre înțelegerea tuturor. Cu un monetar completu*, București, 1868, 91 p.
 49. *Tabela pentru transformarea jugărelor și stânjenilor pătrați în hectare și metri pătrați și invers*. București, 1940, 43 p.
 50. *Tehnica măsurării maselor, volumelor și mărimilor analitice*. Manual pentru licee industriale cu profil de mecanică, specializarea metrologie, anii III, IV, V, București. Edit. Did. și Ped., 1977, 432 p.
 51. *Tehnica măsurării temperaturilor și mărimilor fotometrice*. Manual pentru licee industriale cu profil de mecanică, specializarea metrologie, anii IV și V. București, Edit. Did. și Ped., 1977, 232 p.
 52. TESTUT, CHARLES. *Mémento du pesage. Les instruments de pesage. Leur histoire à travers les âges*. Paris, 1946, 289 p. + ilustr.
 53. TUDORICĂ, GEORGE. *Unitățile de măsură europene și americane*, București, 1946, 223 p.

54. TUFESCU, I. G. *Cotirea butoaielor în litruri cu ajutorul metrului și al tablelor. Sistema cea mai nouă, mai practică și mai exactă adoptată de comuna Iași*, Iași, 1893, 40 p.
55. ȚÎTESCU, R. *Măsurătoarea proprietăților mici în ectare, pogoane și fâlcii*. Ed. a 2-a, Buzău, 1904, ed. a 3-a, 1930, 99 p.
56. VERGOLICI, M. *Explicațiuni asupra sistemului metric de mesuri și greutateți cu table de prefacerea măsurilor vechi în măsurile noi metriche și vice-versa și cu instrucții practice de cotitul butoaielor*, București, 40 p.
57. VĂLCEANU, I. *Hotarnicul și cotitorul român*. București, 1843.
58. ZANNE, AL. *Barem de mesuri și greutateți continuând transformările tuturor măsurilor și greutateților vamaie din Muntenia, Moldova și Dobrogea în metri și vice-versa după cele mai autorizate documente*. București, 1880, 100 p.

CRONOLOGIE

- ALEXANDRU, VIANU, MARIA, *Sur la chronologie de la stèle de Quintus Philippicus Ion. Epigraphica. Travous d'édités au Ville Congres d'epigraphie greque et latine*. București, EA, 1977, pag. 65-68.
- ANANIA, VIANU, *Dionisie cel Mic (470-540) - creatorul cronologiei moderne*. În: „Magazin istoric...”, 1981, 15, nr. 2, pag. 28-29.
- ANDREESCU, ȘTEFAN, *Limitele cronologice ale dominației otomane în țările române*. În: RI, 1974, nr. 3, pag. 399-412.
- ANDRUȘ, RODICA, *Calendarele românești hunedorene*. În: „Sargetia...”, 1984-1985, 18-19, pag. 435-443.
- ANNÉE, ANT., *Bibliomappe. Chronologie historique et géographique, par MM Année et Vivien (Tome I)*, Paris, 1827, XVI + 180 p. (I).
- ARTIMON, ALEXANDRU, *Cronologia mormintelor și a descoperirilor monetare din Complexul arheologic medieval de la Biserica Sf. Dumitru din Suceava (sec. XV-XVIII)*. În: „Studii și Materiale Istorice...”, Suceava, 1973, 3, pag. 137-157.
- BABEȘ, MIRCEA, *Problèmes de la chronologie de la culture géto-dace et le lumière des familles de Cislămănești*. În: „Dacia...”, NS, 19, 1975, pag. 125-139.
- BACALOGLU, EMANOILU, *Despre calendariu. Discursul de recepție în Academia Română de Emanoil Bacaloglu și răspunsul domnului Ionu Ghica cetite în ședința solemnă ținută la 20 martie 1880 sub președenția M.S.R. Domnitorului*, București. În: AARMSI, serie II, tom II, 1880, 33 p.
- BARBU, V., *Considérations chronologiques basées sur les données fournies par les inventaires funéraires des nécropoles tomitaines*. În: „Studii clasice...”, 1961, 3, pag. 203-226.
- BAUMAN, VICTOR, *Observații arheologice asupra poziției și cronologiei așezărilor romane din zona de nord a Niculițelului*. În: „Peuce...”, 4, 1975, pag. 109-123.
- BĂLAN, C., *Nouvelles recherches dans la domaine de disciplines auxiliaire de l'histoire*. În: „Roumanie, Pages d'Histoire...”, t. II, 1963, nr. 2, p. 387-408.
- BĂRBULESCU, PETRE, *Bărbulescu Petre, Ionel Cloșcă: repere de cronologie internațională (1941-1945)*. Prefață de Nicolae Ecobescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, 412(-415) p.
- BĂTRÂNA, LIA, BĂTRÂNA, ADRIAN, *Mărturii heraldice cu privire la începuturile statului feudal independent Moldova*. În: „Constituirea Statelor românești...”, București, EA, 1980, p. 195-208.
- BERGER, TEODOR, *Synchronists be Universal Historie der Vornehmsten Europaeischen Reiche und Staeten, von Erschaffung der Welt bis auf das jetztlauffende 1743. Jahr, aus bewachten Urkunden, mit beygefuegten Anmerkungen. In XXXIV Tabellen entworfen und mit noethigen Register versehen von Theodor Berger. Coburg und Leipzig: Druckst und verlegts Georg Otto, 1743, 49 f.*

- BERINDEI, DAN, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866). Liste de miniștri*. În: RA, 1959, 2, nr. 1, p. 147-163.
- BERINDEI, DAN, *Tableau chronologique de l'histoire roumaine*. Archives Diplomatiques Consulaires Genëve, 1968, mai, p. 342-345.
- Bibliografia istorică a României*, vol. I (1944-1969), autori: Ioachim Crăciun, Gh. Hristodol, Marcel Șerban, Ludovic Báthory, Gh. Iancu, Gelu Neamțu, Gh. Dumitrașcu, București, Editura Academiei, 1970, p. 52; vol. IV (1969-1974), autori: Gh. Hristodol, Marcel Șerban, Ludovic Báthory, Gh. Iancu, Nicolae Bocșani, Ludovic Jordáky, București, Editura Academiei, 1975, p. 86; vol. V (1974-1979), autori: Ștefan Pascu, Gh. Hristodol, Mircea Stirban, Ludovic Báthory, Gh. Iancu, Nicolae Bocșan, Ioan Nistor, București, Editura Academiei, 1980, p. 61; vol. VI (1979-1984), autori: Ștefan Pascu, Gh. Hristodol, Ludovic Báthory, Gh. Iancu, Adrian Rusu, Nicolae Păun, Stelian Mândruț, Ioan Nistor, București, Editura Academiei, 1985, p. 74; vol. VII (1984-1989), autori: Gh. Hristodol, Ludovic Báthory, Gh. Iancu, Delia Margo, Nicolae Păun, Stelian Mândruț, Constantin Ivănuș, București, Editura Academiei, 1990, p. 64.
- BITIRI, MARIA, *Cu privire la începuturile paleoliticului superior în România*. În: SCIV, 1965, 16, nr. 1, p. 5-16.
- BLÜCHER, GEBHARD, *Posibilitățile de dotare cu ajutorul filigramelor. Un model matematic*. În: „Revista Bibliografică...”, 1969, 22, nr. 10, p. 618-623.
- BOLDUR, A., *Lista domnitorilor*. În: „Cercetări Istorice...”, Iași, vol. XVIII, 1943, p. 492-493.
- BONIFACE, ALEXANDRE, *Ephémérides classiques présentant, jour par jour, les événements principaux de l'histoire universelle et l'analyse biographiques des rois, des guerriers, des poètes... A l'usage des collèges, des maisons d'éducation des deux sexes etc.* Rédigées par A. Boniface, D. Livy et Marquis. Tome I-IV. A Paris: Chez Pillet Aimé, 1827.
- BUCHOLZER, ABRAHAM, *Index chronologiques. Cura fecundă Gottfridi Buchoberi... locupletotus... ab eo tempore ubi pater desijt, usq.; ad finem anni 1598 fideliter continuatus. Ad calcem accessit rerum ac nominum memorabilum Index...* Gorbicii: Excusus Typir... Johann's Rhambae, 1599, 15 f + 832-944 p.
- BOUILLET, M. N., *Atlas universel d'histoire et de géographie...* Deuxième édition. Paris: Hachette, 1872, 1 f + 1035 p., cu tab. + 12 f. pl. + 88 f. h.
- BRINCKMEIER, EDUARD, *Praktisches Handbuch des historischen Chronologie aller Zeiten und Völker, besonders des Mittelalters... von Eduard Brinckmeier. Zweite vollstandig ungearbeitete und vermehrte Auflage.* Berlin, Gustav Hempel, 1882, XXIV + 504 p. (Historisch - diplomatisch chronologische Anweisung...).
- BUJOREANU, ȘT., *Un luomograf manuscris la Huși*. În: MMS, 1972, 48, nr. 7-8, p. 627-634.
- CALMETTE (G.), *Ephémérides historiques, littéraires, sciectifiques etc. (1300-1895)*, Paris, (1895), vm + 376 p.
- CALVISIUS, SETHUS, *Opus chronologicum ad annum MDCLXXXV*. Conkmatum, lui praemissa est Isagoge Chronologica, subjuncta appendix Epistolarum et Judiciorum de hoc Opere, nec non controversiorum Chronologiarum, nume primum ex MSC. CL. Autoris collectarum...lum Indice personarum rerum gestarum copioso. Francofurt ad Moenum et Lipsiae: Apud Christianum Gensch, 1685 s.f. + 1050-1123 + 74 p. + 2 f. portr.
- CAPELLI, A., *Cronologia, cromografia e calendario perpetuo. Dal principio dell'Era Cristana ai giorni nostri. Tarole cronologico-sincrone e quadri sinottici per verificare la date storiche. Seconda edizione interamente rifata ed ampliata.* Milano. Ulrico Hoepli, 1960, XI + 566 p. (Manuali Hoepli).
- CARDAȘ, GH., *Odiseea celui mai vechi manuscris inedit al cronicii lui Grigore Ureche*. În: „Mitropolia Olteniei...”, 1970, 22, nr. 5-6, p. 567-586.
- CAVAIGNAC, Prof. E.(UGCNE). *Chronologie r l'usage des candidats aux examens d'histoire*. Paris, Payot, 1925, 214 p.

- CAVAIGNAC, (Prof. E.), *Chronologie l'histoire mondiale. Deuxième édition revue et augmentée*, Paris, 1834, 231 p.
- Catalogul publicațiilor Academiei Române, 1857-1937*, I, Cronologie II. Alfabetice, București.
- CANTACUZINO, GH., *Probleme ale cronologiei minelor fostei mănăstiri Vodița (sec. XIV-XV)*. În: SCIV, 1971, 22, nr. 3, p. 469-477.
- CANTACUZINO, GH., *Unele probleme istorice privind așezările medievale muntene în lumina cercetărilor arheologice de la Cernica*. În: SCIV, 1963, 14, nr. 2, p. 361-394.
- CAZACU, MATEI, *Precizări privind cronologia domnilor munteni din deceniul 5 al secolului al XV-lea*. În: Studii, RI, 1970, 23, nr. 3, p. 607-608.
- CÂRCIUMARU, MARIN, *Cercetări paleoclimatice într-o secvență stratigrafică cu Elephas trogothierii și unele paleolitice premunteriene de la Amărăști-Fărcaș*. În: SCIVA, 1981, 32, nr. 2, p. 261-264.
- CÂRCIUMARU, MARIN, *Țăteva datări C14 în contextul schemei paleoclimatice a pleistocenului superior din România*. În: SCIVA, 1982, 22, nr. 4, p. 395-401.
- CÂRCIUMARU, MARIN, *Noi determinări de semințe carbonizate și impresiuni de semințe descoperite în straturile arheologice din Moldova*. În: Anuarul Muzeului Județean Suceava, 1983, 10, p. 827-834.
- CÂRCIUMARU, MARIN, *L'Environnement et la géochronologie du paléolithique et de l'épipaléolithique de la Roumanie*. În: *La Genèse et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumaine*. Iași, 1987, p. 97-104.
- CÂRCIUMARU, MARIN, PĂUNESCU, ALEXANDRU, *Cronostratigrafia și paleoclimatul tardenotianului din depresiunea Întorsătura Buzăului*. În: SCIVA, 1975 - 26, nr. 3, pag. 315-341.
- CÈRE, Prof. ROGER, Prof. CHARLES ROUSSEAU, *Chronologie du conflit mondial (1935-1945)*. Paris: Société d'Éditions Françaises et Internationales, 1945, 623 p.
- CÈRE, ROGER, HENRY PEYRET, *L'évolution du monde. Chronologie 1945*. Paris: Société d'éditions françaises et internationales, 1946, 608 p. u h + 8 f. pl.
- CERNOVODEANU, PAUL, *Cronograful mitropolitului Dimitrie al Rostovului în Țările Române*. În: „Mitropolia Olteniei...”, 1970, 22, nr. 7-8, p. 692-704.
- CHIRICĂ, VASILE, *Datarea prin C₁₄ a unor lucrări gravetiene de la Mitoc - Malul Galben (com. Mitoc, jud. Botoșani)*. În: SCIVA, 1984, 35, nr. 1, p. 74-79.
- CHIRILĂ, EUGEN, MIHAILESCU, GABRIEL, *Tezaurul monetar de la Căpriaru (jud. Dâmbovița). Contribuții la studiul cronologiei și circulației tetradrahmelor Macedoniei Prima și ale Insulei Thasos (pe teritoriul Daciei)*. Târgoviște, Muzeul județean Dâmbovița, 1969, 39 p., fig. 4.
- CHIRILĂ, EUGEN, LUCĂCEL, VASILE, *Contribuții la cronologia tetradrahmelor thasiene de tip Dionysos-Heracles (Tezaurul de la Petrindu)*. În: AMN, 3, 1979, p. 89-101.
- CAYTRAEUS, DAVID, *Chronologia historiae Herodot et Thucydidis. Cui adiecta est series temporum mundi r prima conditione usque ad bune annum MDXCIII deducta edita priore emendation et auctior est Helmaestadii*. Ex. officina Typographics Iacobi Lucij, 1593, 6 f. + 383 p. + 110 p.
- CLINTON, HENRY FYNES, *Fast Hellenici. The civil literary chronology of Greece*. Vol. I: *From the earliest accounts to the LV-th Olympiad*; vol. II: *From the LV-th to the CXXIV-th Olympiad (third edition with additions)*; vol. III: *Form the CXXIV-th Olympiad to the death of Augustus (second edition with additions)*. Oxford: At the University Press, 1834-1851, 3 vol.
- COCIU, MIRCEA, *Izvoarele și datarea „Anonimului brâncovenesc.... O reconsiderare a argumentelor*. În: Revista de Istorie și Teorie Literară, 1977, 26, nr. 4, pag. 521-534.
- COMȘA, EUGEN, *Câteva secvențe dendrocronologice din așezarea neolitică de la Radovanu*. În: SCIVA, 1981, 32, nr. 1, p. 145-149.
- COMȘA, EUGEN, *Câteva considerații cu privire la unele probleme ale periodizării culturii Cucuteni*. În: „Memoria Antiquitatis...”, Piatra Neamț, 1974-1976 (1981), 1, p. 227-231.
- COMȘA, EUGEN, *Alte secvențe dendrocronologice din așezarea neolitică de la Radovanu*. În: SCIVA, 1982, 33, nr. 2, p. 232-235.
- CORFUS, ILIE, *Adăogiri la arhondologia Moldovei în anii 1827-1828*. În: RIR, XVI, 1946, fasc. IV, p. 360-363. Liste de boieri.
- CORFUS, ILIE, *Îndreptări la documente din colecția Hurmuzaki*. În: RIR, XVII, 1947, fasc. I-II, p. 158-161. Corectări de date a documentelor.

- Chronique des événements politiques et économiques dans le Bassin Danubienne. 1918-1936 / Tome I / Autriche; /II/ Bulgarie, /V/ Tchecoslovaquie; /VI/ Yougoslavie. Paris, 1938, 4 vol. (Institut International de Coopération Intellectuelle. Société des Nations). Conférence permanente des Hautes Etudes Internationales. Etudes Danubiennes I). (Textul în limba engleză).*
- Chronologia principum sive series et successio romanorum pontificum, regum Augustissimorum.* Venetis, 1672, 84 p.
- Chronologie (paléolithique - 900).* În: „Roumanie Pages d'Histoire...”, 1980, 5, nr. 1, p. 224-279.
- Chronologie - Revoluția română de la 1848-1849.* În: RRM, 1988, 13, nr. 2, p. 6-21.
- CULICĂ, VASILE, *Observații cu privire la locul tipului „Rasa... în cronologia emisiunilor numismatice geto-dacice, Ialomița.* În: „Studii și comunicări de muzeografie, arheologie, istorie și etnografie...”, Slobozia, 1977, p. 69-74.
- CUSTUREA, GABRIEL, *Precizări cu privire la cronologia unor monede medievale descoperite la Păcuiul lui Soare.* În: SCIVA, 1980, 31, nr. 4, p. 641-642.
- DAICOVICIU, HADRIAN, *Cronologia regilor daci.* În: vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român.* București, E.A., 1968, p. 65-72.
- DAICOVICIU, HADRIAN; GLODARIU, ION, *Considerații asupra cronologiei așezării dacice de la Fețele Albe.* În: Acta Mus. Napocensis, 1969, 6, p. 465-473.
- DAICOVICIU, HADRIAN; GLODARIU, ION, *Puncte de reper pentru cronologia cetăților și așezărilor dacice din Munții Orăștiei.* În: AMN, 13, 1976, p. 71-80.
- DELYSER, F., *Chronologie de la guerre mondiale de Sarajevo a Versailles 28 juin 1914-28 juin 1919.* Paris, 1938, 263 p.
- DELORME, JEAN, *Chronologie des Civilisations.* Paris, Presses Universitaires de France, 1949, XV + 438 p; ed. a 2-a, Paris, 1956, XV + 453 p.
- DEMETRESCU, MIHAIL, *Istoria lumii în tablouri sinoptice.* Târgu-Mureș, 1937, 38 p.
- DIACONU, PETRE, *Despre data pătimirii lui Zotibos, Kamasis și Philippes (sec. IV-V).* În: SCIV, 1973, 24, nr. 4, p. 633-641.
- DILLON, ABBE HENRI, *Le guide des études historiques ou La chronologie appliquée à l'histoire, précédé d'une lettre à Madame de Th... servant d'introduction.* Paris, 1812, XX - 199 p.
- DIMIAN, IRIMIA, *Cu privire la cronologia și atribuirea monedelor anonime bizantine de bronz.* În: SCN, 3, 1960, p. 197-217 + 5 pl.
- DONICI, P., *Calendarul bisericii de răsărit în stil vechi și stil nou cu noi reguli de compus aplicabile și la calendarul Bisericii de Apus.* Craiova, 1898, 199 p.
- DREYSS, CHARLES LOUIS, *Chronologie universelle, suivie de la liste des grands états anciens et modernes... avec les tableaux généalogiques des familles royales de France et des principales maisons régnantes d'Europe, par Ch. Dreyss.* Deuxième édition. Paris, Librairie de L. Hachette, 1858, XIV + 941 p.
- DUCHATELET, E., *Chronologie, ou dates des événements les plus remarquables.* Paris, 1832, 108 p.
- DUMITRESCU, VLADIMIR, *Raport de la peinture de quelques vases de Gumelnița.* În: RIR, I, 1931, fasc. IV, p. 403-415 + 6 fig. Stabilirea cronologiei fazelor civilizației neolitice balcano-dunărene de tip Gumelnița.
- DUMITRESCU, VLADIMIR, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960.* În: SCIV, Șt. Cercet. Ist. Veche, 1966, 17, nr. 1, p. 51-99.
- DUMITRESCU, VLADIMIR, *Considerații cu privire la poziția cronologică a culturii Cucuteni în raport cu culturile vecine.* În: Apulum, 1968, 7, partea 1, p. 35-51.
- DUMITRESCU, VLADIMIR, *Încă o dată cronologia pentru cultura Cucuteni.* În: „Carpica...”, Bacău, 1972, p. 79-81.
- DUMOULIN DE LAPLANTE, PIERRE, *Histoire générale synchronique.* Vol. I: *Des origines à l'Hégire*; II: *De 622 apr. J. C. à l'époque contemporaine* Paris: Gallimard, 1946-1947, 333 (-336) p. (I), 481 (-483) p. (II). (La suite des temps - 15, 18).
- DUZINCHEVICI, GH., *O rectificare.* În: RIR, III, 1933, fasc. IV, p. 385. Rectificarea datei actelor omagiale ale lui Petru Mușat și ale boierilor săi din 6 mai în 26 septembrie 1387.
- ECOBESCU, NICOLAE, *Dezarmarea. Cronologie 1945-1978,* București, 1980.
- EDROIU, NICOLAE; MĂCRIȘ, GRAȚIAN, *Mihai Viteazul 1601. Cronologie.* În: *Mihai Viteazul și Sălajul. Guraslău 375, Zalău, 1976, p. 131-137.*
- ELIE BAR-SINAYA, *Métropolitain de Nisibe. La chronographie.* Traduite pour la première fois d'après le manuscrit add. 7197 du Musée Britannique par I. J. Delaporte, Paris, Honoré Champion, 1910, XVI + 409 p.

- FERNALD, CHARLES AUGUSTUS, *Universal International Genealogy and of the Anciens Fernald Families. With chronology from Creation found in the discovered last Primitive Bible*, Boston, 1910 5 f + 532 p. cu ilustr.
- FLING (FRED MORROW), *A Synthesis of World History. Presented to the International Congress of Historical Sciences at Oslo, August 14-18, 1928*, 2 f.
- FLORESCU, GRIGORE, *Capidava în epoca migrațiilor*. În: RIR, XVI, 1946, fasc. IV, p. 325-343 + 9 fig.
- FUNCCIUS, JOHANNES, *Chronologia*. Hoc est, omnium temporum et annorum ab initio mundi, usque ad annum a nato Christo 1552. In prima editione ab autore deducta; post ab eodem recognita, aucta in annum 1566; Inde vero ab alijs in annum 1578; tandem iterum ab alijs usque ad annum Christi 1601 producta computatio... Item Commentariorum libri decem in Quibus quid tradatur, proprio titur indicatur. Accessit etiam praeter rerum ac verborum memorfbririe, Lehmanni... 1601. 6 + 10 p. + f. 11 - 176-349.
- FUNCK, JOHANN, *Chronologia hoc est: omnium temporum et onnorum initio mundi usque ad resurrectionem. Domini nostri Jesu Christi, computatio...* Item Commet ariorum Liberius. Autore Ioanne Funcio Noribergae, 1545, 99 f.
- GATTERER, JOHANN CHRISTOPH, *Einleitung in die synchronistische Universalhistoire zue Erlaenterung seiner syncronistischen, Tabllen*. Band; II; Von Philipp und Alesander M. Bis auf unsere Zeiten. Goettingen: Im Verlag der witt Vandenhook, 1771, 23 f. + 1096 p. + 9 f. tab. (I-II).
- GAULTIER, ALOISIUS EDOUARD CAMILLE, *Leçons de chronologie et d'histoire de l'Abbé Gaultier*. Entièrement refondues et considér es ablement augmentées par De Blignièrès, Demoyucourt, Ducros. (De Sixt) et Le Clerc, ses élèves. Tome V, Paris, 1864.
- GEORGIUS, SYNCCELLUS, *Chronographia*. Ex recensione Guilielmi Diondorfii - Nicephorus, Archiepiscopus Constantinopoleos: Chronographia brevis. Graece et latine. Volumen I-II. Bonn, Ed. Weber, 1829.
- GHILLANY (Dr. F. W.), *Europäische Chronik von 1492 bis Ende April... 1877*. Mait besonderer Berücksichtigung der Friedensverträge, ... Ein Handbuck für Freunde der Politik und Geschichte, vol. I-V, Leipzig, 1865-1878.
- GIURESCU, C. C., *Rectificări și precizări la cronologia domniilor fanariote*. În: RIR, X, 1940, p. 379-384.
- GOLIMAS, AUREL, H., *Limitele cronologice ale reformei sistemului monetar introdus de Petru al II-lea Aron, în ultima sa domnie moldovenească*. În: BSNR, 70-74, 1975-1980, 124-128, p. 321-330 + 3 fig.
- GOROVEI, ȘTEFAN, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XVI-lea*. În: „Anuarul Istoric...”, Iași, 1973, 10, p. 99-121.
- GOYAV, GEORGES, *Chronologie de l'Empire Romain. Publiée sous la direction de R. Cagnat*. Paris: C. Klincksieck, 1891, LIX + 635 p.
- GRAINDOR, PAUL, *Chronologie des archontes atheniens sous l'Empire*. Bruxelles, 1921, 313 p.
- GR./ANDSAGNE/ (AJ./ASSON/DE), AUGUSTE, SAVAGNER, *Principes de la chronologie historique et abrégé de chronologie*, d'après Hegeroisch, Ideler, Frédéric Schoell, et M. Champollion-Figear, par... Nouvelle édition, entièrment refondue. Paris, 1834, 128 p. + 1 h.
- GROTEFEND, H., *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen. Mittelalters und der Neuzeit*. Hannovra and Leipzig, 1905, 1 f. + 186 p.
- GUBOGLU, MIHAIL, *Sultani și mari dregători otomani*. În: „Hrisovul...”, 1947, 7, p. 49-136.
- GUBOGLU, MIHAIL, *Tabele sincronice. Datele Hegirei și datele erei noastre. Cu o introducere în cronologia musulmană*, București, DGAS, 1955, 330 p. + 3 pl.
- GUMPACH, JOHANNES VON, *Practical tables for the redution of Mahometan dates to the Christian Kalendar*, ... astronomers, chronologers, historiens,... special remattes on the türkish Kalendar, London, 1856.
- GUUL, STEPHANUS IOANNES BAPT, *Chronologia theoretico-practica*. Historicorum, computistarum et imprimis lycei R. Claudiopolitani in M. Principatu Transilvaniae usibus edita. Claudiopoli, 2 f. + XVIII + 223-227 p. + 3 f. tabl.
- HALLUVIN, ED/OUARDW/AUTIER/D. *Les deux yeux de l'histoire ou Guide chronologique et géogreaphique de l'histoire universelle, contenant. Le késumé historique de tous les peuples anciens et modernes. La Série chronologique des Souveraines de chaque Etat, depuis la création jusqu'a nos jours, avec le nom des auveages f consulter... /Vol. I/.*

- HENNE VON SARGANS, ANTON, *Manethós, die Origines unserer Geschichte und Chronologie. Mit einer synoptischen Tafel der alten Chronologie*, Gotha, Friedrich Andreas Perthes, 1865, IX + 275 p. + 1 f. pl.
- HINTZE, Prof. FRITZ, *Studien zur meroitischen Chronologie und zu den Opfertafeln aus den Pyramiden von Meroe*. Mit. 2. Faltafeln und 10 Kunstdrucktafeln Berlin. Akademie-Verlag, 1959, 72 p. cu ilustr. + 12 f. pl.
- HORNUNG, ERIK, *Untersuchungen zur Chronologie und Geschichte des Neumen Reiches*. Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1964, 1 f. + 120 p. + 1 f. pl.
- HULSIUS, LEVINUS, *Chronologia in qua provinciae sequente pagina nominatae et in adiuncta tabula topographica comprehensae, breviter describuntur collecta*. Nuemberg: Typis Christofori Lochneri, 1596, 3 f. + 48 p.
- HÜBLER, DANIEL, GOTTHOLD JOSEPH, *Synchronistische Tabellen der Völkergeschichte hauptsächlich nach Herrn Hofrath Fatterer's versuch liner allgemeinen Weltgeschichte*. Vol. I-III, Freyberg, 1799-1804.
- IAMBOR, P. ST., MATEI; A. HALASU, *Considerații privind raportul cronologic dintre așezarea și cimitirul de la Cluj-Mănăstur*. În: AMN, 1981, 18, p. 129-150.
- IDELER, LUDWIG, *Hantbuch der mathematischen und technischen Chronologie aus den Quellen bearbeitet von...* vol. I-II, Berlin, 1825; 584 p. (I). 676 p. (II).
- IDELER, LUDWIG, *Sehrbuch der Chronologie*, Berlin, 1831, 1 f. + 524 p.
- ILIEȘ, AURORA, *Autorul cronologiei tabelare*. În vol.: *Omagiu lui P. Constantinescu Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, Edit. Acad., 1965, p. 351-355.
- Indice cronologic nr. 1. Arhiva Mitropoliei Țării Românești (1365-1890)*, vol. II, București, DGAS, 1961, 1472 p.
- Indice cronologic nr. 2. Actele secției Bunuri Publice*, București, Episcopia Argeș. București, DGAS, 1951, 155 p.
- Indice cronologic nr. 3. Episcopia Buzău*, București, DGAS, 1958, 446 p.
- Indice cronologic nr. 4. Actele Serviciului Documente Istorice. Episcopia Râmnicului noului Severin*, București, DGAS, 1954, 233 p.
- Indice cronologic nr. 5. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Sf. Apostoli-București. Amata-Vâlcea, Babeni-Rm. Sărat, Baia de Aramă-Mehedinți și Banu-Buzău*. București, DGAS, 1950, 163 p.
- Indice cronologic nr. 6. Actele secției Bunuri Publice București, Mănăstirile: Bistrița-Vâlcea și Bradu*. București, DGAS, 1948, 136 p.
- Indice cronologic nr. 7. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Brâncoveni-Brebu Bucovăț-Buliga și Butoiu*. București, DGAS, 1949, 80 p.
- Indice nr. 8. Actele Serviciului Documente Istorice. Mănăstirile: Căldărușani și Căluu*. București, DGAS, 1953, 93 p.
- Indice cronologic nr. 9. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Câmpulung-Căscioarele-Cernica-Cetățuia-Cheia-Ciocanul-Ciolanul-Ciorogârla-Clocociov*. București, DGAS, 1949, 178 p.
- Indice cronologic nr. 10. Documente istorice: Mănăstirile: Comana, Cornet, Cotmeana, Cotroceni și schiturile lor*, București, 1954, 259 p.
- Indice cronologic nr. 11. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Cozia-Crasna, Dolhanti-Dealul-Dedulești-Dintrunlemn- Sf. Ecaterina-București și Fedelesiori*. București, 1947, 178 p.
- Indice cronologic nr. 12. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Găvanul, Sf. Gheorghe-Buzău. Sf. Gheorghe-București, Ghighiu, Glavacioc și Golgota*. București, DGAS, 1953, 86 p.
- Indice cronologic nr. 13. Documente istorice. Mănăstirile: Govora, Gruiu, Hagi-Dina și Hotărani*. București, DGAS, 1958, 96 p.
- Indice cronologic nr. 14. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Hurezi-Iordăcheanu. Sf. Ioan, București, București, DGAS, 1951, 176 p.*
- Indice cronologic nr. 15. Documente istorice. Mănăstirile: Sf. Ioan-Focșani, Ighibu, Jitia și Roaba, Măgureanu-București, Mărcuța și Mărgineni*, București, DGAS, 1958, 247 p.

- Indice cronologic nr. 16. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Brâncoveni-Brebu-Bucovăț-Buliga și Butoiu. București, DGAS, 1949, 80 p.*
- Indice cronologic nr. 17. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Pantelimon-Pasărea-Plătărești-Plumbuita-Poiana Mărului, Polovraci-Predeal. București, 1950, 91 p.*
- Indice cronologic nr. 18. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirea Radu Vodă-București, București, DGAS, 1948, 541 p.*
- Indice cronologic nr. 19. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Rm Sărat, Râncăcioș, Răzvan, Ratești, Recea, Rogoz, Sadova, Sărindar, Sf. Sava-București și Seaca-Mușetești, București, 1951, 185 p.*
- Indice cronologic nr. 20. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Slobozia lui Enache și Apostolache, Snagov, Spirea din Deal, Sf. Spiridon și Sf. Spiridon Vechi. București, DGAS, 1954, 173 p.*
- Indice cronologic nr. 21. Mănăstirile: Stavropoleos, Strehaia, Surpatrele, Suzana, Tîrgușor și Țigănești, București, DGAS, 1955, 137 p.*
- Indice cronologic nr. 22. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Tismana și Trivalea. București, DGAS, 1951, 163 p.*
- Indice cronologic nr. 23. Actele secției Bunuri Publice București. Mănăstirile: Văcărești- Valea Vîfroș-Vîforata-Zamfira-Zlătari. București, DGAS, 1952, 247 p.*
- Indice cronologic nr. 24. Actele Militare (Arhivele Statului Timișoara), vol. I (1724-1800). București, 1952, 179 p., vol. II (1801-1815), București, 1955, 301 p.*
- Informații bibliografice pentru cronologie. În: RA, 1966, p. 356-357.*
- IONESCU, GH., *Contribuții la cronologia domniei lui Mircea cel Bătrân și a lui Vlad Voievod în Țara Românească. În: Materiale ale sesiunii științifice a Institutului pedagogic din București, București, 1956, p. 263-286.*
- Istoria lumii în date. Elaborată de Horia C. Matei (ist. veche), Florin Constantin, Marcel D. Popa (ist. medie), Nicolae C. Nicolescu, Gh. Rădulescu (ist. modernă și contemporană). Sub conducerea acad. prof. Andrei Oțetea, București, Ed. enciclopedică română, 1969, XVI + 615 p.*
- Istoria României în date, elaborată de Horia C. Matei, Florin Constantiniu, Marcel D. Popa, Nicolae C. Nicolescu, Gh. Rădulescu, sub conducerea lui Constantin C. Giurescu, București, E.A., 1972.*
- JACOBSEN, HANS-ADOLF, 1939-1945. *Der zweite Weltkrieg in Chronik und Dokumenten Mit acht Karten und Zeichnungen, sechs Spitzengliederungen. Fünfte, vollständig überarbeitete und wesentlich erweiterte Auflage. Darmstadt. Wehr und Wissen Verlagsgesellschaft (1961), 764 p.*
- KOGĂLNICEANU, C., *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor domni ai Țării Românești 1310-1659 cu adnotațiuni critice și tabloul cronologic al tuturor domnilor Țării Românești, București, 1912, 29 p. + pl.*
- KOGĂLNICEANU, C., *Tabloul genealogic și cronologic al Drăgoșeștilor, Bogdăneștilor, Koriotoviceștilor și Mușăteștilor, domni ai Moldovei, 1352-1668, cu adnotațiuni critice și tabloul cronologic al tuturor domnilor Moldovei, București, 1913, 32 p.*
- KOCH, CHRISTIAN-GUILLAUME, *Tablettes Chronologiques des révolutions de l'Europe. Nouvelle édition, corrigée et continuée à la fin de l'an 1807. Strasbourg: Chez F. G. Levrault; Paris: Chez Le Normat, F. Schoell, 1808, 125 p.*
- KURTH, HANNS, *Hanns Kurth, Hans Martin. Sbückelberger. Welt und Kulturgeschichte. 10000 Daten nach Kalendertagen geordnet. Ratingen, Kastellaum, ... A Henn, 1974, p. 982.*
- LABBEUS, PHILIPPUS, *Chronologiae historicae. Paris I-IV. Parisus: Typographia Rejia, 1670, 4 vol. (leg. în 1).*
- LA CROZE, M., *Abrégé chronologique de l'Histoire universelle, par... Revue, continué et fort augmenté par M. Farmey. Huitième édition, Lousanne, 1800.*
- LANGER, WILLIAM L., *An Encyclopedia of World History. Ancient, Medieval and Modern. Chronologically Arranged. Completed and Edited by William*

- L. Langer. Revised Edition. Illustrated with Maps.* London, Toronto..., George G. Harrap. 1953 XL + 1234 + LXXXIX p.
- L'art de verifier les dates des faits historiques, des chartes, des chronologiques et autres monuments depuis la Naissance de Notre Seigneur;* Par le moyen d'une table chronologiques... avec un calandrier perpetuel... Onviage nécessaire f ceux qui veulent avoir une parfaite connaissance de l'Histoire. Par des Religieux Benedictions de la Congrégation de S. Maur. Dartie I-II. A Paris: Chez Guillaume Desprez; Chez Guillaume Cavalier, 1750, 2 vol. leg. în 1, LXVIII + 714 p. (I-II).
- LAURIAN, A. TREBONIU, *Foștii Consulari cu adaussului faptelor memorabili. Suplementu la Istoria Romaniloru*, București, 1869, 169 p.
- LEPSIUS, RICHARD, *Die Chronologie der Aegypter, bearbeitet von Richard Lepsius... Theil I: Kritik der Quellen.* Berlin: Nicolaische Buchhasdlung; London: J. Madden,... 1849, 9 f. + 554 p, I.
- LESAGE, A., *Atlas historique, généalogique, chronologique et géographique. Seule édition avouée par l'ateum*, 1 f. + XXXIII f. tab. cu hărți + 2 f.
- LENGLET DUFREȘNOY, ABBE NICOLAS, *Tablettes chronologiques de l'histoire universelle, sacrée et profane, ecclésiastique et civile, depuis la Création du Monde, jusqu'à l'an MDCCXLIII.* Avec des Reflexions sur l'Ordre qu'on doit tenir, sur les ouvrages nécessaires pour l'Étude de l'Histoire. Troisième édition. Vol. I: Qui contient Ancienne. II: Qui contient l'Histoire. Moderne, Hage, 1756, CCXXIV + 372 p. (I), XLVIII + 500 p. (II).
- LEOGRAMMATICUS: *Chronographia (Graece et latinae). Ex recognitione Immanuelis Bekkeri. Accedit Eustathi. De capta Thessalonica liber*, Bonn, Ed. Weber, 1842, IV + 554 p.
- LIEBENAM, WILLY, *Fast consulares Imperii Romani von 30 v. Chr. bis 562 n. Chr. mit Kaiserliste und Auhang.* Bonn, 1909, 1280 p.
- LIETZMANN, D. HANS, *Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit, des Mittelalters und der Neuzeit für die Jahre 1-2000 nach Christus*, Berlin, 1934, 127 p.
- LOGHIN, LEONIDA, *Al doilea război mondial. Acțiuni militare, politice și diplomatice*, București, E.A., 1984, 622-624 p. cu tab.
- LUPEA, GAVRIELOVICI, VASILE, *Pascalion principal cu titlul „Mâna lui Damaschin...”,* Iași, f. e., 1842, 32 p.
- MALALAS, IOANNES, *Chronologia. Graece et latine. Ex recensione Ludovici Dindorfi Accedunt Chilmeadi Hodiiique Bonnae. Ed. Weber, 1831, LXXVIII + 796-799 p.* (Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Editio emendatior et copiosior consilio B. G. Niebuhrü instituta).
- MANASSES, CONSTANTINUS, *Breviarium historiae metricum. Joel: Chronographia compendiarum. Acropolita Georgius: Annales. Graece et latine. Recognovit Immanuel Bekkerus, Bonnae: Ed. Weber, 1836-1837. X + 308 + 70 + VI + 286 p.* (Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Edition emendatior et copiosior, consilio B. G. Niebuhrü instituta).
- MARCELINUS, AMMIANUS, *Ammiani Marcellini Kerum sub Imp. Constantino, Iuliano, Ioviano, Valentiniano Valente, per XXVI, annos gestarum Historia... + Chronologia Marcelliniana...* In: *Historiae Augustae, Tomus III + Supplementum* 2 vol. (leg. în 1) 7 f. + 566 p. 85 f (suplimentul).
- MAREȘ, ALEXANDRU, *Câteva observații în legătură cu probabilitatea de datare prin filigrane.*
- MAREȘ, ALEXANDRU, *Considerații asupra datării unor documente atribuite secolului al XVI-lea,* Lb. Română, 1974, 23, nr. 4, p. 270-290.
- MAS, LATRIE C-TE, *Trésor de chronologie, d'histoire et de géographie pour l'étude et l'emploi des documents du moyen âge*, Paris, „Victor Palmé...”, /1/f. + VI + 2299/ -2301/p.
- MARSHAM, JOHN, *Canon Cronicus aegyptiacus, ebraicus, graecus Disquisitiones... Londini primūm. A 1672 editus, nunc longe emendatior...* Lipsiae, Apud Mattaeum Bircknerum, 1676, /32 f./ + 675 p.
- MATEI, M. D., *Date noi în legătură cu cetatea de pământ de la Bârlad.* În: *Studii Cercetări Ist. veche*, 1950, 10, nr. 1, 117-134.

- MATEI, M. D., *Câteva probleme de analogie ridicate de cercetările din cetatea de pământ de la Roman*. În: Studii Cercetări Ist. Veche, 1964, 15, nr. 4, p. 505-515.
- MATEI, M. D., *Observations générales sur la stratigraphie de l'habitat médiéval de Suceava*. În: „Dacia...”, 1965, 9, p. 351-359.
- MATEI, HORIA C., *O istorie a lumii antice*. București, Albatros, 1984, 446-448 p. cu ilustr. + 14 f. pl.
- MENTELLE, EDME, *Esercices chronologiques. Troisième édition, revue, corrigée et entièrment refondue, à l'usage des Ecoles Royales Militaires*. Paris: D. Aumont, Veuve Nyon Jeume, 1822, 163 p.
- MERCCATOR (GERARDUS), *Chronologia hoc est, Temporum demonstratio exactissima ab initio mundi usque ad annum Domini MCLXVIII, Coloniae Agrippinae*, 1569, 58 f. + 341 p.
- MINEA, ILIE, *Sfârșitul domniei lui Despot Vodă*. În: CI, an V-VII, 1929-1931, p. 351-352.
- MINEA, ILIE, *Data de zi a luptei de la Verbia*. În: CI, an V-VII, 1929-1931, p. 352-353.
- MINEA ILIE, *Despre sfârșitul domniei lui Iancu Vodă Sasul*. În: CI, an VII-IX, 1932-1933, nr. 1, p. 217-218.
- MINEA, ILIE, *Data morții lui Ioan Vasile Despot Vodă*. În: CI, an VIII-IX, 1932-1933, nr. 1, p. 230.
- MINEA, ILIE, *Sfârșitul domniei lui Ștefan Tomșa (I)*. În: CI, an VIII-IX, 1932-1933, nr. 1, p. 230.
- MINEA, ILIE, *Indicație greșită?* În: CI, an X-XII, 1934-1936, nr. 1, p. 345-346.
- MINEA, ILIE, *Când a început domnia întâia a lui Mihnea (4) Vodă?* În: CI, an X-XII, 1934-1936, nr. 1, p. 349-350.
- MINEA, ILIE, *Când a murit Ieremia Vodă Movilă?* În: CI, an XIII-XVI, 1940, nr. 1-2, p. 694.
- MINEA, ILIE, *Data de zi a luptei de la Ciuhur*. În: CI, an XII-XVI, 1940, nr. 1-2, p. 694-695.
- MIOC DAMASCHIN, STOICESCU NICOLAE, *Mesures et instruments médiévaux de mesure en Valachie et en Moldavie*. În: RRH, 1967, 6, nr. 3, p. 357-378.
- MIRCIOIU, CRIȘAN, *Tabel cronologic al vieții și activității profesorului emerit dr. Dumitru Brabaru*. În: *Omagiu prof. Dumitru Brabaru la împlinirea a 80 de ani de viață și 60 de ani de activitate didactico-științifică*, Cluj-Napoca, 1980, p. 3-12.
- MIRESCU, D., *Analiza critică a calendarelor julian și gregorian și propuneri de reforme*, București, 1898, 75 p.
- MITREA, BUCUR, *Etape cronologice în relațiile Histriei cu geto-dacii pe baza monedelor*. În: „Traco-Dacica...”, București, 1984, 5, nr. 1-2, p. 111-122.
- MKHİTHAR, D'AIRINAK, *Histoire chronologique. Traduite de l'arménien, sur le manuscrit du musée asistique par M. Brosset. St.-Petersburg*. În: Mémoires de l'Académie Impériale de Sciences de St. Pétersburg, VII-e série, 110 p., t. XIII, nr. 57, 1869.
- MOISIL, CONSTANTIN, *Datarea monedelor antice și medievale*. În: CNA, 15, 1940, 119-120, p. 292.
- MONAH, DAN, *La Datation par C 14 du complexe culturel Cucuteni- Tripolie*. În: vol. *Le Civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Jassy, Univ. „Al. I. Cuza...”, 1987, p. 67-80.
- MORINTZ SEBASTIAN, ROMAN PETRE, *Über die Chronologie de Übergangsteit von Aneolithicum zur Bronmzezeit in Rumänien*. În: Dacia, 1969, 13, p. 61-71.
- MOROȘAN, NICOLAI NIC., *Noi contribuțiuni preistorice asupra Basarabiei de Nord*. În: AARMST, seria III, tom. VI, Mem. 1, București, 1929, 17 p.
- NĂSTUREL, P., *Lista patriarhilor ortodocși. Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, București*. În: „Hrisovul...”, VII, 1948, p. 147-186.
- NAGY, KRROLY. A., *Szentirás időstámitási rendszere Le Système chronologique de la Bible*. În: „Reformatus Szemia...”, Cluj, 1985, 78, nr. 5, p. 418-430.
- NEAMȚU, EUGENIA, *Precizări arheologice și istorice cu privire la data construirii „Casei Dosoftei... (Iași, sec. XVII)*. În: „Memoria Antiquitatis...”, Piatra Neamț, 1970, 2, p. 511-521.
- NEDA IOAN, M., *Adăugiri la lista banilor și caimacanilor Craiovei*. În: RIR, XI-XII (1941-1942), p. 370-372.
- NEDA IOAN, M., *Câteva precizări cronologice și de fapte istorice din ?*
- NICULESCU, GH., *Datarea prin termoluminescență*. În: *Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal*, București, 1981, 1, p. 76-78.

- NUSSBÄCHER GERNOT, *Datarea documentului popii Ione din Scheii Braşovului 1587*. În: LR, 1976, 25, nr. 3, p. 169-274.
- NUSSBÄCHER, GERNOT, *Propuneri de datare a unor documente din colecția Steinenr (sec. XVI)*. În: RA, 1981, 58, nr. 1, p. 85-89.
- OLIVEIRA, MARTINS (J.P.), *Tasboces de chronologia e geographia historica*. Lisboa, „Antocio Maria Pereira... (Obras de Oliveira Martins).
- OLTEANU, ȘTEFAN, *Cercetări cu privire la geneza oraşelor medievale din Țara Românească*. În: Studii, RI, 1963, 16, nr. 6, p. 1255-1282.
- OLTEANU, ȘTEFAN, *Problema genezei oraşului medieval în lucrări recent apărute în țările vecine*. În: „Studii...”, RI, 1963, 16, nr. 3, p. 697-701. (Probleme de cronologie). Trecutul românesc. În: RIR, XVI, 1944, fasc. IV, p. 514-517. Precizări cronologice referitoare la domeniile lui Grig. III, Ghica, Alex, Callimachi.
- NESTOR, ION, *Cu privire la periodizarea etapelor târzii ale neoliticului din RPR*. În: SCIV, 10, nr. 2, p. 246-264.
- NICEFOR, PATRIARHUL CONSTANTINOPOLULUI, *Sancti Nicephori Patriarchae Constantinopolitani Breviarum historicum, de gesti ab obitu Mauricii ad Constantinum usque Copronymum. Interprete Dionysio Petario, cum einsdem Motis*. Parisiis: Typographia Regia, 1648, 4 f. + 88-93 p.
- NICOLAIASA, G., *Chestiuni practice de cronologie românească veche*. București, 1927, 12 p.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR, C. S., *Date noi cu privire la cunoașterea începutului și sfârșitului paleoliticului României*. În: SCIV, 1964, 15, nr. 3, p. 307-320.
- NICOLESCU, CORINA, *Considérations sur l'ancienneté des monuments roumains de Transylvanie*. În: RRH, 1962, 1, nr. 2, p. 411-426.
- PAIS (ETTORE), *Fasti triumphales populi romani*. Editi ed ilustrati da... (Con incisioni nel testo e 21 Tarole). Parte I-II. Roma. Dr. A. Nardecchia, 1920, 2 vol. XXVIII + CLVIII + 546 p. + 20 pl. (I-II) (Collezione di Testi e Monumenti Romani).
- PALLU DE LESSERT (A. CLÉMENT), *Fastes de provinces africaines (Proconsulaires, Numidie, Maurétanies) sous la direction romaine*. Tome I; II-2, Paris, „Ernest Leroux...”, 1896-1901; 2 vol. VIII + 571 p. (I); 427 p. (II-2). (Ministère de l'Instruction Publique).
- PAGI, ANTOINE, *Dissertation chronologica Antonii Pagi De periodo Graeco Romana, Paucis abhine annis primum ab Auctore in Gallia magna Chronologue commodo ingeniose Concinnata. Denuo et stidio Henrici Leomardi Schurz fleischii edita, recognita, et Problematibus usum eins commanstratibus locupletata. Accessit Praefatio...* Vitembergne Saxonum: Apud Christianum Schrödterum, 1705, k. f. + p. 9-168 cu tab.
- PANVINIUS VERONENSIS (ONUPHRIUS), *Fasti et triumphus Rom. a Romula Rege usque ad Carolum V. Caes. Aug. Venetiis*, 1557, 3/-6/f. + 228 p.
- PANAITEȘCU, P. P., *Contribuții la opera geografică a lui Dimitrie Cantemir*. În: AARMSI, seria III, tom. VIII, Mem. 7, 1928, 14 p. + 1 hartă.
- PĂUNESCU, ALEXANDRU, *Cronologia paleoliticului și mezoliticului din România în contextul paleoliticului central-est și sud-est european*. În: SCIVA, 1984, nr. 3, p. 235-265.
- PELIVAN, ION, *Chronologie de la Bassarabie*, Paris, 1920, 200 p.
- PERL, GERNARD, *Kritische Untersuchungen zu Diodors römischer Jahrtälung*. Berlin: Akademie - Verlag, 1957, VII + 574 p. (Deutsche Akademie des Wissenschaften zu Berlin. Schriften der Sektion für Altertunswissenschaft 9).
- PERTZ, KARL, A. F., *Chronologisches Verzeichnis der Schriftproben welche in Heft I-X der schrifttafeln zum Gebrauche für diplomatische Verlsungen der Monumenta Germanice enthaltend...* Hanovra. 1869, 12 p.
- PETCULESCU, LIVIU, *Despre cronologia fortificațiilor romane de la Barboși*. În: „Pontica...”, 1982, 15, p. 249-253.
- PETERS, ARNO, *Arno und Anneliese Peters: Synchronoptische Weltgeschichte*. Franckfurt am Main: Universum, 1952, 1 f. + 16 f. tab. pliante + 6 f.
- PETERS, ARNO, *Histoite mondiale synchronoptique. Version français sous la direction de Robert Mander + Index*. 64 f. + 61 p. + erata (Index atașat).
- PETOLESCU, CONSTANTIN, C., *Cu privire la cronologia castrelor romane din Oltenia și Muntenia*. În: „Studii și Comunicări...”, Muz. Câmpulung Muscel, 1981, p. 3-6.
- PETRUS IBN RAAIB, *Chronicon orientale. Textus et Versio. Eclidit L. Cheikho Beryti*, 1903, 2, vol. 56, p. (textus); VII + 173 p. (versio). Scriptores arabiei. Series tertia. Tomus I).

- PICOT, JEAN, *Tablettes chronologiques de la l'histoire universelle, sacrée et profane, ecclésiastique et civile. Depuis la Création du monde jusqu'à l'année 1808*. Ouvrage rédigé d'après celui de l'Abbé Leuglet du Fresnoy, Tom. I-III, Genève, 1808, 3 vol. XXVI + 567 p. (I); 605 p. (II); 501 p. (III).
- PĂRVULESCU M. *Informații bibliografice pentru cronologie*. În: R.A., 1966, 9, nr. 1, p. 356 - 357.
- POCK EDMUND, *Historich - chronologisch - geographische Tabellen von Aufung der Welt bis auf das jetot lauffende Jahr. So dann die Erd - Kuyel nach deroselben naturlichen in Erd, und Wasster, wie auch politischen Einshellung aller dermahl floriend - bekannten Staaten und Republiken worstellen...* Zweite Aufag. Augspurg und Ynsprugg: Verlegts Joseph Wolff, 1750, 4 f. + x + 332 - 356 + 50 - 95 p.
- Prirucka chronologie prearchivara. (Manual de cronologie pentru arhoivist)*, Bratislava, 1955, 139 p.
- PROTASE, DUMITRU, *Zur Chronologie und ethnischkulturellen Deutung des friedhofes von Soporul de Câmpie (Siebenburgen)*, Acta Mus. 1969, 6 p. p. 525 - 530.
- QUATTLEBAUM, MARGUERITE V. *Period Subdivision under of Places used in the Dictionary Catalogues of the Library of Congress*. Compiled and Edited by Marguerite V. Qualllebaum, Washington, 1950, IV + 75 p. (Library of Congress. Subject Cataloging Division).
- REZACHEVICI, CONSTANTIN, *Două rectificări cronologice privind istoria Moldovei în veacul al XVII-lea (1612 - 1651)*. În: „Studii... R.I., 1972, 25, nr. 2, p. 311 - 314.
- Revista Arhivelor 1924 - 1985. Bibliografie tematică, întocmită de Mioara Tudorică, București, DGAS, 1988, p. 390 - (cronologie).*
- Roma Antică, e Moderna o sia Nuova descrizione Di tutti gl'Edifiej Antichi, e Moderni, tanto Sagri, quanto profani della Citta di Roma...* Divisa in tre tomi. Tomo I - III. În Roma, „Gregorio Roisecco...”, 1750, 3 vol.
- ROSSE, J. WILLOUGHBY. *Blair's Chronological Tables Revised and Enlatged. Comprehending the cronology and history of the world from the earliest times to the Russian Treaty of Pace April 1856*. By. J. Willoughby Rosse. London: H. G. Bohn 1856 XII - 788 p. (Bohn's Scientific Library).
- RUS REMUS. *Cercetări privind cronologia Orientului Apropiat antic*. În: „Glasul Bisericii...”, 1986, 45, nr. 1, p. 62 - 72.
- RUHL, FRANZ. *Chronologie des Mütelalters und der Neuzeit von Franz Rühl*. Berlin: Reuther Reichard, 1897, VIII + 312 p.
- SAIGEY (M). *Traité de métrologie ancienne et moderne, suisi d'un précis de chronologie et des signes numériques*. Ouveage indispensable pour la lecture de l'histoire et l'explication des auteurs, destiné à l'euseignement public... Paris, „L'Hachette...”, 1834, 284 p. + 3 pl.
- SZAVLOVSKI, I. L. *Chronologie, Calendare și reforma calendarului*, București, 1898, 64 p. *Series chronologica Imperatorum Romanorum, al Iulio Caesare ad Ferdinandum III*. Aug. Antverpiae; Officina Plantianina Excudebat, 1655, 30 f.
- SCHILLING HEINAR. *Weltgeschische. Ereignisse und Daten von der Eiszeit his heute*. Zweite vermehrte und verbesserte Ausgabe. Berlin: Weidmansche Buchhandlung (1935). VIII + 848 p. cu ilustr. și h + 15 f.h.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Introducere în cronologie*, București, 1943, 42 p.
- SACERDOȚEANU, AURELIAN. *Sucesiunea domnilor Moldovei până la Alexandru cel Bun, pe baza documentelor din secolul al XIV-lea și al XVI-lea în limba slavonă*. În: „Romanoslavica...”, București, 1965, 11, p. 219 - 236.
- SAULCY, LOUIS FELICIEN JOSEPH de *Recherches sur la chronologie des Empires de ninive de Nabonaussae à la prise de Babylone par Cyrus*. Par. M. de Sauley, Paris 1850, 172 p.
- SĂVULESCU CONSTANTIN, *Cronologie ilustrată a fotografiei din România. perioada 1834 - 1916*. București, Asociația Artiștilor Fotografi, 1985, 106 p.
- SZEKELY ZOLTAN. *Contribuții la cronologia epocii bronzului în Transilvania*. În: SCIV, 1955, 6, nr. 3 - 4, p. 843 - 863.
- SLUȘANSCHI, DAN. *Cronologia redactării scrierilor lui Dimitrie Cantemir închinat Moldovei*. În: vol. *Antichitatea și moștenirea ei spirituală*, 1980,

p. 82 - 83.

SMARANDA AURICĂ. *Lista cronologică a legiuirilor cu privire la emisiunile monetare în România*. În: BSNR, 1976 - 1980, 70 - 74, nr. 124 - 128, p. 341 - 348.

STĂNCIULESCU ALEXANDRU. *Cronografele - elemente ale influenței bizantine la români*. În: „Mitropolia Banatului...”, 1980, 30, nr. 4 - 6, p. 270 - 282.

STĂNCIULESCU - BĂRDA, ALEXANDRU. *Bibliografia revistei „Biserica Ortodoxă Română...”, (1874 - 1984)*. În: BOR 1987, nr. 1 - 2, nr. 3 - 4, 1988, nr. 1 - 2 1988, 25, vol. I, p. 513 - 520.

STOICA, NICOLAE. *Dotări de ordinul 102 ani prin metoda C14*. În: „Studii Cerc. Muz. Satului...”, 1971, p. 401 - 424.

STOIDE, CONSTANTIN. *Contribuții la cunoașterea cronologiei documentelor slavo - române din Ardeal*. În: vol. „Arhivele Statului 125 de ani de activitate 1831 - 1956, București, 1957, p. 225 - 237.

STRUNGARIU, DIOMID. *Cel mai vechi cronograf românesc de proveniență rusă, de Diomid Strungaru*. În: „Romanoslavica...”, X, 1964, p. 89 - 99.

ȘARAMBEI, NICOLAE. *Chronologie*. În: R.R., 1982, nr. 1, p. 141 - 154.

SCHRAM, ROBERT. *Hifstafeln für Chronologie*. Wien, 1883, 70 - 72 p.

ȘTEFAN, ALEXANDRA. *Chronologie des inscriptions de Callatis établie à l'aide du calculateur*. În: *Vestigia Beitrage zur alten Geschichte, Band 17, Akten des VI. Internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik München 1972*, C. H. Beckische Verlagsbuch handlung, 1973, p. 470 - 472.

STREMPER, GABRIEL. *Un cronograf ilustrat atribuit mitropolitului Antim Ivireanu*. În: „Romanoslavica...”, XXII, 1966, p. 309 - 355.

STRUNGARIU, DIOMID. *Cronografele românești de proveniență rusă de Diomid Strungariu*. În: vol. *Omagiu lui P. Constantinescu Iași, cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1965, p. 363 - 368.

SUCEVEANU, ALEXANDRU. *Observations sur la stratigraphie des cités de la Dobrogea cu II-e - IV-e siècles à la lumière des fanilles d'Histria*. În: *Dacia*, 1969, 13, p. 329 - 365.

SUCEVEANU, ALEXANDRU, SCORPION C. *Stratigrafia Histriei romane târzii în lumina săpăturilor din 1969 și 1970 în sectorul central (sec. IV - VII e.n.)*. În: *Pontica*, 1971, 4, p. 155 - 172.

ȘANDRU, ILIE. *Cronologia Ion Octavian Tăslăuanu. Volum comemorativ*. Harghita, 1978, p. 122 - 128. *Tableau chronologique de l'histoire ancienne et moderne, tant sacrée que profane, depuis le commencement du monde jusqu'à nos jours, avec cartes*. Nouvelles édition, corrigée. Paris: Librairie de M-me Ve Poissielque - Rusand, XXIII + 84 p. + 2 f.h.

TEODORESCU, BOGDAN. *Rolul cronologiei în lecția de istorie*. În: SAI, 1980, 41 - 42, p. 141 - 153.

THANASSECOS, LUC. *Chronologie des relations internationales. (1914 - 1971). Exposés thématisques*, Paris, La Anye, Mouton 1972 690 p.

TODESCO LUIGI, IRENEO DANIELE. *Manuale di cronologia, 3-a edizione complemente rifuza ed. aggiornata*. Vol. I. Padova: Gregoriana, 1957, 174 ș. (I) Vol. I Tavole cronologiche e genealogiche. *Torteneti kronologia (Cronologia de istorie)* Bukarest, Kriterion, 1976. 2 vol. 553 - 555 p (I); 409 - 411 p. (II).

URSULESCU, NICOLAE. *Contribuții la cunoașterea evoluției și poziției cronologice a culturii Starcevo - Criș pe teritoriul Moldovei*. În: „Anuarul Muzeului județean Suceava...”, Suceava, 1983, 10, p. 261 - 381.

VALLET, G. *Tableaux synoptiques contenant l'histoire du Droit Romain et les concordances avec l'histoire politique des origines à Justinien. Conformes à l'esprit des nouveaux programmes*, Paris, Larousse, 1897, VIII - 27 p.

- VASILESCU, ALEXANDRU A. *Cronologia tabelară. data alcătuirii și autorul ei*. În: RIR, II, 1932, fasc. IV, p. 367 - 38; R III 1033, fasc. I, C. 54 - 77 + 7 pl. (Analiza documentară a Cronologiei tabelare, redactată între 1746, 1764/65 atribuită cunoscutului dascăl bucureștean Popa Florea).
- VASILIEV, VALENTIN. *Probleme ale cronologiei Hallastatului în Transilvania*. În: AMN, 20, p. 33 - 57.
- VEHSE, EDUARD. *Table istorice. Întâmplările principale a relațiilor politicești din afară și a cursului dezvoltării noroadelor și staturilor lumii vechi și nouă în rânduiala lor etnografică*, fasc. I, II, București, 1841, 117 f.
- VIANU, TUDOR. *O problemă a periodizării Renașterii*. București, 1959, 6 p. Extras din Analele Universității „C. I. Parhon...”, Seria Științe sociale - filologice, nr. 15, 1959).
- VLASSA, NICOLAE. *Probleme ale cronologiei neoliticului Transilvaniei în lumina stratigrafiei așezării de la Târtăria*. În: „Studie Historique...”, 1962, fasc. 2, p. 23 - 30.
- VLASSA, NICOLAE. *Din nou despre poziția stratigrafică și cronologică a orizontului „Gura beciului I....”*. În: Marisia, 1980, 10, p. 691 - 697.
- VOLNEY, C. F. *Chronologie de Hérodote*, Paris, Bossanges Frères, 1821. II + 313 - 315 p. + 4 tab.
- VULPE, AL. *Cu privire la cronologia topoarelor de aramă cu brațele „în cruce....”*. În: SCIV, 1964, 15, nr. 4, p. 457 - 466.
- VULPE, AL., *Toporul de bronz cu două tășuri de la Izvoarele (jud. Ilfov)*. În: Sci. V. 1971, 22, nr. 3, p. 485 - 489.
- XENOPOL, A. D. *Cronologia rațională a istoriei universale prelucrată cu privire la examenul de bacalaureat Iași*: Tipografia Societății Junimea, 1871, 221 p.
- XENOPOL, ALEXANDRU D. *Cronologia rațională a istoriei universale, prelucrată cu privire la examenul de bacalaureat, de A. D. Xenopol. Ediția a doua revăzută și adăugată*. Iasi: Tipo - Litografia H. Goldner, 1878, IV + 226 p.
- WWILL, RAYMOND, *Bases, méthodes et résultats de la chronologie égyptienne + Complements*. Paris, 1926 - 1928, 2 vol. 216 p (I); 64 p. (II). *Weltgeschichte in Daten*. Berlin, Deutscher Verlag des Wissenschaften, 1965, 1283 p. + etata.
- WERNER, ROBERT. *Robert Werner: Der Beginn des römischen Republik. Historisch - chronologische Untersuchungen über die Anfangszeit der liberarum publica*. München, Wien: R. Oldenbourg, 196, XVI + 528 p. + 1 f. tab.
- WINKLER, HUGO. *Untersuchungen zur altorientalischen Geschichte*, Leipzig, Verlag von Eduard Pfeiffer, 1889 X + 157 p.

CODICOLOGIE*

I. CODEXURI

- AMEISENOWA, ZOFIA. *Kodex Baltazara Behema Napisala Zofia Ameisenowa*. (Codexul lui Baltazar Behem). Warszawa; Auriga 1961, 48 f. + 32 f., pl.
- BANDINI, ANGELO, MARIA. *Catalogus codicum manuscritorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae*. Accedunt Supplementa tria ab E. Rostagno et N. Festa congesta, menon Additamentum ex inventariis Bibliothecae Laurentianae depromptum. Accuravit Fridolf Kudlien. [Florentinae] 1764 - 1770.
- BARTONIEK, EMMA. *Codices manuscripti latini*. vol. I. Budapestini, Sumtibus Musei Nationalis Hungarici, 1940, XVII + 528 p.
- Biblorum Codex sacer et authenticus Testamenti utriusque Veteris et Nox exebraes & graeca veritate... fidelissime translatus in linguam latinam: (D. Sanctes paginus Lucensis)*. Francofurdi, 1591, 2f. + 981 foi (+ 10)f.
- Biblorum Codex Sinaiticus Petropolitamus* vol. I IV. Editit Constantinus Fichendorf Petropoli. 1862.
- Bibliotheca Cassinensis seu Codicum Manuscriptorum qui in tabulario Casinensi Assevantur series; cura et studio Monachrum Ordinis*. S. Benedicti Abbatia Montis Casini Tomus I - IV, 1873 - 1894, 5 vol.

- Codex Apocryphus Novi Testamenti, Collectus Castigatis. Testimonusque Censuris & Animad-
verisientibus illustratus a Johanne Alberto Fabricio.* Editio secundo, Hambrughi, 1719, 7f + 97
p.
- Codex Apocryphus Testamenti. Elibris et manuscriptis, maxim gallicanis, geomanicis et italicis
colectus... Opera studie Ioannis Carlli Thile.* Tomus. I. Lipsiae, 1832, I, vol.
- Codex Argenteus sive Sacrerum Evangeliorum versionis Gothicae fragmenta quae iterum recognita
admnetationibusque instructa pelineas singulas ad fidem codicis additis fragmentis
Evangelicis Codicum Ambrosianerum et tabula lapide expressa* Edidit Andreas Uppstrom
Upsaliae, 1854, 100 p. + XII pl.
- Codex Agenteus Upsaliensis. Jussu Senatus Universtiatis phitotipicae editus.* Upsalinae. Typis
expressit officina Almqvist & Wiksell; Malmogiae: 1927, 125 p. + 374 p. duble facs. + 30 f.
fasc.
- Codex Cumanicus Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum, ex integro editit,
Prologomenis metis et compluribus glosarii instruxit comes Geza Kunn.* Budapest Scient,
Academis, 1880 20 p.
- Codex Cumanicus.* Edited by G. Kuun With the prolegomena to the Codex Cumanicus by Louis
Ligetti. Budapest, 1981; 54 + CXXXIV + 396 + 1f. Portret.
- Codex Cumanicus bibliothecae ad templum divi Marci Venetiarum. Primum exyintegro adidit Comes
Geza Kunn + Additamentorum ad Codicem Cumanicum nevam seriem... /Tomus I - II/,
Budapestini, Editie Scient, Academiae Hug. 1880 - 1883 2 vol. /I.F. CXXXIV + 395 p. I, 40 p.
II.*
- Codex Az Altenbergerfële codex Nagy - Szebeni Késiratanak szovegkinematasa Kiadja Dr. Linder
Hustar. - Der Cedex Altenberger Textabruck der Harmanstdter Handschrift Harangsgegeben von
Dr. Gustav Lindner.* Kolozsvaru (Klausenburg) 1885 XII + 300 - 304 p. + 2 facs.
- Codex Dilpomaticus et epistolarius Regni Bohemiae.* Candidit Gustavus Friedren, Praga Academico
Scientiarum Bohemo Slovenicae, 1962, 4 tom.
- Codex Dilpomaticus et epistolarius regni Bohemiae Candidit Gustavus Friedrich. Tom. 4 Fasciculus
alter inde ABA, M.C.C.X.L.I usque ad A MCCLIII (Indices exempla scripturae sigilla
concordantias continens).* Ediderunt Jinduch Sebánek et Sása Duskova, Praeae, Sumotibus
Academiae Scientianem Bohemo - Slovenicae, 1965, 202 p. + 22 il.
- Codex Dilpomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slovoniae. [Ab anno 503 - usque ad annum 1200].
Diplomaticki zboenik Kralievine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom izdake Kukuljevik
Sakcinski. Dio I. II. U Zagrebu, 1874 - 1875, XXIII + 136 p (I); XXXVI + 279 (-281) p. (II).*
- Codex Dilpomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slovoniae... Collegit et digessit T Smiciklas et
Marko Kostrenéic vol. II - X, XII - XV, 1904 - 1934, XI vol.*
- Codex Dilpomaticus Hungaricus andegavensis. Anjoukori okmányár zerkesztette Nagy Imre.
Elsökötet /negydh kötet/, Budapest A.M. 1877 - 1884, 4 vol.*
- Codex Dilpomaticus Arpanus. Arpádkori oklevelek 1095 - 1301. Az erederick utan teszi ifjabb
kubinyi Ferenez Pest. f.e., 1867, XL + 197 p. + 4 pl.*
- Codex Dilpomaticus partium Regno Hungariae adnexarum. Magyarország mellektartományinak
oklevéltára. Szerkesztette Thalloszy Lajos... I - IV, Budapest, 1903 - 1915, 4 vol.*
- Codex Dilpomaticus Lihuaniae e codicibus manuscriptis, in Archive Secreta Regiomontane
asserbatis, edidit Eduardus Raczynski. Kodex Dyplomatyczny litioy Vratislaviae, 1845, XV +
391 f.*
- Codex Dilpomaticus et epistolaris Moraviae. Studio et opera Antonii Boczek... Tomus primus / I - VII
/ Olomucii, typ. Aloysii Skarnirsl, 1836, 7 vol.*
- Codex Dilpomaticus Majoris Poloniae collectus a Casimiro Kokzynski, Edidit Eduardus Raczynski.
Posmaniae, f.e. 1840. XXII + 273 p + 20 pl.*
- Codex Dilpomaticus Wielhiey Polski - Posmaniae, 1840, XXII + 273 p.*
- Codex Dilpomaticus Silensiae. Herausgeben von Vereine fur Geschichte und Alterthum Schle 5 iens.
Band I - IX. Breslan Joseph Max 1857 - 1870, 5 vol.*
- Codex Dilpomaticus Majoris Poloniae Documenta, et iam Typis descripta, et adhuc inedita
complectens, a nnum 1400 attingentia... Tommus II - IV. [Kodeks dyplomacyjny
Wielkopolski...] Poznanic: Sumptibus Bibliothecae Kornicensis, 1878 - 1881 - 3 vol.*
- Codex Dilpomaticus Poloniae quo continentur Privilegio Regum Poloniae Maguarum Ducum
Litvaniae, Bullae Pontificum, ab antiqissimis inde temporibusque ad anum 1505. Editud
Studio et opera Leronis Ryzseseweki et Muezowski. Varşovia, 1847 - 1858.*

- Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae in qua pacta foedera tractus pacis... aliaque omnis generis publica nomine actorum, et gestorum.* Tomus I Vilnae: Ex: Typographia Regina et Reipublicae, Collegii... Scholarum Piarum, 1758, [17] f + 623 [-652] p + 1 f. pl. I.
- Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae in qua pacta foedera tractus pacis... necnon conventiones, pactiones, concordata transactiones... pacta etiam matrimonialia et dotalia li terar item reversales concessionum, libertatis immuniratis.* Tomus V. Vilanae, MDCCLIX /1759/ 15 f. + 522 p + 5 f.
- Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae in qua pacta foedera... eliaque... monumenta nunc primum ex archivis publicis eruta ac in lucem protracta exhibentur.* Vilnae 1758, 7 f. + 624 p. + 14 f.
- Codex Diplomaticus et epistolaris Slovaciae Tomus I. Inde ac a DCCCCV usque ad a MCCXXXV. Ad edndum paepar vit Richard Marsima.* Bratislava vae: Sumptibus Academiae Scientiarum, Slovacae, 1971, XLVIII + 472 p. + 13 f. fasc.
- Codex Diplomaticus patrius. Tomus I - IV. Studiem et opera Emerici Nagi, Joannis Paur, Caroli Ráth et Desiderii Vechely.* Jaurini, typis - Victors Sauevein, 1865 - 1867, 4 vol.
- Codex Diplomaticus Tinecensis. Kodex Dyplomatyczny Tyniecki Wydany Staraniem i nacadem zakadu narodowego jmienia assolinskich.* Czsesc. I. XIII i XIV, wick LiOW, 1871, VI + 199 p. I.
- Codex Evangelicorum utriusque confessionis in Hungaria et Transilvania diplomaticus publici juris fecit Andreas Fabo,* vol. I, Prestini, 1869, XVI + 329 p.
- Codex Fejérvíry - Mayer. Eine altmexikanische Bilder - handschrift der Free. Publie Muscurus in Liverpool Erlantertvon Dr. Eduard Seler.* Berlin, 1901; VI + 230 p. cu il.
- Codex Ilustinianus. Recensuit Paulus Krneger.* Berolini: Apud Weidmannos, 1877, I vol. LXXX + II 02 + 84 p.
- Codex Laurehamensis. Bearbeitet und neu herausgegeben von Karl Glockener Band I - III.* 1929 - 1936 [Darmstadt, 1963] 3 vol.
- Codex Gehes Codex der bezeichnungen von Arzneimitteln Kosmetischen Präparaten und wichtigen teczischen Präparaten mit Kurzen Benurkknegeu über Zusammensetzung Anwedung und Dosierung,* 1910, 2 f. + 392 p.
- Codex Nütriensis Kodex Nütriensis [Na vydanie pripavili Ph. Dr. Julius Sopko i C Sc a Ph. Dr. Julius Valach]* Matica alovenscá, 1987, 32 - p. + 235 f. facs.
- Codex Sticherarium Codex monasterii Chiliandrici 307.* Copenhagen, 1957, 26 p. + 16 + 110 p. facs.
- Codex Medicamentarius Pharmacopée française...* Paris, J. B. Bailliče, 1866, LXVII + 784 p.
- Codex Medicamentarius Gallicus sau Pharmacopeea Gallica,* 6-e Edition, Tome I - II, Rennes, 1737, 2 vol. XXIX + 623 p. + f (I); 1192 + 18 + 78 pl. (II).
- Codex A Müncheni 1466 - bol (Codexul de la München din 1466). Kritikai szovegkiadas a latin megfëlelővel egiutt szerkesztelle Nyisi Antal.* Budapest: Akadémiai Kiando, 1971, 402 p. cv facs.
- Codex Rehdigeranus heransgegeben von Heinrich Joseph Volges.* Rom. F. Pustet, 1913, XLV + 301 p. + 3 pl.
- Codex Izmen nnâi i zanobo utverjennû deviza uarst vovania Nevesnoe prouvetanie (1149 - 1169)* Nauka 1987 - 1898, 4 vol.
- The British Pharmaceutical Codex 1934. An Imperial dispensatory for the uze of madical practitioners and pharmacists.* London, The Pharmacentical, Press, 1934, XXIII - XXVI + 1768 p. + erata. Retipărit 1946.
- Dir Kaptisch - gnostische Schrift ohne Titel aus Codex II von Nag Hammadiim Koptischen Museum zu Alt Kairo Herausgegeben, übersetz und bearbeitet von Alexander Böhling und Pahor Labib,* Berlin, Akademie - Verlan, 1962, 132 p. + I f. facs.
- Codex Hirmologium monasteri chiliandarici 308. (Praefatus est Roman Jakobson) Phototypice depictus.* Copenhagen: Ejur Munksgaard, 1957, 14 p. + 47 p. facs.
- Codex Hirmologium e codice cripten și Roma.* 1950, 337 f. facs.
- Codex Hirmologium monasterii chiliandarici 308.* Copenhagen 1957, 14 p. + 74 f. facs.
- Codex Hirmologium Cryptense. Edendum curavit Laurentis Tardo.* Codex Cryptensis E. E. Roma, 1951, (I) f. + 95 p.
- Codex Hirmologium e codice criyotensi E. II. Edendum curavit Laurentius Tardo Roma. La Libreria dello Stato,* 1950, 337 f. facsimilate. (Musicae by zantinae monumenta criyptensi. Phototypicae

expressa I.).

- Miscellanea codicologia F. Masai dicata MCMLXXIX. Ediderunt Pierre Cockshaie Monique - Cécile Garand et Pierre Jodogne. Tom, I, II. Grand: E. Story. Scientia, 1979, 2 vol. LVII + 609 p. + 40 pl. Studia codicologicae (I - II) ... Berlin, 1977, IX + 509 p.*
- Codex Sticherarium. Codex monasterii Chiliandarici 307 [Praefatus est Roman Jacobson] Phototypic depictus. Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1957, 26 p. + IV + 110 p. facs.*
- Codex Strahovilnsis. Wien, 1863, XXXVI + 310 + If. facs.*
- Codex slovenius grammaticarum. Edited V. Jagic. Berlin 1896. München, Wilhelm Fink, 1968. XXIII + 779 - [781] p.*
- Codex Traditionum Ecclesiae Collegiatae Claustro-neoburgensis. Wien, 1851, XVIII + 341 [343] p. + If. facs.*
- Codex Theodosianu Jeyfarth, Wolfgang; Soziale Fragen der Spatromischen Kaiserzort Spiegel des Theodosianus, Berlin, 1963.*
- Codex Veronensis quatkar Evangelia ante Hieroymmum Latine translataeruta a codice scripto ut videtur xaeculo qarto vel quinta in Bibliotheca Episcopali Veronensi assevato et ex Josephi Blanchini editiona principe. Praegae, 1904 VI + 142 p.*
- Codex Apor - kodexm Bevezetéssel ellatta és hasonmrásban közzetteszu Szabó Dénes Kolozsvár 1942, XX + 228 [-228] p. + I pl.*
- Codex Vaticanus Nr. 3773, Berlin, 1902, 2 col. VI + 356 p. + 48 f. pl. (I-II).*
- Codex Upsaliensis Graecus 28. Geschichte und Beschreibung der Handschrift nebst einer Nachlese von Texten. Stokholm. Almqvist & Wiksell, 1981, 95 p.*
- Codex Hesichus Glassographus, Ecodice Vindobonensi graecorussica omnia, additis alus pure graecis etrium eliorum cyrilliani lexicu codicum speciminibus... nunc primum edidit... Bartholomaens Kopitan. Vindobonae, 1839, XXIV + 72 p.*
- Codex diplomatico del monastero di San Colombano di Bobbio fino all anno MCCVIII. A cura di Carlo Cipallea. vol. I - III. Roma, 1918, 3 vol.*
- Codice diplomatico Longobardo. A cura di Luigi Schiaparelli, vol. I, Roma, 1926, 384 - 387 p.*
- Codicele civile austriacu universale in marele Principatu Ardealului in patenta din 29 main 1853, Tipografia de curte și de stat 1859 - 1860, pag. dif. (text din l. română și germană).*
- Codicele civilu și romanu comentatu de Agregoriady Bonachi. fascicula I Folticeni, f.a. 1876, 60 p.*
- Codicele civilu al Moldovei. Edițiunea III Iași, Tipariul Tribunei Română 1862 XVII + 465 p. + 12 p. + 1 pl.*
- Codica civilă a principatului Moldovei Lex anina rei publicae. Ediția a II-a, Iași, Tipografia Francezo - Română, 1851, 422 + VIII + 1 pl.*
- Codica Civilă seau Politicească a Principatului Moldovei. Esi, Privilegiata tipografie a Albaniei 1833, 5 f. + 264 p. + 48 p. bis 14 p. + 2 f.*
- Codică comonală a două oară tipărită în zilele pre înălțatului domn Mihail Grigoriu Sturza V. V., domn Țării Moldovei. Esii. În tipografia Albaniei 1838, 3 f. + 68 p.*
- Codicele cummunale sau colecție de legi și regulamente privitoare la administrațiunea comunelor urbane și rurale adunate și anotate de Ioan Em. Petrescu și Dimitrie D. Paltineanu, București, Frații Jonnitu, 1879, 815 p.*
- Codices Armeni Bybliothecae Vaticanae Borgiani Vaticani Barberiniani Chisiani, Romae, 1927, XIX + 393 (-395) p.*
- Codices Berberiniani Graecci. Codices I - 163 Tomus I., Recensuit Valentinus Capoccin, Romae, 1958, XXXIX + 340 p. (I).*
- Codice della Reale Academia Virgiliana di scienze, belle lettere ed arti. Mantova, 1965, 14 p.*
- Codice diplomatico Padovano, Venezia, 1877 - 1881 - 3 vol.*
- Codices Barnerianiani Latini. Codices 1 - 150 Recensuit Seatus Prete. Romae, 1968, XV + 307 (-309) p.*
- Codices Gotici Ambroziani sive Epistolarum Pauli Esrae Nehemiae Holmiae et Lipsiae: Samson et Wallin [1868] II, 124 p.*
- Codice Irlandese. Il codice irlandese dell'Ambrosiana e dito e illustrato da G. I. Ascoli. Roma Torino Firenze - Ermano Loescher 1878, XVI + 112 p. + 2 pl.*
- Codicis Latini Medii Aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis. Budapest: Akademiai Kiado, 1961, 382 p. cu facs.*

codices manuscripti latini. Recensuit Emma Bartoniek vol. I. Budapestini, Hungarici, 1940, XVII + 528 p.

Codices manuscripti Graeci Ottobonari Bibliothecae Vaticanae. Romae, 1893, LII + 303 - 305 p.

Codices manuscripti Graeci Reginae Succorm... Recensuit et digessit Henricus Stevenson senior, Romae, 1888, XII + 247 p.

Codice manuscripti Palatini Graeci Bibliothecae Vaticanae. Romae, 1885.

Codices Palatini Latini Bibliothecae Vaticanae Tomus O, Romae, 1886, (I) f. + CXXXII + 327 p. (I).

Codici palatini della R. Biblioteca Nazionale centrale di Firenze vol. III Fasc. 1 - 6 Roma 1880 - 1899.

Codici Palatini della Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze vol. II. Fasc. 1 - 6 Roma, 1890 - 18899, 6 fasc.

Codici panciatichiani della Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze vol. I, 1 - 3 Roma 1887 - 1891, 3 fasc.

Codicele lui Scarlat Calimanh din 1817 F.L.F.A. - paginație diferită. Foaia de titlu smulsă. Text în limba greacă.

Codicele Voronețan cu un vocabulariu și studiu asupra lui de Ion al lui G. Sbierea. Edițiunea Academiei Române cu două tabele. Cernăuți, Tipografia Arhipiscopală, 1885, VI + 354 + 4 f. pl.

Codicele Voronețian. Ed. critică Mariana Costinescu. București, Minerva, 1981, 488 p. + 44 f. pl.

Codices Vaticani Latini. Codices I - II 709, Romae, 1902 - 1968, 10 vol.

Codices Urbinatis Graeci Bibliothecae Vaticanae Romae, 1895, CCII + 354 p.

Codices Urbinates Latini Tomus I. Romae 1902 I vol.

Codices Vaticani Graeci, Codices 330, 1972, Romae, 1937 - 1973, 5 vol.

II. CATALOAGE DE CODEXURI

BARTOS, F. M. *Catalogus codicum manuscriptorum Musaei Nationalius Pragenis. Svazec I - II. f. + 330 p. (I) 424 p. II.*

A Catalogue of Canon and Roman Law, Manuscripts in the Vatican Library. Compiled... under the direction of Stehepan Kutner... and Reinhard Elze vol. I Codices Vaticani 54 I - 2299. Cittadel Vaticano. Biblioteca Vatican, 1989, XXXIII + 334 p. (I).

Czimjegyzeke A Budapesti M. Kir. Egyeteny Könyvtár Codexcinek Czimjegykeke (Catalogul codexurilor din Biblioteca universitară regală maghiară), Budapest: Nyomatatt a Magyar Királyi Egetim Nyomadájában, 1881, VII + 156 p.

Catalogus codicum Bibliothecae Univertsitatis R. Scientiarum Budapestien sis. Budapestini, 1881, VIII + 156 p.

Codici Panaciatichiani della R. Biblioteca Nazionale Centrale di Firenz Catalogo vol. 1 - 3 Roma 1887 - 1891, facs. 3.

DOKOUPIL, VLADISLAV. [*Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Monastiru Eremitorum*] S. Augustini vetero Brunae. [v. Proze], 1957, 142 [-144] p. + 4 f. pl. + erata.

JAZOZEWSKI, KONSTANTY. K. *Catalogus manuscriptorum codicum medii aevi latinorum sigua 180 - 260 comprehendens. Wratislaviae. 1882, 545 p. + erata.*

KETRZYNSKI, WOJCIECH. *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Ossolinianea Leopoliensis. Kazalog recopisow Biblioteki Zazladu Nar. Im. Ossolinskich. Wydal Dr. Vojchiech Ketrzynski. Tom I - III - Loow: Nackaden Zazladu Nar. Im. Ossolinskich, 1881, 1888m 3 vol.*

MAIER (P. GABRIEL). *Catalogus codicum manuscriptum qui in biblioteca servantur. Tom. I. Lipsiae, p. 899, 1 vol.*

Opisanie greceskih rukopisej mon Sv. Ekaterin na Sinae... pod redakciej i s dopolnenijani V. N. Benesevica. Tom I - III - vyp. Catalogus codicem manuscriptorum graecorn qui in mon. St. Catharinae in Monte sina asservantur... edidit V. N. Benesevic Tom, I - III, pars. I, 2 vol. S. Petersburg, 1911 - 1917, XXVIII + 644 p. 1, + 355 p. (III).

III. EDIȚII DE CODEXURI. DESPRE CODICOLOGIE

- BOGDAN, DAMIAN P. *Despre codicologie (I)*. În: RA, 1966, nr. 1, p. 63 - 90; (II), ibidem, nr. 2, p. 49 - 66.
- BUCHENTAL, HUGO, *Codex parisimus Graecus 139 Dissertation, Hamburg, 1933, 1 f. + 63 (-65) p.*
- CONOVICI MARIANA. „Ex dono... Constantin I. Karadja, ms. aflat în colecția Bibliotecii Facultății de Istorie din București. În: „Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei... II, București, 1990, p. 11 - 12 și faxes.
- CONSTANTINESCU, RADU, *Codicele Altenberger*. București, Ed. Meridiane, 1988, 6 p. + 33 f. pl. + erata mss.
- CSPODI, CSABA. *A budai Királyi Palatabau 1686 - Ban Kodexek és nyomto ko nyvek. (Codices and Printed Books Found in the Royal Palace of Buda, 1868)*, Budapest, 1984, 113 p. Cu faxes.
- Codicele Voronețean*. Ed. critică, Studiu filologic și lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981, 488 p. + /43/ f. faxes.
- DAIN ALPHONSE, *Les manuscrits*, Paris, 1949.
- DRĂGANU, NICOLAE. *Două manuscripte vechi: Codicele Toderescu și Codicele Martian*. București, Socec și Sfetea... 1914, 247 + 6 p. I.
- DUMITRIU - SNAGOV, ION. *Țările Române în sec. al XIV-lea (Codicele latin de la Paris 7239 Paulus Sanctinus Ducensis)*. Tratat despre arta militară și mașinile de război - text latin - Codex Latinus Parisinus, 7239, București, Cartea Românească, 1979, 766 p. + g. gravură.
- FLAVI, Z(OLTAN); L. MEZEL. *Codex Albensis, Ein Atiphonav and dem 12* Budapest, 1963, 175 [-177] p. + 161 p. faxes.
- FRAHCISCI, PETRARCAE VERGILIANUS. *Codex an Publii Moronis. Mediolani: În Aedibus Hoeplianis*, 1930, [5] + 269 f. + 1 f. pl.
- FRIEDRICH, GUSTAVUS, *Codex diplomaticus et epistolarius regni bohemiae. Condidit Gustavus Friedrich*, Tomus III - IV, Praeae 1962, 2 vol.
- GALARZA, IOAQUIM, *Codex de Zempoala, Techialoyam E 705*, manuscris pictographique de Zempoala (Hidalgo, Mexique) Thčse... (Lib), 1982, 503 p. - cu il.
- GHEORGHIU, VASILE. *Codex Argenteus Upsaliensis* București, 1939, 57 p. + 10 pl.
- GOLUCHOWSKI, AGENOR. *Codex Diplomaticus Vieliciensis. Kodex Dyplomatycuy Wielicki. Wydany Zolecenia... Agenora Goluchowskiego. Lwow: Staraniem i Nakadem Redakcyi „Gazety Lwowskiej...”, 1872, [2] f. + 173 [-185] p. + 24 f. faxes.*
- GYORFFY (GYORGY). *A Codex Cumanicus Heletkézésenek hédéséhez. (Cu privire la originea lui Codex Cumanicus)*, Budapest, 1942, 24 p. + 2 pl.
- HANDSCHRIFT. *Maya handschrift der Sächsischen Landesbibliothek Dresden. Codex Dresdensis*. [Heransgegeben, ...niot einem Vorwort von Prof. Eva Lips.] + Gegeschichte und Bibliographie, von Helmut Deckert, Berlin, Akademie - Verlag, 1962. 18 - 24 + 74 pl. (faxesilates); 82 p. + 1 f. faxes.
- HUNFALVY, PAL. *A Kun - va gy Petrarka - Codex es a kunon. [Irt] Hunfalvy Pal (Codex Comunicus sau Codex Petrarca și cumanii)*, Budapest; AMT, 1881, 49 p.
- JAGICM VATROSLAV. *Quattor Evangeliorum. Versions paleoslovenicae, Codex Marianus glogoliticus. Characteribus cyrillicis Aramscriptum. Edidit V. Jagic Berolini. Apud. Weidmannos*, 1883, XXX + 60 f. p. + 2 f. faxes.

[1] *Dicționarul științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 103.

[2] Jerzy Topolsky, *Metodologia istoriei*, traducere de Anca æapu, București, Edit. „tiințifică și Enciclopedică”, 1987, p. 35.

- [3] *Ibidem*.
- [4] Damian P. Bogdan, Științele speciale istorice, în R.I. t. 3, 1989, nr. 78, p. 1604-1605.
- [5] Dicționar al științelor speciale ale istoriei, p. 227.
- [6] Aurelian Sacerdoțeanu, *Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei*, în RA, 1966, nr. 1, p. 20.
- [7] *Ibidem*.
- [8] Dumitru Berciu, *La izvoarele istoriei. O introducere în arheologia preistorică*, București, Ed. Științifică, 1967, p. 11.
- [9] Pentru probleme de epigrafie vezi: *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I (1395-1800). *Orașul București*, redactor responsabil Al. Elian, București, 1965, Introducere; Einführung in das Studium der Geschichte, herausgegeben von Walter Eckermann und Hubert Mohr, Berlin 1966, p. 465-466; Popescu Emilian, *Inscripțiile grecești și latine, sec. IV-XII, descoperite în România*, EA, București, 1976, Introducere; A. E. Gordon, *Illustrated introduction in latin epigraphy*, London 1983.
- [10] Dicționar al științelor speciale ale istoriei, p. 181.
- [11] Damian P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă. Tratat și album*. București, 1978, p. 10.
- [12] *Ibidem*.
- [13] Sigismund Jako, Radu Manolescu, *Scrierea latină în evul mediu*, București, Edit. Șt. 1971, p. 7.
- [14] *Ibidem*.
- [15] Damian P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă*, p. 13-14.
- [16] N. Vințanu, *Cărțile și bibliotecile în era electronicii*, în „Biblioteca...”, 2, 1984, p. 32.
- [17] Dicționar al științelor speciale ale istoriei, p. 126.
- [18] Mihai Berza, *Lecția de deschidere a cursului de genealogie de la școala de arhivistică*, ținută în decembrie, 1944, publicată în „Hrisovul...”, IV, 1944, p. 81-82.
- [19] Aurelian Sacerdoțeanu, *Câteva note cu privire la cercetările genealogice românești*, în „Hrisovul...”, II, 1942, p. 120-121.
- [20] *Izvoare speciale, dovezi ale permanenței și continuității poporului român în vatra strămoșească*, II (dezbateri), în R.A., 1982, nr. 3, p. 279.¹⁶ Dicționar al științelor speciale ale istoriei, p. 126.
- [21] În practica curentă, sigiliul desemnează amprenta (impresiunea, emprenta), rămasă pe un material determinat în urma aplicării matricei sigilare (a tiparului) - Maria Dogaru, *Colecția de sigilii a Direcției Generale a Arhivelor Statului București*, în R.A., 1969, nr. 2, p. 155
- [22] C. Moisil, *Două științe surori: numismatica și sigilografia*, în B.S.N.R., an. XVII, 1922, București, 1923, p. 8 (extras).
- [23] *Ibidem*, p. 11.
- [24] Dicționar al științelor speciale ale istoriei, p. 130; Marcel Sturza-Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic*. București, Ed. Științifică, 1974, p. 7.
- [25] Damian P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă*, p. 16.v
- [26] Guy Forquin, *Histoire économique de l'Occident médiéval*, 2-ème édition, Paris, 1971, p. 46.
- [27] Pentru această problemă, vezi lucrarea lui Radu Negrea, *Moneda. De la scoicile-monedă la cecul electronic*, București, Ed. Albatros, 1988.
- [28] C. Moisil, *Două științe surori: numismatica și sigilografia*, p. 1.

[29] Apud C. Moisil, *op. cit.*, p. 8.

[30] Pentru problemele de arhivistică, vezi Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, Ed. Did. și Ped., 1970.

[31] *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 32.

[32] N. Georgescu - Tistu, *Orientări bibliologice*, București, 1938, p. 10; idem, *Cartea și bibliotecile. Studii de bibliologie*, București, Edit. Științifică, 1972, p. 67 - 69. Problemele legate de istoria scrisului care poate constitui și obiect de studiu al paleografiei le-am introdus la acest capitol, acceptând punctul de vedere al reputatului bibliolog român N. Georgescu - Tistu. Aceasta mai cu seamă că nu am abordat separat paleografia ca știință auxiliară a istoriei, deoarece aceasta se efectuează (p. chirilică, greacă, latină, slavo-română) ca obiect de studiu separat și la facultatea de litere și la facultatea de istorie.

[33] Corneliu Dima - Drăgan, *Bibliografia generală*, fascicula I, *Organizarea și prelucrarea colecțiilor*, Tipografia Universității București, 1976, p. 3.

[34] Nicolae Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj - Napoca, Univ. „Babeș Bolyai...”, 1992, p. 17.

[35] *Petit Larousse illustré*, 1974, p. 346.

[36] Albert Flocon, *Universul cărților. Studiu istoric de la origini până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*. Traducere de Radu Berceanu cu o postfață de Barbu Theodorescu, București, Editura Științifică Enciclopedică, 1976, p. 13.

[37] *Ibidem*, p. 14.

[38] *Ibidem*, p. 16.

[39] În ele se includ și : scrierea cuneiformă, sumero - akkadiană, japoneză, arrammită.

[40] Descifrarea s-a făcut prin intermediul pietrelor trilingve de la Persepolis și a inscripției lui Darius de pe stânca de la Behistun.

[41] Albert Flocon, *op. cit.*, p. 17.

[42] Tăblițele adunate în unele arhive și biblioteci sunt în număr de mii de exemplare. Două tăblițe se legau între ele printr-un sistem asemănător balamalelor de astăzi, impunându-se astfel pentru prima oară termenul de carte. iar ca loc de depozitare, prima bibliotecă se află la Ninive, sec. VII î.Hr., unde s-au descoperit zeci de lăzi conținând peste 22000 de astfel de tăblițe.

[43] A. Flocon, *op. cit.*, p. 20 - 21.

[44] Pentru întreaga istorie a descifrării scrierii egiptene, vezi Elisabeth Hering, *Povestea scrisului*, București, Edit. Tineretului, 1960, p. 34 - 42.

[45] Pentru modul de preparare, vezi Sigismund Jako, Radu Manolescu, *Scrierea latină în Evul mediu*, București, Edit. Științif. și Enciclop., 1971, p. 34.

[46] ¹⁵ *Ibidem*, p. 38; Pentru amănunte în domeniul de folosire a hârtiei în Europa și Țările Române, *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 131. Cel mai vechi text european scris pe hârtie datează din anul 1109

[47] Damian P. Bogdan, *Paleografia slavo - română. Tratat și Album*. DGAS, București, 1978, p. 131.

[48] C. Boroianu, *Texte vechi de paleografie româno - chirilică. Album de paleografie româno - chirilică*, București, 1971, p. 6; Damian P. Bogdan, *Paleografia*, p. 131 - 158 - amănunte privind alfabetul glagolitic și chirilic.

- [49] Din secolul al XIV-lea până în a doua jumătate a secolului XVII Țara Românească și Moldova au folosit în cancelarii limba slavonă cu caractere chirilice. După această dată, limba română a înlocuit limba slavonă rămânând numai alfabetul chirilic care a fost înlocuit în 1860 cu alfabetul latin.
- [50] Sunt tăblițele pe care învățau să scrie elevii în secolele XVIII - XIX cu un condei de lemn ascuțit la un capăt și plat la celălalt.
- [51] Pana de pasăre se băga în nisip sau cenușă, se curăța de pieițe, se încălzea pentru a se înlătura grăsimea și spre a deveni elastică. Apoi capătul se despica în două părți. Partea interioară se tăia până la jumătatea grosimii penei, formându-se un jgheab. Se ascutea această pană de așa manieră, încât să se poată scrie cu ea și liniile groase și cele subțiri.
- [52] Sigismund Jakó, Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 109.
- [53] *Ibidem*, p. 34 - 36, p. 109 - 113.
- [54] Informațiile referitoare la suportul de scris și materialele de scris le avem de la d-l dr. Oprea Florea, Șef serviciu Restaurare - Conservare în DGAS. Îi mulțumim și pe această cale.
- [55] Pentru procedeele de prelucrare a papirusului și a pergamentului, vezi Sigismund Jakó, Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 34 - 36.
- [56] Ovidiu Drâmba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. II, București, Edit. Științifică și Enciclop., 1987, p. 196.
- [57] *Ibidem*, p. 229
- [58] *Ibidem*.
- [59] Eugeniu, Speranța, *Cartea despre carte sau Eflorescența spirituală*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 33 - 34.
- [60] *Ibidem*.
- [61] ³⁰ Asupra paternității acestei invenții mai sunt încă discuții. Unii cercetători susțin că inventatorul tiparului ar fi olandezul Laurent Coster care la sfârșitul secolului al XIV-lea ar fi avut ideea tăierii, separat, în lemn a fiecărei litere și apoi le-a turnat în metal, alții sunt de părere că Bernardo Cennini din Bruges ar fi avut această idee. Nu este omis nici fierarul chinez Pi Seng care a făcut din lut literele chineze, le lipsea apoi pe o scândură și ungea cu cerneală partea care urma să se imprime. Dar este greu de contestat meritele lui Guttenberg în materie de tipar.
- [62] *Mic dicționar enciclopedic*, București, Editura Enciclopedică, 1972, p. 246.
- [63] *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 95.
- [64] N. Edroiu, *op. cit.*, *Introducere în Științele auxiliare ale istoriei*, Cluj - Napoca 1992.
- [65] *Ibidem*.
- [66] *Ibidem*, p. 203.
- [67] Ion Ionașcu, *Cronologia documentelor din Moldova și Țara Românească*, în vol.: *Documente privind istoria României*, I, Introducere, București, 1956, p. 396.
- [68] ⁷ N. Edroiu, *op. cit.*, p. 205; I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 392.
- [69] I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 393.
- [70] I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 392.
- [71] *Ibidem*, p. 393 - 394.